

L 91-3
126

LATVIJAS SUVERENITĀTES IDEJA LIKTEŅGRIEŽOS

Vācu okupācijas laika dokumenti
1941-1945

91-15.309

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADE

**LATVIJAS
SUVERENITĀTES
IDEJA
LIKTEŅGRIEŽOS**

**LATVIJAS
SUVERENITĀTES
IDEJA
LIKTEŅGRIEŽOS**

Vācu okupācijas laika dokumenti
1941-1945

Rīga "Zinātne" 1984

LITENGRIZOS
IDELA
ZUYERINATES
LAVYUAS

1. 66

01-15-909

91-3
126

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA

0
par. l. n.
9

LATVIJAS SUVERENITĀTES IDEJA LIKTEŅGRIEŽOS

Vācu okupācijas laika dokumenti
1941-1945

Rīga "Zinātne" 1990

63.3(2L)722

La 805

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91

15-909

0305041284

Latvijas suverenitātes ideja likteņgriežos: Vācu okupācijas laika dokumenti, 1941—1945 / Sast. V. Samsons. — R.: Zinātne, 1990. — 199 lpp.

ISBN 5-7966-0671-9.

Krājumā apkopoti vācu okupācijas laika iestāžu dokumenti un dažādu nacionālo aprindu sastādītie materiāli, kuros pausta attieksme pret Latvijas valstiskuma ideju. Hronoloģiski sakārtotie dokumenti ļauj spriest, kā mainījies hitleriskās Vācijas vadītāju attieksme pret Latvijas pašnoteikšanās tiesībām — no pilnīgas noliegšanas līdz solījumiem dot iluzorisku autonomiju, ja latvieši stāsies leģionā. Parādīta latviešu valdošo aprindu piesardzīgā politiskā manevrēšana par neatkarības statusa piešķiršanu Latvijai. Īpaša vieta krājumā ir Mežakaķu arhīviem — Kurzemes mežos atstāto diversantu grupu slepenajiem materiāliem.

Vēsturniekiem, mācībspēkiem un studentiem, visiem, kas interesējas par Latvijas vēsturi.

L 0503020910—108 15—91
M811(11)—90

63.3(2L)722

ISBN 5-7966-0671-9

© Vilis Samsons, sastādījums
un priekšvārds, 1990.

PRIEKŠVārds

Latvijas Zinātņu akadēmijas kara vēsturnieki 1989. gada sākumā, apspriežot tālākā pētniecības darba perspektīvas, nolēma izdošanai sagatavot dokumentu krājumus par Latviju 2. pasaules kara laikā. Tas būtu padarīts priekšdarbs turpmākajiem monogrāfiskajiem pētījumiem, kas dotu padziļinātu, no agrākajām deformācijām un ideoloģizācijas attīrītu vēstures ainu. Stagnācijas gados, kad faktiski sākās 2. pasaules kara vēstures pētīšana Latvijā, zinātniekiem nebija pieejami daudzi svarīgi arhīvu dokumenti vai arī to publicēšanu ierobežoja cenzūras striktie noteikumi, it īpaši, ja runa bija par hitleriskās okupācijas iestāžu un nacionālpatriotisku organizāciju materiāliem. Ar tiem gan varēja iepazīties aizrobežu vēsturnieku un memuāristu publikācijās, taču mūsu zemē tie aizvien tika turēti aiz diviem "zieģeļiem" (respektīvi, cenzūras uzliktiem diviem sešstūra spiedogiem). Bija aizliegts citēt tekstu, kurā izteikta negatīva attieksme pret Komunistisko partiju, padomju varu, tās iestādēm un vadītājiem, kā arī kritiski vērtētas padomju bruņoto spēku operācijas. Šie materiāli toreiz tika viennozīmīgi kvalificēti kā ienaidnieka ļaunprātīga ķengāšanās, kaut parasti tās nebūt nebija ķengas, bet saturēja sūras, tomēr vēsturiskas patiesības atziņas.

Ļaunprātīga demagoģija, protams, nav pelnījusi, lai tai dotu tribīni zinātniskā traktātā. Bet vai citādi domājošo aprindu viedokli var atklāt, nedodot viņu pašu formulētās tēzes un koncepcijas?

Tā kā fundamentālu darbu sagatavošana aizņem ilgāku laiku, bet sabiedrība prasa objektīvu pagātnes ainas atspoguļojumu, tad dokumentu krājums daļēji var aizpildīt "baltos plankumus" līdzšinējos kara vēstures apcerējumos. Zinātkārs lasītājs, kvalificēti ievirzīts, pats varētu patstāvīgi spriest un vērtēt dokumentos skartos notikumus. Šķiet, ka nevietā ir bažas par iespējamiem aplamiem subjektīviem secinājumiem. Arī atklātuma apstākļos, kā rāda dzīve, nekorekti secinājumi tik un tā nav novēršami, turklāt nereti tie balstās vai nu uz saklausītām baumām, vai arī uz apšaubāmiem informācijas avotiem.

Tad jau labāk, lai lasītājs iepazīstas ar pirmavotiem, kuros nepārprotami fiksēta pretinieku pozīcija un kuri vienlaicīgi parāda to šovinistisko un antisemitisko žvinguli, kas veidoja fašistiskās okupācijas nospiedošo politiski psiholoģisko gaisotni. Tā nereti paralizēja godīgu patriotu labo gribu stāties pretestības kustības rindās.

Dokumentu kopojumi, kurus gatavo Latvijas Zinātņu akadēmijas kara vēsturnieki, iecerēti kā tematiski krājumi. Tikai kopumā tie varēs dot pilnīgu karalaika ainu Latvijā. Pirmais krājums veltīts tēmai, kas varbūt skanēs neierasti dažā lasītāja ausij. Proti, tā uzdevums ir parādīt, kā vācu okupācijas laika iestāžu dokumentos un dažādu nacionālo aprindu sastādītos materiālos atspoguļojās to autoru attieksme pret Latvijas valstiskuma ideju.

Kādēļ tieši šādu aspektu krājuma sastādītājs izvēlējies par dokumentu atlases kritēriju? Pirmām kārtām tādēļ, ka prasība par nācijas pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties ir bijis viens no pamatdzinūļiem latviešu tautas ilgajā nacionālās un sociālās atbrīvošanās cīņā. Tauta jebkādos apstākļos ir tiesīga cīnīties par savu nacionālo neatkarību, par savu suverēnu valsti. Jebkurš noliegums vai nosodījums to darīt ir rupjākais noziegums pret cilvēktiesībām. Turklāt tautai pašai pieder valstiskuma formas izvēle. Aizstāvēt savu valsti ir katra pilsoņa svētākais pienākums. Patriotisma jūtas ir tautas un katra atsevišķa tās locekļa cildenuma izpausme un rādītājs. Patriotisms — šis sociālpsiholoģiskais faktors, kura daudzveidīgās šķautnes sociologi vēl nav pietiekami apzinājuši, — var būtiski iedarboties uz vēstures gaitu un ietver sevī milzīgas sociālās dinamikas potences.

Tikpat provizoriski ieskicēsim arī šādu atzinumu: latviešu lielnieki, vēlāk — Latvijas Komunistiskā partija jautājumā par nāciju pašnoteikšanās un valstiskās atdalīšanās tiesībām teorētiski it kā sekoja korektajai V.I.Ļeņina koncepcijai par nāciju pašnoteikšanās tiesībām, taču praktiskajā politikā nereti noslīdēja nacionālajā nihilismā, nenovērtēja tautas masu pieķeršanos Latvijas valstiskuma idejai, neizprata brīvas un neatkarīgas Latvijas pieprasījuma milzīgo politisko un sociālpsiholoģisko nozīmi. Un, tikai stingri uzņemot sabiedrības pārbūves kursu, Latvijas PSR Augstākā Padome 1989. gada 28. jūlijā pieņēma republikas reālas suverenitātes deklarāciju, bet LKP CK plēnums tā paša gada augustā apstiprināja darbības programmu "Pa Latvijas suverenitātes ceļu".

Sastādītais dokumentu krājums ļaus ieskatīties samērā īsā vēstures posmā — vācu okupācijas gados — un valstiskuma prasības aspektā izsvērt kara laika notikumus, apjaust, kā tautas apziņā neapslāpēts kvēloja gadsimtos izlolotais sapnis par brīvu Latviju.

Publicējamos dokumentus varētu sadalīt vairākos tematiskos blokos. Krājumu ievada hitleriskās Vācijas un nacionālsociālistu partijas vadītāju Ā.Hitlera, A.Rozenberga, H.Himlera u.c. parakstītie slepenie dokumenti, kas tapuši kara sākumā. Tie pauž gaidāmās uzvaras apreibināto fireru visvarēšanas eiforiju un noziedzīgās vēlmes, arī Baltijas zemju varmācīgu iekļaušanu "tūkstošgadīgajā reihā". Lielā apjoma dēļ ārpus krājuma palika H.Himlera vadībā izstrādātā ģenerālplāna *Ost* materiāli, kuros pedantiski izskaitļoti tempi un veidi, kā Vācijas uzvaras gadījumā notiktu Baltijas "telpas" attīrīšana no "iedzimtajiem" (vēsturiski īsā laika sprīdī, 15—20 gados, latviešiem kā nācijai bija jāpazūd) un tās piepildīšana ar "īsti ģermānisku garu un asinīm". Arī dažos krājumā ievietotajos nacionālistu dokumentos pavīd sāprātne par latviešu tautas gaidāmo baismo likteni pēc vērmahta uzvaras. Detalizētāk ar ģenerālplāna *Ost* vadlīnijām lasītājs var iepazīties krājuma sastādītāja grāmatā "Naida un maldu sliksnā" (R., 1983. — 152.—156. lpp.).

Nacistiskās elites un tai padoto ierēdņu sastādīto dokumentu kopā, kas skar 1943. gada otro pusi, parādās pavisam citas nianšes. Tolaik pēc smagiem zaudējumiem 2. pasaules kara frontēs, īpaši padomju—vācu frontē, hitleriskās Vācijas vadība bija pasludinājusi visu resursu un dzīvā spēka mobilizāciju, cerot totāli aplaupīt okupētās zemes. Tādēļ tika inscenēta nekrietna spēlīte ar latviešu Pašpārvaldi, it kā piesolot latviešiem iluzorisku autonomiju, ja viņi brīvprātīgi stāsies SS leģionā un vācu vadībā cītīgi karos pret Sarkanu Armiju.

Nākošais dokumentu bloks aptver samērā plašu materiālu klāstu, kuri raksturo vācu okupācijas iestāžu un varasvīru attieksmi pret latviešu neatkarības centieniem. Tāda ir Ostlandes reihskomisariāta (reihskomisārs Hinrihs Loze), Latvijas ģenerālkomisariāta (ģenerālkomisārs Oto Drekslers) dienesta sarakste. Situācijas izpratnei ārkārtīgi noderīgi ir SS reihsfīreram H.Himleram pakļautās Valsts drošības galvenās pārvaldes, einzacgrupas A (SS brigādenfīrers Valters Štālekers), kā arī Latvijas drošības policijas un SD komandiera (SS oberšturbānfīrers Rūdolfs Lange) nedēļas, mēneša un kvartāla pārskati, kuros izvērsti atspoguļoti notikumi okupētās Latvijas visās dzīves nozarēs, analizēti dažādu aprindu politiskie noskaņojumi, kā arī nereti dots visai kritisks (no vācu Drošības policijas viedokļa) okupācijas iestāžu un darbinieku raksturojums. No sastādītāja rīcībā esošiem vācu Drošības policijas materiāliem krājumā ievietota pavisam neliela daļa.

Diezgan daudz vietas krājumā atvēlēts latviešu Pašpārvaldei (oficiāli — Zemes pārvalde Rīgā) un tās ģenerāldirektoru, it īpaši tieslietu ģenerāldirektora Alfrēda Valdmaņa aktivitātēm Latvijas autonomijas jautājumā. 1942. gada nogalē, kad pēc smagām sakāvēm padomju—vācu frontē Vācijas vadība it kā bija gatava uz kompromi-

siem, Pašpārvalde uzsāka piesardzīgas politiskas sarunas ar okupācijas iestādēm gan par ģenerāldirektoru posteņu paaugstināšanu ministru rangā, gan par autonomijas vai pat neatkarības statusa piešķiršanu Latvijai. Vācu pretimnākšanas gadījumā tika piesolīts nedalīts atbalsts leģiona formēšanā, pat Latvijas Armijas uzstādīšanā cīņai pret PSRS. Liela loma šajās kombinācijās tika ierādīta latviešu SS leģiona ģenerālinspektoram, bijušajam Latvijas Armijas ģenerālim Rūdolfam Bangerskim.

Sevišķu vietu krājumā ieņem Mežakaķu materiālu bloks. Šis nosaukums radies no tā, ka pēc kara, likvidējot Kurzemes mežos atstātās *SS Jagdverband* diversantu grupas, kuru dalībnieki sevi dēvēja par Mežakaķiem, Latvijas PSR drošības orgānu rokās nokļuva to slepenie arhīvi. Tajos bija latviešu valodā rakstīti pārskati par stāvokli okupētajā Latvijā. Īpaši svarīgs ir pagarais analītiskais pārskats "Vācu—latviešu attiecības" (dok. nr. 13.,40), kurā mēģināts izsekot, kā kara gaitā mainījusies Latvijas iedzīvotāju attieksme pret Vāciju. Arī šis materiālu kopas autori ir pārliecināti antikomunisti, rusofobi, reizēm pat antisemīti. Līdz pat kara beigām cauri visiem materiāliem vijas cerība, ka, uzticīgi sadarbojoties ar vācu ierēdņiem un ar leģionāriem, frontē atbalstot vērmahtu, trešā reiha vadību izdosies pozitīvi noskaņot par labu Latvijas Valsts atzīšanai, kuras lielākais pretinieks — pēc autoru domām — bijuši nevis valstsvācieši, bet gan Baltijas vācieši, kas pakļāvuši savai ietekmei vietējās vācu iestādes.

Domājams, ka pirmos šī materiālu bloka pārskatus sastādījusi Latviešu kartotēkas darbinieku grupa. Šī iestāde pastāvēja pie Latviešu politiskās policijas, kas savukārt pakļāvās vācu Drošības policijai (*Sicherheitspolizei*, saīsināti — Sipo) un SD. Kartotēkas ierēdņi, lielākoties bijušie pārkonkrustieši, strādāja ar latviešiem, gestapo aģentiem, no kuriem ienāca milzīga un vispusīga informācija. Pēc Ž.Unāma ziņām Latvijā darbojies apmēram 2000 šādu aģentu (*Unāms Ž. Karogs vējā. — ASV: Latvju grāmata, 1969. 1. sēj. — 127. lpp.*) un tie aptvēruši visu latviešu sabiedrību. Par to, ka pārskata autori atradušies Sipo un SD dienestā, liecina viņiem piešķirtās SS dienesta pakāpes.

Reālāk domājoša Latviešu kartotēkas ierēdņu grupa, kā rāda dažas piezīmes, savu konfidenciālo darbību uzsākusi 1942. gada pēdējos mēnešos, kad bija zudušas cerības uz pārmaiņām vācu administrācijas diskriminējošajā politikā pret latviešiem, kas izraisīja iedzīvotāju neapmierinātības uzliesmojumu. Tas viss tad arī ierosināja ekstrēmi noskaņotus nacionālistus kritiski analizēt notikušo un meklēt jaunas saprašanās iespējas ar vācu administrācijas ierēdņiem. Pārskata pirmā daļa pabeigta 1943. gada janvārī un kritiskā satura dēļ nav bijusi domāta vācu šefu acīm. Otrā daļa tapusi 1945. gada janvārī Kurzemes katlā, kad Vācija atradās reālu sakāves draudu priekšā. 1945. gada janvārī no abiem pārskatiem tika sastādīts saīsināts pārskata variants vācu valodā, kas adresēts *SS Jagdverband Ost* šefam SS šturmbanfireram Dr.Pehauam un kuru parakstījis SS

untersturmfirers Tīrumnieks (sk. pielikumu nr. 3). Latviskā teksta asie pretvācu izteikumi izlaisti (ir saglabājies pārskata "Vācu—latviešu attiecības" otrais eksemplārs ar sarkana zīmuļa svītrojumiem), taču rakstā joprojām dominē ideja par sadarbības iespēju ar vācu administrāciju, tikai ar noteikumu, ja tā (īpaši baltvāci) izbeigs savu aicinošo attieksmi pret latviešiem un atbalstīs Latvijas Valsts atjaunošanas ideju.

1943. gada pavasarī Latviešu kartotēkas grupas darbību atklāja un vairākus tās funkcionārus (Fēlikss Rikards, Teodors Jansons u.c.) arestēja, taču tie atkal kļuva vajadzīgi, kad sakarā ar H.Himlera ieceri 1944. gada rudenī tika organizētas SS *Jagdverband* diversantu grupas, ko atstāt padomju aizmugurē. Par SS *Jagdverband Lettland* vadītāju tika iecelts SS hauptsturmfirers Boriss Jankavs (bijušais Latvijas Armijas kaprālis), kas bija izpelņījis uzticību, darbodamies Dr.Pehaua vadītajā einzackomandā II, bet tā, kā zināms, aiz sevis atstāja asiņainu sliedi okupētajos apgabalos Latvijā un Krievijā. Jagdferbandieši Vācijā izgāja apmācības skolu pazīstamā diversiju speciālista Skorцени vadībā. No šiem laikiem Mežakaķu arhīvā saglabājies anonīms ar zīmuli rakstīts uzmetums (dok. nr. 36), kurā pausta ideja dibināt latviešu nacionālsociālistu partiju, kas veicinātu sadarbību ar Vāciju. Tātad ir saskatāma Latviešu kartotēkas un SS *Jagdverband Lettland* tieša pēctecība, un, protams, kara beigās kartotēkas arhīvi nonāca pēdējās rīcībā. Kurzemē diversantu organizācijai tika dots oficiāls nosaukums SS *Jagdverband Unternehmen Wildkatze* — SS *Jagdverband* pasākums Mežakaķi. Šai organizācijai bija savs operatīvais štābs ar B.Jankavu priekšgalā un propagandas daļa, kura stacionējās Kuldīgā un kuru vadīja SS unterfirers Teodors Jansons (*Eglīte O. Ēnas purvā.* — R., 1989. — 212. lpp.). Te tad arī kara pēdējos mēnešos tika sastādīti divnedēļu pārskati, kā arī izstrādāti dažādi projekti pagrīdes un partizānu organizācijām, kas Latvijā darbotos pēc kara.]

Lasītājs pats varēs spriest, kas no dokumentos teiktā pieņemams kā ticams un kas nes subjektīvus noslāņojumus. Vai nereti, runājot visas tautas vārdā un it kā paužot visu latviešu viedokli, dokumentu autori patiesībā nefiksē savu aprindu uzskatus par tām vai citām parādībām?

Cita dokumentu kopa liecina par vērā ņemamas latviešu nacionālās opozīcijas pastāvēšanu vācu okupācijas laikā. Diemžēl ir jāapmierinājas ar tiem materiāliem, kas saglabājušies un nonākuši līdz šai dienai tikai tādēļ, ka krituši vācu Drošības policijas rokās, ir pārtulkoti vācu valodā un nogūlušī arhīvos. Nacionālās pretestības organizāciju oriģināldokumentu mūsu rīcībā ir ārkārtīgi maz. Šo organizāciju izdevumi — avīzes, skrejlapas — pieejamas Latvijas ZA Fundamentālajā un Latvijas Valsts bibliotēkā, tomēr materiālu ir pārāk maz, lai rastos pilnīgs priekšstats par latviešu nacionālās opozīcijas vērienu un darbības rezultātiem. Tieši materiālu trūkuma dēļ šī tēma ir

nepietiekami izpētīta gan aizrobežas latviešu, gan Padomju Latvijas historiogrāfijā. Te gan jāpiezīmē, ka padomju vēsturnieki savos darbos līdz šim akcentējuši galvenokārt nacionālās opozīcijas pasīvo raksturu, tās atturēšanos no bruņotas cīņas pret okupantiem. Joprojām nav izvērtēts nacionālo aprindu devums tautas patriotiskajā kustībā, to loma suverenitātes un nacionālā valstiskuma atjaunošanas idejas aizstāvēšanā un propagandēšanā.

Krājuma sastādītājs nav izvīzījis mērķi atainot antihitleriskās darbības un cīņas vērienu vācu okupētajā Latvijā kopumā, analizēt dažādu pretvācu grupējumu idejiski politiskās nostādes. Krājumā netiek izmantoti LKP un citi materiāli par komunistu vadīto antifašistisko pagrīdi un partizānu cīņu, kas bija vistautas patriotiskās cīņas sastāvdaļa. Par to visu interesents atradīs pietiekamu informāciju vēsturiskās literatūras klāstā, kas izdota 60.—80. gados, kā arī dokumentu krājumā "Reiz cēlās strēlnieks sarkanais" (R., 1. sēj. 1965; 2. sēj. 1971). Arī vairākos šajā krājumā ievietotajos dokumentos iezīmējas (parasti negatīvā skatījumā) informācija par kreiso spēku, komunistu vadītās pagrīdes un partizānu darbību un tās efektivitātes un vērīena pieaugšanu kara gaitā.

Tagad konspektīvi par to, kā dokumentu klāstu caurvij krājuma vadlīnija, proti, Latvijas suverenitātes un valstiskuma prasība.

Kā nacionālpatrioti tālaika dokumentos raksturoja Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret Vāciju un Padomju Savienību pirmskara gados? Latviešu kartotēkas pārskatā (dok. nr. 13) un A.Valdmaņa protokolos (dok. nr. 15) tiek nepārprotami liecināts, ka Latvijas Republikā 20.—30. gados spēcīgi valdījis tradicionālais pretvācu noskaņojums, kas saasinājies sakarā ar baltvācu repatriāciju 1939.—1940. gadā. Šajos dokumentos viscaur jūtama klaja antipātija pret baltvāciešiem, kas nekad nesamierināšoties ar zaudētajām privilēģijām un vienmēr pretošoties latviešu nacionālajiem centieniem; viņiem arī esot skaudusi Latvijas valstiskuma atzīšana no Vācijas vadības puses. Šķiet, par baltvācu politisko nostāju dokumentos ir pateikts daudz rūgtas patiesības, taču pret šiem vērtējumiem jāizturas piesardzīgi, jo dokumentus caurauž hipertrofēts latviskās Latvijas gars, kas visai savdabīgi savijies ar nacistiskās Vācijas virsvadības zināmu idealizēšanu un cerībām uz tās pretimnākšanu Latvijas valstiskuma lietā. Hitlers konsekventi bija pret jebkādu privilēģiju piešķiršanu iekarotajām tautām un kur nu vēl to neatkarības pieļaušanu!

Saistošs ir Latviešu kartotēkas secinājums, ka jau 1939. gada nogalē, kad Baltijā tika ierīkotas padomju karabāzes, latviešu tautas vairākums, risinot dilemmu — krievs vai vācietis? — nosvēries krievu pusē. Nebūtu pamata apšaubīt liecību, kuras autori bija

provāciski ievirzīti un par galveno ienaidnieku uzskatīja komunismu. Ir gan jāpiezīmē, ka tolaik vēl plaši nezināja par Molotova—Rībentropa pakta slepenajiem protokoliem.

Viscaur, arī vācu dokumentos, dominē atzinums, ka padomju varas gadā notikusi krasa Latvijas iedzīvotāju politiskās orientācijas maiņa par labu Vācijai un ka 1941. gada jūnijā latvieši ar sajūsmu sveikuši iebrukušā vērmahta daļas kā atbrīvotājas. Nav šaubu, ka Latvijas Republikas antikonstitucionālā un vardarbīgā iekļaušana Padomju Savienības sastāvā, likvidējot Latvijas valstiskumu un suverenitāti, ka sevišķi nežēlīgais staļinisma terors, kā arī noziedzīgā masu deportācija 1941. gada 14. jūnijā objektīvi nevarēja neizraisīt padomju varas nosodījumu plašās iedzīvotāju aprindās. Reizē gan jāpiebilst, ka diskutējams ir apgalvojums par visas tautas simpātijām pret iebrukušo vērmahta karaspēku. Bija ne mazums latviešu patriotu, kas atviegloti uzelpoja pēc staļiniskā režīma likvidēšanas, taču ar bažām un neuzticību vēroja, kā sensenā ienaidnieka — ģermāņu militarisma naglotais papēdis atkal mīda Dievzemīti. Tautas vēsturiskajā atmiņā bija dziļi iesēdies melnā bruņnieka tēls un naidis pret to. Liela nozīme bija 20.—30. gados plaši izplatītajai anglofiliskajai orientācijai, un Anglija taču karoja pret Vāciju. Vēlāk kara gaitā šis noskaņojums spēcīgi pieauga un reāli domājošie nevarēja nerēķināties ar to, ka Anglija un PSRS cīnās antihitlerisko valstu koalīcijā.

Staļiniskā režīma politiskā aizdomīguma un neuzticēšanās dēļ Latvijā netika izdarīta mobilizācija. Teritoriālajā korpusā, kas iesaistījās kaujās pret vērmahtu, bija diezgan maz vietējo karavīru (Latviešu kartotēka to skaitu lēš uz 3000 cilvēku). Tagad pastāv atšķirīgi viedokļi par mobilizācijas neizsludināšanu kara sākumā, bet domas nedalās jautājumā par varmācīgajām represijām pret latviešu virsniecību. Pēc aptuveniem datiem tās skāra ap tūkstoti cilvēku, ļoti vājināja teritoriālā korpusa kaujasspējas. Pēc daudzu aculiecinieku uzskata, starp Latvijas virsniekiem bija ne mazums arī tādu patriotu, kas cīnījās pret vācu militāristiem Sarkanās Armijas sastāvā.

Lasītājs konstatēs, ka visiem krājumā ievietotajiem dokumentiem ir viena kopēja iezīme — krasi antikomunistiska ievirze. Tādas noskaņas dveš ne tikai no hitleriešu un vietējo okupācijas varas ierēdņu materiāliem, to jūt arī nacionālpatriotisku nelegālo organizāciju nolikumos un memorandos. Okupācijas propaganda prasmīgi ekspluatēja staļiniskās represijas, īpaši noderīga tai bija prātam neaptveramā cilvēku masveida deportācija kara priekšvakarā, presē un pa radio bija uzpūsta nevaldāma pretpadomju psihoze un naidis.

Vēsturiskās patiesības labad ieklausīsimies arī Latvijas partizānu kustības štāba atšķirīgajā atzinumā, ka "strādnieku šķira un trūcīgā zemniecība ar naidu sagaidīja vācu fašistiskos iebrucējus" (LKP Partijas arhīvs, 302.f., 2.apr., 13.l., 239. lp.). Formulējums skan trafareti, taču nedrīkstam aizmirst ne Liepājas aizstāvjus, ne strādnieku gvardes un

padomju aktīva bataljonus un pulkus, kas brīvprātīgi piedalījās sīvajās aizstāvēšanās kaujās Igaunijā, kur lielākā daļa karotāju nolika savu galvu. Jau okupācijas sākumā vācu Drošības policija atzīmēja antifašistiskās pagrīdes aktīvu darbību Rīgā, Liepājā un Latgalē (dok. nr. 8). Latvijas iedzīvotāju skaits, kas nesveica vācu iebrucējus, bija ievērojams, taču, vācu milzīgās armijas pārspēka un tās panākumu šokēti, cilvēki slēpa savu pārliecību, un vācu un latviešu policijas dienestiem tā varēja palikt nezināma. Tāpat nav šaubu, ka tie nacionālpatriotiskie slāņi, kas sveica vērmahtu un sniedza atbalstu vācu militārajai pārvaldei, darīja to cerībā, ka Vācijas vadība atjaunos Latvijas valstiskumu kaut vai autonomijas formā. Okupācijas īstenība lika viņiem sāpīgi vilties.

Pirmie vilšanās simptomi fiksēti gan Sipo un SD, gan abvēra (vācu militārā izlūkošana) ziņojumos 1941. gada rudenī, kad visu varu Baltijā, kas tika pārdēvēta par Ostlandi, pārņēma vācu civilā administrācija (dok. nr. 7,8). Nekādu varu neieguva arī 1942. gada martā pompozi deklarētā latviešu Pašpārvalde (dok. nr. 9). Latvieši varēja būt tikai varasvīru rīkojumu paklausīgi izpildītāji un labākā gadījumā — ieņemt maztiesisku ierēdņu vietas okupācijas aparātā, turklāt šos krēslus nācās izplēst konkurences cīņā ar tautiešiem.

Ar ko tad bija aizņemti daudzi vairāk vai mazāk prominenti agrākie Latvijas Republikas ierēdņi, politiskie un militārie darbinieki? Vācu Drošības policijas un abvēra ziņojumos ar neslēptu ironiju tiek rakstīts par "posteņu medniekiem", par to, kā bijušie pērkonkrustieši un Ulmaņa autoritārā režīma darboņi savā starpā plūcās un cits citu denuncēja (*Samsons V.* Naida un maldu slīkšņā. — R., 1983. — 130.—137. lpp.). Nacionālpatriotiskās aprindas atkal bija sašķeltas un saliedēties nespēja. Šajā ķīdā it kā pierima Latvijas neatkarības atjaunošanas sludināšana, kuru konfidenciali kultivēja šauras aprindas. Par to zināja vācu Drošības policija, bet nopietnu uzmanību nepievērsa. Nebija drošminieka, kas vāciešiem nepieņemamās idejas deklarētu atklātībā. Visiem bija prātā, ar kādu cinismu un nežēlību okupācijas sākumā tika padzīta 29. jūnijā Kauņā izveidotā Lietuvas nacionālā valdība, bet Latvijā inscenēta pulkvežleitnanta V. Deglava pašnāvība. Latvijas agrākais militārais atašejs bija pārāk dedzīgs Latvijas Valsts atjaunošanas entuziasts, jo, sastādīdams memorandu, bija naivi noticējis Vācijas augstākajiem ierēdņiem par šādas atjaunošanas iespēju, taču viņu solījumi izrādījās kārtējais blefs, lai dabūtu vācu pusē Latvijas virsniekus pirms iebrukuma Padomju Savienībā.

Okupācijas presē tika pelts gan Ulmaņa autoritārais režīms un tā vadonis, gan pati Latvijas brīvvalsts ideja. Par Latvijas neatkarību varēja iestāties tikai slepeni. Un notika neizbēgamais: Latvijas neatkarības karogu pacēla un nesa nelegālisti. To bija sapratis einzacgrupas A komandieris V. Štālekers: "Vācu iestāžu izvairīšanās izšķirt

Latvijas nākošo valststiesisko stāvokli būtiski veicināja nacionālo pretestību. Pirmo reizi tas kaut cik kļuva redzams latviešu nacionālo svētku dienā 1941.g. 18. novembrī” (dok. nr. 8). Šajā dienā iznāca arī pirmais iespiestais nelegālais nacionālistu izdevums ”Latvija”.

Dokumentu krājumā ir materiāli, kas apliecina, ka Štālekera dienesti jau 1941. gada nogalē ir fiksējuši (un diemžēl arī sekmīgi apkarējuši) komunistiskās (marksistiskās) un nacionālās — latviešu un poļu — pretestības organizācijas. Par poļu pretestības grupām, kas galvenokārt darbojās Latgalē un Rīgā, ziņu maz. Par latviešu nacionālās pretestības organizācijām visplašākā informācija atrodama Latviešu kartotēkas materiālos.

No krājuma dokumentiem lielu interesi izraisa nelegālās Latviešu nacionālistu savienības programma (dok. nr. 14). Diezgan plašā organizācija tika sagrauta pēc nepilna gada — 1942. gada 17. novembrī, reizē likvidējot arī tās preses orgānu ”Tautas Balss”, kam iznāca tikai 9 numuri. Pretestības grupās vairākums parasti bija skolu un studējošā jaunatne. Tāda bija Latvijas vanagu organizācija, par kuras statūtu naivumu ironizēja gestapovieši, bet tās dalībnieku patriotisms nav noliedzams.

Vācu Drošības policija gaudās, ka reizēm esot bijis grūti atšķirt nacionālistu un komunistu izdevumus, jo arī komunisti apelējuši pie patriotiskiem saukļiem. Tā bija taisnība: komunistu darbība šajā vēstures kritiskajā brīdī bija patriotiska. Precizēšanas labad jāteic, ka LKP komiteju nelegālie izdevumi, kas iznāca okupētajā Latvijā, un frontes aizmugurē drukātie Latvijā izplatītie materiāli arīdzan apelēja pie latviešu patriotisma un dzimtenes atbrīvošanas vārdā aicināja sabotēt okupantu rīkojumus un mobilizācijas priekšrakstus, pretoties iebrucējiem un izvērst visnotaļ plašu antifašistisko cīņu un partizānu karu. Diemžēl brīvās Latvijas sauklis netika saistīts ar Latvijas valstiskumu, jo bija skaidrs, ka Staļins šādam risinājumam pretosies. Nelegālajos nacionālo aprindu izdevumos pārsvarā dominēja anglofiliska orientācija. Bija arī ģermāņiem visumā lojāli izdevumi (nemaz nerunājot par provokatoriskiem gestapo inspirējumiem), kas apkaroja galvenokārt ”nesaprātīgos un atriebīgos” baltvācus, kas būtu atceļami no amatiem, lai uzlabotu vācu un latviešu attiecības. Visa šī literatūra bija ieturēta pretpadomju garā — īpaši avīze ”Brīvā Latvija”, kuru no 1943. gada rudens izdeva Pērkoņkrusta līderis Gustavs Celmiņš, kamēr tika arestēts 1944. gada agrā pavasarī.

Jebkurā nacionālo nelegālistu programmā ir deklarēta brīvas un neatkarīgas Latvijas atjaunošana, parasti gan neprecizējot, kādai būtu jābūt tās Konstitūcijai un valstiskajai formai. Atkarībā no autoru politiskajiem uzskatiem šeit pavērās plašs diapazons — no parlamentāras republikas līdz autoritārai valstij; pērkoņkrustieši un

cijušie Ulmaņa politiķi joprojām iestājās par pēdējo. Visas zināmās nacionālās pretestības organizācijas piemeklēja drūms liktenis — tās tika sagrautas. Daudzas atviešu aprindas izrādījās inficētas ar gestapo aģentiem un slepenajiem ziņotājiem.

Hitlerieši neatļāva atjaunot nevienu bijušo politisko partiju. Tika aizliegts pat viņiem ļotālais Pērkoņkrusts, kurā G.Celmiņš, ja ticēt Ž.Unāmam un citiem lieciniekiem, pirmajos okupācijas mēnešos esot savervējis 12—15 tūkstošu biedru. Aizliegums izsauca zbrīnu, jo pērkoņkrustieši kotējās kā uzticami un nacionālsociālismam idejiski tuvi darbinieki gan Sipo un SD, gan okupācijas propagandas dienestā. Kā lasītājs pats var ieliecināties, okupācijas iestāžu materiālos jau pirmajos mēnešos pēc iebrukuma nereti saviem domā, ka būtu latviešiem jāradā nacionālsociālistiska partija, kas darbotos latviešiem labvēlīgā garā. Reizē tika konstatēts, ka tādu cilvēku kontingentu gan piemeklētu, taču rastos dažādas grūtības. Pirmkārt, nacionālsociālisms ir āriešu pārākuma politika un filozofija; vai tādu privilēģiju var dot "iedzimtajiem", kas nākotnē jāizdeldē? Otrkārt, reāla iespējamība, ka latviešu nacionālsociālisti tiks boikotēti un izolēti (pirms cara to piedzīvoja Štelmahera partija), jo latviešu vidū Ādolfa Hitlera mācība bija nepopulāra. Un tomēr 1944. gadā ar Sipo un SD gādību tapa Līdumnieku organizācija (avīze "Līdums"), ko radīja gestapo aģenti ar "arodbiedrību darbinieku" Alfonu Raitumu priekšgalā (Kurzemes katlā bijušais Latvijas Armijas kaprālis dižojies SS iturbanfīrera uniformā). Pasākums palika bez rezonanses latviešu aprindās, jo tādas partijas platforma bija krasā pretrunā ar brīvas Latvijas prasību. Taču latviešu esesieši 1944. gada otrajā pusē prātoja par jaunas prohitleriskas partijas iedzīvināšanu Latvijā (dok. nr. 36). Kurzemes katlā šo nedzīvi dzimušo organizāciju vēl cerēja reanimēt agdferbandieši (dok. nr. 44).

Nedaudz labāk latviešu aprindās tika uzņemta 1943. gadā izveidotā Latvijas jaunatnes organizācija (LJO). Sākumā likās, ka tā nonāks latviešu Pašpārvaldes pārziņā, ko vadīs, kaut kompromitējušies, tomēr savi tautieši. Tas radīja zināmu uzticību, taču nacionālsociālistisko hitlerjugenda darboņu ierašanās no Vācijas ienesa skaidrību. Viņu propagandas aicinājumos nebija ne vārda par latviešu jaunatnes sirdij tik tuvu Latvijas valsts atjaunošanas ideju, tieši otrādi, viņus aicināja būt uzticīgiem reiham. Nacisma propaganda, kā to atzīmēja paši vācieši, bija trafareta un primitīva: latviešus biedēja ar bolsēviku atgriešanās briesmām, taču nekādi konstruktīvi, latviešiem pieņemami ideāli zvīrīti netika. Vācu iestādes, slepeni sarakstoties, nemaz neslēpa, ka galvenais un aktīvais vienīgais LJO radīšanas mērķis ir veicināt mobilizāciju leģionā, bet izslavētās hitlerjugenda nometnes Vācijā — tikai līdzeklis jaunāko virsnieku paātrinātai sagatavošanai leģionam, kur izjuta lielu komandieru deficītu (dok. nr. 35). Sipo un SD

pārskatos jau 1943. gadā ieskanas pesimistiskas prognozes, ka LJO izjuks vai noslīks nacionālisma ūdeņos, un viņiem izrādījās taisnība (dok. nr. 16).

Dokumentu krājumā ievietotie materiāli skaidri parāda, kādos sociālajos slāņos okupanti saskatīja un paredzēja aktīvas pretestības un bruņotas partizānu cīņas atbalstītājus. Tie bija padomju varas un Kompartijas aktīvisti, kurus atļāva nesodīti izkaut vietējiem ekstrēmistiem, organizēti apšaut Arāja zonderkomandai, kurus izolēja cietumos un koncentrācijas nometnēs. Starp citu, vēsturnieki vēl nav aplēsuši, cik desmiti tūkstošu padomju cilvēku tika represēti vācu okupācijas laikā. Abvērs un gestapo potenciālos pretiniekus meklēja lielāko pilsētu — īpaši Rīgas un "sarkanās Liepājas" strādniecībā, no padomju agrārreformā iedalītās zemes padzītajos laukstrādniekos un trūcīgos, īpaši Latgales zemniekos. Dzīve vēlāk šīs prognozes apstiprināja. "Kas attiecas uz strādniecību," rakstīts Ostlandes abvēra iestādes 1941.g. 23. oktobra ziņojumā, "tad jārēķinās ar apmēram $\frac{1}{3}$ svārstīgo, kas komplektējas no kādreizējām komunistu aprindām un kas drīzāk atbalstīs latviešu nacionālos šovinistus nekā jebkad kļūs draudzīgi noskaņoti pret vāciešiem" (dok. nr. 7). Un tomēr, kā redzams, vācu Drošības dienests par galveno potenciālo nemiera cēlāju uzskatīja latviešu patriotisko inteliģenci, kas ar brīvās Latvijas ideju satrauca iedzīvotāju — īpaši jaunatnes prātus. Okupācijas sākuma posma slepenajos dokumentos izskan bažas par to, ka Latvijā varētu rasties vienota fronte pret okupantiem, kurā iekļautos arī komunisti. Līdz šai idejai daudzi komunisti un nacionālpatrioti diemžēl neaizdomājās. Tikai 1943. gada vasarā LKP savām komitejām un partizānu vienībām izziņoja aicinājumu izveidot antifašistisku tautas fronti kopā ar visiem patiesi patriotiskiem spēkiem (*Samsons V.* Naida un maldu slīkšņā. — 138.—145. lpp.). Taču laiks jau bija nokavēts, turklāt pirmskara gadā LKP CK bija politiski izolējusies pat no citiem kreisajiem spēkiem. Tai nebija kontaktu ar bijušajiem Latvijas politikajiem darbiniekiem. Akli paklausdami J.Staļinam un no tā bīdamies, LKP vadītāji nebija spējīgi patstāvīgi analizēt situāciju, saprast latviešu vitālākās intereses, viņu alkas pēc suverēnas Latvijas Valsts. Spriest tie spēja tikai staļiniskās šķiru cīņas koncepcijas ietvaros, un nedod Dievs, lai iedrošinātos kaut ko patstāvīgi iesākt! Bet varbūt politiskajai kokainībai bija cits, daudz prozaiskāks izskaidrojums? Iespējams, ka pēc 1941. gada represijām ne J.Kalnberziņš, ne V.Lācis, ne kāds cits funkcionārs necerēja rast saprašanos ar represijās cietušo partiju pārstāvjiem un, tāpat kā 1940. gadā, paļāvās, ka gan jau Staļins visu nokārtos, — līdzekļi netika ņemti vērā.

Dokumentu krājumā maz izmantoti vācu bruņoto spēku — vērmahta — dokumenti un tā izlūkorgāna — abvēra — pārskati, jo to darbības sfēra mazāk saskārās ar Latvijas civilpārvaldes specifiskajām problēmām. Vācu armiju grupējuma *Nord*

pavēlniecības pozīcija bija nepārprotama: latviešiem un igauņiem solīt jebkādu autonomiju, ja tās vārdā var iegūt vairāk karavīru vācu frontes stiprināšanai. Vietējās Pašpārvaldes nodibināšana Ostlandē līdzās vācu civilpārvaldei (dok. nr. 9) 1942. gada martā tika pasniegta ar lielu propagandas pompu kā Vācijas vadības pretimnākšana — tā Baltijas tautām atvēlot gandrīz vai savu valdību. Taču jau drīz arī pašiem ģenerāldirektoriem kļuva skaidrs, ka ir radīta marionešu iestāde, kurai nav reālas varas un iespējas palīdzēt savai tautai.

Vācu armijas sakāve pie Maskavas lika pašpārliecinātajiem nacistu fireriem apjaust, ka karš austrumos ieilgs un tā vešanai būs vajadzīgi lieli materiālie un dzīvā spēka resursi, kuru reiham trūka. Tādēļ arī notika politiskā koķetēšana ar "iedzimtajiem", vērmahta panākumu gadījumā tas nenotiktu. Šī sakarība atkārtojās pēc katras vācu armijas neveiksmes frontēs: okupēto zemju iedzīvotājiem atkal un atkal tika izrādīta propagandistiski uzspēlēta pretimnākšana, lai Pašpārvalde izspiestu no tautas jaunas nodevas, darbaspēku reiham un lielgabalgaļu padomju—vācu frontei. Pašpārvalde savukārt centās izmantot radušos situāciju, lai izmangotu sev lielākas pilnvaras, un Staļingradas notikumi piespēlēja jaunas manevrēšanas iespējas. Līdz tam laikam ģenerāldirektori un citi ierēdņi atklātībā neiedrošinājās pat vārdu bilst par kaut kāda autonomijas statusa piešķiršanu Latvijai un savas valdības izveidošanu.

Okupācijas sākumā nacisti augstprātīgi atteicās no latviešu ekstrēmo aprindu piedāvātā "asinsupura", t.i., no latviešu karaspēka organizēšanas un iesaistīšanas frontē, jo, kā brīdināja pats firers, vēlāk par to nāksoties atlīdzināt. Pērkoņkrusta vadītājs Gustavs Celmiņš jau 1941. gada vasarā piedāvāja organizēt latviešu divīziju, pat korpusu, kas padomju—vācu frontē stāvētu pret Sarkano Armiju, un veica lielu darbu brīvprātīgo vervēšanā. Un kā rīkojās vācu puse? Pēc paša G.Celmiņa vārdiem — nekrietni. Celmiņu uz laiku izsūtīja uz Vāciju — lai "nomierinātos". Vācieši atļāva formēt tikai atsevišķus policijas bataljonus un izmētāja tos soda akciju veikšanai pa okupēto padomju teritoriju, kā arī frontes lāpīšanai pie Ļeņingradas un Volhovas purvos, bet vienotu latviešu formējumu neradīja (dok. nr. 13).

Kad un kā piesardzīgie ģenerāldirektori pirmo reizi iedrošinājās ieminēties par Latvijas Valsts atjaunošanu? Tas notika 1942. gada 7. jūlija Pašpārvaldes sēdē — pēc tam kad līdz Rīgai bija atklīdušas baumas, ka pats Jekelns, inspicēdams latviešu policijas bataljonus Ļeņingradas frontē, kaut ko tamlīdzīgu esot izteicis sarunā ar virsniekiem. Emigrācijas vēsturnieks Haralds Biezais šo notikumu, patiesībā pārpratumu, ir detalizēti pētījis un fiksējis rakstā "Slepenā Latvija", kas publicēts arī "LPSR ZA Vēstis" 1990. gada 4.numurā. Jekelnam par aplamo izrunāšanos vēlāk nācās dot paskaidrojumus H.Loziem un G.Bergeram — H.Himlera uzticības cilvēkam A.Rozenberga Ostministrijā.

Baumas par Latvijas neatkarības iespējamo atzīšanu no vāciešu puses uzliesmojušas kā uguns pakulās, satraucot okupācijas iestādes. No vienas puses, tas liecina par to, cik saasināta bija latviešu sabiedrības doma par savas tēvzemes tālāko likteni, janiecīgākais, arī pārprastais mājiens varēja radīt tik rožainas cerības. Tāda nu ir masu psiholoģijas iezīme: spontāni sliekties pēc vēlamā, lēti noticēt dzirdētam. No otras puses, var piekrist H.Biezā secinājumam: "No šai rakstā iztirzātiem dokumentiem un norādēm kļūst skaidrs, ka ne Hitlers, ne kāds cits pilnvarotais okupācijas varas nesējs nav solījis patstāvīgu Latvijas valsti. Ja kāds saka esam atklāti cīnījies par brīvu Latviju, tad neatvairāma prasība ir to pamatot dokumentos. Šai rakstā ir mēģināts atbildēt uz jautājumu, kā okupācijas laikā ir radies uzskats, ka vācu ieceltā Pašpārvalde un tās mobilizētais leģions ir cīnījies par patstāvīgu Latviju. [...] Mēs tagad zinām, ka tas ir mīts, kas nav pamatojams īstenībā. Tas radies, pateicoties okupantu intensīvai propagandai" (LPSR ZA Vēstis. — 1990. — Nr. 4. — 11. lpp.).

1942. gada beigās, apjautis nacistiskās pavēlniecības augošo apetīti pēc latviešu karavīriem, ģenerāldirektors A.Valdmanis atkārtoja Celmiņa demaršu: iesniedza savam tiešajam priekšniekam ģenerālkomisāram O.Dreksleram rūpīgi izstrādātu memorandu "Latviešu problēma" (dok. nr. 11). Tajā piedāvāta latviešu karaspēka uzstādīšana vācu vadībā, ja Latvijai tiktu piešķirts Slovaikijas vasaļvalsts statuss. Tātad prasība pavisam pieticīga, no kuras līdz brīvas Latvijas lozungam bija milzīga distance. Pārējie ģenerāldirektori steidzās Valdmani atbalstīt. Viņu iesniegumā O.Dreksleram jau tika konkrēti izskaitļots, ka Pašpārvalde mobilizācijas ceļā varētu savākt 100 tūkstošu cilvēku lielu armiju (plus 25 tūkstoši apsardzes dienestam), ja Vācija dotu solījumu Latvijas valstiskās patstāvības atjaunošanai (dok. nr. 12). Saistoša ir piezīme — neraugoties uz boļševiku laika represijām, armijai virsnieku pietikšot. Un ko darīja vācu puse? Atkal blēfoja. Pieķēriēs pašu latviešu pasviestajai idejai, H.Himlers panāca firera atļauju uzstādīt latviešu brīvprātīgo SS leģionu, neizpildot ģenerāldirektoru prasību — it kā tāda nebūtu bijusi. Atkal latviešu Pašpārvalde palika zaudētājos — no tās prasīja atbildību par mobilizāciju, bet kompensācija bija smieklīgi maza — tikšot pasludināta nelielo uzņēmumu un ļauku saimniecību reprivatizācija. Pēc būtības tas bija formāls akts, jo agrākie īpašnieki jau faktiski apsaimniekoja savu zemi un sikos īpašumos.

1943. gada 27. un 29. janvārī notika ģenerāldirektoru bezrezultatīva spēkošanās ar Latvijas SS un policijas vadītāju Šrēderu un ģenerālkomisāru Dreksleru (dok. nr. 15). A. Valdmanis parādīja zināmu drosmi, iebildams vācu priekšniecībai un atkārtodams prasību pēc autonomijas, tādējādi izpelnīdamies gestapo nelabvēlību. Redzēdams savas idejas fiasko un ļaunumu, ko atnesīs tautai mobilizācija, Valdmanis uzrakstīja abu apspriežu protokolus un ar zināmu aprindu palīdzību pusnelegāli tos izplatīja Rīgā un

provincē. Literatūrā tie iegājuši kā Valdmaņa protokoli. Viņam nebija ko zaudēt — karjera sagandēta, taču vismaz tautas vēsturiskajā atmiņā saglabāsies brīvās Latvijas aizstāvja reputācija! Kā tas bija gaidāms, Valdmani atbrīvoja no amata, apcietināja un izsūtīja uz Vāciju. Tiesa, tika ņemti vērā Valdmaņa nopelni okupācijas sākumā: pateicoties viņa padomiem, ģenerālis de Roks varēja pilnībā uzskaitīt kā kara laupījumu materiālās vērtības Rīgā un pārējā Latvijā, komplektēt lietpratīgu latviešu ierēdņu aparātu (dok. nr. 7,17).

Pēc Kurskas lielkaujas 1943. gada rudenī vācu civilpārvalde pieprasīja izvest jaunu mobilizāciju latviešu leģionā. Pašpārvaldes iniciatīvās iesaistījās vācu ieceltais Latviešu brīvprātīgā SS leģiona ģenerālinspektors, bijušais Kolčaka virsnieks un Latvijas Armijas ģenerālis Rūdolfs Bangerskis. Tika izmantota SS un policijas augstākā pavēlnieka H.Himlera viesošānās pie latviešu leģiona divīzijas frontē un Rīgā, kur, tiekoties ar ģenerāli R.Bangerski, viņš esot devis mājienu, ka atbalstīšot Latvijas autonomijas ideju, ja latvieši turpināšot izvērst leģionu un dūšīgi cīnīšoties frontē. Līdzīga saruna H.Himleram bijusi arī Igaunijā. Šo visai miglaino mājienu R.Bangerskis izklāstīja savā rādiurā 1943. gada 6. oktobrī (dok. nr. 18), kas, izrādījās, bija nejausi izsprukusi no vācu cenzūras un ko latviešu nacionālās aprindas uztvēra kā Latvijas valstiskuma atjaunošanas sākumu. Lai ģenerāli aktivizētu un pagodinātu, tika sagatavots latviešu sabiedrības elites iesniegums Bangerskim. To parakstījuši vairāk nekā 40 pazīstami sabiedriskie un radošie darbinieki, Latvijas universitātes mācībspēki (dok. nr. 19). Memorandā izskanēja aicinājums: „.. nepieciešams jau vistuvākā laikā saukt pie ieročiem visus, kas spēj tos nest, lai izveidotu pēc iespējas lielāku latviešu armiju ar precīzu uzdevumu aizstāvēt latviešu zemes robežas pret boļševikiem, respektīvi, krieviem.” Un tālāk — lai mobilizācija izdotos, ar aizrādījumiem par draudošajām briesmām vien ir par maz, vajag dot pozitīvus mērķus. Un tāds latviešiem esot — Latvijas Valsts suverenitātes faktiska restaurācija. Lai to panāktu, iesnieguma autori aicināja ģenerāli griezties attiecīgajās okupācijas instancēs. Bangerskis to arī darīja, nododot rakstu ģenerālkomisāram O.Dreksleram. Berlīnē H.Himlera un A.Rozenberga iestādes sprieda: ja var panākt plašu mobilizāciju leģionā, tad vajag solīt Latvijai un Igaunijai autonomiju. Okupēto Austrumu apgabalu ministrijā (saīsin. Ostministrija) pat tika izstrādāts projekts firera Dekrētā par Latvijas un Igaunijas valstu autonomiju (dok. nr. 21).

Taču autonomijas idejai bija pretinieki, tie bija Vācijas ārlietu ministrs J. fon Ribentrops un it sevišķi Ostlandes reihskomisārs H.Loze, kura iebildumi (dok. nr. 28) nonāca līdz Hitleram, un firers kategoriski noraidīja jebkādu lēmumu par autonomijas piešķiršanu Latvijai un Igaunijai.

Krājumā ir ievietots plašs dokumentu klāsts par dažādo vācu iestāžu un darbinieku pozīciju Latvijas autonomijas lietā 1943. gada pēdējā ceturksnī. Pašpārvaldes "pīlāri" (A.Valdmaņa izteiciens) vēl mēģināja saglābt nesaglābjamo, bet viņu iesniegumu (dok. nr. 26) neviens neņēma vērā, demisionēšanas gadījumā piedraudot ar represijām. Arī šoreiz neizdevās "izspēlēt autonomiju pret mobilizāciju", kā mēdza ironizēt Sipo un SD, un tomēr latviešu augstākie ierēdņi turpināja paklausīgi kalpot okupācijas varai un pārstāvēt latviešu tautu, kaut arī — kā paši atzinās — neviens tādu mandātu viņiem nebija devis. Grūstošās nacisma impērijas stutēšanai tika ziedots latviešu nacionālais zieds un lepnums — 1906.—1925. gadā dzimušo vīriešu paaudze, kurus mobilizēja vācu militāristi 1943.—1944. gadā. Vai par šādu labprātīgu asinsupuri nevienam nebūtu jāuzņemas atbildība tautas un vēstures priekšā? Pat tādā gadījumā, ja fīrers būtu devis latviešiem kaut kādas iluzoras suverenitātes solījumu. Pēc Staļingradas un Kurskas lielkaujām no viņa gribēšanas un varēšanas tādas lietas vairs nebija atkarīgas. Kara likteni un rezultātus noteica antihitlerisko valstu bloka uzvara. Taču iedzīvotāju prātus mulsināja baumas par gaidāmo autonomiju, ja leģionāri varonīgi cīnītos frontē. Nav šaubu, ka dažu latviešu vadošo nacionālo aprindu iesaistīšanās spēlē par autonomiju veicināja mobilizāciju leģionā. Pat vairāk, ja tās būtu nostājušās pret mobilizāciju, tad nebūtu noticis nelabojamais — simttūkstoš latviešu apzīmogošana ar SS nozīmi un ieegrūšana frontes asinspirtī, tā teikt, par pliku neko. Lietuviešu nacionāli centrētie politiķi izrādījās nesalīdzināmi dižāki savas zemes un tautas patrioti: viņi atteicās atbalstīt hitleriešu mobilizāciju, un izbazūnētais lietuviešu SS leģions, pat ne atsevišķi pulki, piemēram, robežapsardzības pulki u.tml., izveidoti netika. Policijas bataljonus Lietuva H.Himlam deva četras piecas reizes mazāk kā latvieši.

Un tomēr pat izglītotas latviešu aprindas nākamajā — 1944. gadā turpināja dzīvot ilūzijās. Sarkanā Armija bija nonākusi pie Latvijas robežām, sabiedrotie gatavoja desantu Francijā, Vācijas liktenis bija apzīmogots. Ko nozīmēja sauklis — stāties leģionā un aizstāvēt Latvijas robežas? Vai tas nepaidzināja hitleriešu priekšnāves agoniju, kuras laikā mirstošais zvērs aizrāva sev līdzī tik daudz nevainīgu dzīvību gan Eiropā, gan arī Latvijā?

Leģiona un leģionāru problēma nav viennozīmīgi izsverama. Latviešu SS leģiona karavīrus nedrīkst pielīdzināt policijas vai šucmaņu bataljonu dienestniekiem. Pēdējie patiesi bija brīvprātīgie un, kā atzīmēts Latviešu kartotēkas pārskatā, gan ārēji, gan pēc būtības bija vācu algotņi. Viņu vidū varēja sastapt dēkaiņus, bet bija arī ne mazums Latvijas Armijas bijušo instruktoru, virsnieku un citu virsdienestnieku, kuru vienīgā profesija bija karalieta. Citu viņi neprata darīt un savas (arī ģimenes) eksistences nodrošināšanai redzēja vienīgo iespēju — dienēt policijas bataljonos. Galvenais

psiholoģiskais dzinulis bija naids pret padomēm, kas radies terora rezultātā, arī attiecībā pret viņu piederīgo vai paziņu represēšanu pirmskara gadā. No dokumentiem redzams, ka jau 1942. gada vasarā šis kontingents bija izsmelts, arī policijas bataljonos sāka iesaistīt piespiedu kārtā — it īpaši tos, kas atradās šucmaņu dienestā.

Leģionā kareivjus un virsniekus mobilizēja piespiedu kārtā. Nav pieļaujams, ka viņus pieskaita esesiešiem. SS nosaukuma piekāršana leģionam bija H.Himlera viltīgs izdomājums, lai latvieši baidītos pāriet padomju pusē. Sak, ar esesiešiem rēķini īsi. Leģiona gloricētāji — gan vācieši, gan latvieši — saprata, ka ar varu sadzītajiem karavīriem jādod kāds pozitīvs, cildens mērķis, par kuru ir vērts cīnīties. Tādēļ blakus biedam par boļševiku atgriešanos tika izvirzīts brīvas Latvijas aizstāvēšanas un atjaunošanas sauklis. Daudzi leģionāri tiešām ticēja, ka viņu cīņa frontē ir cīņa par neatkarīgu Latviju, un ar šo cildeno domu un tīru sirdsapziņu bija gatavi nolikt galvu uz dzimtās zemes ežiņās. Tāda bija leģionāru traģika.

Reizē gan jāpiebilst, ka varbūt vēl vairāk bija tādu, kas apzinājās savu neapskauzamo stāvokli — tie dezertēja pie pirmās izdevības, kaut nolist malā vai aizbēgt bija ārkārtīgi grūti. Leģiona divīzijās, īpaši 19. divīzijā, bija iekļauti vairāki policijas bataljoni; šie algotņi tad arī sekoja karavīru noskaņojumam, īpaši novēroja aizdomās turētos. Masveida bēgšana no leģiona vislabāk veicās, fronteī pārvirzoties. Bet arī parastajos apstākļos dezertēšana notika nemitīgi, neskatoties uz to, ka ne visiem bija iespēja izslapstīties no ķērājiem. Noķertajiem draudēja karatiesa un nošaušana. "Latvijā to vīru skaits, kas nav ieradušies iesaukšanā un ir dezertieri, sasniedz jau 10 000 vīru" — tādu telegrammu savam šefam A.Rozenbergam uz Berlīni 1944. gada 16. maijā nosūtīja Ostministrijas pārstāvis pie armiju grupējuma *Nord* virspavēlniecības Dr.Veisauers. Bijušais leģiona virsnieks Ā.Blāķis šai sakarā rakstīja: "Divas trešdaļas turējās leģionā, bet viena trešdaļa — katrs trešais — bija meklējamo sarakstos, respektīvi, dezertieris." (*Būķis Ā.* Medaļas otra puse. — Buenosairesā, [b.g.]. — 72. lpp.)

Kurš bija uzteicams, kurš peļams — tas, kurš dezertēja, vai tas, kurš palika leģionā līdz tā bēdīgajam galam? Lai spriež pats lasītājs. Par šo tēmu izsmeļoši un argumentēti ārzemēs rakstījis profesors Haralds Biezais savā apcerējumā "Latviešu leģions un dezertieri" (*Kara Invalīds.* — Nr. 31). Jāatzīst, ka atšķirībā no leģiona apoloģizētājiem un heroizētājiem, kuru darbi nospiedoši dominē latviešu emigrācijas literatūrā, visai kritisks un objektīvs savos secinājumos ir bijis Ž.Unāms. Grāmatā "Laika atspulgos" (Oldenburga, 1953) viņš taisnīgi jautā: "Ar kādām tiesībām kāds vai kāda grupa drīkstēja iesaistīt latviešus kopējā cīņā ar vāciešiem, kamēr nebija izpildīti priekšnoteikumi par Latvijas Valsts tiesību atjaunošanu? Bet tajā laikā "ilūziju politika" uzsita augstu vilni. Šai laikā latviešu leģiona formēšanai un tā cīņas uzdevumiem

vajadzēja kādu pamatotu jēgu. Nepietika ar tukšām frāzēm par latviešu tautas vietu "Jaunajā Eiropā" pēc sekmīga kara. Nepietika arī ar jau banāli kļuvušām frāzēm par boļševikiem kā latviešu tautas nāves ienaidniekiem, no kā kāda cita sveša vara mūs humānos nolūkos esot glābusi. Tie ir tukši vārdi." Pārliecinošas ir arī H.Kreicberga publikācijas par leģionu (*Kreicbergs H. Vainīgie un nelaimīgie. — R., 1989*).

Pavisam dīvainā kārtā līdz ar Pašpārvaldi un R.Bangerski autonomijas spēlītē tika ievilkta arī patriotiskā nelegālā Latvijas Centrālā padome (LCP). 1943. gada augustā to izveidoja vairāki bijušie Latvijas Republikas politiķi (P. un B.Kalniņi, L.Sēja, F.Cielēns, Ā.Klīve u.c.); tās priekšgalā stāvēja pirmā Latvijas Republikas prezidenta dēls Konstantīns Čakste. LCP sastāvs bija progresīvs, tajā neuzņēma okupācijas aparāta ierēdņus un provāciski noskaņotos. Sociāldemokrāti, piemēram, bija deklarējuši: neatbalstīt ne vācu mobilizāciju, ne sarkanos partizānus, t.i., ieteikuši latviešiem palikt ārpus militārajām batālijām. Par šī saukļa mērķtiecību var diskutēt, taču nevar noliegt tā patriotisko būtību. Ārzemju izdevumos pēc kara ir publicēts LCP memorands. Tā tapšanu savos memuāros ir aprakstījis sociāldemokrāts un bijušais diplomāts Fēlikss Cielēns. Būdam neapmierināts ar LCP pasivitāti, 1944. gada pavasarī F.Cielēns uzrakstīja memoranda projektu, apsprieda to ar dažiem Lauksaimniecības akadēmijas profesoriem un docētājiem Jelgavā, pēc tam ar pāligiem Rīgā un provincē savāca parakstus, nostādot K.Čaksti un citus LCP locekļus notikušā fakta priekšā. Pavisam memorandu parakstījis turpat 200 latviešu inteliģentu un politiķu. Kaut arī šoreiz netika pieaicināti okupācijas iestāžu ierēdņi, memoranda parakstītāju sastāvs bija daudz konservatīvāks nekā pašā Latvijas Centrālajā padomē. Memoranda tekstā (dok. nr. 34) atrodamas jau A.Valdmaņa rakstos sastopamās tēzes — "izdarīt mobilizāciju Latvijas Armijai likumīgās Latvijas Valsts orgānu vārdā un Latvijas Valsts aizsardzībai. Atšķirībā no agrākajiem memorandiem te tika proponēta Latvijas Republikas 1922. gada Satversmes atjaunošana, tātad sperts solis uz priekšu. Šī dokumenta, tāpat kā visu tālaika nacionālo memorandu un rakstu neiztrūkstoša sastāvdaļa ir nesamierināms antikomunisms.

Ko F.Cielēns panāca ar savu aktivitāti? Vācieši nāca uz pēdām organizācijai, apcietināja LCP priekšsēdētāju Konstantīnu Čaksti, kurš gāja bojā nacistu ieslodzījumā, L.Sēju un dažus citus. Galvenais iniciators F.Cielēns kā viens no pirmajiem aizbrauc pāri jūrai uz Zviedriju. Tikai Sarkanās Armijas izrāviens uz Tukumu 1944. gada vasarā paglāba daudzus Lauksaimniecības akadēmijas mācībspēkus no vācu Drošības policijas vajāšanas. LCP, kas tiešām varēja kļūt par ietekmīgu latviešu nacionālās pretestības centru, pēc represijām neko aktīvu neatsāka.

Dokumenti nežēlīgi atsedz nacistu rafinēto spēlīti ar vadošajām latviešu nacionālajām aprindām. Līdz pat kara beigām daudzi prominenti latviešu politiķi fatāli cerēja, ka vācu vadība tādā vai citādā veidā atjaunos Latvijas valstiskumu. Izrādījās, ka tā bija visu laiku lielākā nacionālpatriotisko aprindu ilūzija. Pazīstamais žurnālists un vācu okupācijas aparāta augsts ierēdnis Žanis Unāms savos pēckara darbos ir atzinies liktenīgajos maldos un nosaucis tālaika latviešu pilsonības pozīciju par ilūziju politiku (*Unāms Ž. Karogs vējā.* — 170. lpp.). Vai var nepiekrīst tādām traktējumiem? Visa tā rezultātā tika uzjundīti noskaņojumi, kas bloķēja plašas nelegālās antifašistiskās kustības un patriotiskās cīņas izvēršanos vācu okupētajā Latvijā.

Vēstures traģisms ir tajā apstākļi, ka liela latviešu tautas daļa noticēja legālajiem un nelegālajiem latviskā valstiskuma solītājiem un smagi vilās. Brīvās Latvijas sauklis, varbūt reizēm sasteigti proponēts, tomēr bija vitāls un latviešu mentalitātei neatņemams arī vācu okupācijas smagajos gados.

Kara pēdējais cēliens latviešiem bija saistīts ar Kurzemes katlu. Padomju tanku korpusu izrāviens uz Jelgavu un Tukumu 1944. gada jūlijā un augustā sacēla nebijušu paniku vācu civilpārvaldes aparātā. O.Drekslers, pat neatgriezies Rīgā, bēga uz Liepāju tieši no savas Jūrmalas vasarnīcas. Tāpēc, starp citu, tieši viņa iestādē saglabājās visvairāk dokumentu, jo ģenerālkomisārs nespēja dot rīkojumu par to iznīcināšanu. Septembrī no Pašpārvaldes grimstošā kuģa uz Vāciju aizbēga ģenerāldirektori, tādēļ Kurzemē palika tikai vācu civilā un militārā pārvalde. Reihskomisāru H.Lozi sākumā nomainīja Polijas žņaudzējs Ē.Kohs, vēlāk par vietvaldi kļuva bijušais Lozes vietnieks M.Matizens.

Padomju lieluzbrukuma laikā pie Veļikajas upes pajuka latviešu leģions. 15. divīzija pilnīgi izšķīda pirmajās kaujas saskarēs. Tās atliekas vāciešiem atlika tikai izvest uz Pomerāniju un nozīmēt ierakumu būvēm. Notikušais rādīja, ka latviešu vairākums negrib karot par svešu lielvaru interesēm. Pirmajās sadursmēs austrumos no Daugavpils latviešu robežapsardzības pulki un policijas pulks izklīda. Arī 19. divīzijā bija daudz dezertieru, tomēr saglabājās trīs bataljoni — trieciengrupas, kuras sastāvēja no bijušajiem policijas bataljonu vīriem, kam nebija kur pamukt. Vēlāk Kurzemē divīziju daudz maz nokomplektēja un nosūtīja uz fronti.

Kurzemē saplūda ap ceturtdaļmiljona piespiedu kārtā evakuēto un brīvprātīgo bēgļu no Pleskavas un Vitebskas apgabalēm, Igaunijas, Vidzemes un Latgales. Tas tiešām bija lielu juku laiks. Šajā juceklīgajā situācijā izvērās kureliešu darbība. Latvijas Armijas ģenerāļa bijušā Kolčaka karaspēka virsnieka Jāņa Kureļa vienību sāka veidot Skrīveros 1944. gada vasarā no mobilizācijai nepakļautiem aizsargiem ar vācu Drošības policijas un abvēra atļauju un atbalstu kā diversantu organizāciju, kas tiktu atstāta

uzbrūkošā padomju karaspēka aizmugurē graužošanas darbības izvēršanai. Septembra beigās vienība pārcēlās uz Kurzemi, jo paliktgribētāju padomju aizmugurē tikpat kā nebija. Par kureliešu vienības štāba priekšnieku bija nozīmēts policijas kapteinis Kristaps Upelnieks — stipras gribas cilvēks un fantasts. Kapteinis bija saistīts ar nelegālo Latvijas Centrālo padomi un ar K.Čakstes pēcnieka ģenerāļa Venera Tepfera svētību nozīmēts par LCP "nacionālā karaspēka" organizētāju. Kurzemē kureliešiem pievienojās daudzi leģiona desertieri, meklēdami cīņas iespējas pret vāciešiem, un tiek lēsts, ka štāba pārziņā vai tiešā pakļautībā atradās ap 2000 labi apbruņotu cilvēku, kas izvietojās Ugāles Stiklos, Usmas Ilziķos un citās vietās. K.Upelnieka un dažu viņa domubiedru virsnieku iecere bija grandioza, taču būtībā nereāla: kara noslēgumā, kad Vācijas un Padomju Savienības spēki būšot izsīkuši, atkārtot 1919. gada variantu, t.i., ar angļu un amerikāņu atbalstu nodibināt nacionālu valdību, kas atjaunotu neatkarīgu Latvijas Valsti. Brīvas Latvijas sauklim, protams, bija liels pievilksanas spēks. Tas jau kļuva bīstami vācu okupācijas varai, un Ostlandes SS un policijas augstākais vadītājs F.Jekelns nežēlīgi likvidēja kureliešu karaspēku, par ko saglabājies viņa izvērsts ziņojums (dok. nr. 37). Daudzi leģiona virsnieki jau toreiz K.Upelnieka ieceri kvalificēja kā avantūru un atturējās no iestāšanās Kureļa karaspēkā. Vēl joprojām latviešu emigrācijas aprindās pastāv atšķirīgi vērtējumi — no kureliešu jūsmīgas glorificēšanas līdz kritiskam reālpolitiskam izsvērumam. Liekas, ka pašu faktu — leģionāru noskaņošana pret dienēšanu vācu karaspēkā un dezertēšanas veicināšana no leģiona — jāvērtē pozitīvi. Kureļa štāba bezierunu kapitulācija (ar kaujām izlauzās tikai leitnanta R.Rubeņa bataljons) turpretim uzskatāms kā bēdīgs, latviešu karavīra godu apkaunojošs notikums.

Kureliešu epopeja nepalika bez politiskām sekām. Tā atgādināja okupācijas varai, ka kaut kas būtu darāms, lai mazinātu sociālo spiedienu Kurzemē, nomierinātu satrauktos prātus, ietekmētu iedzīvotājus, jo ik brīdi varēja sākties Sarkanās Armijas izšķirošais uzbrukums. Kaut ar tīri propagandistiskiem, respektīvi, demagoģiskiem, līdzekļiem, bet vajadzēja atjaunot agrāko kārtību: panākt, lai iedzīvotāji pildītu darba klaušas un nodevas, lai izdabūtu no mežiem desertierus un atrautu tos no sadarbošanās ar sarkanajiem partizāniem un padomju izlūkiem. Tādēļ nacisti turpināja nežēlīgi ekspluatēt latviešu nacionālās atbrīvošanās cīņas ideālus un pasludināja jaunas Latvijas valdības dibināšanu. Viņi cerēja, ka ilūziju politikas patriotiskās atsperes joprojām darbojas. A.Rozenberga Ostministrijā atkal rakstīja projektu, šoreiz — Latviešu Nacionālās komitejas dibināšanai (dok. nr. 38,39).

Ar H.Himlera atbalstu 1945. gada 20. februārī tika inscenēta Latvijas Nacionālās padomes dibināšanas sēde Potsdamā. Par Latviešu Nacionālās komitejas (LNK)

prezidentu ievēlēja ģenerāli R.Bangerski, par kura lojalitāti nacisti nešaubījās. Viņi saprata, ka godkārīgais latviešu militārists, pēc savas pārlicības iejūdzies vācu kararatos, nelēks pāri ilksij, proti, nemeklēs jaunus saimniekus viņpus jūras. Turklāt šim prezidentam nebūs ne valdības, ne karaspēka, ne teritorijas. Brīvās Latvijas ideju ģenerālis īstenībā bija atmetis. Pēc kara viņš rakstīja: "Tā kā pēc neveiksmēm pie Staļingradas bija redzams, ka Vācija karā neuzvarēs, tad man personīgi nelikās svarīgi, vai Vācija Latvijas suverenitāti atzīst vai ne. Praktiski bruņoto spēku rīcība paliktu tā pati līdzšinējā" (*Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. — Kopenhāgena: Imanta, 1960. — 3. sēj. — 81. lpp.). Tādi bija Latvijas "prezidenta" patiesie uzskati, kurus viņš slēpa, kad mudināja leģionārus nolikt galvu par brīvo Latviju.

Dažādu avotu informācija liecina, ka LNK un tās prezidents neguva Kurzemes iedzīvotāju un bēgļu atbalstu, taču nevar noliegt arī to, ka autonomijas ilūzijas radīja jaunas cerības. Reālāk domājošie jagdferbandieši saprata, ka tas ir izrādes pēdējais cēliens, un rūpīgi gatavojās diversiju darbībai nākotnē, kad izbeigsies vācu okupācija. Tika meklētas organizācijas formas, kas ļautu operatīvi pārzināt un vadīt pretpadomju cīņu nelegālos apstākļos (dok. nr. 42—44). Mežakaķi pārtapa nacionālajos partizāņos; viņu ziņā, aizbraucēju pamests, palika brīvās Latvijas karogs. Vai atkal netriumfēja ilūziju politika? Kādas cerības savos atbalstītājos viesa bruņotie mežinieki? Varbūt to, ka gaidāms angļu un amerikāņu desants Baltijā? Angļu *Secret Intelligence Service* slepenās operācijas Latvijā — tiesa, ārkārtīgi neveiksmīgas — vēl vairāk pastiprināja kārtējās ilūzijas.

Vēl vispusīgi diskutējams ir jautājums, vai pēckara situācijā bruņota diversiju darbība varēja būt adekvāta cīņas forma par Latvijas suverenitāti. Atkal, nu jau miera apstākļos, bija daudzi tūkstoši nokautu cilvēku gan padomju, gan nacionālistu pusē, bija tiesas un sodi, kā ieganstu izmantojot mežavīru atbalstīšanu. Un, beidzot, drausmīgā staļinskā izrēķināšanās — deportācija 1949. gada martā!

Vai brīvās Latvijas idejas propagandēšana šādos apstākļos un šādiem līdzekļiem attaisnoja jaunos upurus un ciešanas? Ārkārtīgi sarežģīta ir problēma par mazo tautu izdzīvošanas ceļiem totalitārisma apstākļos. Traģiskā pēckara notikumu gaita pat patriotiski noskaņotos latviešu komunistus piespieda būt rezervētiem pret nacionālās pašapziņas mošanos, latviskās mentalitātes izkopšanu. Tikai pēc J.Staļina nāves sabiedrība palēnām atspirga no nacionālā nihilisma. Diemžēl iesāktais liktenīgi aprāvās 1959. gadā, un bija jāpaiet gadsimta ceturksnim, lai latviešu tauta reāli iestātos par savas republikas politisko un ekonomisko suverenitāti, patiesa valstiskuma atjaunošanu.

Vēsture jāzina, lai saprastu tagadni un spētu ieskatīties rītdienā. Aizvadītā kara pieredze rāda, cik milzīgas politiskās potences nes sevī tautas brīvības neapslāpējamās alkas, bet reizē vēsture brīdina, cik lielu postu var nešt ilūziju politika.

Ja viss tejktais pieder traģiskai pagātnei, tad viena atziņa ir vērā ņemama arī tagad. Un tā ir atmodinātās tautas neapspicējamās ilgas pēc nacionālās suverenitātes, pēc sava valstiskuma, kam ir milzīgas idejiski politiskās potences. Mazā latviešu tauta to ir pierādījusi pagātnē un tagadnē.

1989. gada
10. novembrī

NO REDAKCIJAS

Vilis Samsons

NO REDAKCIJAS

Dokumenti krājumā ievietoti hronoloģiskā secībā, taču ir pieļautas dažas atkāpes tematisko apsvērumu dēļ. Lai iegūtu vairāk vietas dokumentiem un paātrinātu krājuma publicēšanu, krājuma sastādītājs ir atteicies no sīkāk izstrādātiem teksta komentāriem. Personu rādītājā fiksēti apzinātie uzvārdi un vārdi, neuzrādot ieņemamos amatus, dienesta stāvokli, pakāpes un piešķirtos goda nosaukumus. Tuvāku informāciju par personām var iegūt, uzšķirot norādītās lappuses. Dokumenta raksturs un saturs pamatvilcienos tiek komentēts un skaidrots krājuma priekšvārdā.

Latviešu valodā rakstītajos tekstos ir saglabātas valodas un stila īpatnības, bet labotas gramatiskās kļūdas un acīm redzama pārrakstīšanās. Trūkstošie vārdi un vārdu daļas ievietotas kvadrātiekvās. Grūti pārtulkojamie vācu vārdi doti apaļajās iekavās un kursivēti. Dokumentu tulkošanā piedalījušās R.Zaļakmentiņa un S.Garkalne.

Nr. 1

Vācijas valsts kanclera Ā.Hitlera vadītās apspriedes protokols (saīsināts)

Berlīnē

1941.g. 16.jūlijā

Pēc vadoņa rīkojuma šodien (16.7.41.) plkst. 15 pie viņa notika apspriede ar valsts vadītāju Rozenbergu, valsts ministru Lammeru, feldmaršalu Keitelu, valsts maršalu [Gēringu] un mani [M.Bormani].

Ievadījumā vadonis uzsvēra, ka viņš vispirms grib pieņemt dažus principiālus noteikumus. Svarīgi ir, ka mēs savu mērķu nospraudumus tagad nedarām zināmus visai pasaulei. Tas arī nav vajadzīgs. Bet galvenā lieta ir, lai paši zinām, ko mēs gribam. Ar nevajadzīgiem paskaidrojumiem mēs nekādā gadījumā nedrīkstam apgrūtināt savu ceļu. Paskaidrojumi ir nevajadzīgi tāpēc, ka tik tālu, cik mūsu vara sniedzas, mēs varam visu darīt, un, kas ir ārpus mūsu varas robežām, tur mēs tā kā tā nekā nevaram darīt.

Mūsu rīcības motivējumam pasaules priekšā jāvadās no taktiskiem viedokļiem. [Mums jārikojas šeit tieši tā kā Norvēģijas, Dānijas, Holandes un Beļģijas notikumos. Arī šajos notikumos mēs taču neko neteicām par saviem nodomiem, un turpmāk mēs būsīm tikpat gudri un to nedarīsim.]¹

Mēs atkal uzsversim, ka bijām spiesti kādu apgabalu okupēt, kārtot un nodrošināt. Mūsu izkārtojums ir tāds tāpēc, ka okupētās zemes iedzīvotāju interesēs mums bija jārūpējas par mieru, pārtiku, satiksmi utt. Nedrīkst kļūt zināms, ka ar to veidojas galīgs nokārtojums! Visu vajadzīgo rīcību — nošaušanas, personu pārvietojumus utt. — mēs darīsim un varam tā kā tā darīt.

Mēs tomēr negribam priekšlaicīgi un nevajadzīgi kaut kādus ļaudis padarīt par saviem ienaidniekiem. Mēs rīkosimies (uz āru) tā, it kā mēs izpildītu kādu mandātu.

Mums pašiem tomēr jābūt skaidrībā, ka mēs paši šos apgabalus nekad vairs neatbrīvosim.

Sakarā ar to ir jānotiek sekojošām:

1. Galīgam nokārtojuma (priekšlaicīgi) neko neaizbūvēt, bet visu sagatavot zem rokas.

2. Mēs uzsveram, ka mēs esam brīvības nesēji.

Atsevišķi:

Krima jāatbrīvo no visiem svešajiem un tur jānovieto uz dzīvi vācieši.

Tāpat vecās Austrijas Galīcijai jāklūst par Vācijas valsts apgabalu.

Mūsu rīcības pamatiem jābūt tādiem, lai šo milzu kūku parocīgi tā sadalītu, ka mēs to, pirmkārt, varētu pakļaut, otrkārt, pārvaldīt un, treškārt, izmantot.

Krievi tagad izdevuši pavēli partizānu karam mūsu frontes aizmugurē. Šim partizānu karam ir arī savas priekšrocības: tas dod mums iespēju iznīcināt visu, kas ir pret mums.

Pamatjautājumi:

Jautājums par militārās varas dibināšanos uz rietumiem no Urāliem nekad vairs nedrīkst rasties, ja arī tamdēļ mums būtu jākaro simts gadus ilgi.

Visiem vadoņa pēcnācējiem jāzina: valsts drošība tikai tad ir iespējama, ja uz rietumiem no Urāliem nepastāv nekāda militāra vara. Šis telpas aizsardzību pret iespējamām briesmām uzņemas Vācija. Dzelzs likums ir un paliek: nekad nedrīkst atļaut, ka kāds cits būtu apbruņots, izņemot vāciešus.

Tas ir sevišķi svarīgi: pat ja no sākuma izrādītos vieglāk kaut kādas svešas pakļautas tautas piesaistīt ieroču palīdzībai, tas tomēr ir nepareizi. Vienu dienu tas tomēr noteikti un nenovēršami vērsīsies pret mums pašiem. Tikai vācietis drīkst turēt ieročus, ne slāvs, ne čehs, ne kazaks, ne ukraiņis!..]

Jauniegtajos austrumu apgabalos mums jāizveido Ēdenes dārzs. Šie apgabali mūsu dzīvei ir ļoti svarīgi. Kolonijām pret tiem ir tikai pilnīgi pakārtota loma.

Ja atsevišķus apgabalus mēs jau tagad atdalām (iekļaujām Vācijā), vienmēr mums jārāda, ka uzstājamies kā tiesību un iedzīvotāju aizstāvji. Tāpēc mums arī jāizvēlas vajadzīgie formulējumi, mēs pagaidām nerunāsim par jauniem Vācijas valsts apgabaliem, bet par kara vajadzību diktētiem uzdevumiem.

Atsevišķi:

Baltijā tagad apgabals līdz Daugavai pēc tuvākas vienošanās ar feldmaršalu Keitelu jānodod (civilai) pārvaldei (vācu).

Vadonis tagad liek apsvērt, vai vecās Austrijas Galicijas daļu tūdaļ neiekļaut gubernatūrā. Pēc iebildumiem vadonis izlemj, ka šī daļa nav pievienojama gubernatūrai, bet vienlaicīgi tiek pakļauta valsts ministram Frankam (Lembergā).

Valsts maršals atrod par pareizu, ka dažas Baltijas daļas, piem[ēram], Bjalistokas [Belostokas] meži, tiktu piedalīti Austrumprūsijai. Vadonis uzsver un nosaka, ka visai Baltijai (Lietuvai, Latvijai un Igaunijai) jāklūst par Vācijas apgabalu.

Tāpat arī Krimai ar prāvu aizmuguri, ar apgabalu uz ziemeļiem no Krimas, jāklūst par Vācijas valsts apgabalu ar iespējami lielu aizmuguri. Rozenbergs pret to izsaka iebildumus tur dzīvojošo ukraiņu dēļ.[..]

Vadonis tālāk nosaka, ka arī Volgas kolonijai jāklūst par Vācijas valsts apgabalu, arī apgabalam ap Baku. Tur jābūt vācu koncesijai (militāra kolonija).

Somi grib Austrumkarēliju, bet lielo niķeļa ieguvumu dēļ Kolas pu. ala jāpievieno Vācijai. Ar lielu piesardzību jā sagatavo Somijas kā federālas valsts pievienošana Vācijai. Somi pretendē uz apgabalu ap Ļeņingradu, vadonis grib Ļeņingradu likt nolīdzināt ar zemi, lai tad to atdotu somiem.[..]

Pēc pārtraukuma vadonis uzsver, ka mums ir jābūt skaidrībā par to, ka tagadējā Eiropa ir tikai ģeogrāfisks jēdziens. Īstenībā Āzija sniedzas līdz mūsu līdzšinējām robežām. [Gigantiskā telpa, protams, pēc iespējas ātrāk ir jānomierina. Vislabāk to var panākt, nošaujot katru, kurš kaut vai šķībi paskatās [uz vācieti].]²

Noslēgumā tiek nolemts, ka Baltija jānosauc par "Ostlandi".

Unāms Ž. Karogs vējā. ASV: Latvju grāmata, 1969. 1. sēj. 49.—51. lpp. (Nirnbergas tribunāla dokuments nr. L-221.)

¹ Papildināts pēc: Норинбергский процесс. — М. 1958. — Т. 2. — С. 581.

² Papildināts pēc: turpat. — 584. lpp.

Nr. 2

Instrukcija reihskomisāram Ostlandē

[Berlīnē]

1941.g. 8. maijā

Visi apgabali starp Narvu un Tilzīti pastāvīgi bija cieši saistīti ar vācu tautu. Septiņsimt gadu vēsture virzīja tur dzīvojošo tautu vairākumu iekšēji uz Eiropas pusi un, neraugoties uz visiem krievu draudiem, šo rajonu ietvēra Lielvācijas dzīves telpā.

Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas reihskomisāra darbības mērķim jābūt centieniem radīt vācu protektorāta formas un pēc tam, ģermanizējot rasu ziņā derīgos elementus, konsolidējot ģermāņu tautas un nevēlamos izsūtot, pārveidot šo rajonu par Lielvācijas impērijas daļu. Baltijas jūrai jākļūst par vācu iekšējo jūru Lielvācijas aizsardzībā.

Baltenlande¹ zināmā mērā ir rajons ar lopkopības produkcijas pārpalikumu, un reihskomisāram jācenšas šo pārpalikumu atkal atgriezt par labu vācu tautai un, ja iespējams, tad vēl palielināt. Izsūtot [uz Krieviju] jāņem vērā, ka 50% igauņu tautas ir stipri ģermanizēti ar dāņu, vācu un zviedru asiņu piejaukumu un to uzskatīt par radniecīgu tautu. Latvijā asimilācijai derīgā daļa ir daudz vairāk ierobežota nekā Igaunijā. Šeit jārēķinās ar spēcīgu pretdarbību un jāparedz daudz lielāka izsūtīšana. Lietuvā jārēķinās ar analogisku attīstību, jo šeit novirzītajiem valstsvāciešiem vislielākā mērā jāvirza ģermanizācija (uz Austrumprūsijas robežas).

Šiem trijiem apgabaliem tieši pieslejas Baltkrievija. Jebkurā gadījumā Baltkrievijai stāv priekšā grūts uzdevums — uzņemt daļu to elementu, kura tiks izsūtīta no Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Vartelandes poļu daļas. Mērķtiecīgi būtu poļus izvietot ne ģenerālgubernatūrā, bet gan Austrumbaltkrievijā (Smolenskas apgabals) un tur izveidot starpslāni attiecībā pret krieviem. Baltkrievijas ģenerālkomisāra pārējie uzdevumi būtu dot impulsu šim apgabalam, kuram ekonomiskā ziņā vēl nav pārpalikumu, palielināt ražošanu, pastiprināti izmantojot darbaspēku.

Tātad reihskomisāram ar uzturēšanās vietu Rīgā uzdevums būs lielākoties ļoti pozitīvs. Zeme, kuru pirms 700 gadiem iekaroja vācu bruņinieki un ko pārbūvēja Hanza, un kura, pateicoties patstāvīgam vācu asins un zviedru elementu pieplūdumam, kļuva par pārsvarā ģermanizētu zemi, ir jāpārvērš par varenu vācu pierobežas zemi. Kulturālie priekšnoteikumi ir viscaur, un Vācijas impērija tiesības uz turpmāko noņemšanu var piešķirt tiem, kas izcēlušies šajā karā, karā kritušo pēcnācējiem, tālāk arī tiem cīnītājiem par Baltiju,² kuri nekad nezaudēja vīrišķību pat izmisuma stundās turpināt cīņu un toreiz glābt Baltiju no boļševikiem. Pārējos aspektos noņemšanas problēmas risinājums nav vairs Baltijas, bet Lielvācijas lieta, un šādā izpratnē tā jārealizē.

Reihskomisāram jācenšas kopā ar pārējiem reihskomisāriem izveidot ūdensceļu starp Melno un Baltijas jūru, t.i., iesākt Daugavas—Dņepras kanāla celtniecību. Tādā veidā te var noslēgt Lielvācijas ekonomikas loku, kas nodrošinās nākamo preču apgrozījumu un padarīs to neatkarīgu no jebkuras aizjūras blokādes. Tādā veidā reihskomisāram Baltenlandē jāatrisina lielas ekonomiskas problēmas un vispirms jau tautpolitiski uzdevumi.

Нюрнбергский процесс. — М. 1965. — Т.1. — С.212, 213.

(Nirnbergas tribunāla dokuments nr. PS-1021.)

Tulkojums no krievu valodas.

¹ 1941. gada 16. jūlijā Hitlers tai dod nosaukumu "Ostlande" (sk. dok. nr. 1).

² Domāti vācu algotņi fon der Golca armijā, kas padzina Padomju Latvijas armiju no Rīgas 1919. gadā.

Nr. 3

Norādījumi par propagandas izmantošanu

"Barbarosas" variantā

Berlinē

1941. g. jūnijā

1. Pašreiz vēl nevar norādīt, kādas būs galīgas un pilnīgas propagandas tendences pret Padomju Savienību, jo pilnīgi iespējams, ka vēl pirms karadarbības sākuma politiskā attīstība dos mums jaunas, īpaši iedarbīgas tendences propagandai.

Tādēļ tiek rezervētas tiesības papildināt tālāk izklāstītos norādījumus par propagandas līnijām.

Taču pamatos jau tagad var teikt sekojošo:

a) Vācijas pretinieki nav Padomju Savienības tautas, bet vienīgi židiski boļševistiskā padomju valdība ar saviem ierēdņiem un komunistiskā partija, kas strādā pasaules revolūcijai.

b) Īpaši skaidri jānorāda, ka vācu militārā virspavēlniecība neierodas zemē kā iedzīvotāju ienaidnieks, motivējot ar to, ka Padomes līdz šim sev pakļautajās zemēs attiecībā pret visiem iedzīvotājiem realizēja sevišķi nekautrīgu, vardarbīgu politiku. Vēl vairāk, tā grib atbrīvot iedzīvotājus no Padomju tirānijas.

Taču, ja no neboļševistiskās iedzīvotāju daļas puses tiks izrādīta pretošanās, tad vācu bruņotie spēki būs spiesti to apspiest, lai kas un kad arī to izrādītu.

c) Tieši tāpat vācu bruņotie spēki būs spiesti ar karaļa likumu visu bardzību sodīt tos, kas, spiegot, izdarot diversijas (sabotāžu) vai pielietojot ieročus pretēji starptautiskajām tiesībām, nodarīs kaitējumu vācu bruņotajiem spēkiem un tādējādi palīdzēs Padomēm.

d) Pagaidām nevajag izvērst propagandu, kas virzīta uz Padomju Savienības saskaldīšanu atsevišķās valstīs. Dažādās Padomju Savienības daļās propagandā jāizmanto

visizplatītākā valoda. Tam tomēr nevajadzētu novest pie tā, lai atsevišķi propagandas teksti priekšlaicīgi dotu ieganstu secināt par nodomiem saskaldīt Padomju Savienību.

Tomēr vēlams izvairīties no terminiem "Krievija", "krievi", "krievu bruņotie spēki" un aizvietot tos ar terminiem "Padomju Savienība", "Padomju Savienības tautas", "Sarkanā Armija" utt.

e) Turpmāk ļoti svarīgi ir pierādīt iedzīvotājiem, ka nepieciešams katram palikt savā darbavietā. Pārtikas izlaupīšana un izšķiešana, mašīnu un saimniecības izpostīšana neizbēgami novedīs pie trūkuma un bada. To pašu saimniecisko apsvērumu dēļ pagaidām dienas kārtībā nedrīkst izvirzīt jautājumus par zemes sadalīšanu un kolhozu izformēšanu, kaut tādi pasākumi ir paredzēti nākotnē. Tūlītēja saimniecības ražošanas formu izmaiņa varētu tikai palielināt kara radīto deformāciju kaitīgās sekas saimnieciskajā dzīvē.

2. Līdz ar karadarbības sākšanos pret Padomju Savienību visas propagandas daļas var sākt dot informāciju par karu. Īpaši pienāktos izcelt visāda veida cietsirdību un citus starptautisko tiesību pārkāpumus, kuros varētu būt vainīga Sarkanā Armija.[..]

5. Visāda veida līdzekļu izmantošana aktīvā propagandā sola mums lielākus panākumus cīņā pret Sarkanā Armiju, nekā cīnoties ar visiem vācu bruņoto spēku agrākiem pretiniekiem. Tādēļ ir nodoms pielietot tos sevišķi lielā mērogā.[..]

10. Armijas propagandas rotas īsi pirms karadarbības sākuma Bruņoto spēku Augstākā virspavēlniecība papildinās ar aktīviem propagandistiem, preses darbiniekiem, cenzoriem un daļēji ar radioraidītāju apakšvienībām, kuras uzbrukuma turpināšanas gadījumā jāatstāj lielās pilsētās un pie lielām raidstacijām. Vēlāk tās tiks izslēgtas no propagandas rotu sastāva un apvienotas vienībās vai propagandas daļās. Tuvākā laikā jāparedz izveidot pa vienai propagandas daļai priekš Ukrainas, pašas Krievijas un Baltijas.

11. Tā kā okupētajā teritorijā ir iespējams kontrolēt presi, tad vēlams turpināt dažu lielu laikrakstu izlaidi vācu cenzūras uzraudzībā. Tas vispirms attiecas uz Ukrainu un Baltiju. Nekavējoši ieviestās cenzūras galvenais uzdevums ir nodrošināt, lai informācija un komentēšana nekādā ziņā nekaitētu vācu interesēm. Presei jāparedz savs galvenais uzdevums — nomierinoši iedarboties uz iedzīvotājiem un atturēt viņus no jebkādiem sabotāžas aktiem. Tur, kur presi nav iespējams kontrolēt, ir jānoliedz laikrakstu un žurnālu parādīšanās, informācijas biroju darbība.[..]

Bruņoto spēku Augstākās virspavēlniecības
Operatīvā štāba priekšnieks

Jodls

(Nirnbergas tribunāla dokuments nr. S-26.)

Tulkojums no krievu valodas.

Nr. 4

Ā.Hitlera pirmais rīkojums par Ostlandes izveidošanu un civilpārvaldes ierīkošanu okupētajos Austrumu apgabalos

Berlinē

1941.g. 17. jūlijā

I

Bjalistokas [Belostokas] apgabala civilpārvaldi pārņem Austrumprūsijas provinces viceprezidents.

Agrāk Polijai piederīgā Galīcijas apgabala civilpārvaldi pārņem ģenerālgubernators.

Agrāko brīvvalstu Lietuvas, Latvijas, Igaunijas, kā arī baltkrievu apdzīvotā telpa pāriet okupēto Austrumu apgabalu valsts ministram pakļautā civilpārvaldē. Viss šis apgabals sastāda vienu valsts komisariātu mana 17. jūlija 1941. gada rīkojuma¹ nozīmē un par pārvaldes radīšanu jaunajos okupētajos Austrumu apgabalos. Šis apgabals dabū nosaukumu Ostlande. To mazāko agrākās Lietuvas brīvvalsts apgabalu, kas pierobežojas Austrumprūsijai, pakļaušana Austrumprūsijas virsprezipidenta pārvaldei tiek atlikta līdz turpmākam.

II

Ostlandes valsts komisariāta ārējās robežas un pārējo pirmajā punktā minēto apgabalu ārējās robežas, kauju stāvoklim atbilstot, es galīgi noteikšu piemērotā laikā. Laiku, kad pirmā punktā minētos apgabalos, daļās uzsākama civilpārvalde, noteikšu es.

III

Par Ostlandes valsts komisāru es ieceļu gauleiteru un virspresidentu Hinrihu Lozi. Viņa dienesta vieta ir Rīga.

Parakstījuši: Ādolfs Hitlers, vadonis
Keitels, bruņoto spēku virspavēlniecības šefs
Dr. Lammers, valsts ministrs un valsts kancelejas šefs

Unāms Ž. Karogs vējā. — 53., 54. lpp.

¹ 1941. gada 17. jūlija rīkojums noteica okupēto Austrumu apgabalu pārvaldes funkcionēšanu.

Nr. 5

H.Lozes pirmais rīkojums par pārvaldes pārņemšanu Ostlandē

Kauņā

1941.g. 18. augustā

Paragrāfs 1

Ar civilās pārvaldes pārņemšanu izpildvara ir pārgājusi Ostlandes valsts komisāru rokās (Militārā vara paliek Ostlandes bruņoto spēku pavēlnieka rokās un ar šo rīkojumu netiek skarta).

Paragrāfs 2

Rīkojumus civiliedzīvotājiem valsts komisāra pārvaldītos apgabalos izdod vācu civilās pārvaldes iestādes (Bruņoto spēku pavēlnieka valsts aizsardzības piekritība netiek skarta).

Paragrāfs 3

Vācu civilās pārvaldes iestādes ir: Ostlandes valsts komisārs, ģenerālkomisāri, galvenie komisāri un apgabala komisāri.

Paragrāfs 4

Vācu civilā pārvalde Ostlandes valsts komisāra pārvaldītos apgabalos pārņem visu kustamo un nekustamo īpašumu, kas piederējis Padomju Savienības republikām, tās daļu valstīm, atklātām sabiedrībām un apvienībām, ieskaitot visāda veida prasības, dalības, tiesības un intereses pēc 20. jūnija 1941.g. stāvokļa, saskaņā ar tuvāku noteikumu izdošanu.

Pēc 20.6.41. izdotie rīkojumi, izdarītie pārgrozījumi un īpašumu maiņas ir nelikumīgas, ja tas nav vācu iestāžu darīts. Vācu iestāžu jau izdarītie izkārtojumi paliek spēkā tik ilgi, kamēr tos neatsauc. Īpašuma tiesību jaunokārtošana tiek atstāta līdz turpmākam. Par Padomju armijas īpašumiem disponē vācu militārie spēki.

Paragrāfs 5

Dienesta valoda Ostlandes valsts komisariātos ir vācu.

Katrā apgabalā ir pieļauta arī vietējā valoda.

Paragrāfs 6

Rīkojums stājas spēkā tā izdošanas dienā.

Loze,
Ostlandes valsts komisārs

Unāms Ž. Karogs vējā. — 54., 55. lpp.

RSHA IV pārvaldes (gestapo) priekšnieka

H. Millera ziņojums¹

[Berlīnē]

1941. g. 15. augustā

Ziņojums par notikumiem PSRS

Nr. 53

A. Vispārēji

Einzacgrupas A darbības apgabals nav būtiski palielinājies, jo karaspēka grupējums *Nord* tikai lēnām virzās uz priekšu. Austrumos un ziemeļos tās nonākušas līdz tādām vietām, kur vairs nav lielākas pilsētas. Ek. [einzackomandas] l.a daļas vēl zem ienaidnieka uguns pirmajās iemaršēšanas dienās kopā ar armiju iegāja Pērnāvā un Tērbatā, kuras ir brīvas no jebkādas saskares ar ienaidnieku. 16. armijai piekomandētā Ek. [einzackomanda] l.b virzās uz priekšu reizē ar pirmās līnijas grupējumu. Einzacgrupas A daļu sagatavošana, kuras paredzētas ieiešanai Pēterburgā, notiks Novoseljē, kas atrodas 1 km ziemeļaustrumos no Pleskavas. Einzackomandu 2. un 3. galvenās daļas Rīgā un Kauņā turpina savu atbrīvošanas darbu.

Ziemeļgaujijas un senajos sovjetkrievu apgabalos dienu no dienas arvien vairāk parādās partizānu grupas 5—30 cilvēku sastāvā. Bieži ziņo par uzbrukumiem dzelzceļiem un tiltu spridzināšanu, par uzbrukumiem nelielām kolonnām un atsevišķiem braucējiem kā dienā, tā naktī. No ciemiem ziņo, ka partizāni terorizē naktīs, pieprasa uzturlīdzekļus un apdraud iedzīvotājus. Daļai no einzackomandām vajadzēja atkārtoti iesaistīties pret šādām grupām, lai pastiprinātu nomierināšanas darbu. Tā tas bija it sevišķi Novoseljes telpā un 4. tanku grupas štāba atrašanās telpā Strugi. Pēdējās dienās karaspēka grupējuma *Nord* divas divīzijas nosūtītas aizmugures nodrošināšanai un viens *Nord* policijas pulka bataljons nosūtīts apdraudētās telpas tīrīšanai.

B. Politiskais stāvoklis

Vispārējais politiskais stāvoklis einzacapgabalā līdz šim nav noskaidrots. Neziņa iedzīvotājus noved pie baumām un minējumiem, lai gan dzirdamas balsis, kas ieteic nogaidīt, līdz kaujas būs beigušās.

25. jūlijā savā dienestā stājušies reihskomisārs Ostlandē gauleiters Loze un militārais pavēlnieks ģenerālleitnants Brēmers. Lietuvai un rietumos no Daugavas iecelti apgabalu gebītskomisāri [apgabalu komisāri], kas pamazām pārņem pienākumus. Laikam

nekur pie rokas nav stingru direktīvu un plānu. Ļoti atšķirīgi bija komisāru starti. Laikā, kad Kauņas pilsētas komisārs savus pirmos soļus spēra ar tādu pašu nežēlību kā Polijā, citi gebītskomisāri ir griezušies pie piekritīgajām einzackomandām, lai panāktu komunistu un žīdu eksekūciju pārtraukšanu. Dažādās vietās — arī Kauņā — notika gebītskomisāru un atbildīgo drošības policijas vadītāju pārrunas, kuras dod izredzes labai sadarbībai.

Reihskomisārs Ostlandei Kauņā izstrādājis dekrēta uzmetumu par kursu attiecībā uz žīdiem Ostlandes reihskomisariāta teritorijā un to iesniedzis augstākajam SS un policijas vadītājam nostājas ieņemšanai. Acīmredzot uzmetums sagatavots pēc vecā parauga — līdzīgi kā dekrēti Holandē, Polijas apgabalos utt., un, kaut arī paredz [eksekūcijas] pakļaut augstākajam SS un policijas pavēlniekam, ne ar vārdu nav pieminēta sadarbšanās [ar drošības policiju] vai arī piekritība tai.

Reihskomisārs Kauņā ir panācis pārvaldes atdalīšanu no Latvijas. Reihskomisārs pārņēmis to apgabalu pārvaldi, kas atrodas uz rietumiem no Daugavas, bet apgabali uz austrumiem no Daugavas vēl arvien ir pakļauti aizmugures karaspēka pavēlniekam. Tādēļ stāvoklis kļuvis vēl neskaidrāks, un paredzams, ka grūtības vēl pieaugs, nevienādi apejoties ar saimnieciski un politiski saderīgajām Latvijas daļām.

Rozenberga iestādes izraudzītās personas Uzticības padomei² atrodas Rīgā un pēc norādījuma pagaidām neietekmē turienes politisko spēku samērus. Viņus vada Rozenberga pilnvarotais Kleists, un viņi atrodas pastāvīgos sakaros ar einzacgrupu. Pa to laiku aizmugures karaspēka pavēlnieka štābā ir ieradies agrākais Rīgas Herdera institūta rektors baltvācietis profesors Klumbergs un pie Ostlandes militārpavēlnieka [piekomandētais] valstsvācietis Dr. Lekciks (*Leckcyck*), agrākais tirdzniecības atašejs vācu vēstniecībā Rīgā. Abi ļoti cenšas uzstāties kā savu instanču politiskie "padomnieki". Sevišķi Klumbergs virspavēlniekam ir izvīrējis tādas latviešu personas, kurām ir politiska pagātne — tie cēlušies no Ulmaņa aprindām, un tauta tos nevēlas. Pavēlnieks ģenerālis Roks ir pieņēmis padevības adresi fīreram, ko pasniedza virsbirģermeistars arhitekts Dreimanis. Pasniegšanu ir aranžējis profesors Klumbergs. Gadījuma pēc einzacgrupas A šefs [V.Štālekērs] adreses pasniegšanas laikā atradies pie pavēlnieka. Lai gan personām, kas pasniedz adresi, nav politiska pagātne, aiz viņu izkārtnes stāv Ulmaņa kliķe.

Ģenerālim Rokam paziņota nostāja pret Klumbergu. Priekšplānā visvairāk izvīrās agrākais finansu ministrs Valdmanis, kuru viņa saimniecisko zināšanu dēļ ļoti piesaista *Nord* saimnieciskā inspekcija.

Pēc pavēlnieka pasākumiem no Latvijas pilsētu ainavas ir nozudušas uniformas, izņemot tikai palīgpolicijas uniformu latviešiem ar zaļu rokas lenti, to kontrolē kārtības

policijas pavēlnieks. Nolaisti arī latviešu karogi, tikai latviešu nacionālā himna katru dienu vēl atskan pa radio.

Latviešu tauta, it sevišķi inteliģence, gandrīz nemaz neapzinās savu vainu pēdējo divu gadu notikumu attīstībā un politiskās pašnoteikšanās zaudēšanā.

Igaunijas iesniegtajos ziņojumos ir saskatāmi nepārprotami centieni, kas vērsti uz somu un igauņu savienību. Kā inspirators tiek nosaukts pašaizsardzības vadītājs Dr. Marks — Tērbatas universitātes profesors. Ek. [einzackomanda] 1.a ir veikusi vajadzīgos pasākumus.

Igaunijas pašaizsardzības spēku piedalīšanās atsevišķās kaujās Igaunijā, pēc igauņu domām, ir novedusi pie vācu un igauņu cīņas brālības pastiprināšanās, kuru grib izmantot politisko labumu gūšanai.

C. Tautiskums

Latvijā uz tautiskās bāzes ir manāmi spēcīgi pretkrievu noskaņojuma uzplūdi. Turklāt komunistus un emigrējušos krievus nešķiro.

Latviešu un arī vācu cilmes latviešu aprindās vēlēšanās asimilēties tika dzirdēta pavisam retos gadījumos.

Igaunijā un atsevišķos gadījumos Latvijas apgabalā ir notikušas vērmahtiešu saderināšanās ar igauņu vai attiecīgi ar latviešu meitenēm. Pie dažiem komandieriem un arī pie drošības policijas nāk virsnieki un apakšvirsnieki, lai panāktu meiteņu drīzu pārceļošanu uz reihu. Tajos gadījumos, kas kļuvuši ziņāmi, runa ir par rasu ziņā visādi labām sievietēm.

Latvieši un Lietuvas ziemeļu robežapgabalu iedzīvotāji baidās, lai no agrākajiem laikiem pazīstamie baltvāci neatgrieztos atkal ieņemt amatus, kuri dotu iespēju apspiest lietuviešus vai latviešus. Šajās balsīs nav saklausāma Baltijas vāciešu noliegšana vispār, bet nostāja pret atsevišķām personām.

Kultūras dzīve

Rīgā pamazām rit kultūras dzīve. Koncerti un operu izrādes, kuras notiek, ļauj nepārprotami izzināt latviešu aprindu vēlmes, parādīt vācu garnizonam latviešu kultūras sasniegumus. Latviešu vēsturnieki vadā vācu virsniekus pa arhīviem un kultūras iestādēm un sniedz tiem nepareizu zemes vēsturiskās pagātnes attēlojumu. Einzacgrupa, sadarbotamās ar vērmahta propagandas daļu, ir izbeigusi šos mēģinājumus, aizzīmogojot arhīvus. Pazīstamu Ulmaņa politisko aprindu vēsturnieku mēģinājumi viltot vēsturi turpinās, jo viņi joprojām strādā arhīvos un kultūras institūtos. Arī latviešu preseī ir vajadzīga pastāvīga einzacgrupas cenzūra. Rīgas laikraksta "Tēvija" šefredaktors [A.Kroders] pēc einzacgrupas ierosinājuma tika nomainīts ar kādu pārkoņkrustieti [P.Kovaļevski]. Izglītības ministrija ir atsākusi savu darbību, un Rīgas Universitātē

notiek galapārbaudījumi. Piekrišanu šajā lietā latvieši ir saņēmuši no profesora Klumberga, kas uzturas Rīgā. Einzacgrupa A ar reihskomisāra palīdzību vispirms mēģina anulēt šo atļauju.

D. Saimniecība

[..]

Kā latvieši atbilstoši savam noskaņojumam reaģē uz reihskomisāra un ģenerālkomisāra uzsaukumiem

Latviešu tauta dažādi uztvēra 1941. g. 8. augustā publicēto paziņojumu par Latvijas ģenerālkomisāra, kā arī 3 gebitskomisāru (uz dienvidiem no Daugavas) iecelšanu. Ja zemnieku aprindās pēc pirmajām ziņām ir konstatēta visumā pozitīva un labvēlīga attieksme, it īpaši tādēļ, ka šeit tikpat kā nekādas politiskās ambīcijas nerodas, tad to viennozīmīgi nevar attiecināt uz pilsētu iedzīvotājiem.

Maz ticams, ka strādniecība diskutētu par ģenerālkomisāra un atsevišķu gebitskomisāru iecelšanas politisko nozīmi.

Ciktāl šos jautājumus vispār var iztirzāt, dotajā brīdī tiek gaidīts straujāks saimnieciskās dzīves kāpinājums un ar to saistītā strādnieku dzīves uzlabošanās. Līdzīga reakcija ir novērojama arī sīkpilsonības un vidējās pilsonības slāņos (sīkie namīpašnieki, amatnieki utt.). Šīs aprindas nenozēlo politiskās patstāvības zaudēšanu, kura pirmoreiz oficiāli tiek apstiprināta ar šo rīkojumu. [..]

Kā bija paredzams, visspēcīgāk tas skāra nacionālo inteliģenci, un te īpaši ir jāatzīmē vecās Ulmaņa aprindas. Arī šeit noteicošie nav saimnieciskie apsvērumi, jo ierēdņu aprindas sevišķi ir nobažījušās, ka no šī brīža runa būs tikai par pakļautību, bez iespējām tādā vai citādā veidā līdzdarbojoties sevi parādīt. Kāda ierēdņa domas: "Tikai vācieši, tikai vācieši. Mēs gribam cerēt, ka latvieši kļūs vismaz par palīgiem," — šajā sakarā tās var uzskatīt par nozīmīgām.

Parasti pozitīvi noskaņotā inteliģences daļa ar nožēlu atzīmē, ka gauleitera Lozes un ģenerālkomisāra Drekslera uzsaukumos ne ar vienu vārdu netiek pieminētas kaut vai izredzes uz pašvaldību un attīstību kultūras sfērā, vēl vairāk — pamatakcents vairāk tiek likts uz nepārprotamo bargo pavēļu steidzināšanu, mazāk — uz latviešu tautas ieguvumiem un izaugsmi. Tādēļ jo izteiktāka ir latviešu nacionālās organizācijas Pērkoņkrusts reakcija. Šo aprindu vadošie pārstāvji atklāti paziņoja, ka viņi būtu ļoti vilušies, ja ar Latviju izrīkotos tāpat kā ar Slovākiju. Šo risinājumu viņi uzņēma bez iekšējas sajūsmas, kā faktu, bet uzskata to par pārejošu kara laika lēmumu. Viņi

pavisam nesaprastu, ka latviešu tauta uz ilgu laiku pilnīgi zaudētu savu patstāvību, kas izraisītu tikai neapmierinātību iedzīvotājos, kuri šodien vēl ir izteikti pozitīvi noskaņoti pret reihu.

Negatīvi noskaņotām inteliģences aprindām, kuras pašreiz ir nelielas, bet kuras neapšaubāmi varētu ilgāku laiku ietekmēt plašāku aprindu uzskatu veidošanos, šis rīkojums ir tīkams iegāns, lai diskriminētu vācu nodomus un runātu par apspiešanu. [..]

Polijas Kara vēstures institūta arhīvs (turpmāk PKVIA), T. 175, R. 233, k. 721919—721935.
Tulkojums no vācu valodas.

¹ RSHA (Valsts Drošības galvenā pārvalde) IV pārvaldes priekšnieks H. Millers 1941.—1943. gadā regulāri izdeva un ierobežotam adresātu skaitam izsūtīja ziņojumus par vācu drošības orgānu darbību un citiem notikumiem okupētajos padomju apgabalos. Tie balstījās uz viņam padoto drošības orgānu ziņojumiem no vietām.

² Uzticības padome (sk. dok nr. 7).

Nr. 7

Pielikums pie Ostlandes abvēra daļas ziņojuma

[Rīgā]

1941. g. 23. oktobrī

Ziņojums par noskaņojumu

Sarunās uzmanīgi izprašājot vispopulārākos latviešus no augstskolu personāla, augstāko un vidējo ierēdņu, mākslinieku, ģimnāzijas skolotāju un arī amatnieku aprindām (līdz šim vēl nav varēts aptaujāt agrākajam virsnieku korpusam un studentu savienībām piederīgos), izdevās gūt neviendabīgu kopainu par pašreizējā stāvokļa uztveri un noskaņojumu bijušajā Latvijas brīvvalstī. Apkopojot dzirdēto, nevar nenonākt pie atziņas, ka daudzu latviešu aprindu sajūsma, kas šā gada jūlijā vēl bija pilnīgi patiesa, augustā jau sāka lielā mērā atslābt, septembrī bija vēl sliktāk un šajās oktobra nedēļās tā ir devusi vietu zināmam pesimismam. Turklāt te vajadzētu konsekvēnti šķirt uzskatus un lietu uztveri pilsētās un laukos, kā aizvien ir uzsvērušas manas uzticības personas. Viņi apgalvo, ka, uzmanīgi novērtējot, zemniecības, sevišķi Kurzemes zemniecības vidū var sastapt vairāk nekā 90% zemnieku ar absolūti uz Vāciju vērstu orientāciju. Pēc latviešu domām, veselīgu ietekmi šā vārda labākajā nozīmē, šķiet, tur ir parādījis

gebītskomisārs fon Medems, kurš ar savu ārkārtīgi mērķtiecīgo un nepārprotamo amata pienākumu pildīšanu ir ieguvis simpātijas plašās latviešu aprindās. Vidzemē apmierināto un neapmierināto attiecībām vajadzētu būt $\frac{3}{5}$ pret $\frac{2}{5}$. Kas attiecas uz strādniecību, tad jārēķinās ar apmēram $\frac{1}{3}$ svārstīgo, kas komplektējas no kādreizējām komunistu aprindām un kas drīzāk atbalstīs latviešu nacionālos šovinistus nekā jebkad kļūs draudzīgi noskaņoti pret vāciešiem.

Pie šiem vēl ne gluži naidīgi pret ģermāņiem noskaņotajiem, kuri tomēr ir pieejami jebkurai propagandai un relatīvi viegli varētu tikt noskaņoti citādi, pieskaitāmi arī zināmi augstākās ierēdniecības slāņi, kas zaudējuši savus ienesīgos posteņus, kam nav vairs izredžu uz pensiju, liela daļa no kādreizējā virnieku korpusa, pusizglītoti, kas tikko saprot vāciski un pašreizējā laikā atrodas bezizejas stāvoklī. Pavisam noteikta bezatbildīgo kliķe augšminēto zina ļoti labi un spekulē uz to. Tie ir tie paši ļaudis, kas stāvēja ļoti tuvu Ulmaņa valdībai un kas kopš diviem gadu desmitiem latviešu presi iespaidoja anglofilā garā, ļaudami vaļu — īpaši no 1933. gada — savam naidam pret vāciešiem. Šī aizvakardienas ļaužu grupa plānveidīgi apstrādā tautas domas, turklāt tiek lietoti zināmi propagandistiska rakstura veikli izvēlēti saukļi. Vēl pirms apm[ēram] 3 nedēļām tam kalpoja arī daži ievadraksti "Tēvijā", kas skāra latviešu tautas iekšējos apstākļus un divdomīgi izskaidroja latviešu nacionālās intereses; patlaban šāda veida jautājumi vairs netiek skarti. Bet tie [nacionālisti] apzināti izvairās no jebkura fakta pieminēšanas, kas tā vai citādi varētu kaitēt latviešu aprindu nacionālajam prestižam.

Pēc šo aprindu uzskatiem, kas ļoti veikli patur prātā savas intereses, ilgstošs miers diezin vai būtu gaidāms pat pēc uzvaras Austrumos un reiham vairāk vai mazāk labvēlīga iznākuma Rietumos. Angliskā pasaule, patlaban varbūt "piespiesta pie zemes", turpinās bruņoties, un gadījumā, ja atkal notiks izrēķināšanās ar reihu, tad būs pienācis mirklis, lai ar Londonas žēlastību no jauna domātu par Latvijas patstāvību. Par pilnu tiek ņemtas visabsurdākās kombinācijas un tenku propagandas veidā sniegtas tālāk (pēdējā laikā latviešu vadošās aprindās daudz runā par nopietnām iekšpolitiskām grūtībām, pat par krīzi Norvēģijā). Protams, nav izslēgts, ka, pastāvot šādam domāšanas veidam, tamlīdzīgu uzskatu tālākā izplatīšanā savu roku ir pielikuši arī ārējie spēki, taču tas varētu tā nebūt, jo, pēc latviešu domām, šeit pat uz vietas ir pietiekami daudz iemeslu, kas izsauc vilšanos. Tas iesākās ar pāragro ielu pārdēvēšanu; arī tādi sīkumi kā vācu uzraksta piestiprināšana pie Nacionālās operas, speciāla restorāna iekārtošana vācu civilpersonām, plānotā aizsargu nama atsavināšana neapšaubāmi sabojāja noskaņu,

nemaz nerunājot par divējādu pārtikas devu sadalīšanas kārtību — reiham piederīgajiem un vietējiem. Vērmahta vajadzībām visā visumā nāk pretī ar lielu izpratni, un šajā sakarā arī zināmā ķeceru kliķe nekā nevar panākt, piemēram, attiecībā uz visām konfiskācijām utt.

Organizatoriskā ziņā visvairāk kaitina civilpārvaldes ārkārtīgi gausā darbība. Tieši tā dēvētais haotiskais stāvoklis visdažādākajās latviešu iestādēs, ko vada vācieši, ir iedragājis pašāvību agrākajām vācu garaspējām. Atkal bieži tiek saskatīta līdzība ar okupācijas laiku, un vecākās paaudzes vidū atrodas daudzi, kas norāda, ka toreiz — 1916.—1918.g. — Austrumu militārās virspārvaldes laikā viss labāk kārtojies nekā pašlaik.

"Vācu brīnums", ko latvieši arī šajā ziņā noteikti gaidīja, pēc viņu domām, nav piepildījies.

No vāciešiem draudzīgo latviešu puses vairākkārt uzmanība tika vērsta uz to, ka viengabalaināka, iespējamības robežās tiri vāciska zemes pārvalde būtu atradusi daudz vairāk simpātiju nekā pašreizējā jauktā pārvalde. Šis aprindas arī drošības policiju pašreizējā sastāvā uzskata par pieņemamu, jo tajā kalpo daudzi pašu ļaudis. Katram vāciešiem naidīgam elementam gestapo liekas vēl šausmīgāks jo vairāk tāpēc, ka līdz šim laikam vēl nav skaidrības par to, cik plaši šī drošības iestāde šeit jau ir izveidota un cik tālu sniedzas tās pilnvaras (sevišķi, kādi uzdevumi vēl, neskaitot komunistu apkarošanu, veido viņu darbalauku).

Lēcienveidīgi pieaugošā dārdzība, pavirša cenu kontrole, zināmas bailes no vispārējās kartīšu sistēmas, reiha vāciešu iepirkšanās drudzis kā pierādījums tam, ka reihā tikpat kā nekā vairs neesot un līdz ar to tas saimnieciski sākot sairt, stāvokļa neskaidrība daudziem, kuri savus īpašumus vēl nav saņēmuši atpakaļ (vienalga, ar kādu noteikumu), salīdzinājums ar boļševiku laikiem, kad gan bija apdraudēta dzīvība (turklāt ne katram), bet gandrīz visu vēl varēja nopirkt, — visas šīs ikdienas parādības noved pie tā, ka daudzi sāk kurnēt, ko tūlīt savās interesēs cenšas izmantot kādreizējās augstākās latviešu aprindas. Vāciešiem izteikti draudzīgās aprindas tika norādījušas, ka no reiha vāciešu puses latviešu vitalitāte nav tikusi pietiekami novērtēta; šie slāņi ir pārliecināti, ka noteikti vēl ilgi pastāvēs Latvija kā neatbrīvota zeme, ja nenonāks līdz pilnīgas kultūras autonomijas piešķiršanai tai.

Ārkārtīgi sliktu noskaņojumu un lielas šaubas latviešu nacionālajās aprindās radīja plānotā Latviešu biedrības nama galīgā atsavināšana (Merķeļa ielā). Latvieši daudz vieglāk būtu samierinājušies ar jebkura cita biedrības nama zaudējumu nekā tieši

ar šīs "senās latviešu pozīcijas" atdošanu. Latviešu ģenerāldirekcijas triumvirāts (Dankers-Weiss-Freimanis), kuram līdz šim laikam tur bija rezidence, droši vien nekavēsies izmantot šo apstākli propagandas nolūkā.

Latvijas Centrālais Valsts vēstures arhīvs (turpmāk — LCVVA), R-70. f., 5. apr., 37. l., 18.—21. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 8

Einzacgrupas A komandiera V. Štālekera atskaite par laiku no 1941.g. 16. oktobra līdz 1942.g. 31. janvārim

Rīgā

1942.g. 31. janvārī

[..]

III. Žīdi

[..] Krimināllietu apstrādāšanas gaitā par žīdu zvaigznes nenēsāšanu, slepenu tirdzniecību, zagšanu, krāpšanu un lai novērstu sērgu izplatīšanos geto — veica turpmākās eksekūcijas. Tā Daugavpilī 9.XI 41. eksekutēja 11 034, Rīgā 1941.g. decembrī augstākā policijas vadītāja sarīkotā un izvestā akcijā eksekutēja 27 800 un Liepājā decembra vidū — 2350 žīdu. Patlaban geto atrodas (bez žīdiem no reihā) Latvijas žīdi:

Rīgā	2500
Daugavpilī	950
Liepājā	300

Viņi kā labi speciālisti patlaban vēl ir nepieciešami saimniecībā.

VI. Pretošanās kustība

1. Igaunija [..]

2. Latvija: Latvijā, īpaši lielākās pilsētas, ir pateicīga barības augsne komunistiskajam darbam, kamēr lauki, skatoties pēc apstākļiem, ir mazāk inficēti. Politiski nemierīgākā Latvijas daļa ir austrumos, Latgalē, ko nosaka rasu ziņā atšķirīgais tautu sajaukums, kas pārsvarā gadījumu ir krievisks. Sevišķs nemieru izcelšanās centrs ir arī Liepājas pilsēta, kura jau kopš Krievijas laikiem skaitījās Latvijas sarkanākā pilsēta.

Pēc okupācijas un pēc to personu likvidēšanas, kuri bija parādījuši sevi kā aktīvistu, vispirms iestājās vispārēja nomierināšanās, bet pēc vācu frontes sastingšanas pie

Ļeņingradas atkal ir novērota intensīva komunistiska darbība. Šī kustība balstās uz partijas aktīvistiem, kas no Padomju Krievijas ir ielavījušies caur vācu līnijām, un partizāniem.

Šie komunistiskie elementi organizatoriski piederēja vienai organizācijai, kuras centrāle atradās Maskavā. Viņiem bija uzdots izdarīt visāda veida sabotāžas, atbrīvot krievu karagūstekņus, pabalstīt partizānus. Ir izdevies notvert vairākas grupas.

Tā Gorkijā (Krievijā) no kādreizējiem kāda padomju korpusa locekļiem, miličiem, komunistiskās jaunatnes organizācijas locekļiem un strādniekiem, kuri, Sarkanajai Armijai atkāpjoties, bija aizbēguši tai līdzi, tika izveidota vienība. Vīriešus 10 dienās apmācīja viņu nākamajam darbam, pēc tam tos nosūtīja uz noteiktiem Latvijas punktiem ar uzdevumu attiecīgā brīdī komunistiski noskaņotus cilvēkus piesaistīt par piekritējiem. Viņi bija apbruņoti ar šautenēm, pistolēm, rokasgranātām un sprāgstvielām. Vācu fronti viņi bija pārgājuši, pārgērbti par kolhozniekiem. Gandrīz vienlaikus ar šīs grupas parādīšanos Rīgā ar sevišķiem spiegošanas uzdevumiem uzradās kāds Fricis Alba no Sāmsalas, kurš viņiem tūlīt pievienojās. Izdevās arestēt šīs grupas 18 personas, to skaitā arī vadošos cilvēkus.

Tālākā grupu veidošanā darbojās kādreiz aizbēdzis, bet atkal atgriezies poļitruks [Vaščonoks]. Šīs mazās 4—10 personu grupas tūlīt saņēma savu vadītāju, kurš caur starpnieku bija sakaros ar Centru.

Šīs grupas vadīja poļitruks Vaščonoks, kam bija sevišķas [Latvijas] KP Centrālkomitejas pilnvaras. Arī šai grupai līdz ar sabotāžas plāniem bija mērķis — krievu karagūstekņu atbrīvošana. Daudzos gadījumos viņiem arī ir izdevies pārvest pāri fronteī uz PSRS zināmu skaitu izbēgušu karagūstekņu. Pieminēšanas vērts ir tas, ka arī žīdi darbojās nelegālu organizāciju apgadāšanā ar naudu, drēbēm, ieročiem un uzturu. Starp citu, žīdi uzņēma vācu dezertierus, kuru uniformu viņi pārdeva KP organizācijai. Izmantojot šīs uniformas, grupas locekļi mēģināja ar varu iegūt karaspēka automašīnas, bet tas tomēr neizdevās. Kāda cita saķerta KP grupa savā darbībā aprobežojās ar palīdzības sniegšanu karagūstekņiem, sagādājot tiem pajumti un pases un padarot iespējamu viņu atgriešanos Padomju Savienībā.

Pēc šīs organizācijas sagrāves arestētas pavisam 136 personas. Pēc tautības — krievi, poļi, latvieši, žīdi, lietuvieši, grieķi, ukraiņi, baltkrievi, igauņi un čehi. Šo akciju gaitā pārmeklējot mājas, tika atklāts viens mīnmetējs, 5 pistoles, 5 rokasgranātas, armijas kartes, kompasī, viltotas pases, viens sarkans karogs un liels daudzums komunistiskas literatūras.

Starp vietējiem komunistiem un partizāniem pastāv ļoti ciešas saites. Tā Latgalē Audriņu ciema iedzīvotāji — pavisam 48 ģimenes — ilgāku laiku slēpa bēgošus

karagūstekņus vai komunistus. Šī apstākļa dēļ atkārtojās samērā nelielu palīgpolicijas vienību sadursmes ar sarkanarmiešiem, tās apšaudīja, un bija zaudējumi. Par sodu 1942.g. janvārī nodedzināja Audriņu ciemu un nošāva visus ciema iedzīvotājus. Degšanas laikā daudzkārtīgi eksplodēja apslēptās rokasgranātas un citāda munīcija, neraugoties uz to, ka mājas iepriekš bija pārmeklētas.

30 vīriešu kārtas iedzīvotāju eksekūciju izdarīja atklāti Rēzeknes tirgus laukumā. Par sodīšanu paziņots Latvijā iznākošos dienas laikrakstos un 6000 Latvijas ciemos izkārtos plakātos.

Morduku (*Morducki*) ciema iedzīvotāji (arī Latgale) līdzīgi atbalstīja izbēgušos komunistus un sarkanarmiešus. Ciemā, veicot sarkanarmiešu arestēšanas mēģinājumu, nošāva kādu kārtības policijai piederīgu. Pamatojoties uz to, arestēja visus ciema iedzīvotājus, kopā 47 personas, un vēlāk eksekutēja.

Pēc ticama ziņojuma, Daugavpils apriņķī Krišu ciemā regulāri notikušas komunistiskas sapulces, kur piedalījušies visi ciema vīriešu kārtas iedzīvotāji, kā arī izbēguši krievu karagūstekņi. Līdz šim nav bijis iespējams iefiltrēties šai organizācijā.

Rēzeknē partizāni izplatīja uzsaukumu, Latvijas strādniekus aicinot iesaistīties nelegālā darbā.

Sevišķu aktivitāti Latvijā izrāda arī partizāni, kas nolēkuši ar izpletņiem. 1941.g. novembrī izdevās atklāt 10 partizānus, kuri bija nolēkuši ar izpletņiem 25 kilometrus uz dienvidiem no Valkas. Cīņā krita 2 latviešu policisti.

Liepājā partizāni 1941.g. oktobrī un novembrī atklāti apšaudīja vācu militārpostenus un Liepājas ārējā dienesta iestādi. Daugavpils ārējā dienesta iestādes vadītājs nesena saņēma telefonisku paziņojumu, ka par saviem kauna darbiem viņš tikšot nobeigts.

Daudzējādi ziņojumi liek secināt, ka pavasarī jārēķinās ar pastiprinātu partizānu darbību Latvijā.

Nacionālā pretošanās kustība

Vācu iestāžu izvairīšanās izšķirt Latvijas nākošo valststiesisko stāvokli būtiski veicināja nacionālo pretestību. Pirmo reizi tas kaut cik kļuva redzams latviešu nacionālā svētku dienā 1941.g. 18. novembrī. Šai dienā vairākkārt atskanēja gan mutiski, gan rakstiski deklarējumi par neatkarīgu Latviju. Jau agrās rīta stundās Rīgā iedzīvotāji plūda uz Brāļu kapiem, lai uz mirušo kapiem noliktu bagātīgas ziedu veltes. Arī Brīvības piemineklis — latviešu svētceļojumu vieta — bija bagātīgi izpušķots ar ziediem. Daži simti cilvēku tur sapulcējās arī vakara stundās un, dziedot nacionālas dziesmas, gāja ap pieminekli. Pūlis izklīda ap plkst. 19 pēc latviešu kārtības policijas rīkojuma. Uz

atrastām zīmītēm bija rakstīts "Nost ar vācu jūgu!", "Lai dzīvo brīvā Latvija!" utt. 1941.g. 18. novembrī izdeva arī pirmo nelegālā laikraksta "Latvija" eksemplāru, kura izplatīšana notiek adresētos konvertos pasta piegādes vietās. Liepājas apriņķī pie draudzes paziņojuma dēļa bija piestiprinātas sarkanbaltsarkani apmalotas lapiņas, kurās tika skaidrots, ka padomju krievi latviešus mīdījuši kājām, bet vācieši tos paverdzinot. Par pārvaldītājiem atkal iecelti agrākie grāfi un baroni. Izdzēsti agrāko latviešu brīvības cīnītāju vārdi ielu nosaukumos, to vietā nākuši slepkavu vārdi, kā fon der Golcs, Manteifels u.c. Līdzīga skrejlapa bija sacerēta Valkā.

1941.g. novembra beigās un decembra sākumā droši kļuva zināms, ka latviešu inteliģences un ierēdņu aprindās kursē satīriskas dziesmas par baltvāciem un arī par vācu civilpārvaldei piederīgajiem. Pēc vācu frontes līniju atiešanas 1941.g. decembrī attiecīgā formā aizķer un padara nicināmu arī vācu vērmahtu.

Pēc ticamas informācijas un ziņojumiem tika konstatēts, ka nacionālajās pretestības grupās pastāv tendence ievietot "savus cilvēkus", galvenokārt bijušos virsniekus policijā vai šucmaņos, tā mēģinot savus ļaudis iepazīstināt ar ieroču lietošanu un dot viņiem rokās ieročus. Vairākos gadījumos arestētas personas par neatļautu mašīnpistoļu, šauteņu un rokasgranātu turēšanu.

Strādnieku aprindās nacionāla pretošanās kustība līdz šim nav novērota. No 100 000 cilvēku lielās Latvijas strādniecības lielākā daļa bija sociāldemokrātu organizācijas biedri, dīvainā kārtā tā bija viena no nedaudzajām vāciem draudzīgajām Latvijas partijām. Nacionālo aprindu mēģinājumi ietekmēt strādniecību līdz šim nav guvuši panākumus.

Latviešu inteliģences un ierēdņu vidū ievērojami pārstāvēta ir Valdmaņa grupa. Ulmaņa valdīšanas laikā Valdmanis bija saimniecības ministrs. Viņš un viņa grupa pūlas savās rokās saņemt visus galvenos posteņus. Lielā mērā tas viņam arī ir izdevies, jo iepriekšējā gada vasarā ģenerālis Roks, karaspēka aizmugures pavēlnieks, viņam uzdeva saimniecības turpmākajai vadīšanai un latviešu pārvaldes amatiem komplektēt piemērotas personas. Valdmaņa grupa sadarbību ar vācu civilpārvaldi uzskata par nepieciešamību, taču ne jau provācu nostājas dēļ, bet vienīgi aiz karjeras apsvērumiem.

Asā pretstatā Valdmanim un viņa aprindām ir pārkoņkrustieši. Šī antisemitiskā, antidemokrātiskā, sākotnēji vāciešiem naidīgā labēji radikālā aktīvā organizācija pēc kara sākuma un vāciešu iesoļošanas laikā Latvijā vervēja brīvprātīgos cīņai pret Sarkano Armiju. Jaunu dalībnieku pieplūdums bija ārkārtīgi liels, jo gaidīja, ka Pērkoņkrusts pārņems vadību. [...] tomēr kara apgabala virspavēlnieks [Pērkoņkrustu] kā partiju aizliedza. Pērkoņkrustiešu naida dēļ pret ulmaniešiem tie ir ievērojams pretsvars

Valdmaņa grupai. Valdmanis no savas puses pārkoņkrustiešu grupu mēģina izolēt no latviešiem, izpaužot to agrākos, vāciešiem naidīgos izteicienus.

Patlaban ir noskaidrots, ka pretēji Valdmaņa grupai pārkoņkrustiešu vidū ir daži izmantojami un arī intelektuāli augstu stāvoši cīnītāji, bet trūkst piemērota vadītāja.

Kopsavilkumā var konstatēt, ka Latvijas pretošanās kustība meklē formas un citu starpā rotaļājas ar domu ar ieročiem izkarot Latvijas patstāvību, tomēr pašlaik nevar būt runa par vienotu un centrāli vadītu kustību. Bet var sagaidīt, ka, ilgstoši viņoties cerībās par zemes politisko nākotni, šis aprindas turpmāk saņems papildinājumu.

Poļu pretošanās kustība

Latgales poļu iedzīvotāju vidū, kuru skaits ir ap 50 000, pieaug baumošana un rīdīšanas propaganda pret vācu vērmahtu un vācu civilpārvaldi. Ir arī zināms, ka pastāv vairākas pretestības organizācijas, no kurām līdz šim atklāta viena. Ir arestēti 14 šīs poļu pretestības organizācijas POW — *Polska Organizacja Wojskowa* — locekļi — viņu mērķis bija ar ieroču palīdzību dibināt jaunu Poliju. Arestēto dzīvokļos atrada 50 kg tola, 50 rokasgranātu, kapsuldetonatorus un 2 kg pulvera.

1941.g. sakarā ar kādas Rīgas avīzes raksteli par poļiem un žīdiem Daugavpilī atrada kādu skrejlapu, kas mudināja poļus aktīvai pretestībai.

3. Lietuva

Daudz lielākā mērā ar komunistiskām teroristu grupām un partizāniem iznāk sastapties Lietuvā. Komunistisko teroristisko grupu locekļi lielākoties sastāv no agrākajiem Lietuvas krievu tautības pavalstniekiem, kā arī no padomju krieviem. Viņu mērķis pirmkārt ir traucēt pievedumus karaspēkam no aizmugures. Šim mērķim viņi cenšas piesaistīt uzticamus biedrus, kas tos apmācītu lietot ieročus un sprāgstvielas un izvērst sabotāžas aktus karam svarīgos uzņēmumos un uz satiksmes ceļiem. Līdz šim notvertās teroristu grupas bez izņēmuma vadīja no Kauņas [..].

PSRS CVSA, 500. f., 4. apr., 92. l., 59., 122.—131. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

A.Rozenberga direktīva par Pašpārvaldi Latvijā

Berlīnē

1942.g. 7. martā

Ostlandes valsts komisāram Rīgā

Attiecas uz Ostlandes organizācijas rīkojumu nr. 2

Pamatlīnijas Latvijas ģenerālapgabala pārvaldes vadīšanai

I. Pārvaldes uzbūve

1. Ģenerālkomisārs valstskomisāra vadībā ģenerālapgabalā izpilda vācu augstāko varu un politisko vadību.

Viņš pārrauga visu zemes pārvaldi un ir pilnvarots tādai rīcībai, kas vajadzīga zemes pārvaldes kārtības vadīšanai un uzraudzības atvieglošanai.

Viņš pārņem atsevišķas lietas vācu civilpārvaldes zināšanā. Tas sevišķi attiecas uz saimniecisko pārvaldi. Tā ir izņemama no iedzimto pārvaldes tik tālu, cik to prasa četrgadū plāna kara saimnieciskās vajadzības.

2. Iedzimto pārvalde tiks iedzīvināta ar latviešu orgāniem un iestādēm, un to vadītājiem doto noteikumu ietvaros. Tās vadība piekrīt pirmajam ģenerāldirektoram un ģenerāldirektoriem, kuru skaitu un uzdevumu apmērus nosaka ģenerālkomisārs. Ar valsts komisāra piekrišanu ģenerālkomisārs ieceļ pirmo ģenerāldirektoru un pēc pēdējā priekšlikuma direktorus. Pirmā ģenerāldirektora priekšlikumi ģenerālkomisāram nav saistoši. Pirmajam ģenerāldirektoram un direktoriem viņu darbībā ir nepieciešama ģenerālkomisāra uzticība.

Pirmais ģenerāldirektors nodod ģenerāldirektoriem un direktoriem vācu pārvaldes vadības izdotos rīkojumus un dod vispārējus norādījumus viņu pārvaldes darba vadībai, un pirmā kārtā ir atbildīgs ģenerālkomisāram par pārvaldes kārtību. Principiālos jautājumos pirmais ģenerāldirektors pārstāv zemes pārvaldi pie ģenerālkomisāra un ar pēdējā piekrišanu nosaka atsevišķo direktoru darbības robežas. Traucējuma gadījumos viņš nokārto arī savu un pārējo direktoru vietas izpildīšanu.

3. Apriņķa vecākais vada pārvaldi visā apriņķī, viņš vienlaicīgi ir arī apriņķa pašpārvaldes vadītājs, ja tāda pastāv. Ārpus viņa iestādes apriņķa apmēros nedrīkst pastāvēt nekāda cita lietišķa zemes pašpārvaldes ārpusēja iestāde. Izņēmums ir tiesas un, ja tas būtu nepieciešams, tādas tehniskas iestādes, kuru darbības apmēri iet pāri apriņķa robežām. Tas attiecas arī uz pilsētām, kas nav atkarīgas no apriņķiem.

Zemes pašpārvaldes lietas var tikt nodotas apriņķu pašpārvaldei, ja tāda ir nodibināta. Apriņķa vecākais pēc noteikumiem ir galvenā dienesta persona (apriņķī), un viņu amatā ieceļ ģenerālkomisārs, ja ir pieprasīta apgabala komisāra un pirmā ģenerāldirektora atsauksme. Pēdējo priekšlikumi ģenerālkomisāram nav saistoši. Darbības lietišķības ziņā apriņķa vecākais ir pakļauts iekšlietu ģenerāldirektora un piekritīgo direktoru uzraudzībai. Pilsētu, pagastu un pagastu apvienību (ja tādas pastāv) pārvaldes lietas ar ģenerālkomisāra piekrišanu izkārto pirmais ģenerāldirektors pēc piekritīgā direktora ierosinājuma. Arī še jāievēro princips, ka pārvaldes darbu dara latvieši, bet vadība un uzraudzība piekrīt apgabala komisāram. No apriņķiem brīvo pilsētu vadītājus amatos ieceļ un atceļ ģenerālkomisārs pēc tam, kad ir saņemtas apgabala komisāra un pirmā ģenerāldirektora atsauksmes.

4. Apgabala komisārs ģenerālkomisāra vadībā savā apgabalā izpilda vācu suverēno varu. Viņš savā darbībā ir pakļauts tikai vācu uzraudzības iestādēm. Apgabala komisārs ir pilnvarots katrā laikā pieprasīt informāciju no zemes pašpārvaldes iestādēm, ieskaitot pagastu pārvaldes, un viņu rīcību aizkavēt vai atcelt. Briesmu draudu gadījumā viņš var piekritīgai iestādei viņa apgabalā uzdot izpildīt zemes pašpārvaldes kompetencēs ietilpstošu darbību, ko viņš atzīst par pareizu, vai sevišķi svarīgos gadījumos rīkoties pats.

5. Tiesu lietas Latvijas ģenerālapgabalā kārtu vācu tiesas un vietējās tiesas. Tiesneši viņu lēmumos nav pakļauti norādījumiem.

Ģenerālkomisārs pēc tuvākiem priekšrakstiem var vietējo tiesu lēmumus likt pārbaudīt vācu tiesām.

II. Tiesu un pārvaldes priekšraksti

1. Tik tālu, cik tiesu lietas nav nokārtojušas Vācijas valsts augstākās iestādes, valsts komisārs vai ģenerālkomisārs, un ja priekšrocība šai ziņā nav atstāta citām vācu iestādēm, pirmais ģenerāldirektors, pēc piekritīgā ģenerāldirektora priekšlikuma, var izdot "rikojumus" (šis vārds ir pēdējās oriģināltekstā). Bet tiem ir nepieciešama ģenerālkomisāra piekrišana. Pēc tās saņemšanas pirmais ģenerāldirektors tos var izziņot speciālā rikojumu lapā. Šie rikojumi, ja nav citādi izlemts, stājas spēkā astotajā dienā pēc viņu izziņošanas, kā tas nosakāms ar sevišķu ģenerālkomisāra rikojumu.

2. Pašpārvaldes direktori viņu darbības apmēros pakārtotām iestādēm var dot norādījumus. Ģenerālkomisārs var šādus norādījumus padarīt atkarīgus no savas piekrišanas vai arī aizkavēt pašpārvaldes norādījuma izpildīšanu.

III. Pašpārvaldes iestāžu un to vadītāju stāvoklis

1. Latvijas ģenerālapgabals (ne Latvija! — *Tulk.*) ir tiesību un pienākumu nesējs. Tiesību attiecībās, pēc tuvākiem ģenerālkomisāra noteikumiem, to reprezentē ģenerālkomisārs, pirmais ģenerāldirektors un pašpārvaldes direktori.

2. Piekritīgais direktors sastāda Latvijas ģenerālapgabala budžeta projektu. Budžetu ar rīkojumu noteic un apstiprina ģenerālkomisārs.

Piekritīgais pašpārvaldes ģenerāldirektors ir pilnvarots izdot rīkojumus par atklātības nodevām un tās uzlikt, ja ģenerālapgabalam tiek norādīti sevišķi nodevu avoti.

3. Pašpārvaldes iestāžu vadītājus, izņemot direktorus un citus sevišķu pašpārvaldes centrāliestāžu vadītājus, kā arī apriņķu vecākos, pēc piekritīgā direktora priekšlikuma ieceļ un atceļ pirmais ģenerāldirektors (pretruna ar I.3. — *Tulk.*). No apriņķiem neatkarīgo pilsētu vadītājus ieceļ un atceļ ģenerālkomisārs saskaņā ar šo noteikumu I. par[agrāfa] 3. p[unktu]. Iecelšanas vispār vai arī katrā atsevišķā gadījumā ģenerālkomisārs var darīt atkarīgas no savas piekrišanas vai arī pats tās izkārtot. Zemes pašpārvaldes dienesta personu (ieskaitot pagastu pašvaldības) tiesiskās attiecības pēc ģenerālkomisāra piekrišanas nosaka pirmā ģenerāldirektora rīkojumi. Līdz šādam nokārtojuma, ja nav noteikts kas cits, ir spēkā agrākie priekšraksti.

4. Ja vācu valsts vajadzības to prasa, ģenerālkomisārs var norīkot, ka kādu pašpārvaldes amatu (ieskaitot pagastu pārvaldes) komisāriski izpilda kāds speciālpilnvarotais. Šāda komisāriskā pārvaldes vadība ir izņemta no pašpārvaldes uzraudzības tik tālu, kā to katrreiz nosaka ģenerālkomisārs.

5. Oficiālā valoda pašpārvaldes darīšanās ar vācu pārvaldes iestādēm ir vācu valoda. Latviešu pašpārvaldē dienesta valoda ir vācu valoda un arī latviešu valoda. [...] Tuvāki noteikumi par to sekos.

6. Pašpārvaldes iestāžu dienesta gaitu nosaka ģenerālkomisārs. Sevišķi šai ziņā var noteikt, kādos apmēros vācu iestādes bez uzaicinājuma tekoši jāinformē par pārvaldes lietām.

7. Pašpārvaldes iestādēm ir dienesta apzīmējumi un zīmogi, kuru veidu un lietošanu apstiprina ģenerālkomisārs.

Parakstījis: Rozenbergs

RSHA IV pārvaldes (gestapo) priekšnieka
H. Millera ziņojums

[Berlinē]

1942.g. 24. aprīlī

Ziņojums par notikumiem PSRS

Nr. 195

[..]

II. Vispārējais stāvoklis un noskaņojums

Kad jau nedēļām ilgi visplašākās aprindās bija cirkulējušas baumas, ka bijušajam Baltijas valstīm tuvākajā laikā tikšot izstrādāta Satversme, ceturtdien, 1942.g. 19. martā, šejienes laikrakstos publicēts okupēto Austrumu apgabalu reihministra [Rozenberga] rīkojums par triju Baltijas apgabalu pašpārvaldi, taču ministrija iepriekš nebija devusi iespēju reihskomisāram un ģenerālkomisāram orientēties par termiņu un paziņojuma formulējumu. Latviešu sabiedrībā reakcija bija ļoti pozitīva, sevišķi pirmajā dienā. Rīkojumā saskatīja apstiprinājumu tam, ka līdz šim pastāvošajām iestādēm darbības lauks netiks tālāk ierobežots, drīzāk gan paplašināts. 20.03.42 pēc līdzšinējā tieslietu ģenerāldirektora Valdmaņa ierosinājuma visi ģenerāldirektori kopā ar ģenerāli Dankeru iesniedza savus atkāpšanās lūgumus ģenerālkomisāram [Dreksleram]. Ģenerālkomisārs lietu tālāko vadīšanu uzticēja līdzšinējiem ģenerāldirektoriem. Tai pašā dienā notika ģenerālkomisāra saruna ar Valdmani, tās nolūks bija viņu izvirzīt ģenerāļa Dankera vietā par iekšlietu un personāllietu ģenerāldirekcijas vadītāju. Pēc nelielas apdomāšanās Valdmanis bija gatavs pieņemt šo posteni. Tā kā iekšlietu un personāllietu ģenerāldirektors ieņem it kā ministru prezidenta posteni, tad Valdmaņa ietekme latviešu politikā vēl vairāk pastiprinātos.

20.03.42 pēcpusdienā pie ģenerālkomisāra notika galveno nodaļu vadītāju apspriede, kur bija pieaicināts arī SS un policijas vadītājs [Šrēders] un drošības policijas un SD komandieris [Lange]; te tika iztirzāta ģenerāldirektora posteņa būtība. Drošības policijas un SD komandieris Latvijā iebilda pret Valdmaņa iecelšanu ģenerāldirektora amatā un vispār pret viņa palikšanu latviešu pašpārvaldes sastāvā. Noraidīšana jāsaista ar V[aldmaņa] iepriekšējo darbību gan latviešu patstāvības laikā, gan arī pašreizējā laikā, ieņemot tieslietu ģenerāldirektora amatu, — tā neliecina par viņa vēlēšanos bez aplinkiem ieturēt reiha politikai atbilstošu līniju.

Pēc tam ģenerālkomisārs kļuva rezervēts pret Valdmaņa kandidatūru pašpārvaldes priekšgalā. Jādomā, ka pēc Valdmaņa ierosinājuma ģenerāli Dankeru tagad būtu jāaizstāj ar kādreizējo prezidentu Kviesi, kas agrāk pieslēgās Zemnieku partijai, tomēr pēc valsts apvērsuma 1934.g. maijā viņš tika izmests pār bortu. Taču no piedāvātā posteņa Kviesis atteicās un piekrita uzņemties tikai kāda pakļauta resora vadību. Ar SS un policijas vadītāja Latvijā starpniecību ģenerālkomisāram tika ierosināts izskatīt agrāko pārkoņkrustiešu un brīvprātīgo iesaukšanas komitejas priekšlikumus.

Šis saraksts nesatur vienīgi Pērkoņkrusta piekritējus, bet galvenokārt speciālistus, kuri boļševiku laikā īpaši izturējuši savas gribas un spēju pārbaudi.

26.03.42. ģenerālkomisārs pieņēma kādreizējo Pērkoņkrusta vadītāju Gustavu Celmiņu. Tomēr galīga izšķiršanās vēl nav notikusi. Pēdējās dienās ģenerālkomisārs paziņojis reihskomisāram galīgo priekšlikumu: iekšlietu un personāllietu ģenerāldirektors ģenerālis Dankers, tieslietu ģenerāldirektors Valdmanis, finanšu ģenerāldirektors Skujevics, saimniecības ģenerāldirektors Zāgars, satiksmes ģenerāldirektors Leimanis, izglītības ģenerāldirektors — laikam rektors Prīmanis. Lauksaimniecības, tirdzniecības un rūpniecības ģenerāldirektori ir ietverti Saimniecības ģenerāldirekcijā. Tautas labklājība kā direkcija tika pakļauta iekšlietām un valsts kontrole — finansēm.

Lai gan pašpārvaldes ieviešana neapšaubāmi nozīmē politiski nozīmīgu soli, tomēr tās ietekme uz noskaņojumu nav iznākusi tik pozitīva, kādai tai vajadzētu būt. Galvenokārt tas notika sakarā ar nepietiekamo sagatavošanos. Iedzīvotāju vidū pastāv diezgan liela neskaidrība kā par personālsastāvu, tā arī par vietējās pārvaldes darbības sfēru. Pesimisms piemīt galvenokārt bijušās Ulmaņa valdības piekritējiem. Viņi apgalvo, ka vācieši tagad esot parādījuši, ka tiem nav nekādas vēlēšanās piešķirt bijušajai Latvijai kaut vai patstāvīga valstiska veidojuma (*Staatsgebild*) ilūziju. Latviešu saimnieciskās aprindas izplata runas, ka jaunā pašpārvalde neko nepārvaldīs, jo visa latviešu saimniecība, sevišķi visa rūpniecība un tirdzniecība, ir iekļauta lielajās vācu sabiedrībās, kuras latviešu pašpārvalde vispār nevar ietekmēt.

No otras puses, vācu iestāžu bezpalīdzība un šķelšanās personālpolitikā attiecībā uz latviešiem ir kļuvusi skaidri redzama. Tā kā pirms krievu ienākšanas latviešiem bija vairāk vai mazāk pret vāciešiem naidīga nostāja, tad, vērtējot cilvēku iesaistīšanos politikā mūsu garā, galu galā var iziet tikai no tā, kā viņi izturējušies boļševiku laikā un pašreizējos apstākļos. Tāpēc pirmām kārtām jāraugās, lai darbā iesaistītu tādus cilvēkus, kuri ar saviem darbiem parādījuši, ka viņi grib piedalīties pozitīvā uzbūves darbā.

Latviešu tautai galvenie kritēriji ir šādi:

1) cīņa pret Sarkanu Armiju un partizāniem karadarbības laikā Latvijā;

- 2) židu un brīvmūrnieku nogādāšana pie malas;
- 3) labvēlīgs iznākums vervēšanas akcijā iesaistīšanai darba dienestā;
- 4) īpaši labs rezultāts silto apģērbu vākšanā frontei;
- 5) brīvprātīga pieteikšanās šucmaņos;
- 6) nacionālsociālisma izpratnes stiprināšana latviešos, atzīstot vācu tautas misiju Jaunās Eiropas veidošanā.

Kažokādu ziedojumi sevišķi ir rādījuši, ka latviešu lauku iedzīvotāji neapšaubāmi vēlas uzņemties vislielākos upurus kā pateicību par atbrīvošanu no boļševisma. Visvairāk ziedots tajos apgabalos, kur ir vislielākā saskaņa ar vācu pārvaldi. Jo sevišķi tas attiecas uz Zemgales apgabalu.

Visas šīs pozitīvās iezīmes nekādi nav attiecināmas — izņemot ģenerāli D a n k e r u un daļēji arī Z ā g a r u — ne uz Valdmani, ne arī uz kādu citu ģenerāldirektoru.

Brīvprātīgo pieteikšanās šucmaņos ir tikpat kā mitējusies. Izņēmums ir Latgale, tur lauku iedzīvotāju pārpilnības dēļ tie labāk piesakās dienestam Austrumos, lai par galīgi niecīgām algām nebūtu jādodas laukstrādnieku darbā uz pārējiem Latvijas novadiem. Šeit novērots, ka brīvprātīgi piesakās diezgan daudz krievu. Tas, ka izbeigusies brīvprātīgo pieteikšanās, pirmkārt ir jāsaista ar latviešu vienību slikto apgādi un apbruņojumu. Tiek stāstīts, ka frontē iesaistītie latviešu kareivji esot apģērbti pilnīgi nepiemērotos apavos un uniformās. Daudzos gadījumos latvieši tikuši pie vajadzīgiem priekšmetiem, tos noņēmot krieviem. Arī atalgojums viscaur uzskatīts par nepietiekošu, jo nenodrošina ģimenes apgādi. Tagad notikusī algu regulēšana panākusi zināmu nomierināšanos, lai gan tiek norādīts, ka piederīgo apgāde arī turpmāk nav nokārtota. Jākonstatē, ka latviešu vienībās ievērojami pasliktinājusies disciplīna.

Tā kā latviešu bataljoni un rotas ir izveidotas kā pavisam mazas vienības, bataljona komandiera un rotas šefa disciplinārā vara neiedarbojas. Brīvprātīgo iesaukšanas komitejas priekšsēdētājs ģenerālis D a n k e r s ir iesniedzis memorandu SS un policijas vadītājam Latvijā, SS brigādenfireram Šrēderam un ģenerālkomisāram, kur norādītas nepilnības. Komiteja izsaka cerību, ka drīzumā radīsies iespēja novērst šīs nepilnības, jo citādi tā nebūs spējīga turpināt iesaukšanu ar tīru sirdsapziņu. Fakts, ka dažus no šiem brīvprātīgo bataljoniem būs vajadzība sūtīt uz Ukrainu par sardzes bataljoniem, arī ir nositis garastāvokli.

Pēdējās nedēļās ir novērota ienaidnieka pastiprināta skrejlapu propaganda. Līdzās tām, kurām ir komunistiska izcelsme un kuras no boļševiku lidmašīnām nomet Latgalē, pārējā Latvijā konstatētas tādas, kuras ir radušās galvenokārt latviešu pretestības kustības aprindās. No vienas puses, tās ir mašīnrakstā pavairotas zīmītes — visvairāk ar

neveiklu un nenopietnu tekstu. Tā pašlaik kursē dzejolis "Hinriha L o z e s atzišanās", kur, cita starpā, teikts: "Mēs gribam, lai jūs aizslaucītu uz visām pusēm, kur boļševiks šauj, uz Vāciju, kur bumbas krīt. Jūs visi kļūsit līķi, auksti un stīvi. Pēc firera gribas mēs jūs sitam ar slaidu rīksti, lai jums izdzītu brīvības niķus un visus šos viltīgos latviešu stiķus." No otras puses, cirkulē skrejlapas, kas iespiestas maza laikraksta formātā un laiku pa laikam parādās kā jauni numuri. Tās ir skrejlapas "Latvija" un "Tautas Balss". Pirmā skrejlapa iznāca ar Ulmaņa veco paroli "Par brīvu un varenu Latviju", bet otru izdod nelegālā LNS organizācija [Latviešu nacionālistu savienība], un tai ir aktīvāks tonis. Abām skrejlapām kopīgs ir tas, ka tās mudina latviešu tautu neaizrauties ar varasdarbiem, bet nodoties pasīvai rezistencei un sabotēt visus vācu pasākumus, kā, piemēram, metālu vākšanu, pieteikšanos brīvprātīgajos, darbus Vācijā utt. Šajās aprindās valda pārliecība, ka vāciešiem izdosies sakaut Padomju Savienību, bet tā būšot tikai Pirra uzvara. Anglija un Amerika vēlāk likvidēšot Vācijas pārsvaru, un ar to zudīs Vācijas uzvaras pār Krieviju ieguvumi. Tā kā līdz ar Padomju Krievijas sabrukumu komunistiskās briesmas būs novērstas, latviešu tautai visus savus spēkus vajagot koncentrēt uz šo vēsturisko stundu, lai tad uzbruktu vāciešiem no mugurpuses. Tā būtu iespējams ar Anglijas un Amerikas palīdzību izcīnīt Latvijas neatkarību, kā tas notika 18.—20. gadā. Kopumā ņemot, boļševistiskā propaganda vairs neatrod atbalsi latviešu tautā, taču beigās nosauktie centieni ir jāuztver pavisam nopietni. Tas sevišķi attiecas uz Rīgas iedzīvotājiem, it īpaši uz latviešu inteliģences slāni, kas jūtas vāciešu ruinēta.

Latviešu tautas palīdzības informācijas birojs līdz 1.III.42. kā boļševisma upurus kopsummā reģistrējis 34 493 personas. To skaitā 14 635 ir izsūtīti, 5972 apcietināti, 12 498 pazuduši, attiecībā par kuriem jāpieņem, ka lielākā daļa no viņiem ir izsūtīti, un 1388 nogalināti. No reģistrētajiem atkal ir atradusies 3021 persona. [..]

Latviešu antisemitisma institūts ģenerālkomisāra propagandas nodaļas uzdevumā līdz š.g. 1. jūlijam sagatavos Rīgā izstādi. Izglītības ģenerāldirektors Celms, kas atkārtoti mēģinājis sabotēt antisemitisma institūtu, no savas puses ir uzdevis Vēstures institūta vadītājam prof[esoram] Švalbem [domāts A.Švābe] līdzīgu izstādi izveidot uz 1. maiju. Tiklab C e l m s, kā Š v a l b e visā Latvijā ir pazīstami kā veci Ulmaņa piekritēji, turklāt Celms piedalījies daudzu rīkojumu tapšanā, kuri vērsti pret vācu iedzīvotāju grupas kultūras dzīvi. Prof[esors] Švalbe agrāk centies ar pseidozinātniskiem darbiem noniecināt vācu kultūrdarba vēsturisko nozīmi Baltijas zemēs. [..]

Pēdējā laikā latviešu skolās un izglītības iestādēs nevarēja vērot nekādas sevišķas pārmaiņas, ne arī kādus notikumus. Turpreti ir sākts nodarboties ar poļu skolām. Tās tiek ierīkotas gandrīz vienīgi Latgalē; poļu skolām ir tikai 4 klases.

Baltkrievu skolām, kas lielākā skaitā izveidotas Latgalē, no latviešu iestāžu puses tagad, tāpat kā iepriekš, tiek radītas grūtības. Latviešu priekšstati, ka baltkrievi, tāpat kā krievi, visi ir komunisti, nav raksturīgi turienes vietējiem iedzīvotājiem. Izņēmums ir krievu vecticībnieku sekta, kas sevi ļauj salīdzināt ar "nopietnajiem Bībeles pētniekiem". Raksturīga latviešu izturēšanās ir tāda, ka zināms skaits baltkrievu skolotāju, kas līdz šim netraucēti darbojās latviešu skolās, tagad, kad viņi pārgājuši strādāt baltkrievu skolās, tiek denuncēti kā aizdomīgi elementi. Skolu ierīkošanu Latvijas slāvu izcelsmes iedzīvotājiem atbalstīja SD, lai pārlatviskošanās gaitā latviešu tautā nieieplūstu vēl lielāks slāviskais asinšpiemaisījums. [..]

Nekas nav mainījies attiecībā par reprivatizāciju. Latviešu puse pieliek pūliņus, lai pēc iespējas saņemtu atpakaļ arī lielākos tirdzniecības uzņēmumus, tāpat arī lielākos amatniecības uzņēmumus, kas nodarbina vairāk par 20 strādājošajiem [..]. Vācu firmas sūdzas par to, ka ārkārtīgi nepieciešamais darbaspēks, kas tiek pieprasīts vārdiski un ir brīvs, tiek izdalīts tikai pēc dažām nedēļām.

Darbaspēka vervēšanu reiham negatīvi ietekmē bailes no angļu bumbvedēju uzbrukumiem. Latviešu darbaspēks galvenokārt tiek izvietots Hamburgā, Lībekā, Ķīlē. Strādnieku neapmierinātība par mazajām uzturlīdzekļu devām ir pakāpeniski mazinājusies, jo pēdējā laikā atkal ir atļautas lielākas devas smagā darba strādniekiem. Visur tiek stingri uzmanīts, lai pienākošās uzturvielas nonāktu tieši darbavietu virtuvēs, lai no šī uzlabojuma labumu gūtu strādnieks, nevis viņa ģimene. [..]

Zemnieku vidū tagad valda liels uztraukums sakarā ar 10 000 zirgu atsavināšanu vērmahtam. Tā kā kara dēļ ievērojami samazinājies darba lopu skaits, tad visur baidās, ka nespēs veikt lauku apstrādāšanu.

Boļševiku laika jaunsaimnieki, no kuriem 3000 kā laukstrādniekus jānodarbina reihā, cenšas par katru cenu palikt uz vietas. Lauksaimniecības aprindās ievērojamu nemieru sacēlusi piezīme "*Deutsche Zeitung im Ostland*" 5. marta numurā, ka Igaunijā visi boļševiku laikā nacionalizētie lauksaimnieciskie uzņēmumi nododami viņu agrākajiem īpašniekiem. [Šīs aprindas] cerēja arī Latvijai saņemt līdzīgu rīkojumu, un tā izpalikšana izsaukusi palielo neapmierinātību. [..]

Stāvokli pārtikas nodrošināšanā joprojām negatīvi ietekmē dažādu svarīgu pārtikas vielu trūkums. Tā, piemēram, ja paaugstinātu sakņu un it īpaši kartupeļu daudzumu, tad lielā mērā varētu izlīdzināt zemās pārtikas patēriņa normas, kuras drīzumā tiks vēl reducētas. Taču it visas saknes nav nodrošinātas pietiekamos daudzumos un īpaši vietējiem civiliedzīvotājiem nav pieejamas. Jautājums par intensīvāku sakņu kultūru audzēšanu līdz šim nav atrisināts trūkstošā sēklu materiāla dēļ.

Šejienes tirgos vispirms ir ārkārtīgi liels pieprasījums pēc pārtikas subproduktiem, bet tādi pārdošanā gandrīz nenonāk. Tā pagājušajā nedēļā, piemēram, pārdošanā bija zivju atkritumi, cita starpā, arī reņģu galvas. Bija novērojams, ka liels skaits [personu] ieinteresēti strīdējās, lai nopirktu zivju galvas, kaut gan te bija tikai atkritumi, kurus agrāk neviens nebūtu iekārojis.

Pārtikas apgādē lielu ļaunumu joprojām rada pastāvošais spriegais pārtikas produktu spekulatīvais tirdzniecības veids. Ražotājs, būdams galīgi neapmierināts ar noteiktajām cenām, cenšas pārdot savus ražojumus par augstākām cenām spekulatīvā ceļā.

Kaujamo lopu kartīšu ieviešana laukos nav izsaukusi apmierinātību. Pagastu vecākie saņēma uzdevumu paziņot, ka turpmāk katram patērētājam atļauti 800 g gaļas nedēļā. Attiecīgs paziņojums dienas presē par to nebija publicēts. Neapmierinātība ar noteikto pārtikas produktu sadalīšanu pastiprinās, jo kļuvis zināms, ka visi ražotāji reihā tai pašā laikā drīkst patērēt 1060 g gaļas.

Jārēķinās ar to, ka, neskatoties uz kaušanas aizlieguma stāšanos spēkā 1.03.42. un neskatoties uz lopu kaušanas kartīšu ieviešanu, notiks pastiprināta "melnā" kaušana (*Schwarzschlachten*).

Drošības policijas darbība

I. Aresti

Arestētas tika:

par komunistisku darbību	83	personas,
izbēguši krievu karagūstekņi	4	"
par satikšanos ar karagūstekņiem	4	"
par ārzemju raidītāju klausīšanos	3	"
žīdi, to skaitā 3 par zādzību vilnas un ādu savākšanas laikā un 2 žīdi, kuri dzīvoja neatļauti ārpus geto teritorijas, — 5 [personas],		
1 persona par aizdomām spiegošanā,		
pavisam kopā	100	personas.

II. Komunisms un marksisms

Saldū tika atklāta nelegāla MOPRa [Starptautiskā strādnieku palīdzības organizācija] šūniņa. Atrada no jauna izgatavotu spiedogu un uzņemšanas formulārus. Līdz šim varēja arestēt 4 personas.

Priekulē, Liepājas apriņķī, atklāja organizāciju, kuras mērķis bija — komunistiskas partizānu grupas izveidošana. Organizācijas locekļi pēc siltā laika iestāšanās gribēja uzturēties mežos un no turienes sarīkot sabotāžu aktus. Līdz šim arestētas 8 personas. Izmeklēšana turpinās.

Tālāk tika arestēts ekspeditors Jānis Bergmanis. Bergmanis atrastajā personiskajā kadru anketā un savā biogrāfijā atzīmēts kā sevišķi aktīvs komunistis. 1918.—1920.g. viņš dienēja Sarkanajā Armijā un pie Rīgas piedalījās cīņās pret vāciešiem. 1920.g. latviešu karatiesa viņu apvainoja par ziņu sniegšanu Sarkanajai Armijai un komunistiskām organizācijām. Viņam draudēja nāves sods. Tikai pamatojoties uz Latvijas un Padomju [Krievijas] miera līgumu, viņu apzēloja.

Daugavpilī eksekutēja 7 komunistus, kuri 1941.g. vasarā piedalījušies piespiedu kārtā piezemējuša vācu lidotāja nošaušanā, un 2 slimus, vairāk darba nespējīgus židus.

19.03.1942. pie Pūces, Ventspils rajonā, aizturēja 3 izpletņlēcējus, starp viņiem viena sieviete. Te ir darīšana ar Latvijas pavalstniekiem. Šīs personas ieradušās ar lidmašīnu no Bolagojas (Krievijā) lidlauka, desantētas Pūces pagastā. Pie viņiem atrada raidītāju, divas pistoles — 7,65 mm kal[ibra], munīciju, sprāgstvielas un proviantu.

Izdarīts atentāts Pīrāgu apkārtnē uz braucošu dzelzceļa vilcienu Nr. 252 Pleskava—Abrene, aizdedzinot kādu spridzekli. Eksplozijā bojāta kāda vagona grīda un logu rūtis.

Naktī uz 21.03.1942. tilta sargi Rīgas jūrmalā ievēroja, ka Salas un Babītes pagastos un Bulduros Rīgas apriņķī tika izšautas baltas un zaļas gaismas raķetes. Vainīgo meklēšana sākumā bija nesekmīga. Tā kā arī citās apriņķa vietās tika novērotas gaismas raķetes, bija aizdomas, ka tikuši desantēti izpletņlēcēji. No kādas pirmskara laika tranšejas uz patruļu atklāja revolveru uguni. Izpletņlēcēji nesekoja uzaicinājumam padoties, bet svieda rokasgranātas. Pēc īsas apšaudīšanās viņus nošāva. Pie viena no nošautajiem atrada jaunu modernu angļu raidītāju ar kodu. Mirušie ir divi latvieši un viens krievs. Sešās atrastajās mugursomās bija veļa, apģērba gabali, medikamenti, pārtika, kartes un munīcija. Apskatot cīņas vietu 22.03.42., tuvumā atrada sniegā labi paslēptus izpletņus.

26.03.42. arestēja gūstekņu uzraugu Borisu Majorovu, kas bijis NKVD iznīcinātāju bataljona sastāvā. Viņš ir piedalījies kratīšanā, arestēšanā un nošaušanā. Ar savu vienību viņš bēga pāri Narvai uz Pēterburgu un ieradās vācu novietojumos pie Lādogas ezera Nevas krastā, lai pieteiktos. Viņš gribēja brīvprātīgi padoties vācu gūstā un tika pārvietots uz karagūstekņu nometni Rīgā. Tur viņš brīvprātīgi pieteicās dienestā vācu vērmahtā. Viņš tika ieģērbts latviešu uniformā un norīkots krievu karagūstekņu apsargāšanai. Nopratināšanā viņš atzinās dažādos pārkāpumos.

Rīgā 24.03.42. kādā mājas vēstuļu kastītē atrada mašīnrakstā izpildītu uzsaukumu latviešu valodā:

"Atveriet acis, latvieši!

Diezgan esat vāciešiem pateikušies un rokas par atnesto "brīvību" bučojuši. Šie vācu nabagi ir mūs līdz pēdējam izlaupījuši un arī šeit, tāpat kā Vācijā, saņem divreiz vairāk nekā mēs!

Līdzīgi boļševikiem, šie nezvēri izved mūsu zemes cilvēkus vai nu uz Vāciju, vai karot uz padomju fronti.

Kamēr boļševiki aizveda gan jaunus, gan vecus, šie vācu atbrīvotāji nolaupa mums mūsu tautas ziedu — jaunatni!

Mūsu galvaspilsētas ielas ir izrotātas ar Pletenberga un Golca vārdiem, lai mums vienmēr tiktu atgādināts par tiem laikiem, kad vācu baroni vēlējās padarīt mūs par vergiem. 700 gadu viņi mūs spīdzinājuši un situši, un nu — laikam pēc ģenerāļa Dankera ierosinājuma — no jauna tiek ieviesti miesassodi.

Pēdējais rikojums par metālu vākšanas akciju un alkohola ierobežojums skaidri un gaiši apliecina, ka vācieši bankrotējuši un baidās par saviem zaldātiem, ka viņi dzēruma stāvoklī dzimtenē izpaudīs par slikto stāvokli frontē.

Latvieši, tagad ir sītusi mūsu stunda! Daudzi no mums ir iestājušies partizānu rindās. Dariet tāpat! Kurš nevar ķerties pie ieročiem, lai pūlas kaitēt vācu plāniem, kur tik iespējams. Pilsētās un laukos, fabrikās un darbnīcās traucējiet vāciešiem dabu, jo vairs nav tālu tā diena, kad amerikāņi, uzbrukdami no Anglijas salu puses, atbrīvos no vācu jūga."

10.03.42. uz Aglonas (Latgalē) vecākā pārstāvi mesta rokasgranāta. Jādomā, ka vainīgais meklējams starp partizāniem.

Aglonai tuvējos mežos labi izbūvētās zemnīcās slēpjoties apmēram 30 personas.

Pēc Daugavpils [Sipo un SD] nodaļas ierosinājuma uz Aglonas mežiem tika aizsūtīta vērmahta lidmašīna, lai izpētītu novadu. No lidmašīnas varēja novērot, ka:

- 1) Aglonas apkārtnē ir vairāk mežu, nekā tas uzrādīts kartēs,
 - 2) mežā atrodas liels skaits celtņu,
 - 3) dažos punktos, sevišķi augstienē 179 un 182, uzturējās uzkrītoši daudz cilvēku.
- Lidojuma laikā lidmašīnu apšaudīja ar automātiem, bet netrāpīja.

Latvijā jūtami pieņemas spēkā komunistiskā darbība. Tagad, tāpat kā iepriekš, aktīvās komunistiskās propagandas galvenais pamatmotīvs ir diskusijas par algas jautājumiem, dzīvokļu, attiecīgi īres apstākļi un pazeminātās uzturvielu normas. Nelegāli darbojošies komunisti slēpjas aiz nacionāli latviskiem saukļiem, kā, piemēram: "Neiestājieties šucmaņos, neļaujiet sevi aizsūtīt uz reihu, palieciet Latvijā un darbojieties šeit jūsu tautas labākai un skaistākai nākotnei!"

Pateicoties izveidotajam uzticības personu tīklam un rūpīgam izsekošanas darbam, uz priekšu pavirzīta izmeklēšana pret lielāku komunistisko grupu. Priekšstats par komunistiem nelegālistiem un viņu organizāciju arvien vairāk noskaidrojas. Ir jau atrasti sakari starp sabotāžas grupām un izbēgušu krievu karagūstekņu organizētām grupām. Tiklīdz būs pabeigta izsekošana, zibenīgi ķersies tiem klāt. Visu kompleksu izpētot, ir izredzes, ka izdosies uziet arī nelegālo skrejlapu drukātavu.

Savu propagandu komunisti jo sevišķi pamato ar sekojošiem argumentiem, kas skar saimniecību:

"Boļševiku laikā jums vajadzēja mazāk strādāt un jūs nopelnījāt vairāk naudas. Vācieši paaugstina cenas un maksā jums zemākas algas."

Dažādi

Atskaites periodā tika eksekutētas kopā 1272 personas, no tām 983 ir žīdi, kuriem bija lipīgas slimības vai kuri bija tik veci un sabrukuši, ka vairs nevarēja būt runa par viņu izmantošanu darbam, 71 čigāns, 204 komunisti un vēl citi 14 žīdi, kuri bija vainīgi dažādos pārkāpumos un noziegumos.

PKVIA, T-175, r. 235, k. 724303—724319.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 11

Pašpārvaldes ģenerāldirektora A.Valdmaņa iesniegums (memorands) ģenerālkomisāram O.Dreksleram

Rīgā

1942.g. novembrī

LATVIEŠU PROBLĒMA

I

Cauri gadu simteņiem latvieši — tagad nepilnus 2 miljonus liela tauta — pastāvējuši apm[ēram] 66 000 km² lielā teritorijā. Savā vēsturē latviešu tauta jau vairākkārt šausmīgi cietusi, pēdējo reizi — beidzot — iepriekšējā pasaules karā 1914.—1918. gadā, bet atkal un atkal tā noturējusies.

Lielāka formāta objektīvu apcerējumu par latviešiem īstenībā nav uzrakstījis neviens sveštautietis. Šad un tad pasaules literatūrā gan skarts šis jautājums, bet aizvien subjektīvā skatījumā, turklāt vācu puse maz glaimoja, jo [viņu] līdzšinējās vēsturiskās

intereses bijušas ne vienmēr miermīlīgas un draudzīgas un vērtušas vācu un latviešu attiecības ne sevišķi laimīgas.

Bet tomēr — tauta pastāv, dzīvo, domā, pieķeras savai dzimtenei, savai zemei un glabā ševī lielu spēku, ko vēl nekad, izņemot, protams, 22 patstāvības gadus, nav spējusi parādīt.

II

Vairākums zinātnieku, kuri nodarbojas ar kolonizācijas problēmām, apsverot pagātni, uzskata, ka kolonizācijai vajag vienīgi:

- 1) iznīcināt pirmiedzīvotājus vai
- 2) nospīest tos un turēt pazemotā stāvoklī kā darba tautu ar minimālu izglītību, vai

- 3) iekarotājam kolonizētājam to pārtautot, asimilēt.

Tādi zinātnieki, ciktāl tie Baltijas telpu apskata 800 gadu vēstures aspektā, domā, ka šajā nozīmē Baltijas zemēs kolonizācija neesot notikusi. Atstājot malā šo kungu motivāciju, pievienosimies viņu slēdzienam, ka Baltijas zemēs un jo sevišķi Latvijā (Iaunija nedaudz atpaliek, Lietuva — krietni vairāk) ir sākotnējie vietējie iedzīvotāji, kuriem irniecīgas zināšanas saimniekošanā, bet tehnikā un kultūras jomā tie neatpaliek no lielajām Eiropas tautām.

Ar nodomu atstājam malā jautājumu, vai kultūra ir sena, nacionāla, vai arī tā ir aizgūta — šī informatīvā ziņojuma ietvaros pietiks ar konstatējumu, ka latviešu tauta:

- 1) neskatoties uz savu mazo skaitu — pastāv;
- 2) tā ir sasniegusi ne mazāku izglītības un kultūras līmeni, kāds ir citām Eiropas tautām;
- 3) pēdējos 20 gados tā ir piedzīvojusi saimnieciskā uzplaukuma periodu un visās dzīves nozarēs devusi panākumus, kas iepriecina jebkuru objektīvu vērtētāju;
- 4) stāv augstu rases ziņā.

Un tomēr šī tauta pārāk bieži sastop vāciešu neuzticēšanos. Tās būtība meklējama tālā pagātnē.

III

Vācieši tagadējā Latvijā, ko arī tad apdzīvoja ķēniņu vadītas latviešu ciltis, ienāca pirms apmēram 800 gadiem kā iekarotāji, tirgotāji un misionāri. Viņi līdz pat jaunākajiem laikiem darbojušies ne tikvien saimnieciskajā laukā, bet arī urbanizējošā laukā, tā ļoti ietekmējot savu līdzpilsoņu latviešu dzīves stilu. Skaidrs, ka savstarpējās

attiecības ne vienmēr bija draudzīgas, jo, no vienas puses, vācu tirgotāji, amatnieki utt. gribēja pēc iespējas vairāk nopelnīt un neatdot savu sākumā ļoti privileģēto stāvokli kvalitatīvi un kvantitatīvi augošajai latvietūbai pilsētās, bet — no otras puses — latvieši gribēja gūt arvien vairāk gaisa. Tādēļ izraisījās ļoti sīva sociālā cīņa, kurā, protams, izpaudās nacionālās pretilspējas. Šādām reiz bijušām cīņām gandrīz vienmēr ir ilgstoša iedarbība, lai gan, skatoties objektīvi, no vienas puses, nācās atzīt vācu bijušās minoritātes lielo radošo un paliekošo kvalitāti un — no otras puses — bez skaudības vērtēt krievnās, veselīgās zemnieku tautas cenšanos tikt uz priekšu un uz augšu. Pilsētās latvieši bija ļoti ātri ieguvuši panākumus, kļūdami ne vien iztikuši, bet arī relatīvi bagāti. Bija noslēgtas daudzas jauktas laulības — galvenokārt tā, ka latviešu puīši apprecēja vācu meitenes. Sākumā šie jaunieši zuda savai tautai, jo pārgāja vāciešos (no tādām laulībām cēlušies paši lielākie latviešu nīdēji), kuri, ja pazīstamo Šlīfera izteicienu lieto pārnēstā nozīmē, vairāk izrādījās nekā bija, respektīvi, vairāk centās vāciski kalpot nekā varēja, jo viņiem vajadzēja īpaši izcelt iegūto vācietību. Bet drīz jau kļuva jūtama savas zemes asinsbalss.

IV

Vecajai vietējai zemnieku tautai ar laiku atņēma ne vien zemes īpašumu, bet arī personisko brīvību. Pilnīgi objektīvi skatoties, faktiskais stāvoklis gan nebūs bijis daudz ļaunāks nekā pārējā Eiropā, tikai tas turpinājās daudz ilgāk, un šeit figurēja arī nacionālās pretilspējas: muižnieks — "barons" bija vācietis, bet viņa žēlastībai vai nežēlībai atdotais plikata — latvietis.

Apmēram kopš 1860. gada latviešu zemniekiem bija zināma iespēja iegūt zemi un īpašumu. Latviešu zemnieks ir pratis ne tik vien kā tāds pastāvēt, bet viņš, tā varētu teikt, ir no senčiem pārmantojis tieksmi uz vertikālu ekspansiju, kādēļ latvieši ātri virzījās augšup, un, ja līdz tam nabagu bērniem tikai ļoti retos gadījumos bija iespēja studēt, tad tagad parādījās vispārēja cenšanās pēc izglītības. Izveidojās latviešu nacionālās studentu apvienības, pilsētās nodibinājās nacionālās biedrības. Drīz vien izglītotie latvieši saprata, ka var stāties pretī vācu minoritātei. "Labās bērnostabas" trūkumu novērsa biedrības, galvenokārt studentu organizācijas, un, pateicoties sūrakai bērņībai un jaunības laikam, dzīves cīņai bija iegūts jo labāks apbruņojums. Latvieši tagad iekļāvās visās dzīves jomās un soli pa solim atspieda šejienes vāciešus. Un atkal — sociālā cīņa šeit veicināja nacionālo un otrādi. Amatnieku mācekļi šai laikā vairs nepārvērtās vācietī: arī palikdams latvietis, viņš varēja izmantot to pašu "trampīnu". Latviešu jaunekļi arvien vairāk devās no laukiem uz pilsētu (pēdējos suverēnās Latvijas

10 gados šī tendence kļuva jau gluži slimīga), — nelielajai vācu minoritātei nācās arvien vairāk atkāpties. Bet zeme — pašu īpašums, pēc kā ilgojas ikviens zemniekdēla sirds, joprojām bija vācu lauku dižciltīgo īpašums; tās bija pēdējās stiprās pozīcijas, kurās atkāpās vācietība. Tad jaunā Latvija izšķīrās par ļoti radikālu agrārreformu: 1920. gadā atsavināja visus (1007) zemes īpašumus, kuri pārsniedza 50 ha, un izdalīja tos faktiski apstrādājošiem zemniekiem. Šo reformu toreiz nācās realizēt, tāpēc ka:

- 1) tāds bija viens no svarīgākajiem latviešu brīvības cīņu lozungiem;
- 2) tā bija ļoti iespaidīga — absolūti nepieciešams piesardzības un atveseļošanas pasākums cīņā pret boļševistiskajām tendencēm bezīpašuma iedzīvotājos;
- 3) jaunajai, izteikti lauksaimnieciskajai valstij bija nepieciešams spēcīgs, dzīvotspējīgs un apmierināts zemnieku slānis. Līdz ar vācu īpašumiem atsavināja poļu, krievu un arī latviešu zemes lielīpašumus līdz likumīgi noteiktajai normai, bet visvairāk atsavināto bija vācu zemes īpašumu.

Agrārreforma neapšaubāmi bija ļoti radikāla, varbūt tikai tās risinājums varēja būt mērenāks. Par to no dažādiem viedokļiem var dažādi spriest. Tikai tālejoša reforma agrārajā jomā bija augstākā mērā nepieciešama. Latviešiem būtu ārkārtīgi vēlams, ka šo pamatnoteikumu Vācijā saprastu cik iespējams plaši un atzītu to.

Vācu un latviešu attiecībās tā novērstu ja ne pašu spēcīgāko, tad tomēr vienu no lielākajiem traucēkļiem, kas tos slikti noskaņoja. Kādreizējo Baltijas zemes lielīpašnieku saīgumam, kaut arī tas cilvēciski saprotams, vajadzētu izzust un nestāvēt vācu un latviešu tautu godīgas tuvināšanās ceļā. Zināmas vācu aprindas uzskata, ka latvietis, neraugoties uz viņa darbaspējām, izglītību un ziemeļniecisko raksturu, esot neuzticams, alkatīgs un divkosīgs. Paraugoties tuvāk, tās ir tikai dusmas par zaudētajām saimnieciskajām pozīcijām, sašutums par nesaudzīgo zemes īpašumu atsavināšanu, atmiņas par pārciesto cīņu varas dēļ, neuzticēšanās abās pusēs.

V

Latvijas Valsts patstāvības 22 gadiem — neraugoties uz politisko orientāciju — latviešu tautā bija nenovērtējama nozīme. Tā šajā laikā forsēti panāca Eiropu — un ne vien rases ziņā, bet arī kultūras, saimnieciskā ziņā un ar dvēseli uz visiem laikiem ir atšķīrusies no Austrumiem. Ir izaugusi jauna latviešu paaudze, kura gan grib, gan var un arī prasa, lai to cienītu. Šī paaudze apzinās pelnām vienu vienīgu nosodījumu, ka suverēno Latviju nodeva boļševistiskajiem Austrumiem bez pretošanās, taču objektīvs vēsturnieks varēs konstatēt, ka tur gan šī paaudze nav vainīga.

Latviešu Valsts balsts — latviešu zemnieks — bija sasniedzis labklājību, kas ļāva realizēt daudz ko tādu, par ko agrāk bija sapņots. Zemnieks devis latviešu ierēdņus, zinātniekus, tehniķus, māksliniekus. Kas tagad dzīvo un darbojas pilsētā, tam pašam vai vismaz viņa tēvam šūpulis [kārts] zemnieku mājās. Latvijai, kurai bija pirmā vieta pasaulē akadēmiski izglītoto cilvēku procentu skaita ziņā, kaut citādi to var uzskatīt par izšķērdību un arī tautsaimnieciskā ziņā neizdevīgu, nebija savas pilsētu pilsonības. Zemnieku zeme bija kā avots — katrai zemnieku mājai vismaz viens piederīgais ir pilsētā, un likumsakarīgi, ka pilsētnieks Latvijā ir tiešas izcelsmes zemnieka dēls. Pilsētu pilsonībai vēl ir jātop, ja tā vispār izveidosies.

Biegās pieminētajam apstāklim ir vislielākā nozīme, jo tam būs izšķirēja loma latviešu nākotnē. Kad izcēlās karš starp Vāciju un Padomju Krieviju un tam sekoja vācu karaspēka iesoļošana Latvijā, visi latvieši sākumā domāja par atbrīvošanu vārda tiešajā nozīmē un savas valsts restitūciju. Zem boļševistiskās tirānijas, nožēlojami vilkdams savu dzīvību, latvietis visas cerības lika uz vāciešiem. Te nav iespējams aprakstīt mīlestību, ar kādu vācu karavīrus sagaidīja Latvijā un pavadīja tālāk. Pietiktu ieskatīties frontes ziņās un karojošo vienību ziņojumos. Bija aizmirstas dusmas, neuzticēšanās, viss. Steidzās pie ieročiem, vēlējās izveidot vienības, doties līdzī, kopā cīnīties. Šī īsā ziņojuma apjoms ir pārāk mazs, lai te aprakstītu pieliktās pūles, lai dabūtu vācu atļauju palīdzēt cīņā par jaunu Eiropu — upurēt latviešu asinis un latviešu mantu.

Notika citādi, pavisam citādi.

Šo "citādi" neaprakstīsim — šim rakstam nav jābūt kritikai. Lai tikai atceramies, ka latviešu vietējai pašpārvaldei (kaut arī tikai šķietami) Latvijā līdz šim pat nav izdevies atrast augstāku vācu administrācijas iestādi, kura atzītu vācu pasākumus Latvijā kopumā par labiem. [..]

VII

Ja nevēlas būt principiāls optimists vien, ir jāredz, ka latviešiem ir tikai 3 varbūtības:

- 1) aiziet bojā,
- 2) pavisam primitīvi eksistēt, t.i., absolūti pakļauties principam "ļaujiet, lai notiek, kā notiek",
- 3) mēģināt veidot savu dzīvi, balstītu uz spekulatīvu un vienlaikus uz bezrakstura zemiskumu. Te ir jāpieskaita varianti, kad ir jāiznīkst gan boļševikam, gan arī nacionālsociālistam, lai Latvija atdzimtu kā Fēnikss no pelniem.

Nevienu no šīm trim iespējām nevar ieteikt. Tādēļ, dabiski, ir jāmeklē ceturta, optimistiskā noskaņā balstīta iespēja, un proti — kurai ir imperatīvs priekšnoteikums —, pašreizējo stāvokli Latvijā mainīt pašos pamatos ideālā virzienā. Lai to sasniegtu, ir vajadzīgi trīs nosacījumi:

- 1) ir jābūt, pēc kā ilgoties, t.i., ideālam,
- 2) ir jābūt realizēšanas gribai,
- 3) ir jābūt zināmām iespējām.

VIII

Vienas ilgas latviešiem ir neapšaubāmi piemītošas, un proti — ilgas pēc pašnoteikšanās tiesībām, kuru kulminācijai vajadzētu būt patstāvīgai valstij.

Ir daudz runāts, gan ne latviešu pusē, ka 22 Latvijas patstāvības gadi bijuši sapnis vai pasaciņa, no kā atmodināja īstenība. Nevajag polemizēt; konstatēsim tikai vienu: runa ir par ilgām, vienīgi par tām. Par tām neviens nešaubiesies. Šī ilgošanās pieņēmusi neticamus, neiedomājamus apmērus neskaidrā stāvokļa dēļ, kāds Latvijā iestājies pēc boļševiku padzišanas.

IX

Latvietim ir vēlēšanās realizēt savu ideālu. Kopš Vācijas — Padomju Valsts kara pirmās dienas šī vēlēšanās ir absolūti skaidri parādīta. Visa tauta kā viens vīrs gatava upurēt īpašumu un asinis kopīgai, bet vienlaicīgi arī savai nākotnei. Diemžēl līdz šim vācieši nevēloti pateicīgo, mazo, cīnīties gatavo tautu noraidīja. Tai kareivīgi jācinās par savu nākotni, par dzīves telpu, savu brīvību, zemi un stāvokli nākotnes Eiropā. Dabiski, ka, tāpat kā katrā tautā, arī latviešos sastopami pārsvarā materiālisti, bet vispār latviešu tauta — līdzīgi kā visas ziemeļnieciskās tautas — drīzāk atdotu savas asinis ideālu, nevis materiālu vērtību dēļ. No saviem atbrīvotājiem, draugiem un vadoņiem cīņā pret pasaules ienaidnieku latvieši pēc atbrīvošanas ir piedzīvojuši vienīgi apvainojumus. Katrs latvietis — pat tas, kurš nekad nav politiski domājis, jautās, kas šeit īstenībā notiek. Beigās gan kļūs skaidrs tiklab šis, kā tas, bet pašreizējais stāvoklis no latviešu viedokļa ir nepanesams.

Reiz Latvija bija valsts, kas pati sevi pārvaldīja. Lielu uzplaukumu tur piedzīvoja tirdzniecība un rūpniecība, bet sevišķi ievērojamu uzplaukumu — lauksaimniecība. Kā pārtikas produktu — galvenokārt taukvielu (sviesta un gaļas), zivju un kokmateriālu eksportētāja Latvija Eiropas statistikā ierindojās diezgan augstā vietā. Tātad bija tādi cilvēki, kas spēja šādus uzdevumus veikt. Tādi cilvēki ir vēl šodien.

Neraugoties uz visu to un neraugoties, ka ir karš un ir fīrera dekrēti par darbaspēka nacionalizāciju, tagad Latvijā ir tūkstošiem vācu ierēdņu un speciālistu. Nepazīdami cilvēkus un zemi (citādi nemaz nevarētu būt), šie kungi eksperimentē vai vienkārši dresē "pēc vācu parauga", neiedomādamies, ka šeit nav darīšana ar lietām, bet ar dzīvjiem cilvēkiem, kas savādāk domā, savādāk jūt un ir savādāk pieraduši. Daudz no tā, ko Vācijā tauta ir piedzīvojusi 10 un vairāk gados, latviešu tautai ir vēl pilnīgi svešs un nepazīstams.

Šie pasākumi atnesuši Latvijai rīkstes visās nozarēs. Un rezultāts? — Par spīti vislielākajai piepūlei, Latvija vācu vadībā var dot daudz mazāk kara vajadzībām, nekā tā varētu atdot pašu vadībā, un turklāt vēl pilnīgi izzudusi cieņa pret vācu organizēšanas māku un sasniegumiem.

Pa šo laiku gājis zudumā daudz kas vērtīgs. Šis raksts nav domāts kā kritika, bet kā referāts citas kārtības ierosināšanai.

Lai gan tas ir ļoti vēlu, bet novēlots vēl nav.

Vadīšanu un virzīšanu savā zemē ir iespējams atstāt latviešiem pašiem. Tādējādi šo tautu atkal var pārvērst par draugiem, un šī zeme varēs vairāk dot kara vajadzībām.

Lai spētu piepildīt savu ideālu — latviešu pašnoteikšanos, latviešu tauta kara vajadzībām grib dot vairāk nekā līdz šim. Ja kādu iemeslu dēļ tas nebūs iespējams, šī tauta drīz vien tiks iztukšota un pret vāciešiem naidīgi noskaņota stāvēs mūsu priekšā, un cietsirdība būs nenovēršama. Tad latviešu tauta — laba un drošsirdīga tauta — smagi cietīs un vairs nevarēs domāt par savu dalību nākošās Eiropas izveidošanā.

X

Par iespēju realizēt latviešu ideālu ir grūti spriest — beigu beigās šī realizācija ir atkarīga no vācu gribas.

Ciktāl no latviešu puses var runāt par iespējamību vai neiespējamību — situācija ir pilnīgi skaidra, jo armiju grupējuma aizmugures rajona pavēlnieks infantērijas ģenerālis fon Rokss, nododams Latviju pārvaldīt vācu civilajai administrācijai, nosauca to par veidojumu, kas "izaudzis kā pilnīgi patstāvīga valsts, bet kuram trūkst valstiskās patstāvības".

Raugoties no starptautisko tiesību viedokļa, Latvijai joprojām ir patstāvīgas valsts forma. Šis tīri juridiskais jautājums šai rakstā neiederas, tas ir jāapskata atsevišķi.

Latvijas brīvības ideālu realizēšanā izšķiroša ir Vācijas nostāja, respektīvi, vācu fīrera griba.

Jautājumu par Vācijas nostāju vispirms apskatīsim no materiālistiskā viedokļa.

Kā lielvalstij Vācijai austrumos ir neapšaubāmas intereses. Tomēr vācietības kodolam vajadzētu palikt skaidram, un tādēļ tam vajadzētu atrasties centrālās Eiropas, respektīvi, tagadējās Lielvācijas robežās, bet austrumi paliktu ekspansijai un kā apgādes avots visai Eiropai. Vai, pastāvot šādiem apstākļiem, būtu nepareizi rases ziņā augstu stāvošām mazām pierobežas tautām pašām noteikt savu dzīvi?

Pirms atbildēt uz šo jautājumu, vajadzētu noskaidrot vēl citu viedokli.

Būtu iespējams variants, kad pierobežā esošās Baltijas tautas, tātad arī Latviju, bez aplinkiem iekļautu Vācijas impērijā kā apgabalu. Tādā veidā latviešus deklarētu par rasu ziņā, politiski un administratīvi līdztiesīgiem, tātad viņiem vajadzētu būt mierā ar šādu risinājumu.

Pret šo variantu jāiebilst, jo tas nesakrīt ar latviešu ideālu (IX, X §) un tādēļ *a priori* jau sastaps noraidošu attieksmi. Noraidījumu vēl pastiprinās pēdējā gada nelaimīgā jucekļa sekas šīs zemes pārvaldē. Taču jāpiemin vēl spēcīgāks, varbūt pat noteicošs pamatojums:

Latvijas iekļaušana Vācijas impērijā varētu notikt — kā citādi nemaz nevar domāt — uz pilnīgas līdztiesības pamatiem. Diemžēl "latviešu tautības Vācu impērijas pilsonim" nebūs zem kājām tāda paša tramplīna kā prūsim, bavārietim utt., jo parasti viņš nepārvalda vācu valodu. Visapdāvinātākais un visspējīgākais latvietis nevarēs kļūt vadošs darbinieks tāpēc, ka nepārvaldīs valsts valodu. Kā Lielvācijas pilsonis viņš nejutīsies līdztiesīgs, bet atstumts, tātad, cik vien spēs, centīsies pretoties Vācijas pilsoņtiesību iegūšanai.

Šo iebildumu nav iespējams noraidīt, bet varētu iedomāties, ka nebūtu jārēķinās ar latviešu tautas tā saukto inteliģenci. Varētu domāt — ir jārēķinās tikai ar tautas pirmavotu — latviešu zemniekiem, jo attiecībā par tiem valodas nezināšanas dēļ nekāda smagā problēma neizcelsies.

Taču Baltijas specifisko apstākļu dēļ (sevišķi Latvijā) šis viedoklis neiztur kritiku.

Latvijā nepastāv pilsētu buržuāzija kā tāda (sk. V §). Pilsētā dzīvojošais ierēdnis, tirgotājs, rūpnieks un tik bieži nepamatoti nonievētais latviešu inteliģents — visi ir nākuši no laukiem, un laukos dzīvo viņa tēvs un māte, [un] pavisam noteikti viņa vecvecāki, brāļi vai māsas.

Ja latviešu inteliģents, pateicoties savām valodu zināšanām, nejutīsies reihā nobīdīts malā — un kļūs vismaz par saīgušu pilsoni —, tad visa viņa ģimene — vecāki, vecvecāki, brāļi un māsas, t.i., visa zeme, tā jutīs. Redzam, ka jau valodas problēmas dēļ

vien nav nekādas iespējas, Latviju pievienojot, iegūt pastiprinājumu vācu impērijai, neraugoties uz to, ka latviešu tauta ir veselīga un strādīga. Tātad, ja Latviju Vācijā iekļautu kā novadu, tad tas nozīmētu nevis Vācijas spēka pieaugumu, bet vājināšanos (vismaz vienas paaudzes laikā). Vēl vairāk nedod mieru jautājums, vai mazās pierobežas valstis, šai gadījumā Latvija, tomēr nevarētu paturēt savu valstisko patstāvību. Un patiesi — kāpēc ne.

XII

Skatoties tīri materiālistiski, mēs vienmēr izejam no sekojoša:

1) Vācijai nepieciešama netraucēta satiksme starp seno impēriju un to ietverošajiem austrumapgabaliem. Tātad satiksmi, sevišķi preču satiksmi nedrīkst traucēt sīku valstisku veidojumu muitas suverenitāte;

2) šim karam jāklūst Eiropā par pēdējo. Nedrīkst vairs pieļaut nekādu koalīciju pastāvēšanu, un tādēļ Vācijai ir zināma interese citu apgabalu aizsardzības noteikšanā;

3) lai beigu beigās Eiropa būtu faktiski vienota. Vācijai kā vadošajai Eiropas valstij ir interese par citu apgabalu koordinēto saimniecību;

4) to pašu iemeslu dēļ tās interesēs ietilpst arī Eiropas jaunatnes audzināšana draudzības un vienotības garā. Bet man liekas, ka Vācija šos mērķus var sasniegt tikai tad un vienīgi tad varbūt, ja tā mazajām tautām pašām atļauj lemt savu dzīvi, cik ilgi vien tas ir nepieciešams, un tādā formā, kāda tām ir nepieciešama, vismaz tiktāl, cik šī forma nesagādā nekādus šķēršļus vācu vitālajām interesēm. Līdz ar šiem tīri materiālistiskas dabas apsvērumiem mēs varētu vēl pavisam īsi norādīt uz to [centienu] milzīgo ideālistisko vērtību. Saglabājot iecietību pret citām potenciālām un centīgām, kaut mazām tautām, nāk mazo tautu spēks par svētību visa kontinenta veidošanai.

XIII

Tā kā ir nepieciešams radīt vienotu Eiropu, cik vien drīz iespējams, attiecībā uz Latviju vajadzētu īstenot valsts patstāvības restaurēšanu, jo jaunā Latvijas brīvvalsts, ko uz zināmu laiku garantētu Vācija apmēram pēc Slovakijas parauga, vēl šajā karā varētu kā sabiedrotais piedalīties zem vācu virspavēlniecības. Latvija uzņemtos noteiktus saimnieciskus pienākumus un Vācijas labā (kā savas neatkarības garantētājai) atteiktos no zināmām suverēnām tiesībām, kas skar muitu un aizsardzību. Garantiju periodā Latvijā būtu jāveic tāds audzināšanas un izglītošanas darbs, kurš novestu pie tālākas tuvināšanās. Tāpat attiecībām starp tautām vajadzētu veidoties organiski pašām no sevis. Revolūcija te var sagādāt tikai postu.

XIV

Ja Latvijas problēmas risinājums būtu iespējams uz iepriekšējā — XIII paragrāfā minētās bāzes, tad varētu rēķināties ar ļoti pozitīvu rezultātu tautas balsošanā. Tautas balsošana ar šādu jēgu būtu ļoti derīga arī no ārpolitiskā un propagandas viedokļa, kuru šodien pauž Eiropa ar Vāciju priekšgalā, jo šajā karā runa ir ne tikai par materiālajām, bet ļoti lielā mērā arī par ideālajām vērtībām, tādēļ šim faktoram ir izšķiroša nozīme.

XV

Beigās vēl pieminēsim, ka šis raksts domāts tikai ierosinājumam. Ja šeit iztirzātais derētu par bāzi, tad drīzumā jau būtu sasniedzama tālejoša vāciešu un latviešu saprašanās.

PKVIA, T-45, r. 92, k. 000055—000065.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 12

Latviešu Pašpārvaldes iesniegums ģenerālkomisāram O.Dreksleram

Rīgā

1942.g. decembrī

Ļoti godātais ģenerālkomisāra kungs!

Mēs atļaujамies atgriezties pie ģenerāldirektora A.Valdmaņa kunga raksta "Latviešu problēma" un Jums ziņot, ka latviešu vietējā pārvalde pievienojas tā secinājumiem, tādēļ tas uzskatāms par vienbalsīgu vietējās pārvaldes viedokļa izpaušmi. Zemes pašpārvalde īpaši pievienojas šā raksta priekšlikumam par Latvijas problēmas valststiesisko risinājumu. Mēs esam cieši pārliecināti, ka Latvijas valstiskās patstāvības atjaunošana ar Vācijas valsts garantiju uz kādu noteiktu laiku vēlreiz izsauktu patriotisku sajūsmu un sniegtu atziņu par vācu un latviešu likteņu kopību, kura vēl šajā karā novestu līdz mūžīgai ieroču brālībai.

Latviešu tauta ir ar mieru piedalīties cīņā pret boļševiku — pasaules ienaidnieku un piedalīties arī Eiropas jaunizveidošanā. Jārada vienīgi tādi nosacījumi, lai šī vēlēšanās realizētos. Šai aspektā latviešu tauta vēl uzticības pilna gaida vācu firera lēmumu.

Pamatojoties uz bijušā Latvijas ģenerālštāba mobilizācijas plānu, ir iespējams kara gadījumā tūlīt izveidot vairāk nekā 200 000 vīru lielu karaspēku — attiecīgi 7 kājnieku divīzijas, jātnieku brigādi ar atbilstošām korpusu un armijas vienībām.

Ievērojot to, kāds stāvoklis pašreiz ir Latvijā, kur, protams, ir "atbirums", kā arī ņemot vērā baigā gada slepkavības un izvešanas (zaudēti 1089 virsnieki vien), no 1907.—1925. gadā dzimušajiem vispārējas mobilizācijas gadījumā (vecumā no 18 līdz 35 gadiem) vēl tagad varētu izveidot vismaz 100 000 vīru armiju. Turklāt etapu apsardzes dienestam vēl varētu iesaukt apmēram 25 000 no vidējiem gadagājumiem — 1897.—1906. [gadā dzimušajiem]. Šim karaspēkam nepieciešamais virsnieku daudzums ir, tikai reizē ar mobilizāciju vajadzētu izveidot arī karaskolu virsniekiem un apakšvirsniekiem turpmākajām vajadzībām.

Lai sasniegtu pilnu kaujas gatavību, karaspēka apmācīšanai būs vajadzīgi, augstākais, 3 mēneši.

Tūlīt arī jāsaka, ka latviešu karaspēka izveidošana sastapsies ar grūtībām, kad formēs speciālās ieroču šķiras, kā artilērijas korpusu, sapieru un sakaru vienības, jo trūkst atbilstošu speciālistu. Lai jaunizveidotā latviešu karaspēka kaujasspējas varētu pilnībā attīstīties, kamēr apmācīs iztrūkstošās vienības, tās vajadzētu aizstāt ar vācu vienībām.

Lēmumu par cīņas sektora ierādīšanu austrumos — pašu robežu tuvumā — latvieši uztvertu kā sevišķas uzticības pierādījumu un attaisnotu to ar lielu aizrautību.

Mēs esam cieši pārliecināti, ka latviešu karavīrs, kas cīnās par vienotas Jaunās Eiropas izveidošanu, reizē cīnās arī par sevi un gatavs ziedot dzīvību par savu tautu, savu svēto dzimteni; viņš prātis sevi parādīt godam. Tā būtu arī pateicības parāda atmaksāšana vācu karaspēkam un viņa augstākajam pavēlniekam ne tikai par atbrīvošanu no boļševiku šausmu kundzības, bet arī par piešķirto uzticību, liekot pamatakmeni mūžīgai ieroču brālībai.

Latviešu vietējā pārvalde

PKVIA, T-454, r. 92, k. 000053, 000054.

Tulkojums no vācu valodas.

**Latviešu kartotēkas darbinieku grupas
konfidenciālais pārskats par attieksmi
pret vācu okupācijas varu Latvijā 1941.—1942. gadā**

Vācu—latviešu attiecības

Priekšvārds

Vācu—latviešu attiecības latviešu tautai ir viena no aktuālākām problēmām. Sekojošā apcerējumā šī problēma aplūkota divi daļās. Pirmā daļa ietver laiku no neatkarīgās Latvijas līdz 1943. gadam, otrā daļa — no 1943. gada janvāra līdz 1945. gadam. Pirmā daļa sastādīta 1942. gadā pēc vairāku mēnešu vāktu uzskatu, izteicienu un faktu materiāla. Otrā daļa¹ uzrakstīta kā turpinājums pirmajai, bet tā nebalstās uz tik plaši vāktu materiālu krājuma. Katras daļas uzbūve un skarto jautājumu apskatījums ir savdabīgs un atšķirīgs.

Apcerējums nepretendē uz izsmeloša, pilnībā izveidota, ar kādu pārnacionālu objektīvu skatījumu uzrakstīta darba apzīmējumu. "Vācu—latviešu attiecības" izteic izplatītāko latviešu tautas uzskatu šajā jautājumā.

Kurzemē 1945.g. janvārī

Rīgā

1942.g. oktobrī—decembrī

Pirmā daļa

Pilnīgākai vācu—latviešu attiecību jautājuma noskaidrošanai materiāli grupēti sekojošās nodaļās:

1. Latviešu tautas nostāja iepretim vāciešiem Latvijas Valsts patstāvības laikā un bojševiku gadā.
2. Vācu politikas novērtējuma attīstība un izmaiņa latviešu tautā.
3. Vācu saimnieciskās politikas novērtējums latviešu tautā.
4. Vācu tautības piederīgo īpašību novērtējums latviešu tautā.
5. Vācu—latviešu attiecību izpausmes gadījumu novērtējums latviešu tautā.
6. Vācu—latviešu attiecību pašreizējais stāvoklis.

Latviešu tauta pēdējos 3 gados pārdzīvojusi radikālas maiņas savos uzskatos attiecībā pret vāciešiem (kā arī Vācijas valsti). Latvijas Valsts patstāvības laikā vācu—latviešu attiecības atradās to vēsturiskās attīstības ietekmē. Ilgajos nebrīvības gadsimtos latvieši bija mācījušies pazīt vāciešus kā savus apspiedējus un izmantotājus, kādēļ latviešu tautas noskaņojums vāciešiem nebija labvēlīgs, tomēr sadzīvē tas nekādās sadursmēs neizpaudās, kaut pilnīgi bez asumiem nebija arī šis laiks, jo vietējie vācieši, saukti baltvācieši, zaudējuši savu privileģēto stāvokli saimnieciskā plāksnē, turpināja cīņu nacionālo pretiltību laukā, nevarēdami samierināties ar latviešu pašnoteikšanās tiesībām.

Pirmās vācu repatriācijas laikā šis pretiltības saasinājās — gadsimtu savstarpējais naidis un nicināšana šeit atrada pēdējo izpausmi. Šajā laikā latviešu tautai vēl nebija skaidra priekšstata ne par jauno Vāciju, ne vācu tautas jauno ievirzi — nacionālsociālismu. Vērtējot tagadējā kara sākuma notikumus, latviešu tautas lielākā daļa vēl simpatizēja angļiem, resp[ektīvi], sabiedrotiem, jo saskatīja tajos mazo tautu neatkarības aizstāvjus. Tikai šauras aprindas pieslēgās nacionālsociālistiskai idejai kā cīnītāji pret vispasaules židīsmu un brīvmūrniecību. Vēl krieviem ierīkojot bāzes Baltijas valstīs, tautas vairums dilemmā: "Krievs vai vācietis?" — noteikti deva priekšroku krievu haosam nekā vācu dzelžainajai okupācijas varai.

Krasa latviešu uzskatu maiņa notika boļševiku valdīšanas gadā, ko vislabāk raksturoja toreiz tik populārā asprātība: Hitlers piešķīris Spurem medaļu, jo tas 7 mēnešos panācis to, ko vācieši šeit neiespēja 700 gados, proti, noskaņot latviešu tautu vāciem draudzīgā garā. Latvieši savas cerības uz izglābšanos no iznīcināšanas saistīja ar Vācijas uzvarām, ieskaitīja nacionālsociālisma nozīmi cīņā pret židisko boļševismu un ticēja, ka Vācijas—Padomijas sadursme neizbēgama. Jaunās Vācijas jēdziens latviešu tautā eksistēja kā tautību pretiltībām pāri stāvošs iestādījums, vācu tautu uzskatīja kā latviešu tautai draudzīgu tās baigajā gadā un kā patiešām jaunas, taisnas iekārtas radītāju Eiropā un visā pasaulē. Zināms, šaubas šajos uzskatos ieviesa atmiņas par baltvācu izceļotājiem, jo šis vācu tautas reakcionārās daļas neizdzēšamais naidis pret latviešu tautu bija pārāk labi zināms, bet, tā kā jau repatriācijas laikā baltvācu bija tikai 3,2% no Latvijas iedzīvotājiem, tad vēl nenozīmīgāku daļu baltvāci varēja sastādīt Lielvācijā, un aizdomīgie prāti mierinājās.

Latviešu tauta bija sevī nobriedinājusi uzskatu, ka vecais tautību naidis jāaizmirst, saslēdzoties kopā ar Jauno Eiropu (saprotot šo jēdzienu labākā nozīmē). Latvieši savos uzskatos bija panākuši lielāko lūzumu, kāds tiem jebkad bijis — tie bija gatavi izbeigt gadsimtu naidu (uz ko latviešiem kā cietušanai pusei vienīgi bija tiesības) pret to Latvijas

iedzīvotāju daļu, kas bija eksistējusi Latvijas Valstī kā latviešu nebrīvības varas nesēju palieka.

Šādi bija latviešu tautas uzskati attiecībā pret vāciešiem un baltvācu nogrupējumu līdz tam brīdim, kad vācu armija iesoļoja Latvijā, padzenot no šejienes boļševikus.

2

Vācu politikas novērtējuma attīstība un izmaiņa

latviešu tautā

(nav apskatīta notikumu secībā, bet tikai konstatētas tautā radušās atziņas)

1941.g. jūlija pirmajās dienās latviešu tautas laipnība, savienota ar sajūsmu par boļševiku padzišanu, izšķērdīgā veidā apņēma vācu karavīrus. Tā vācu karavīri, pēc pašu izteicieniem, nekur visā Eiropā nebija sagaidīti.

Pēc boļševiku padzišanas, līdzīgi ticībai par draudzīgām vācu—latviešu attiecībām sadzīvē, latviešu tautā bija pārliecība, ka vācu vadība atrisinās latviešiem labvēlīgi latviešu nacionālos centienus un Latvijas Valsts pārvaldes jautājumu. Latviešu tauta bija vācu varai dāvājusi savu uzticību, un šai uzticībā arī pamatojās lielā latviešu atsaucība dažādo uzsaukumu atbalstīšanā un pildīšanā — gan attiecībā uz ziedojumiem, gan brīvprātīgi iestājoties cīnītāju rindās un RAD [valsts darba dienestā]. Sākumā radīto valsts pārvaldes veidu — vācu civilo pārvaldi — latvieši uzskatīja par pagaidu stāvokli, kam visā drīzumā vajadzēja atrisināties, nododot pilnīgi visu valsts dzīves nozaru vadību latviešu rokās. Bet šo latviešu tautas uzskatu sadragāja, izsaucot dziļu vilšanos. Pašpārvaldes nodibināšana izraisīja vispārēju latviešu neapmierinātību, ko labi raksturoja tautā izteiktie uzskati par pašpārvaldes nozīmi valsts dzīves veidošanā, piem[ēram], bezspēcīgs iestādījums, dekorācija, marionetes, līdzīgas boļševiku laika bēdīgi slaveniem varasvīriem, latviešu tautas veikls izmantošanas paņēmieni u. tml.

Šādas maldu valdības radīšana latviešu tautu noveda pie atziņas, ka vācu vadībai latviešu tautas dzīves izkārtošanā ir mērķi, kas nesakrīt ar tautas interesēm un ilgām. Uzticības vietā radās neuzticība vācu varai, jo latviešu tauta savu nostāju bija pierādījusi ar lielo sadarbības tieksmi, to ar upuriem apliecinādama.

Politiskās brīvības ierobežošana, kas izpaudās latviešu organizēšanās aizliegumā, kaut arī latviešu tautā radās spēcīga nacionālsociālistiska organizācija [Pērkonkrusts], šo neuzticību vēl padziļināja.

Nacionālo jautājumu izkārtošanu latviešu tauta saprata kā sev pilnīgi nepieciešamu nacionālu brīvību un nevis tādu, kādu to savā uzrunā latviešu tautai Dobelē iztēloja reihsministrs Rozenbergs: "Nu jūs brīvi un laimīgi varat dejot savas tautas dejas un

dziedāt savas skaistās dziesmas.” (Šis teiciens iegājis tautas mutē kā labs joks, līdzīgi boļševiku lozungam ”nacionāls pēc formas, sociāls pēc satura”.) Latviešu nacionalitāte, pastāvot draudzīgām tautību attiecībām (kas bija pietiekami pamatotas latviešu tautas labvēlīgā noskaņojumā pret vāciem pateicībā par boļševiku padzišanu un dziļajā naidā pret visu židisko — boļševistisko), pēc latviešu domām, nekādi nevarēja būt vācu varai nepatīkams vai naidīgs elements.

Latviešu tauta kā savas nacionalitātes nepieciešamu izpausmi uzskata patstāvīgu Latvijas Valsti, latviešu tautas kultūru ar visiem tās sasniegumiem, kas savu spilgtāko piepildījumu un attīstību sasniedza Latvijas patstāvības laikā no 1918. līdz 1940.g. Tomēr arī šajā jautājumā vācu varas ieņemtā nostāja sagādāja latviešu tautai asu vilšanos. Latvijas patstāvības laiks no vācu amatpersonām presē un runās tika nonicināts, pie tam vēl kļūstot par sevišķi iemīļotu tēmatu, pie kam pieeja šai jautājumā pauž vienu vienīgu reakcionāro baltvācu viedokli:

”[..] Latvijas Valsts bija radusies tikai konjunktūras dēļ. Viss, kas šeit noticis 20 gados, lielajā vēsturē ir ļoti mazvērtīgs.. Tam daudz lielāka nozīme, ka jūsu tauta šos 700 gadus ir dzīvojuši savā zemē, bet nevis tam, ko jūs šais 20 gados ieguvāt, tirgojoties ar židiem..” (Zemgales apgabala komisāra brīvkunga fon Medema runa Jelgavā, jaunatnes vadītāju sanāksmē.)

Runājot par Latvijas, Igaunijas patstāvības laiku, Valdemārs Hartmanis savā grāmatā ”*Die Balten und ihre Geschichte*” liek nodaļai virsrakstu ”*Niedergang unter der lettisch—estnischen Gewaltherrschaft* (1919.—1940.)”.

”[..] Latviešu nacionālā republika, kas bez pašas valsts politikas tradīcijām un noraidot visas līdzšinējās saistības, piešķīra sev demokrātisku izskatu, kas ar 1934.g. 15. maija Ulmaņa muļķīgo valsts apvērsumu tika pārvērsta tā sauktajā autoritārajā režīmā, nekad nav varējusi pārvarēt boļševistiskās inficēšanās sekas..” (”*Die Völker des Ostraumes*”.) Šādi vācu paustie uzskati Latvijas jautājumā nekad neatradīs atbalsi latviešu tautā, jo ar to grib latviešu tautai atņemt tās gaišāko dzīves posmu. Šādi uzskati var rast atsaucību vienīgi reakcionārās baltvācu aprindās, resp[ektīvi], tur, no kurienes tie ir nākuši.

Ir pieļauta rupja politiska kļūda, radot šādu latviešu tautas nacionālā jautājuma oficiālu nostatījumu, ja vien pieņem par pareizu domu, ka vācu varas mērķis ir draudzīgs latviešu tautas noskaņojumam.

Kā skaidri rupju nacionalitātes apspiešanas soli latvieši uzskatīja 18. novembra atzīmēšanas aizliegumu.

Tāpat tika dots jauns, neveikls latviešu kultūras vāciskās izcelšanās izkaidrojums, kā arī vēsturisku faktu pārāk vienpusīgs (baltvācisks) apgaismojums, piem[ēram], prof[esora] Engels'a² referāts Lielajā ģildē "Indogermanen und Germanen".

Nacionalitātes aizskārums bija Rīgas ielu pārdēvēšana nosaukumos, kas latviešu tautas vēsturē saistās ar drūmām lapas pusēm (*Deutschordenring, von der Goltz Ring*), kaut pateicībā par boļševiku padzišanu latviešiem katrā ziņā pieņemami nosaukumi: *Adolf'a Hitler'a*³, *Hermann'a Göring'a*⁴, *Oberst'a Lasch'a*⁵ ielas. [...]

Ar Latvijas patstāvības laika baltvācisko apgaismojumu ieņemts viedoklis pret latviešu kultūru, ar ielu un vietu vārdu vāciskošanu u. tml. latviešu tautā nostiprinājās uzskats, ka šādā virzienā nacionālo jautājumu izkārtošanu ar savu darbību virza reakcionārie baltvāci, kas ar zināmu mērķtiecību un prieku uzvanda visu to, kam latviešu tauta bija pārkāpusi pāri, lai bez pagātnes atcerēšanās varētu iekļauties savos uzskatos idealizētajā jaunajā Eiropas kārtībā. Ar šo latviešu tautai kļuva skaidrs, ka reakcionārie baltvāci nav mēģinājuši vai pat negrib izprast latviešu tautas uzskatu maiņu, bet uzsāk darbību virzienā, kas prasa pēc dzimtbūšanas laiku muižnieku godības atjaunošanas.

Šeit var runāt pat par latviešu nacionālā pašlepnuma aizskārumu kultivāciju — šie aizskārumi rindojas nepārtrauktā virknē, sākot ar Rīgas Latviešu biedrības nama atņemšanu, tad Latvijas Nacionālās operas pārkrustīšanu par Rīgas operu, vācu valodas izvirzīšanu pirmā vietā iestādēs un oficiālos dokumentos, kas tautas apziņā iegulās kā sevišķi smags un neizprotams apvainojums, Latvijas iekļaušanu vispārējā jēdzienā *Ostland*, latviskā radio signāla atcelšanu, Jelgavas atbrīvošanas pieminekļa pārveidošanu utt.

Arī latviešu tautas iesaistīšana bruņotā cīņā pret boļševismu uzrādīja īpatnības, kas iegāja kā negatīvs komponents vācu politikas novērtēšanā un attiecību veidošanā. Vispirms šī iespēja piedalīties cīņā latviešiem kaut cik pieņemamā veidā tika novilcināta. Nav paredzams to cīņas dalībnieku — latv[iešu] skaits, kas būtu brīvprātīgi iesaistīties cīņā, ja nekavējoties pēc boļševiku padzišanas būtu organizētas Latvijas armijas vienības. Novēlotajai brīvprātīgo vervēšanai sākoties, latviešu tautā jau bija izveidojies zināms uzskats par vācu varu. Pati forma, kādā latviešus iesaistīja cīņā, nebija latviešu nacionalitātes un nostājas cienīga — brīvprātīgie tika vervēti kā algotņi — par algu, tiem tika liegts pat karavīra nosaukums, lietojot slikti skanošo "kārtības sargu" nosaukumu. Apgādes un apbruņojuma jautājums netika atrisināts līdzīgi ar pārējiem pretboļševiku frontes cīnītājiem, kas nav noslēpums ne brīvprātīgiem, ne tautai. Latviešu vienību izvietošana frontē gāja spēku skaldīšanas ceļus, slēpjot sevī izvairīšanos darīt redzamu latviešu spēku un nozīmību cīņās. Bez tam pats cīņas jēgas nostatījums pavisam īpats — latviešiem jāapmierinājas ar to, ka viņi cīnās pret boļševikiem. Vai tie cīnās

līdztiesīgi kā brīva tauta jeb vai ar šo cīņu viņi izkaros savu neatkarīgu Latvijas Valsti — šais jautājumos novērojama vislielākā izvairība. Latviešu tautas acīs tas vien, ka brīvprātīgie cīnās pret boļševismu par kaut kādu labāku nākotni, neattaisno viņu cīņu, jo karavīrs ir idejisks cīnītājs par skaidriem, augstiem mērķiem, un, kamēr tie nav noteikti deklarēti — kāds būs latviešu tautas un Latvijas tiesiskais stāvoklis, tikmēr tautas labākā daļa no cīņas atturēsies. Raksturīgs ir šāds uzskats: nav jēgas tagad cīnīties frontē, jo vai latviešiem tagad jālej asinis tādēļ par vāciešiem, lai tie latviešus varētu labāk verdzināt. Ja boļševiki apdraudēs Latvijas robežas, tad visi latvieši kā viens tvers ieročus un cīnīsies.

Brīvprātīgo jautājuma atrisinājums — nacionālās armijas vietā vācu algotņi — atkal latviešu tauta nesasniedza to, ko tā bija gaidījusi un vēlējusies, — t a u t ā v a i r o j ā s n e u z t i c ī b a p r e t v ā c i e š i e m.

Ļoti svarīgs izrādījās darbaspēka izkārtošanas jautājums, jo tas skāra tautas visplašākās masas, it sevišķi strādniecību. Izsūtīšana darbā uz Vāciju nav atradusi loģisku pamatojumu latviešu tautā, jau sākot ar pirmajām izsūtīšanas akcijām, jo ikvienam ir zināms, ka Latvijā pēdējos gados pastāvēja ievērojams darbaspēka trūkums.

Pēdējos 3 gados Latvija ir piedzīvojusi procentuāli ļoti lielu darbaspēka zudumu, kas skaitliski izteicas šādi:

1. vācu repatriācija 1939.g.	52 238
2. " " 1941.g.	10 944
Boļševiku apcietinātie, aizvestie, nogalinātie	34 750
Sarkanarmijai līdzī aizvestie latviešu karavīri	3000
Boļševikiem līdzī aizbēgušie	16 000
Aizbēgušie un nolikvidētie žīdi	76 000
	<hr/>
	192 932

Kas pašreizējos apstākļos vēl palielinājās ar:

Kārtības un drošības policijas dienestā sastāvošie	11 000
Brīvprātīgo vienības	10 000
SS vienības	2000
Org. Todt	1000
RAD	4000
Uz Vāciju darbos izsūtītie	16 000
Uz citurieni darbos izsūtītie	4000
	<hr/>
	241 332

Kas pašreiz jau sastāda (no 1935.g. iedzīvotāju skaita 1,95 milj.) 12,4%.

Izsūtīšana uz Vāciju savās metodēs latviešu tautai atgādināja boļševiku izsūtīšanas metodes. Latviešu tautas acīs šī akcija kvalificējas kā tautas izklaidēšana un iznīcināšana, jo Latvijā, valdot darbaspēka trūcumam, šāda izsūtīšana nebija loģiska, pie kam daudzās vietās Latvijā iepļūda vācu darbaspēks. Šī jautājuma tālākā attīstība šo uzskatu (tautas izklaidēšanu) vēl padziļināja. Vervēšanas metodes jau pašā sākumā bija saistītas ar draudiem un viltību. Darba pārvalde latviešu tautas uzskatos pastāvēja kā tautas dzīvajam spēkam nelabvēlīgs iestādījums (tās nosaukums tautā ir "baltā čeka"). Arī DP personālais sastāvs neliecināja par tautai labvēlīgu darbu, jo tās latviešu darbinieki komplektējās pa lielākaī daļai no kreisiem un nemorāliem elementiem.

Ziņas par latviešu strādnieku stāvokli Vācijā pa visiem iespējamajiem ceļiem ir iepļūdušas tautā un ir viens no izplatītākajiem sarunu tematiem visos tautas slāņos.

Latviešu strādnieku stāvokli Vācijā raksturo: beztiesība (politiski līdzīgi poļiem un žīdiem; līguma saistības attiecībā uz darbu, darbalaiku un atalgojumu laužas, protesti netiek ņemti vērā, protesta gadījumā nereti ieslodzījums), nepietiekošs uzturs, nehygiēniski dzīves apstākļi (medicīniskās palīdzības trūkums), smieklīgi zems atalgojums, kam pievienojas necilvēcīgā un nemorāliskā apiešanās ar latviešu strādniekiem no vācu puses (sišana, piekaušana, slimu strādnieku nodarbināšana).

Ar šo latviešu tautas visplašākās masas ir dabūjušas vienpusīgi ieskatīties Jaunajā Vācijā un novērot tās attiecības pret citām tautām, šinī gadījumā ar vāciem draudzīgu tautu, kas noskaņota pret visu boļševistisko—žīdisko.

Ar to, ka melīgajā propagandā par latviešu strādnieku stāvokli Vācijā piedalījušās arī vācu vadošās personas, tās sevi latviešu tautas acīs ir nostādījušas nelabvēlīgā gaismā.

Līdzīgs strādājošo stāvoklis, bieži vēl bezjēdzīgāks, konstatējams ieņemtajos Austrumu apgabalos, kur vācu vadībā nodarbināti latvieši. Par šiem apstākļiem labi informēta Latgale, jo viss vairums darbaspēka ņemts no turienes. Tur tautā izveidojies uzskats, ka norīkošana darbos pie vāciem atnes nelaimi un postu. [...]

Visas darba mobilizācijas akcijas uzrāda līdzību — nevienā gadījumā mobilizētiem netiek radīti ciešami darba apstākļi. Tas pats neciešamais stāvoklis saskatāms mobilizēto pajūgu vadītāju — vezumnieku apstākļos — ar mobilizētiem apiešanās necilvēcīga — tos sit, lamā — līdzīgi krievu gūstekņiem. Latvieši novietoti kopā ar krieviem un poļiem. Tie netiek izmantoti nolūkam, kādam līgti, bet gan nodarbināti kā strādnieki purvos pie bunkuru un ceļu būvēm. Pārtika vāja, medicīniskā palīdzība

nekāda, nav gādāts par pienācīgu apģērbu — rezultātā mobilizētie sabojātās veselības dēļ kļūst par invalīdiem.

Darba jautājuma izkārtojumā uz vietas — Latvijā — izcilu vācu—latviešu attiecību sagandētāju vietu ieņēma uz dzelzceļiem izdots rīkojums par miesas sodu ievešanu latviešiem. Šis rīkojums bija sensācija, kas zibensātri pārstaigāja visu zemi no mutes mutē vai rīkojuma noraksta veidā. Šis rīkojums, kas nekādi nav saskaņots ar latviešu dzīves ziņu un civilizācijas pakāpi, atsvaidzināja tautas atmiņā vēsturi — tika vilktas paralēles ar dzimtbūšanas laikiem — un atklāja metodes, kādas vācu vara vispār var atļauties un kas latviešu tautai likās 20. gadsimtā kaut kas pilnīgi neiedomājams.

Neskatoties uz to, ka šis rīkojums bija vislielākā nejēdzība, kas panāca vācu—latviešu attiecību sagandēšanu, līdzīgi rīkojumi tiek vēl tagad praktizēti. [..]

Šeit uzskaitīto apstākļu ietekme ir tāda, ka strādājošie latvieši nekādā ziņā nevar būt apmierināti — vācu vara latviešu strādnieku acīs ir vārdzinātāja. Nekas tādēļ nav panākts ar sapulcēm darbavietās, jo šī propaganda tikai pasvīturo nesaskaņu, kāda pastāv starp runātāju un patiesiem apstākļiem. Bez tam ar šādām sapulcēm un mītiņiem, kur runātājs ir diametrāli pretējs dzīves apstākļiem, strādājošie ir jau pārpilnam notrulināti boļševiku laikā. Raksturīgs ir kāda strādnieka vērtējums: "Ko vācieši teiks, to es zinu, bet, ko es gribētu zināt, to viņi tik un tā neteiks."

Darba jautājuma izkārtošana ir viens no galveniem Jaunās Eiropas jēdziena bankrotēšanas iemesliem. Latviešu tauta pārāk skaidri ir saskatījusi šī jēdziena nereālību. Tādēļ šis jēdziens ikdienā tiek lietots ar ironiju, jo tas ir kļuvis par tukšu frāzi. (Piemēram, tautā par "Jauno Eiropu" sauc tramvaja piekabināmo vagonu, kur tikai stāvvietas.)

Bez visiem šiem faktiem vācu politikas vērtējuma attīstībā kā nozīmīgi vēl jāatzīmē sekošie, kas radījuši neskaidrību par vācu mērķiem un neuzticību latviešos.

Kā viens no tādiem ir bij[ušo] boļševiku varasvīru atbrīvošana no ieslodzījuma (runa iet par tādiem elementiem, kuru nodarījumu smagums latviešu tautas acīs nav attaisnojams). Tātad neapmierinātību radījis apstāklis, ka tiek pieļauta boļševistisku elementu izvēršanās amatos. Sevišķi absurds stāvoklis šajā ziņā ir Latgalē. Tur vācu amatpersonu labvēlību ieguvuši krievi, galvenā kārtā baltkrievi — aprindas, kas sevišķu aktivitāti izrādīja boļševiku laikā. Nav noslēpums, ka šis aprindas naidīgi noskaņotas vācu varai, bet ar liekulību un dažādiem nenormāliem paņēmieniem tās pratušas sevi vācu acīs nostādīt pozitīvā gaismā, un savu iegūto stāvokli tās izmanto, vērsoties pret latviešu tautības iedzīvotājiem, pie kam par mērķi šis aprindas spraudušas Latgales pievienošanu Baltkrievijai.

Tālāk — bandītu apkarošanai, kas ielūduši no Padomijas, netiek pietiekami apbružoti latviešu paš aizsardzības spēki — bandīti, kreiso elementu (krievu, baltkrievu) atbalstīti, vairākos apvidos pilnīgi terorizē nacionālos latviešu iedzīvotājus, it sevišķi tos, kas aktīvi vērsušies pret boļševismu. Bez Latgales to var attiecināt arī uz pārējiem Latvijas apgabaliem (Vidzemi — Krievijas pierobežā), kur tāpat paš aizsardzības spēki padoti bandītu teroram. Ne bez iemesla tādēļ dzird sakām: — Nav nozīmes latviešiem iet cīnīties frontē pret boļševikiem, ja šeit tie sēd siltās vietās, tiek atbrīvoti no cietumiem un netraucēti staigā apkārt bruņotās bandās.

Še apskatīto jautājumu nostatījums tautā izveidojis uzskatu, ka v ā c u m ē r ķ o s i e t i l p s t l a t v i e š i e m n a i d ī g o s e l e m e n t u s (komunistus un boļševizēto minoritāšu daļu) izspēlēt pret latviešiem, lai vājinātu latviešu spēkus, resp[ektīvi], rīkoties pēc senā principa: *divide et impera!*⁶

Noslēdzot šo nodaļu, nevar paiet garām "*Das Schwarze Korps*" rakstam "*Germanisieren?*", kas sacēla lielu uztraukuma vilni visos tautas slāņos (neskatoties uz to, vai raksts lasīts vai ne, jo raksta saturs, pie tam ar dažādiem pārveidojumiem, pārstaigāja nostāstu veidā visas tautas aprindas), radot neuzticību vācu varai, jo šai oficiālajā orgānā bija atklāti pieteikta vācu asiņu ekspansija uz austrumiem, kolonizācijas cīņa pēc nobeigtās ieroču cīņas, kā arī vācu pārākais un privileģētākais stāvoklis nākotnē.

Līdzīga satura raksts "*Rassengeschichtliche Betrachtungen zur deutschen Ostpolitik*", autora *Hartmut's Quehl's*⁷, atrodams vācu žurnālā "*Volk und Rasse*", Nr. 7, 1942.g. jūlijā:

"Diemžēl Prūsijas ziemeļu daļā esošais mūžamežs aizkavēja vācu ieceļotāju straumi ielūst tālāk Baltijā .. Un tomēr zeme Austrumos ir jākolonizē un ir jāturpina senās ģermāņu dzīves telpas atgriešana.. Šim nolūkam mums vajadzīgi cilvēki, izceļotāji no visiem vācu apvidiem, vaislīgi, rasiski pilnvērtīgi pionieri."

Šeit atzīmējams arī ACS komisāriskā vadītāja *Hahn'a*⁸ norādījums, ka latviešiem ģimenes piemaksas nav piešķiramas, jo vācu varas interesēs nav veicināt latviešu dzīvā spēka pieaugumu.

Tāpat jāmin arī dažādie Latvijas kolonizācijas un latviešu pārvācošanās plāni, kas gan zināmi un tiek pārrunāti samērā šaurās latviešu sabiedrības aprindās, bet lieki piezīmēt, ka šie plāni sadarbību vācu—latviešu starpā pilnīgi izslēdz — tie ir latviešu tautai iznīcinoši.

(Medema kolonizācijas plāns, kas paredz Bauskas un Jelgavas apriņķa latviešu zemnieku noņemšanu Ilūkstes apriņķī, to iepriekš iztīrot no minoritātēm, sadalot

Bauskas un Jelgavas apriņķa zemi bij[ušajiem] Freikorpusa cīnītājiem; *Himmler*'a⁹ plāns,¹⁰ kas paredz plašu latviešu zemnieku masu izsūtīšanu uz Krieviju, ieplūdinot to vietā vācu zemniekus; Rozenberga runa Berlīnē sakarā ar Pašpārvaldes nodibināšanu Baltijas valstīs, kurā viņš uzsver, ka šo zemju tautas pārvācojamas, bet tas jāizdara piesardzīgi, lai neizceltos liels uztraukums, un līdzīga satura runa Rīgā.)

Tepat pieskaitāms arī Dr. Justa arodizkārtošanas projekts, kas saistīts ar Latvijas kolonizācijas jautājumu un paredz latviešu jaunatnes vispārējās — augstākās izglītības apspiešanu, tās vietā sagatavojot latviešu jaunatni arodnieciski — apakšvadītāju amatu ieņemšanai okupētajos Austrumu apgabalos.

Šeit ierindojami arī Berlīnes ārlietu darbinieku izteiktie uzskati, ka no Vācijas puses nav gaidāmi nekādi soļi virzienā uz neatkarīgu Latvijas Valsti — tā ir un paliks tikai *Ostprovinz*.

Vācu politiku novērtējot, ikviens latvietis vairs nav tālu no lūzuma, kas tam liks pieņemt par pareizu uzskatu, ka latviešu tautas politiskās intereses un vācu politikas mērķi Latvijā ir viens otram diametrāli pretēji, — šāds lūzums, protams, sadarbību izslēdz, jo tautai nav iespējams atbalstīt politiku, kas ved uz tautas iznīcināšanu.

Ka šāds vācu—latviešu attiecību saasinājums ir izveidojies, uz to norāda latviešu nacionālo nelegālistu rašanās, kas savā darbībā gan nav nonākuši līdz bruņotai pretestībai vācu varai, bet asi uztver jau minētās tautību pretišķības un to izpausmi sadzīvē, cenšoties tās darīt zināmas visai latviešu tautai dažādu nelegālu izdevumu veidā (piem[ēram], "Tautas Bals", kas iznāk regulāri reizi mēnesī kopš š[i] g[ada] sākuma). Dažkārt daudzo nelegālo izdevumu starpā (Latvija, Brīvā Latvija, Tālavas Taurētājs, Daugavas Vanagi u.c.) nacionālistu izdevumi grūti atšķirami no komunistu nelegālās literatūras, kas savu aģitācijas darbu ir pārnesusi daļēji nacionālā plāksnē un izmanto katru iespēju, lai grautu jau tā vārīgās vācu—latviešu attiecības.

3

Vācu saimnieciskās politikas novērtējums latviešu tautā

Ja politisko līniju novērošana dažām latviešu aprindām vēl nav izraisījusi zināmu izveidotu uzskatu, tad ar saimnieciskās politikas radīto kārtību ir skarti visi — un šeit visiem iedzīvotājiem viens atzinums.

Visdziļāko sašutumu izraisīja vācu varas deklarācija, ka zeme joprojām paliek valsts īpašums un ka zemnieks pagaidām ir tikai tās pārvaldītājs.

Latviešu zemnieks, kas visdziļāk izjuta boļševiku ārdošo spēku, kas saņēma boļševiku laikā smagus triecienus ar zemes nacionalizācijas un sadalīšanas likumiem, kas vācu armijā saskatīja savas dzīvības glābējus un draugus un uzticībā tiem sniedza visus savu pūliņu augļus, gaidītās draudzības vietā šeit sadūrās ar vācu iekarotāju garu.

Reprivatizācija noris uzkrītoši gausi, pie kam latvieši saņem tikai mazāk svarīgos un ienesīgos uzņēmumus. Līdzīgs stāvoklis ir arī pilsētas namu denacionalizēšanā — to atdošana īpašniekiem noris lēni un tikai daļēji, tā, piemēram, ja īpašumā pārsvarā tirdznieciski vai rūpnieciski izmantojamas telpas, tad nacionalizācija paliek spēkā.

Visu svarīgāko rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu pāriešanu vācu rokās latviešu tauta neuzskata kā karalaika nepieciešamību, jo arī latviešu īpašumā uzņēmumi tikpat labi un pat labāk varētu ražot kara vajadzībām. Uzņēmumu pāriešanu vācu rokās latvieši tāpēc uzskata par tautas mantas nolaupīšanu (burtiem G.m.b.H.¹¹ tautā atrasts iztulkojums — *Greif mit beiden Händen*¹²).

Latviešu un vācu saimnieciskās tiesības visu laiku tiek risinātas atšķirīgi. Pārtikas jautājumā (arī apgādē ar nepieciešamiem priekšmetiem dzīvei) šī atšķirība izpaužas sevišķi spilgti. Civilo vāciešu nesalīdzināmi labākā apgāde latviešu tautas acīs neatrod nekādu attaisnojumu, jo tautas vērtējumā tie Latvijā ir pilnīgi lieks elements, jo darbu, kas stāv ārpus militāriem uzdevumiem, vietējos apstākļus pazīdami, vislabāk var veikt vienīgi latvieši. Šī iemesla dēļ tauta savos uzskatos kvalificē civilo vāciešu labo apgādi kā liekēdību un viņus pašus par aizmugures varoņiem. Turpretim pilnā mērā latviešu tauta izprot frontes vispilnīgākās apgādes nozīmi, un, kaut arī tās smagums jāiznes uz latviešu pleciem, tas tiek darīts ar prieku un apzinību. Bet tauta ir arī novērojusi, ka civilie vācieši atrodas nereti nesalīdzināmi labākos apgādes apstākļos nekā armijas piederīgie.

Tauta spriež, ka šādu atšķirību izveidošanā vāci iet vēl tālāk nekā boļševiki, jo bez speciālā čekas restorāna (bij[ušais] Rudzītis) pārvēršanas valstsvācu krodziņā civilo vāciešu vajadzībām iekārtots bij[ušais] Armijas ekonomiskais veikals.

Vispirms pieskaroties pārtikas jautājumam kā vienam no eksistencei svarīgākiem, ikviens latvietis ir nācis pie slēdziena, ka pārtikas normas ir bada normas, ar kurām neiespējami iztikt. Spekulācija ar pārtikas līdzekļiem ir nepieciešamība dzīves eksistencei ikvienam iedzīvotājam. (Dzirdēts pat uzskats, ka t[ā] s[auktie] spekulanti, kaut arī savtīgos nolūkos, ved tikpat tautas nākotnei svarīgu cīņu kā brīvprātīgie frontē, tāpat riskējot ar briesmām.)

Nav nokārtota arī minimālā apgāde, piem[ēram], punktu sistēmas veidā ar apģērbiem un apaviem, — tas ir jautājums, kas agri vai vēl nepieciešamības dēļ latviešiem jākārtos spekulācijas ceļā.

Šajā sakarībā ļoti nelabvēlīgu atbalsi radījusi reihsmaršala *Göring'a*⁴ runa, kurā reihsmaršals ciniski pateica, ka vietējo iedzīvotāju apgāde ieņemtos Austrumu apgabalos ir nepietiekoša un ka spekulācija ir apgādes galvenais ceļš (bet to tomēr soda), tāpat atzina, ka okupētās zemes strādā un ražo tikai Vācijai un vācu armijai, kas badu necietīs, bet ar citiem lai notiek kas notikdams. Sašaurināšanās latviešiem tiek propagandēta ik uz soļa, un kā pretstats tai nostājas vācu tautības piederīgo apgāde Latvijā, noejot pat līdz tādām galējībām, ka pie viena darba vienā iestādē koptgaldā ēdošie tiek šķīroti pēc tautības; Brocēnu fabrikā vācu meistari pusdienās saņem gaļu, latvieši — ne. Asāk šīs atšķirības tiešām nevar pasvītrot, un sliktāku iespaidu citā ceļā nevar panākt.

Jo grūtāk viss tas saprotams, jo paši sašaurināšanās propagandētāji atklāti savā privātā dzīvē atļāvās visādas ērtības, pat luk[su]su (Kurzemes apgabala komisāra Alnora mājas izbūve, medību pils būve, teātra loža, izšķērdīga apgāde ar pārtikas līdzekļiem, vācu amatpersonām bieži rīkoti rauti, kas noiet līdz udzīvei, un, beidzot, kuriozi — *Lohse's*¹³, *Drechsler'a*¹⁴ un *Wittrock'a*¹⁵ vajadzībām turētās govīs).

Ir saprotams, ka latvieši, dzīvojot šauros apstākļos, ir kļuvuši par vācu dzīves ārkārtīgi vērīgiem un nesaudzīgiem novērotājiem, — tāpat arī tas, ka šie novērojumi rada dzīvas pārrunas, cirkulē nostāstu veidā un, galvenais, rada vāciešiem nelabvēlīgu noskaņojumu.

Tāpat nesamērīgi mazajām latviešu algām nostājas blakus nesamērīgi lielās vāciešu algas. (Piem[ēram], latviešu skolotājs bez izdienas: RM 85,-; augstāko mācības iestāžu profesors: ap RM 300,-; vācu fiduciārais pārvaldnieks: RM 1500,-.) Latviešiem nesaprotama atšķirība algās ir arī pie vienādas arodizglītības un darba (piem[ēram], Brocēnu fabrikā latviešu amatnieki saņem RM 0,48 stundā, bet vācu amatnieki ar tādu pat izglītību un to pašu darbu — RM 1,50 stundā. Šajā konkrētā gadījumā tāds stāvoklis, pateicoties latviešu sūdzībām, gan likvidēts).

Pat gadījumos, kur latvietis veic nereti visu darbu, viņam klāt pieliktais vācietis, kas faktiski izpilda tikai kontroles uzdevumus, saņem daudz lielāku algu (piem[ēram], dzelzceļu stacijās: stacijas priekšnieks — latvietis saņem 180,- RM, viņam klātpieliktais vācietis RM 600,-, stacijas dežurants — latvietis RM 140,-, bet vācietis RM 400,-).

Šāds neproduktīvs un latvietim nesaprotams paralēlisms, kur vācieši ieņem blakus latviešiem praktiski nevajadzīgus posteņus, saņem lielu algu un ar savu iejaukšanos traucē tikai darbu, latviešu tautā rada pārliecību, ka atkal Latvijā rodas

"Herrenvolk"¹⁶, kas galvenokārt komplektējas no jau bijušām šīs šķiras atliekām — baltvāciem (piem[ēram] Brīgera ziepju fabrikā Rīgā atgriezās tās agrākais īpašnieks — baltvācietis, kas bija repatriējies. Tagad viņš no Vācijas ataicinājis arī visu savu agrāko vācu tautības darbinieku štatu. Līdz ar to fabrikā radies stāvoklis, ka faktisko darbu veic līdzšinējie latviešu darbinieki, bet vācieši tikai pārrauga viņu darbu un pastāv kā gluži lieks personāls).

Lauksaimniecības izkārtošana ar savu dezorganizāciju skar visplašākās tautas masas — zemniecību. Lauksaimniecību regulē ar nepildāmiem un absurdiem rīkojumiem. Nav saskatāma nekāda rēķināšanās ar lauksaimnieka attiecībām pret darbu, darba augļiem — ražošanas jēgu lauksaimnieka skatījumā. Visiem zināms fakts ir, ka Latvijai un galvenokārt latviešu zemnieku pūlēm piekrīt ievērojama vieta kā frontes, tā aizmugures apgādē (Latvija pag[ājušajā] gadā izpildījusi visas uzliktās nodevas un devusi līdz ar to vairāk kā visas pārējās Ostlandes zemes kopā). Tomēr tas lauksaimniecības ražojumu daudzums, ko var dot Latvijas lauki, pie saprātīgas nodevu sadales un kārtīgām cenām vai attiecīgām prēmijām būtu nesalīdzināmi lielāks nekā tas, ko tagad iegūst ar rupji aizskarošiem, nepopulāriem rīkojumiem, kas nokauj zemnieka darba prieku. Ja aizvadītā gadā latviešu zemnieks strādāja un pūlējās, pateicības jūtu dzīts pret saviem glābējiem no boļševiku iznīcības un lai viņus apgādātu frontē ar visu nepieciešamo, tad tagad, absurdo rīkojumu izsūkts un apvainots, tas redz, ka viņa saimniecībai atkal draud iznīcība un ir jāglābj tā. Piemēram šeit milzums gadījumu. (Visas maizes labības, arī sēklas nodošanas rīkojums; nozīmēšana meža darbos pašā siena laikā; pūstošās kartupeļu, siena un salmu kaudzes pie dzelzceļu stacijām; zemās, pašizmaksu nesedzošās cenas, piem[ēram], sivēnu var pirkt tikai spekulatīvi, cena RM 70.—150.-, bet par nobarotu 100 kg smagu cūku oficiāli maksā tikai RM 50.-. Tauta smejas: pārdodot cūku, var tikko nopirkt sivēnu; tāpat pašizmaksa pārsniedz arī ieņēmumus par cukurbietēm sakarā ar dārgo darbaspēku un transportu; apvainojošā prēmiju sistēma, jo kara grūtību laikā zemnieks uzskata kā izsmieklu to, ka viņam kā prēmiju dod tikai degvīnu un papirosus, kas nebūt nav nepieciešami; statistisko ziņu ievākšana, kas vēlāk tiek ņemta par pamatu nodevu aprēķināšanā, kaut pirms tam tika apgalvots, ka ziņas tiek vāktas vienīgi statistikas vajadzībām, un ko latviešu zemnieks uzskata par rupju, bezkaunīgu krāpšanu.) Dažs no šiem rīkojumiem ir tik lielisks savā bezjēdzībā, ka liekas — to izdevis kāds, kas tīši grib bojāt vācu—latviešu jau tā vārīgās attiecības (piem[ēram], par drogu ievākšanu paredzētā prēmija ir — stikla rotaslietas, kas latviešiem pārāk atdzīvina seno laiku vēsturi, kur pret stikla krellēm iemainīja ādas un vaskus).

No lauksaimnieka tiek prasīts viss, bet kā kompensācija tam netiek garantētas pat pirmās nepieciešamības preces saimniecības vajadzībām, nerunājot nemaz par apgādi ar apģērbiem un apaviem, trūkst petrolejas lopu apkopšanai, pakavu, pakavu naglu, ratu smēra, ko visi lauksaimnieki spiesti pirkt spekulatīvi, pie kam lielākie spekulanti izrādās pilsētās dzīvojošie vācieši, kas ar automašīnām šīs lietas piegādā tieši klāt.

Šiem apstākļiem vēl pievienojas arī darbaspēka trūkums. Lauksaimniecības pašreizējā haotiskā stāvoklī, ņemot vērā, ka latviešu zemnieks ir intelīgents un saprātīga tautas daļa, kas ļoti labi izprot arī politisko līniju nelabvēlību latviešu tautai, — lauksaimnieki šajā laikmetā nesaskata nekādas realitātes, kas dotu kaut minimālā mērā tiem būt apmierinātiem.

*

Latviešu tauta, vērojot vācu politiku nacionālā un saimnieciskā laukā, vērtējot Jaunās Eiropas realitāti un nacionālsociālisma rīcības izpausmi Latvijā, velk biežāk paralēles ar boļševiku laiku, un izteiciens "tāpat kā boļševiku laikā" jau kļuvis par parunu.

Paralēles atrod: komunistu trestus atstāj GmbH; nacionalizācija tikpat kā spēkā; sienas avīžu vietā — darbavietu sapulces; Vācijā projektē ieviest tautas tiesnešus; izsūtīšanas vietā uz Padomiju izsūta uz Vāciju; boļševiku "Jaunās Pasaules" vietā ceļ "Jauno Eiropu"; boļševiku partijas vietā — nacionālsociālistu partija; čekas vietā — gestapo; nacionālā kustība tiek bremsēta; tautas politiskie apstākļi tikai nedaudz mīkstināti. Līdz ar to tautā radies uzskats, ka boļševizācijā un ģermanizācijā nav izšķirības līdzekļu izvēles ziņā — kā viena, tā otra balstās uz mazo tautu izsūkšanu un verdzināšanu.

4

Vācu tautas piederīgo īpašību novērtējums latviešu tautā

Vairākas Latvijā dzīvojošo vācu tautības īpašības var apvienot zem viena virsraksta — netaktiskums.

Sākot ar augstākām amatpersonām, vācieši neuzrāda pietiekamu politisku inteliģenci, kas nepieciešama tautai, kas grib uzturēt draudzīgas attiecības ar administratīvi pakļautu tautu. Šīs īpašības trūkuma dēļ bieži pilnīgi nevajadzīgi latviešu

pašlepnumu, nacionālo godu. Nepieminot vācu tik ļoti iemīļoto teicienu "*lettisches Schwein*"¹⁷, šeit daži piemēri: viesībās kāda dāma — latviete sēd blakus pulkvedim — vācietim. Sarunās dāma ievaicājas: "Kādēļ vāciem augstākas normas pārtikā?" Pulkvedis atbild: "Tādēļ, ka esam vācieši." Vai, piemēram: Rīgas—Jūrmalas vilciens pārpildīts — *Wehrmacht*'a¹⁸ vagonā brauc arī privātie latvieši. Kāds vācu virsnieks liek apturēt vilcienu un pats aktīvi piedalās privātpersonu izsēdināšanā. Uz kāda cita vācu virsnieka aizrādījumu, ka viņa rīcība nepareiza, pirmais dod atbildi: "Vai jūsu asiņu gods atļauj braukt ar viņiem vienā vagonā?"

Latviešu sabiedrībā bieži dzirdēts uzskats, ko apstiprina arī daži objektīvi domājoši vācieši, ka Latvijā atrodos vācu amatpersonas un privātie ir vāji izglītoti un vispār mazvērtīgi cilvēki, kas atlikušies pāri pēc tam, kad agrāk okupētājās zemēs novietoti spējīgākie darbinieki. Šie vācu ierēdņi izceļas vienīgi ar savu bravūrīgo stāju un runātāju spējām, bet kārtīgam darbam un jaunuzbūvei viņi nav piemēroti. Dažkārt tiek vilkta pat paralēle starp šiem ierēdņiem un 13. gs. vācu krusta karotājiem, kas komplektējās galvenokārt no tumšiem elementiem, kam dzimtenē zeme dega zem kājām, bet par piedalīšanos krusta karā tika apsoltā brīvība, dižciltība un zeme.

Sevišķi krasi šāda tukša bravūrība un uzpūtība pret latviešiem izpaužas baltvācu aprindās, tādēļ arī nav brīnums, ka pret reakcionāro baltvācu nogrupējumu latviešu tauta jūt naidu.

Arī par nacionālsociālistu partijas piederīgiem latviešu tautā izveidojies uzskats, ka pretstatā vācu karavīriem, kuru stāja ir priekšzīmīga un kas ciena latviešus kā varonīgus cīnītājus un karotājus par savu nacionalitāti, partijā ir daudz netīru cilvēku, kuru rīcība grauj vācu militāro panākumu nozīmi un neatbilst nacionālsociālisma idejām. [...]

5

Vācu—latviešu attiecību izpausmes gadījumu novērtējums latviešu tautā

Šādu izpausmes gadījumu ietekme tautā jāapskata aiz tā iemesla, ka visi incidenti latviešu tautā tiek vērtēti pēc zināmas likumības un to ietekmē tāpat vērojama zināma likumība.

1. Ikkatrā gadījumā, kur latvietim nākas ciest no vāciešiem, tas aculiecinieku vērtējumā ir tautību konflikts. Latvieši šādos brīžos domā un spriež vienpusīgi — tie cieš latvietis un ir aizskartas latviešu tautas intereses; pret vienu personu — latvieti vērstā darbība tiek uztverta kā nodarījums pret visu latviešu tautu.

2. Kā pret atsevišķo latvieti vērsto darbību attiecina uz visu latviešu tautu, tā pāridarītājs — vācietis ir šinī brīdī visas vācu varas reprezentētājs. Tā rodas negatīvi uzskati par vācu varu, kaut arī nenozīmīgos sadzīves konfliktos.

3. Ikkatrs vācieša—latvieša konflikts zibensātri izplatās pārrunu un uzskatu veidā, kļūstot par noskaņojuma veidotāju elementu.

6

Vācu—latviešu attiecību pašreizējais stāvoklis

Vācu—latviešu attiecību pašreizējo stāvokli izsaka jau iepriekšējās daļās dažādās dzīves plāksnēs uzrādītās vācu—latviešu sadzīves īpatnības.

Vispārējais noskaņojums ir tāds, ka latviešu tauta pašreiz jūtas stipri līdzīgi kā boļševiku valdīšanas gada beigās Latvijā, kad visas parādības un notikumus dzīvē vairs netvēra kā ko piekrītošu dzīves uzbūvei, bet gan kā kaut ko nejaušu, pārejošu, kas ikviena personiskā, kā arī visas tautas kopējā dzīvē pēc iespējas ātrāk pārļaižams, lai pēc tā nāktu lūzums, atrisinājums, kas radītu pēc pašreizējā sajukuma un posta kārtību un jēgu. Šīs izjūtas pēdējā laikā ir jo sevišķi kāpinātas ar personas nedrošības pieaugumu sakarā ar apcietināšanām latviešu nacionālistu aprindās, kā arī ar pārējiem notikumiem Ziemeļāfrikas frontē un jo sevišķi Austrumos.

Kā vācu politiskā virziena, saimnieciskās politikas un vāciešu uzrādīto īpašību un ar tām saistīto incidentu sekas ir radies: pretvācu noskaņojums, neuzticība vācu varai, neticība vācu varas nacionālo principu pareizas izpratnes un izkārtošanas godīgumam.

Neuzticība pret vāciešiem latviešu tautā jau atkal tik ļoti pieaugusi, ka katrs jauns vācu pasākums jau vērš pret sevi tautas aizdomas un reizē ar to arī pretestību. Tā, piem[ēram], jaunatnes organizācijas jautājumā bija skaidrs, cik nepieciešama tā ir šajā laikā, lai aizkavētu jaunatnei uzņemt frontes aizmugures apstākļu kaitīgās ietekmes. Bet, līdzko kļuva zināms, ka šī organizācija tiks izveidota pēc Hitlera jaunatnes parauga, tautā radās uzskats, ka latviešu jaunatnei vajadzētu atturēties no iestāšanās šajā organizācijā, lai to nepiemeklētu komjaunatnes traģiskais liktenis — kļūt par svešķermeni dzīvajā savas tautas organismā. Ja boļševiku laikā latviešiem bez vārda runas vajadzēja piekrist komunismam un mīlēt "tautu tēvu" Staļinu, bet latviešu jaunatne tad jo spilgti izrādīja savu nacionālo pretestību, tad tāpat vācu varai nevajadzētu, līdzīgi boļševikiem, iekļaut latviešu jaunatni pēc vācu prauga radītā organizācijā, bet gan ļaut tai dzīvot un kalpot savai tēvzemei un uzaugt kā brīviem

savas valsts pilsoņiem, kas tad cieņā un draudzībā darbotos nacionālsociālisma garā līdz ar vācu tautu un tās vadoni.

Kā vispārējās latviešu tautas neapmierinātības sekas ar pašreizējo politisko un saimniecisko stāvokli ir izvirzījušās:

1. Politiskās

a) veidojas spēcīgs nacionāls savīļņojums latviešu tautā, kas pieaugoši attīstās pretvācu noskaņojumā. Darbojas vairākas nelegālas nacionālistu organizācijas, kas izlaiž arī nelegālus izdevumus. Atkal tautā rodas pārliecība, ka Vācija ir Latvijas ienaidnieks un nekādās draudzīgās jūtas valstu un tautu starpā nevar nekād pastāvēt,

b) nostiprinājās atziņa, ka Ulmaņa valdības laiks bija gaišākais latviešu tautas dzīves periods, pieaug Ulmaņa popularitāte,

c) pieaug anglofilisms, razdams arvien lielāku piekritēju pulku,

d) komunisma propagandai radīta auglīga zeme un izmantojama argumentācija, kas palielina kreisi noskaņoto aprindu skaitu.

2. Saimnieciskās

a) sakarā ar latviešu tautai radītiem sliktajiem pārtikas un apgādes apstākļiem, zemajām algām un absurdisko lauksaimniecības stāvokli, izveidojusies sarežģīto saimniecisko nenormālību izlīdzināšanas sistēma, ko, no vienas puses, varētu saukt par pašuztura cīņu (tā izregulē apgādes, pārtikas cenu un algu jautājumus), bet no valsts varas un pilsoņu morāles puses (nākas pārkāpt likumus, kas gan nav taisnīgi) tiek saukta par spekulāciju un kā tāda sodīta,

b) radusies nedrošības sajūta īpašuma tiesībās, kas mazina darba ražību un privāto iniciatīvu.

Redzot latviešu tautā pieaugam neapmierinātību ar vācu varu, pēdējā laikā no vācu puses ir uzsākta plaša aktīvas propagandas kampaņa — gan tautas sapulču veidā, gan presē. Tā tomēr tautas uzskatus mainīt nevarēs, jo latviešu tautas dzīves prasībās ir radikāla apstākļu izmaiņa Latvijā, kur galīgais mērķis un vienīgais, kas var sniegt nomierinājumu un radīt normālu stāvokli tautas apziņā, ir neatkarīgas Latvijas Valsts atjaunošana.

Līdzšinējā vācu amatpersonu šabloniskā un trafaretā propaganda nevienu latvieti neiesilda, jo trūkst ciešāka kontakta starp vācu varas nesējiem un latviešu tautu, kas pozitīvā virzienā var izveidoties tikai savstarpējas cieņas un atzīšanas atmosfērā. Propagandas kodols vienkāršs, tomēr būtībā neskaidrs: latviešiem jādod viss, lai pēc kara tie nodrošinātu sev laimīgu nākotni. Kas jādod un jādara, tiek pateikts ļoti sīki un skaidri, bet, kāda būs latviešu tautas "laimīgā nākotne", to neviens vai nu nevar, vai

negrib pateikt un tērpjas miglainās frāzēs (piem[ēram], ģenerālmajors *Schröder's*¹⁹ tabakas fabrikā "Amata" latviešiem pēc uzvaras solījis ģimēni, mieru un laini. Klausītāji palikuši nesaprašanā, jo ģimēne jau ir katram, bet miers un laime ir pārāk abstrakti jēdzieni).

Šai sakarībā latviešos bieži atskanējusi nožēla, ka vācieši nemeklē sev draugus starp ieņemto zemju tautām, bet vācu propagandas aparāts gan izrāda savas simpātijas tautām, kas, līdzīgi latviešiem, cīnās par savu brīvību un neatkarību, tikai ar to starpību, ka atrodas zem angļu varas, piem[ēram], indieši, ēģiptieši. Tāpat arī latvieši brīnās par rakstu "Tēvijā", ka angļi nēģerus atkal pārvēršot par vergiem, tos piespiesti nozīmējot raktuvju darbos, — tauta spriež, ka tik tālu pēc piemēriem nav jāmeklē — arī Latvijā vācieši pārvērš latviešus par vergiem, tos piespiedu kārtā nozīmējot uz Igaunijas degakmens lauztuvēm un citur. Arī skaļā pretangļu propaganda presē nerod tautā gaidīto atbalsi, jo viens citāts no veca "Times" nav nekas, šalīdzinot ar lielāko rakstu kaudzi, ko pēdējā laikā vācu spalva sarakstījusi pret latviešu tautas un valsts dzīvības interesēm.

Būtībā nepareizs ir kādas vācu vadošas amatpersonas Latvijā izteiktais uzskats, ka, pēc viņa domām un viņa rīcībā esošās informācijas, latvieši nebūt nav neapmierināti ar vācu varu. Gan pašreizējās latviešu vadošās personas ar savu pasivitāti tautas interešu aizstāvēšanā, iztapšanu un pielīšanu vācu amatpersonām, kā arī pati tauta ar lielo pretimnākšanu vāciešiem (pateicībā par boļševiku padzīšanu) izraisījusi vāciešos uzskatus, ka latvieši ir pārāk mīksti un glēvi savas nacionalitātes aizstāvji, bet šeit vācieši pielaiž lielu kļūdu, kas var nākotnē ļoti nelabvēlīgi ietekmēt vācu—latviešu attiecības — latviešu vispārēju pasīvu un aktīvu pretestību var sagaidīt, visdrīzākā laikā līdzšinējiem apstākļiem nemainoties, nerunājot nemaz par to pasliktināšanos.

Līdz šim vācu—latviešu attiecībām kļūt no statiskām par dinamiskām ir kavējusi latviešu ziemeļnieciskā daba, zemnieku tautas savaldīšana un apdomība. (Šeit jāpiezīmē, ka aplamas ir vācu izteiktās domas, ka tikai pilsētu inteliģence ir tā latviešu tautas daļa, kas neapmierināta ar vācu varu. Pilsētas inteliģence gan pievērš ar savu skaļumu sev vairāk uzmanības, bet faktiski tā vieglāk ietekmējama, ļauj ātri pārliecināties. Īstais latviešu nacionālā gara, tiesību un brīvības cīnītājs ir latviešu zemnieks, kas 700 gadu šo cīņu iznesis uz saviem pleciem. Tas ir izglītotāks un saprātīgāks kā daudzu citu tautu zemnieks, bet savu noskaņojumu un domas neizpauž tik ātri uz āru — ir spītīgāks un izturīgāks kā pilsētnieks.)

Tāpat arī latviešu tautas nāvīgākais ienaidnieks — boļševisms, kas vēl nav satriekts un kas taisni pēdējās dienās latviešiem ir atkal licis iztrūkties un apzināties, ka fronte ir bīstami tuvu Latvijas robežām, neļauj latviešu tautai sākt atklātu cīņu par

savas nacionalitātes atzišanu, brīvības un neatkarības atgūšanu pret vācu varu, kas līdz šim šos centienus ir ignorējusi vai arī centusies mazināt to nozīmību.

Visbeidzot ir vēl cerības, ka viss negatīvais vācu—latviešu attiecībās ir pārejošas kara apstākļu sekas.

Šādas cerības pastiprina latviešu labā saprašanās ar ideāli domājošiem nacionālsociālisma pārstāvjiem — vācu aprindām, kas paceļas pāri tautību izšķirībai un saprot latviešu tautas nacionālās intereses, atzīst latviešu tautas līdztiesību, ko tā pelnījusi ar parādīto aktivitāti un upuriem kopējā cīņā pret boļševismu (piem[ēram], Dr. Mamūz's²⁰, kas savās runās Rīgā Tautas dzīvā spēka veicināšanas daļas rīkotā referātū vakarā, kā arī Auru pagastā atzina, ka latvieši ir dzīvotspējīga tauta, jo tā ir pārvarējusi dzimstību krīzi un pēdējos gados [devusi] strauju dzimstību pieaugumu, ka šai zemē, ko latvieši gadu tūkstošos iemīlējuši un grūtā darbā iekopuši, var dzīvot un izturēt šejienes skarbos apstākļus tikai latvietis un ka latviešu brīvprātīgie cīnītāji Austrumu frontē ir parādījuši lielu varonību).

Arī šogad atļautā 18. novembra kaut ļoti niecīgā atzīmēšanas pieļaušanā latvieši saskata pirmo soli no vācu puses uz labāku vācu—latviešu attiecību izveidošanu.

Par lūzumu vācu—latviešu attiecībās liecina arī, gan pagaidām šaurākās aprindās, apspriestie minējumi par algas pacelšanu latviešu strādājošiem, vācu—latviešu pārtikas normu izlīdzināšanu, baltvācu atvilkšanu no Latvijas un, visbeidzot, par Latvijas Valsts neatkarības atgūšanu.

Sadarbība un laba saskaņa, kas nestu svētību kā vācu, tā latviešu tautai, var rasties tikai uz abu tautu attiecību un stāvokļa vienlīdzības noteikumiem, un to pamatā ir neatkarīga Latvijas Valsts, nacionāla kultūra un patstāvīga saimniecība.

Šādu sadarbību latviešu tauta uzskata no visām iespējām vācu—latviešu attiecību izkārtošanā par reālāko un vienīgo pareizo, un to ikviens latvietis ietvēris savās domās un jūtās.

Latvijas Zinātņu akadēmijas Centrālais arhīvs (turpmāk — LZA CA), 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 1. sēj., 1.—23. lp. Oriģināls.

¹ Sk. dokumentu nr. 40.

² Engels.

³ Ādolfs Hitlers.

⁴ Hermanis Gērings.

⁵ Pulkvedis Oto Lašs.

⁶ Skaldi un valdi! (*Latīņu val.*)

⁷ Hartmuts Kvēls.

⁸ Augusts Hāns.

- ⁹ Heinrihs Himmlers.
¹⁰ Domāts ģenerālpilāns *Ost*.
¹¹ *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* — sabiedrība ar ierobežotām garantijām (*vācu val.*).
¹² Grāb ar abām rokām (*vācu val.*).
¹³ Hinrihs Loze.
¹⁴ Oto Heinrihs Drekslers.
¹⁵ Vitroks.
¹⁶ Kungu tauta (*vācu val.*).
¹⁷ Latviešu cūka (*vācu val.*).
¹⁸ Vērmahts.
¹⁹ Valters Šrēders.
²⁰ Marnics.

Nr. 14

Latviešu kartotēkas ziņas par nacionālās pretestības organizācijām

Rīgā

1942. g. decembrī

NELEGĀLISTI

Centrālo vietu nelegālistu darbībā ieņēma LNS (Latviešu Nacionālistu savienība).
 LNS mērķi precizēti tās programmā.

LNS darbība izpaudās orgāna "Tautas Balsis" izdošanā un izplatīšanā, proklamāciju izplatīšanā.

Par bruņoto spēku sagatavošanu, protesta incidentu sarīkošanu nav ziņu.

LNS darbība praktiski likvidēta 17. novembrī — vācu drošības policijai apcietinot aktīvākos LNS locekļus.

1. LNS programma (pēc pielikuma).

2. LNS orgāns "Tautas Balsis".

"Tautas Balsis" iznāca no 1942. g. janvāra līdz 1942. g. septembrim, ik mēnesi numurs, t.i., 9 numuri.

"Tautas Balsis" mērķi deklarēti pirmajā numurā — te ir izteiktas latviešu tautas ietas, neviltotas domas radīt patriotismu mazīcīgos un šaubīgos latviešos, rādīt tautas īsto ceļu, sekmēt apvienošanos kopīgai cīņai. Sadarbības ar vāciem priekšnoteikums ir pašnoteikšanās tiesības.

"Tautas Balss" 9 numuros apskatīti šādi jautājumi par ieņemto LNS viedokli:

1. Nostāja pret anglo-amerikāņiem, boļševikiem, paļaujoties uz latviešu tautas spēkiem, neatkarību.

2. Rakstu vairums veltīts vācu politikas latviešu tautai naidīgo līniju uzrādīšanai un atmaskošanai, norādot uz Vācijas vispārīgi piekopto tautu apspiešanas politiku, latviešu tautas beztiesību, iesaistīšanu kopīgā cīņā bez kopīgiem pienākumiem, norādīts uz vācu varas līdzību ar boļševiku varu Latvijā, kolonizācijas draudiem, pašpārvaldes "dekorācijas" stāvokli, sakarā ar vācu politikas līnijām ieņemta nostāja pret iesaistīšanos RAD [valsts darba dienestā], brīvprātīgajos un darbos Vācijā.

Plašāks raksts veltīts vācu tieksmei uz Austrumiem — pagātnē un patlaban.

3. Daudz rakstu veltīts latviešu tautas iekšpolitiskajai dzīvei, norādot uz tautas vienības, nacionālā goda un pašcieņas nepieciešamību — vēršoties pret savstarpējām ķildām, nodevību un lišanu.

Liela uzmanība veltīta Latgalei kā neatņemamai Latvijas zemes un tautas sastāvdaļai, uzrādot sabiedrības kļūdas šajā jautājumā, uzsverot sadarbības nepieciešamību. Apgaismoti baltkrievu centieni un separātistu centieni.

Uzsvērta latviešu nacionālās kultūras nozīmība, kas ir priekšnoteikums nacionālai un politiskai patstāvībai. Kultūras cīņa ir vienīgā, kuru iespējams pašreizējos apstākļos vest.

Latviešu sievietes uzdevums ir nacionālā audzināšana un līdzdarbība visās tautas dzīves nozarēs. Nosodīta vieglprātīgo sieviešu saiešanās ar vācu karavīriem.

"P[ērkoņkrusts]" apgaismots kā organizācija ar kliķes raksturu. Uzsvērta 15. maija tautas vienošanās ideoloģijas nozīme.

Lauki norādīti kā latviešu tautas dzīvā, garīgā un materiālā spēka avoti.

Vairākos rakstos izteikti brīdinājumi izvairīties no pagrīdes romantikas, no citiem nelegāliem izdevumiem, kuros aiz nacionālisma maskas slēpjas komunisti vai anglofilī.

Neviens no numuriem nav skarts žīdu jautājums. "Tautas Balss" darbības izbeigšana saistīta ar nr. 5 (maijs) iespiesto sieviešu sarakstu (kas saietas ar vācu karavīriem). Minētās sievietes nopratinātas, un pēc to uzdotiem paziņām uzsākta LNS darbības izsekošana. Jāpieņem, ka jūlija mēnesī jau vācu drošības policija bija "Tautas Balsij" uz pēdām, jo tādējādi izprotama neapšaubāmi vācu "Tautas Balss" viltus nr. 7 izdošana, kurā ievietotos rakstos izpaužas radikāla atšķirība no "Tautas Balss" paustajām līnijām, nojaušama zināma vāciska orientācija (ar vēršanos pret Valdmani, mācītāju Teriņu), kaut arī maskota (ar iespiesto nemorālisko sieviešu sarakstu, kas gan izrādās patiesībai neatbilstošs, un vēršanās pret Rīgas oberbirģermistru Vitroku).

Par "Tautas Balss" ģeogrāfisko izplatību nav noteiktu ziņu. Galvenā izplatības vide — intelīģence, galvenā kārtā Rīgas.

Pārējo nelegālistu grupējumi — pēc to izdevumiem:

1. Nacionāli patriotiskie, bez jaušamas orientācijas. Šajā grupā visiem kopējs pretboļševistiskais un pretvāciskais noskaņojums ar lielāku un mazāku izpaudumu.

2. Ar anglofilisku orientāciju.

(Izslēdzot izdevumus, kur nepārprotami aiz nacionālisma maskas slēpjas komunisti.)

"Daugavas Vanagi" — konstatēts tikai nr. 1 1942. g. jūlija beigās, ar pamatmērķi — modināt latvisko stāju un nacionālo pašapziņu. Vadoties no pamatdomas, izdevumā skarti dažādi aktuāli jautājumi, izsakot sekojošas domas.

1. Latvietis pilnvērtīgs tikai Latvijā.

2. Latviešiem neder svešas idejas, jo aiz tām slēpjas tieksme pēc latviešu zemes.

3. Latvietim savā darbā pirmā vietā jāstāda latviešu tautas intereses.

"Latvijas Sargi" 1942. g. pirmajā pusgadā izplatīja vairākas zīmogotas proklamācijas, to saturā cenšoties noskaidrot latviešu tautas ieņemamo viedokli pret iesaistīšanos darbos Vācijā (negatīva nostāja), brīvprātīgo bataljonos (negatīva nostāja), kvalificējot abus šos jautājumus kā vācu izkļiedēšanās politiku. Mēģināts noskaidrot vācu rīcību Latvijā. Zemnieki aicināti uzkrāt pārtikas līdzekļus, lai tauta nenonāktu bada stāvoklī.

Vairākas nezināmas nacionālistu grupas ir griezušās pie latviešu tautas ar proklamācijām, kurās nosodīta latviešu sieviešu vieglprātīgā un nemorālā sakaru uzturēšana ar vācu karavīriem, kā arī propagandējot atturību no iesaistīšanas brīvprātīgajos.

18. novembrī 1942. g. daudz apdzīvotās vietās izplatītas vietējas, pēc satura lozungveidīgas proklamācijas.

Vairāk kā noskaņojuma produkts jāuzskata (nevis ar nelegālu darbību saistīts) cirkulējoši dzejoļi un parodijas, kas saturā skar vācu politiku, vācu vadošās amatpersonas Latvijā un Vācijā u.tml.

Anglofiliskā grupa

Anglisko orientāciju vispilnīgāk reprezentē nelegālais izdevums "Latvija".

Nr. 1 datēts ar 1941. g. 18. novembri. Iznāk periodiski apm[ēram] pa 3—4 mēnešiem. Iznākuši 6 numuri, no tiem pēdējais datēts ar 1942. g. decembri. Visi numuri iespiesti pretēji pārējiem nelegāliem izdevumiem, kas rakstīti uz rakstāmmašīnas un tad pavairoti ar speciālu spiestuvi.

Visos izdevumos paustas šādas galvenās līnijas:

1. Vācu politika ir latvju tautai iznīcinoša.

2. Minimāla palīdzība Vācijai cīņā pret boļševismu jādod, bet pirmkārt jādomā par latviešu tautas dzīvo spēku, pietiekošiem pārtikas līdzekļiem, eventuāli vajadzīgo militāro spēku.

3. Brīvību dos angļu—amerikāņu uzvara.

4. Anglijai un boļševikiem nav kopēju mērķu.

5. Angliskā orientācija apvienota ar balstīšanos uz Ulmani un tā sasniegumiem.

Šai grupai pieskaitāms arī "Tālavas Taurētājs" (iznākuši 2 numuri), kura izteiktās domas stipri sedzās ar "Latvijā" paustajām. "Tālavas Taurētājs" jāvērtē kā kvalitatīvi zems, uz nepārdomātiem slēdzieniem un nepārbaudītām ziņām balstīts izdevums.

*

Latviešu Nacionālistu savienības programma

LNS dibināšanu izraisījuši 1940. g. 17. jūnija notikumi. LNS nodibināta, lai cīnītos par mūsu tautas turpmāku pastāvēšanu un nodrošinātu tās kultūras tālāku attīstību. LNS ir organizācija, kas izteiktu latviešu tautas neviltotu gribu, cīnītos par latviešu tautas interešu piepildīšanu. Par tuvākiem uzdevumiem LNS stāda:

- 1) latviešu nacionālās ideoloģijas noskaidrošanu un izplatīšanu,
- 2) latviešu tautas apvienošanu un politisku noorganizēšanu,
- 3) pēc latviešu tautai nepiemērotās varas gāšanas un tās ienaidnieku padzīšanas atjaunot brīvu, neatkarīgu, nacionālu Latvijas Valsti.

Deklarācija

Nācija ir kultūras vērtība, kuras uzdevums ir piepildīt savu sūtību un līdz ar to veicināt visas cilvēces attīstību. Šī uzdevuma veikšanu garantē vienīgi neatkarīga nacionāla valsts, kuras likumdevēja vara izteic visas tautas intereses (nacionāla demokrātija).

1. Latvija atjaunojama bij[ušās] teritorijas robežās.
2. Valsts absolūtai varai jāpieder latviešu tautai.
3. Valsts satversmi izstrādā latviešu tautas vēlēti priekšstāvji.

LNS politiskajā programmā uzstādītas šādas pamatprasības:

1. Brīvas, neatkarīgas, nacionālas Latvijas Valsts atjaunošana uz nacionāl-demokrātiskiem principiem, kurā LNS ieiet kā politiska partija un reprezentētu brīvas, apvienotas latviešu tautas (zemniecības, strādniecības un inteliģences) gribu un intereses.

2.,3. Latviešu tautas pamatslānis ir zemniecība, kas izveidojama par stipru bezplaisainu nacionālu vienību, ar ko apvienojama nacionālā strādniecība un inteliģence.

Šo latviešu tautas apvienošanu realizē šādi politiski pamatprincipi:

Agrārpolitika

1. Zemes valdīšana un lietošana zemes apstrādātājiem.
2. Izvedama radikāla agrārreforma, piešķirot zemi vēl visiem latviešu bezzemniekiem, izmantojot valsts un privāto zemi, respektējot privātīpašuma tiesības.
- 3.,4. Saimniecību lielumu nosaka tautsaimnieciska atmaksāšanās un eksistences nodrošināšana apstrādātājiem. Zemes netieša un spekulatīva paplašināšana vai pamazināšana nav pieļaujama.
5. Nekultivētas zemes, ievērojot privātīpašuma tiesības, ieskaitāmas zemes fondā, — pamatkultivēšanu izdara valsts, pēc tam to sadalot zemes gribētājiem.
6. Kredītu inventāra iegādei dos valsts.

Sociālpolitika

1. Sociālpolitika izveidojama uz nacionālpolitikas principiem.
2. Izveidojama nac[ionāla] rūpniecības politika, kas nekaitē agrārpolitikas un visp[ārējās] saimnieciskās politikas interesēm.
3. Rūpniecības uzņēmumi pakļauti valsts kontrolei, uzņēmumu administrācijā piedalās vēlēti strādnieku pārstāvji.
4. Attiecības starp uzņēmējiem un strādniekiem kārtoti nacion[āl]-arodbiedrības vēlēti pārstāvji, valsts apstiprināti.
5. Fiziskā darba strādniekiem 8 st., inteliģencei — 6 st. darbadiena.
6. Normējamās virsstundas un akorda darbs, garantējot pietiekošu izpeļņu normālos apstākļos.
7. Sievietēm un vīriešiem vienādas darba tiesības un atalgojums, par cik tas atbilst izstrādāto normu vienādībai.

8. Brīvo profesiju darbiniekiem garantējama individuāla darba iespēja.

Tautas labklājības un veselības politika nododama valsts rokās.

- 1.,2. Valsts nodrošina visiem pilsoņiem brīvu ārstēšanos, bezmaksas palīdzību dzemdētājām, mātes nodrošināšanu.
- 3.,4. Dzīves standartam atbilstošas un izpeļņai proporcionālas pensijas, darba nespējīgo nodrošināšana.

Izglītības politika

1. Pamatā latvisko kultūras vērtību piesavināšana un tālāk izveidošana.
2. Obligāta un brīva (māc[ību] līdz[ekļi], apģērbs, uzturs) 6-gadīga pamat- un 2-gad[īga] speciālā izglītība.
3. Spēju cenzs nosaka tālāku izglītības saņemšanu.
4. Skolu sistēmas pamatā vienota skola.

5. Nacionālās kultūras pētišanai un izplatīšanai dibināmas spec[iālas] zinātniskas biedrības un institūti.

Iekšējai politikai jāgarantē:

1.,2. Personas un mantas drošība, personas un dzīvokļa, korespondences neaizskaramība.

3. Vārda, preses un biedrošanās brīvība — cik tālu tas nekaitē latviešu tautas un valsts interesēm.

4.,5. Visas ticības un pasaules uzskati bauda vienādas tiesības, attiecīgām savienībām privātsavienību raksturs (izņemot tos, kas nostājas pret latviešu tautu un tās nacionālām tradīcijām un patstāvīgu Latvijas Valsti).

6. Visi valsts pilsoņi vienādi likuma priekšā, sievietei līdztiesisks stāvoklis.

Ārējā politika

1. Jānosaka nacionālās Latvijas Valsts līdztiesisks stāvoklis pārējo valstu starpā.

2. Baltijas valstis jāsaista kulturālā, saimnieciskā un politiskā darbības saskaņā un kopējā aizsardzības blokā.

3. Jārada un jāuztur draudzīgas attiecības ar pārējām nācijām un to valdībām, kas atzīst pašnoteikšanās tiesības, mūsu kulturālo, saimniecisko un politisko brīvību un nacionālās neatkarības valsts nepieciešamību.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 1. sēj., 172.—177. lp. Oriģināls.

Nr. 15

Tā saucamie A.Valdmaņa protokoli

Rīgā

[1943. g. februāri]

Protokols nr. 1

Trešdien, 1943. gada 27. janvārī, plkst. 16-os Latvijas SS un policijas vadītāja ģenerālmajora Šrēdera aicināti, pie viņa ieradās latviešu Pašpārvalde — ģen[erālis] Dānkers, prof[esors] M.Prīmanis, J.Skujevics, V.Zāgars, O.Leimanis, P.Vanags un A.Valdmanis, bez tam vēl latviešu sporta vadītājs R.Plūme, pulkv[edis] A.Silgailis un pulkv[ež]-leitnants Veiss.

Ģen[erālis] Šrēders paskaidroja, ka esot klātesošos aicinājis, lai paziņotu, ka vācu vadonis atļāvis nodibināt latviešu brīvprātīgo leģionu ar nosaukumu *Waffen-SS-Legion Lettland*.

Latvieši arvien esot izteikuši vēlēšanos piedalīties cīņā pret lieliniecismu. Jau 32 000 latviešu esot šajā cīņā iesaistīti kā kārtības sargi (*Schutzmänner*). Šie vīri, no kuriem daļa esot piedalījusies frontē kaujās, esot atjaunojuši latvju tautas labo slavu un nomazgājuši tīru viņas vairogu, kurš aptraipīts boļševiku laikā. To sevišķi viņš gribot uzsvērt, jo viena daļa latviešu esot šo brīvprātīgo vervēšanas akciju noraidījuši, vēl vairāk — aktīvie vervētāji pat bieži saukti par savas tautas nodevējiem. Bet šie brīvprātīgie vīri ar savu nostāju un saviem darbiem panākuši to, ka vācu vadonis tagad dāvā latviešiem lielāku uzticību. Viņš, ģenerālis Šrēders, karsti aicinot šo izdevību izmantot. Latviešu tauta, lielā skaitā dodama brīvprātīgos karavīrus, ar to izceļot[ies] visas Eiropas priekšplānā, aiziešot garām pat tādām tautām kā balamutīgajiem frančiem un beidzot patiesi panāksot stāvokli "Latviju latviešiem". Nobeigumā ģen[erālis] Šrēders jautāja, ko lai viņš ziņojot *Obergruppenführer*'am Jekelnam: vai latviešu Pašpārvalde uzņemsies iniciatīvu leģiona uzstādīšanā? Īstenībā leģions jau pastāvot kopš vakardienas, viņa pamatsastāvā ieejot latviešu kārtības sargu 3 bataljoni, kas jau cīnījušies frontē. Vēlāk varēšot iesaistīt viņā vēl daļu no brīvprātīgajiem kārtības sargiem. Bet ģenerāldirektoru akcijai vajadzētu dot vēl kādus 5000—6000 jauniešus no studentu, vecāko ģimnāzistu un sportistu vidus, no to latviešu vidus, kas nav kūtri materiālisti, bet kvēli ideālisti. Viņš, ģen[erālis] Šrēders, vienmēr bijis latviešu draugs un aizstāvis, lai tagad latvieši viņu nepametot. Bez tam lai atminot, ka lielinieki neesot tālu no Latvijas robežām.

Ģenerālim Šrēderam atbildēja tieslietu ģenerāldirektors A.Valdmanis, uzsverot, ka mēs, latvieši, vienmēr esam gribējuši iesaistīties cīņā pret lieliniecismu, ko mēs arī nekad neesam nevienam slēpuši. Bet paši vācieši apstākļus vienmēr veidojuši tā, ka mēs to neesam varējuši izdarīt. Kad pagājušā gada sākumā sāka vervēt brīvprātīgos kārtības sargu dienestam, daži no mums jau norādīja, ka cilvēkam, kuru grib sūtīt karā, jāzina, par ko viņš iet cīņā un varbūt nāvē. Mēs esam gribējuši cīnīties par savu tautu, par savu zemi, par savu sētu, par mūsu tautas vietu (*Rang*) Eiropā. Bez tam mēs esam gribējuši cīnīties nevis kā policisti algotņi, bet kā apgaroti karavīri.

Pagājušā gadā šādus ideālus deklarēt nebija ļauts. Un tomēr radās tūkstoši latvju vīru un jaunekļu, kas šajos bataljonos pieteicās. Šie vīri vispirms ticēja tam, ka viņi tomēr būs īsti karavīri, jo mums tāda šucmaņu sistēma nemaz nebija pazīstama; tālāk, šie vīri—ideālisti bija pārliecināti, ka arī bez kāda nolīguma vācieši radīs vai atļaus radīt arī latvju zemē atkal Eiropas kārtību. Šie vīri tagad jutās satriecoši piekrāpti, viņu ticība vācu godprātam un taisnības apziņai ir salauzta. Kamēr viņi palīdzēja vāciem cīnīties par Eiropu, izrādījās, ka viņi cīnās par vācu Eiropu; cīnīties par uzvaru nozīmēja cīnīties par vācu lietu; cīņa frontē pret lieliniecismu un par tā iznīdēšanu nepavisam nekavēja

vāciešus praktiski lielniecismu atstāt spēkā un pat padziļināt. Nav mums šodien vairs zemnieka sētas, par ko cīnīties, jo tur atstāta spēkā lielinieku nacionalizācija; par tautas nākotni nevar cīnīties, jo nevar zināt, vai to maz drīkst pieminēt — tos, kas to dara, vācu drošības policija bāž cietumā; varbūt mēs vēl varētu aicināt cīņā par kailu dzīvību, par savu ādu, jo lielinieki tiešām ir durvju priekšā, — bet vai arī to neuzskatīs par ļaunprātīgu ienaidnieka propagandu?

Vēl viena lieta. 32 000 vīru nebūs pieteikušies galīgi brīvprātīgi. Mēs to skaidri nezinām, bet mums ir stāstīts, ka daudzi "brīvprātīgie" faktiski iestājušies bataljonos zem spaidiem. Kādu iespaidu šāda "brīvprātīga" vervēšana atstājusi mūsu tautā, to var katrs iedomāties. Tālāk. Vēl viena ideālistu daļa tomēr palika mājās — es saucu par ideālistiem visus tos, kas spējīgi kāpt uz barikādēm nevis par naudu vai citu mantu, bet par ideāliem, kaut arī dažreiz par maldu ideāliem. Šī ideālistu daļa varbūt nomaldījusies, meklēdama ceļu uz latviešu tautas labākiem likteņiem citur, ne vācu paspārnē. Šie ideālisti šodien sēž vācu politiskās policijas cietumā.

Tagad latvju ģenerāldirektoriem, pāris pulkvežiem un sporta vadītājiem būtu jāaicina latvju ideālisti brīvprātīgo leģionā. Kā to izdarīt? Visa mūsu zeme — un tas reiz jāpasaka pavisam atklāti, jo citādi šādas apspriedes ir bez nozīmes, — ir kā trula sastinguma pārņemta: daudziem jau liekas vienalga, vai mūs aprij lielinieks vai uzsūc vācietis — iespēju dzīvot neredz ne pie viena, ne pie otra. Kā vaina tā ir, ģenerāļa kungs? No kurienes lai tagad nāktu brīvprātīgie?

Un tomēr — es saprotu arī, ko nozīmētu atbilde, ka mēs leģionu noraidām. To varbūt neatreferēs vācu vadonim gluži tā, kā tas patiesībā ir, un mūsu tautu var ķert liktenis, ko tā nepavisam nebūs pelnījusi. Arī par to mums jādomā.

Kā tas arī nebūtu, viens man ir skaidrs. Mums ir vienalga, kas notiek ar mūsu vārdiem, — blakus minot, es domāju, mēs savus labos vārdus jau sen esam pazaudējuši. Bet mums nav vienaldzīgi, vai savu labo vārdu, savu labo slavu patur vai pazaudē mūsu tauta un arī tie vācu vīri, kas mūsu tautai ir labvēlīgi. Ja mūsu tauta uzstāda brīvprātīgo leģionu, tad šai akcijai jāizdodas labi; ja turpretim nav izredzes brīvprātīgo leģionu saformēt, tad mūsu pienākums ir no šī uzdevuma atteikties, vienalga, kas arī notiktu. Mēs nevaram atļaut mūsu tautas nelabvēļiem teikt, ka latvieši leģionu prasījuši, atļauju saņēmuši un tad tomēr izrādījies, ka šai tautai ideālistu nav un visa lieta iebraukusi purvā.

Šī lieta nākusi pēkšņi, un tā mums jāpārdomā. Uzreiz mēs atbildi nevaram dot. Tikai vienu varam pateikt tūlī: pašreizējos apstākļos mums brīvprātīgo ko dot nav. Vārds ir jums. Es acumirkli nerunāšu par Latvijas neatkarību — par to runāsim tad, kad runāsim par mobilizāciju. Bet, runājot par brīvprātīgiem, mēs runāsim par pilnīgu

denacionalizāciju, par amnestiju apcietinātajiem latvju nacionālistiem, par pilnīgu līdztiesību ar vāciešiem algu, pensiju un pārtikas ziņā un par tiesību sargāt savu tautu un savas zemes robežas. Tad varbūt dažus tūkstošus brīvprātīgo sadabūsim.

Prof[esors] M.Prīmanis un ģen[erālis] O.Dankers visumā šiem ieskatiem pievienojās un arī no savas puses pasvītro mūsu labo gribu, no vienas puses, bet faktisko nespēju, no otras puses.

Ģen[erālis] Šrēders beigu vārdā principā piekrīt 4 punktu tālākvirzīšanai un lūdz ģenerāldirektoru padomi drīzāk ieņemt šinī jautājumā galīgu viedokli.

Ar to apspriedi slēdz.

Protokols nr. 2

1943. g. 29. janvārī plkst. 9.30 ģenerālkomisariāta telpās notika latviešu pašvaldības kopējā sēde ar ģenerālkomisariāta vadību. Sēdi vadīja ģenerālkomisārs Dr. Drekslers, un tanī no vācu puses vēl piedalījās augstākais SS un policijas vadītājs ģen[erālis] Šrēders, galveno nodaļu vadītāji Zimms un V.Borke; no latviešu puses piedalījās Pašpārvalde pilnā sastāvā: ģen[erālis] O.Dankers, prof[esors] M.Prīmanis, V.Zāgars, J.Skujevics, O.Leimanis, P.Vanags un A.Valdmanis.

Ģenerālkomisāram sēdi atklājot, ģen[erālis] O.Dankers pateicās viņam par doto iespēju kopīgi pārrunāt dienas kārtībā paredzētos jautājumus, t.i.:

- 1) brīvprātīgo leģiona uzstādīšana,
- 2) latviešu tautas pieauguma veicināšana,
- 3) ierēdņu apcietināšana,
- 4) latviešu Pašpārvaldes stāvoklis.

Pie 1. dienas kārtības punkta

Ģen[erālis] O.Dankers aizrāda, ka pirms dažām dienām ģen[erālis] Šrēders paziņojis, ka vācu vadonis atļāvis uzstādīt latviešu brīvprātīgo leģionu. Šis jautājums radījis lielākas grūtības. No vienas puses, mēs saprotam, ka latviešiem jāiesaistās cīņā pret lielniecismu, cik vien iespējams, — no otras puses, mūsu zemē valda tādi apstākļi, kas cilvēkus no pieteikšanās brīvprātīgos attur. Vēl arvien mūsu zemē ir spēkā boļševiku likumi par īpašumu nacionalizāciju; klīst baumas, ka šos īpašumus latviešiem vairs neatdošot. Ļoti smagu iepaidu atstāj nevienlīdzība tiesībās ar vāciešiem, smieklīgās pensijas, nesamērīgi zemās pārtikas normas. Tad vēl mums bažas rada vācu nostāja pret mūsu tautas pieaugumu: nupat pie budžeta apspriedēm paziņots, ka strīpojamas piemaksas daudz bērnu ģimenēm, laulības aizdevumi un tiek likvidēti bērnudārzi. Šāda

nostāja nav savienojama ar mūsu tautas interesēm. Ja nu tagad Pašpārvaldei jāaicina latvju tautas dēli iestāties brīvprātīgo leģionā, tad būtu jāzina, ko tautai teikt.

Ģenerālkomisārs jautā, vai tieslietu ģenerāldirektors A.Valdmanis nevēlas nekā teikt.

A.Valdmanis atbild, ka viņš šinī jautājumā jau izteicies apspriedē pie ģen[erāļa] Šrēdera un pašreiz stāvokli aptuveni jau raksturoja viņa šefs ģen[erālis] Dankers. Šis jautājums nav paceļams atsevišķi, bet apskatāms kopā ar visiem pārējiem jautājumiem, kas aktuāli šinī zemē.

Vispirms par pašu leģionu. Te jākonstatē, ka vācu vadonis leģionu atļāvis — kādā gadījumā — tak laikam kāds viņu būs lūdzis — vai arī leģionu nodibināt ir pavēlēts — kādā gadījumā jāzina, kam šī pavēle dota. Pagaidām mēs to nezinām. Mēs zinām gan, ka pirms gada mēs šādu leģionu vēlējāmies, bet jau ap to laiku, kad igaunī savu leģionu dabūja, mēs sakarā ar mūsu zemē radītiem apstākļiem uzdevām ģen[erālim] Dankeram paziņot ģen[erāļa] Šrēdera kungam, ka mēs vairs brīvprātīgo leģionu nevēlamies, jo neredzam iespējas tādu uzstādīt.

Kādi tad ir šie mūsu zemē radītie apstākļi, par kuriem jārunā?

Kad 1941. gada jūlijā vācu karaspēks padzina lieliniekus, visi latvieši ķērās pie ieročiem. Neviens nekā neprasīja, visi gribēja tikai palīdzēt. Nāca pirmais sitiens — pavēle latviešiem dažu dienu laikā nolikt un atdot ieročus. Latvieti kā cīņas biedru atstūma.

Tālāk. Esot pasludināts krusta karš pret lieliniecismu. Mēs nevarējām citādi kā uzskatīt pašu par sevi saprotamu, ka arī mūsu zemē tiks atjaunota eiropeiska kārtība, kāda te vienmēr bijusi. Mēs te redzam tomēr ko citu. Mēs pieskaramies mūsu zemes saimniecībai. Te notiekot uzbūves darbs (*Aufbau*), bet mēs to ievērtējam kā mūsu saimniecības noārdīšanu (*Abbau*). Šie rūgtie vārdi neattiecas ne uz V.Borkes kungu, ne uz ģenerālkomisāra kungu, jo mēs zinām, ka viņi arī gribētu citādi, tāpat kā mēs, bet taisni tādēļ jo vairāk mēs nesaprotam, kas te notiek.

Daudzus notikumus mums palīdz kvalificēt pati vācu prese. Ja mēs lasām vācu avīzes pirmajā lapas pusē lielu virsrakstu "Rūzvelts izvaro Libērijas nēģeru pašnoteikšanās tiesības", tad mēs domājam — "un pie mums?" —, ja mēs lasām tanī pat avīzē, ka Irānā ieviesta dzimtbūšana, jo pēc angļu iesoļošanas Irānā persiešiem esot tik un tik dienas nedēļā vai mēnesī obligāti jāstrādā kalnraktuvēs, tad mums atkal jājauc — kā tas ir šeit? Un mūsu latviešu avīzīte, protams, uzticīgi un uzticīgi tulko savas lielās vācu māsas gudros rakstus un visu kvalificē tāpat. Tāpēc nevajag brīnīties, ka mums daudzām lietām jau sen ir savi apzīmējumi.

Tālāk. Mūsu dzejniekiem vēl, šķiet, ir atļauts apdziedāt latvju tikumus, latvju zemi un pašu latvju tautu. Šīs dzejas vācu cenzūra atļauj iespiest arī avīzēs. Bet, ja šādu dzejoli — pat ja tas būtu iespiests "*Deutsche Zeitung im Ostland*" — deklamē Brāļu kapos 15 gadu veca skolniecīte, tad to apcietina un tur cietumā.

Apcietināta un ievietota cietumos vesela rinda latvju patriotu. Par ko? Par to, šķiet, ka viņi dziedājuši jaukas un patriotiskas latvju dziesmas — tiesa gan, par nožēlošanu, nelegālās sanāksmēs. Bet kamdēļ šie cilvēki to darījuši? Vai ne aiz izmisuma, neredzēdami vairs nekādas izejas?

Un tagad es gribu runāt par mums pašiem, tā sauktajiem ģenerāldirektoriem, septiņiem izbālējušiem pilāriem, kas pazaudējuši savu labo vārdu un bieži arī paši savā starpā viens uz otru nolūkojas no sāniem un greizi. Es gribu, lai jūs zinātu, ģenerālkomisāra kungs, kādi šie cilvēki izskatās savā iekšienē. Es to jums šodien gribu pateikt, jo ne vienmēr mums ir izdevība to darīt un ne vienmēr un visi mēs to jums varam pateikt.

Mums visiem ir viens kopējs un tikai viens ideāls un tikai viena vēlēšanās: lai tiktu atjaunota Latvijas brīvvalsts (*Freistaat Lettland*). Vienalga, ko mēs arī darītu un ko mēs runātu, — no šīs domas, no šī sapņa mēs vadāmies, rītā celdamies un vakarā savu darbu beigdami. Šeit, mums visiem septiņiem klātesot, es vēlreiz saku, ka neviens pats no mums nedomā citādi. Mēs ceram šo savu mērķi reiz sasniegt. Bet mēs gribētu saņemt Latvijas brīvvalsti taisni no vācu rokām (*aus deutscher Hand*) un ne no citām rokām. Teorētiski runājot, mēs to varbūt varētu saņemt arī no angļiem, bet tad mums jābīstas, ka šī jaunā godība ilgs atkal tikai 15—20 gadu un tad būs atkal beigas. Tamdēļ mēs gribam ar jums, vāciešiem, kopā turēties un kopā iet, bet neesiet jūs tie, kas stumjat mūs prom, kas paši mūs virzāt uz cita ceļa.

Mums bieži saka no vācu puses, lai mēs papriekšu parādot sevi darbos, tad jau nāksot arī alga. Tāds esot nacionālsociālisma princips, tas esot izrādījies pareizs arī nacionālsociālisma cīņu laikā. Ticība savam vadonim esot vācu tautu pacēlusi varenumā un augstumos, tamdēļ arī lai mēs vienkārši ticot, ka būs labi.

Te tomēr ir liela starpība starp mums un jums. Jūs aicināja un aizrāva sev līdzīgu pašu tautas cilvēks, vīrs, kas ir kauls no jūsu kaula un miesa no jūsu miesas. Mēs piederam cīņai tautai. Mēs jūsu vadoni apbrīnojam, bet mēs zinām, ka viņš ir vācu tautas vadonis un mēs esam latvieši. Dievs vien zina vai tamdēļ nebūtu pareizāk turēties pie Gētes devīzes: "ja vēlies kaut ko saņemt, tad dodī pirmais" ("*und wenn du nehmen willst, so gib*"). Gēte to nav domājis tirgošanās nozīmē, un arī es to tā nedomāju. Bet ar šiem vārdiem ir gribēts teikt: paļāvību un uzticību sev tu vari prasīt tikai tad, ja pats esi jau

paļāvies un uzticējies (*wenn du selbst schon das Vertrauen entgegengebracht hast*). Nelieciet mums, mazai tautai, pārbaudījumu virsū, kas nevienam nav pa spēkam.

Lielinieki esot tuvu mūsu robežām. To mēs zinām, visa zeme arī zina, kas latvju tautai sagaidāms, ja lieliniekiem izdotos šinī zemē vēlreiz iebrukt: nāve un iznīcība. Un tomēr — vai jums, ģenerālkomisāra kungs, neuzkrīt, ka visa zeme klusē, kāda drūma miera pārņemta. Tas ir drūms bezcerību miers, kas mūsu zemi pārņēmis, mēs vairs neredzam, uz ko likt savas cerības, neredzam arī īsti, kam dzīvot. Nevar dzīvot tikai naidam, nevar dzīvot tikai iznīcināšanai, jābūt arī kādiem pozitīviem ideāliem. Jābūt kādai gaišai cerībai. Vācu tauta zina, par ko viņa cīnās: ne tikai lai iznīcinātu lieliniecismu, bet arī lai nodrošinātu sev un saviem pēcnācējiem labāku un skaistāku dzīvi nekā līdz šim.

Par ko lai tagad iet cīņā latvieši? Ko viņiem teikt bez tā, ka jākauj lielinieki? Šķiet, ka mums nav vairāk nekā, ko teikt.

Ja nu tādos apstākļos no mums prasa, lai mēs aicinātu tautu karā, tad tas ir tikpat kā prasīt no mums, lai mēs neapbruņoti, kailām rokām pieveiktu lāci. Ēsot bijuši tādi laiki, kad vīri kailām rokām lāci uzveikuši, bet mūsu dienās tādus vairs nesastopam. Ja mums liks to darīt un mēs iesim, tad rezultāts šķiet skaidrs. Un, ja nu mēs tomēr neteiktu strupu "nē", tad varbūt jūs padomātu, vai jūs nevarētu mums tomēr lāča pieveikšanai iedot kādu ieroci — ja ne bisi, tad varbūt kaut kabatas nazi. Varbūt mēs tad tomēr mēģinātu.

Šinī sakarībā man jāaizrāda uz vēl vienu lietu. No vācu puses mums pārmet tirgošanos, prasību uzstādīšanu. Varbūt mēs neprotam vācu valodā tik labi izteikties, un tāpēc rodas pārpratumi. Bet es nevaru atzīt, ka mēs uzstādītu prasības, ja mēs runājam tikai par cilvēka atribūtiem. Ja meža strādnieku sūta malku cirst un viņš lūdz cirvi, tad es te neredzu nekādu prasību uzstādīšanu; ja aicina vīrus karā un viņi prasa, par ko, jeb, pareizāk sakot, mēs viņiem gribam dot līdzī mērķus un ideālus, par ko cīnīties, tad mēs viņiem dodam līdzī tikai absolūti nepieciešamos karavīra atribūtus un nekā cita. Karavīrs, kas nezina, par ko viņš cīnās, ir viss kaut kas, bet tikai ne karavīrs. Mans šefs ģen[erālis] Dankers ievadā nosauca dažus punktus. Varbūt tie nav izsmeļoši, bet kaut kas tas ir. Ja jūs tos mums varētu dot, varbūt arī mēs kaut ko varētu sākt. Brīvprātīgo akcijai nekādu lielāku panākumu nevar būt, bet tūkstoši pāris varbūt pieteiksies.

Ģen[erālis] Schröder's¹ aizrāda, ka lietuvji iepriekšējā dienā jau paziņojuši, ka viņi uzstāda leģionu 30 000 vīru sastāvā.

A.Valdmanis piezīmē, ka viņš lietuvju apstākļus nepazīstot, bet tomēr ir pārsteigts. Latvijā tomēr šāda atsaucība nav domājama.

Generālkomisārs saka, ka viņš klausījies Valdmaņa runu kā labu improvizāciju uz klavierēm. Tur esot bijušas tēmas no filozofijas, politikas un arī dzīves. Visumā jau viņš mūsu bēdas un rūpes zinot un pazīstot, un, ja visas lietas nekārtojās tā, kā to mēs un arī viņš gribētu, tad mēs varot būt pārliecināti, ka viņš darot visu, kas viņa spēkos, lai stāvoklis grozītos. Attiecībā uz apcietinātiem jauniešiem viņš domājot, ka tie aizturēti nevis par dzejoļu deklamēšanu, bet par to, ka pārkāpuši aizliegumu kaut ko rīkot kapos. Tāpat katrai valsts varai jāapkaros slepenas sapulces. Bet ģen[erālis] *Schröder's*¹ esot runājams par šo jauniešu amnestēšanu. Zīmējoties uz denacionalizāciju, viņš domājot, ka tā tagad beidzot nāk un pie tam nevis prēmijveidīgi, bet kā ģenerālā denacionalizācija. Tāpat esot pieņemts jaunais likums par pensijām un šķietot, ka arī attiecībā uz pārtikas normām latviešu un vācu starpā izšķirības vairs nebūs, kaut gan šo jautājumu komplicējot stāvoklis Somijā, kura esot vācu sabiedrotā un kur normas vēl zemākas nekā Latvijā. Kas beidzot attiecoties uz jautājumu par Latvijas neatkarību, tad pašreiz vēl to nedabūšot, jo to nevarot piešķirt ne viņš, ne reihskomisārs, ne [okupēto] Austrumu [apgabalu] [reihs]ministrs — tur vajadzīgs vācu vadoņa lēmums. Viņu vadoni mēs nepazīstot, bet viņš gan: tas visu izlemjot pats, bet pirms lēmuma visā lietā iedziļinājas ar vislielāko rūpību. Un tagad vadonim vienkārši neesot vaļš. Bet šis lēmums reiz nāks.

Kas zīmējoties uz brīvprātīgo vervēšanas rezultātu, tad viņš arī neesot nekāds optimists, jo garastāvoklis Latvijā viņam esot zināms. Bet varbūt vajadzētu iekārtot tā, lai smagumu sadalītu vienmērīgi. Ģenerālkomisārs jautā ģen[erālim] Dankeram, ko varētu darīt, lai leģionā dabūtu lielāku skaitu karavīru.

Ģen[erālis] Dankers atbild, ka varētu dažus — nedaudzus gada gājumus mobilizēt. Bet viņam neesot attiecīgās pilnvaras.

Ģenerālkomisārs un ģen[erālis] Šrēders domā, ka attiecīgās pilnvaras ģen[erālis] Dankers varētu dabūt.

Galv[enās] nod[ajas] vad[ītājs] Zimms saka, ka jautājums par pilnvarām būšot skaidrs tuvāko 7—10 dienu laikā.

Ģen[erālis] Šrēders liek priekšā uzsākt brīvprātīgo vervēšanu tūlī. Nelielo mobilizāciju varētu izdarīt vēlāk, kad noskaidrosies pilnvaru jautājums ģen[erālim] Dankeram.

A.Valdmanis piezīmē, ka arī ģenerālkomisārs nupat šaubījies par to, vai brīvprātīgo akcijai būs kādi panākumi. Liek priekšā atlikt arī brīvprātīgo vervēšanu.

Apspriedes dalībnieki vienojas atlikt arī brīvprātīgo vervēšanu.

Pie 2. dienas kārtības punkta

Ģen[erālis] Dankers aizrāda, ka reihskomisārs strīpo budžeta summas, kas paredzētas daudzbērnu ģimeņu atbalstīšanai, bērnu dārzu uzturēšanai, kā arī aizdevumus,

laulības noslēdzot. Bērnudārzus varētu pārņemt Tautas palīdzība, bet pārējām vajadzībām mums naudas nav.

Zimms apsola šo jautājumu vēlreiz pārrunāt un mēģināt panākt tā labvēlīgu atrisinājumu.

Pie 3. dienas kārtības punkta

Ģen[erālis] Dankers aizrāda, ka tiek apcietināti ierēdņi, bez kā darbavietām par to ziņotu. Viņš lūdz par apcietināšanām turpmāk resora vadītājiem paziņot, kā arī galvenos vilcienos minēt apcietināšanas motīvus. Viņam jāatbild par personālpolitiku, un tamdēļ arī viņam vajadzētu zināt, kāpēc viņa apstiprinātus ierēdņus apcietina.

Zimms apsola šini jautājumā panākt saskaņošanos ar vācu drošības policiju.

Pie 4. dienas kārtības punkta

Prof[esors] Prīmanis norāda, ka jau vairākkārt ģenerāldirektori runājuši par atkāpšanos no amatiem. Pirms dažiem mēnešiem par šādu nodomu ziņots ģenerālkomisāram arī rakstiski. Ģenerāldirektoru stāvoklis patiešām ļoti smags, pamazām viņi pazaudē sabiedrībā savu labo vārdu. Vajadzētu reiz skaidrību Pašpārvaldes lietās, sevišķi kompetenču jautājumā. Tā, piem[ēram], mēs nezinām, vai latviešu saimniecības ģenerāldirekcija vēl pastāv vai ne.

Ģenerālkomisārs atbild, ka arī viņš ir galīgā nemierā ar pašreizējo stāvokli zemes pārvaldīšanā. Šis jautājums atrisināsies visā drīzumā, bet arī jaunais stāvoklis vēl nebūs galīgais atrisinājums.

Sakarā ar A.Valdmaņa vārdiem, vairākkārt lietojot uzrunu "*mein Chef General Dankers*"², ģenerālkomisārs aizrāda, ka latviešu Pašpārvalde neesot koleģiāla pārvaldes iestāde it kā ar savu prezidentu priekšgalā. Nekāda prezidenta neesot, un tamdēļ viņš esot spiests aizrādīt, ka šāda uzruna, zīmējoties uz ģen[erāli] Dankeru, esot nevietā, jo citādi varētu gadīties, ka mēs sāktu atsaukties uz to, ka viņš, ģenerālkomisārs, netieši it kā atzinis kādu latviešu valdību.

Ģen[erālis] Dankers pateicas ģenerālkomisāram par doto iespēju izrunāties ar viņu atklāti par tiem jautājumiem, kas mums sāp.

Ar to sēdi slēdz.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 1. sēj., 208., 209., 214.—218. lp. Noraksts.

¹ Valters Šrēders.

² Mans šefs ģenerālis Dankers (*vācu val.*).

R.Langes ziņojums RSHA IV pārvaldei

Rīgā

1943. g. 1. aprīlī

Ziņojums

par noskaņojumu un stāvokli laikā
no 1943. g. 1. līdz 31. martam

Sakarā ar vācu frontes stabilizēšanos Austrumos un jo sevišķi ar nesenajiem panākumiem Austrumu frontes dienvidos, nemaz nerunājot par vācu zemūdeņu panākumiem jūrā, latviešu noskaņojums attiecībā uz militāro attīstību ir atkal kļuvis būtiski pašāvēģāks.

Visos iedzīvotāju slāņos līdz šim klīdušas baumas it kā par boļševiku atgriešanos un ar to saistītie secinājumi par latviešu likteni tagad ir apklusuši. Galvenā uzmanība pārskata laikā atkal pārvietojās vairāk uz iekšpolitiskajiem notikumiem sevišķi tādēļ, ka iedzīvotājos — kā vācu, tā latviešu vadošajās aprindās — klīda baumas izteikumu un minējumu veidā par tuvojošos Latvijas neatkarību. Tādēļ varēja konstatēt zināmu latviešu atklātību pret vāciešiem, kura tomēr bija vērojama tikai līdz brīdim, kad parādījās justīcijas ģenerāldirektora Valdmaņa sarakstītie protokoli par pārrunām sakarā ar latviešu leģiona nodibināšanu. Šie protokoli būtiski veicināja to, ka latviešu noskaņa pret visu vācisko atkal kļuva negatīva, jo no protokolu satura izrietēja, ka vācu iestādes negrib ņemt vērā latviešu Pašpārvaldes un latviešu tautas vēlēšanās. Šie protokoli bija un ir latviešu galvenā sarunu tēma, un jo sevišķi dzīvi tie tika apspriesti latviešu inteliģences aprindās. Protokolu izplatīšana un sagrauto cerību uz latviešu neatkarību sekas bija kāpināta vāciskā nīšana latviešu vidū, bet jo sevišķi tas bija vērojams šovinistiski noskaņotajās inteliģences aprindās.

Bieži sastopami izteikumi, ka vācu civilpārvalde ar nolūku esot modinājusi cerības uz Latvijas patstāvību, lai panāktu pastiprinātu iesaistīšanos darbā un leģionā. Plašos latviešu slāņos — arī inteliģencē — vēl pastāv cerība, ka tiks realizēti baumu veidā izplatītie plāni. Vēl tagad tiek izteikti minējumi par gaidāmās valdības sastāvu. Daudzu citu variantu vidū plaši izplatījies sekojošais:

premjermīnistrs: V o i t s, bijušais Latvijas sūtnis Berlīnē

iekšlietu ministrs: F r e i m a n i s

lauksaimniecības ministrs: P a u ļ u k s

sociālās apgādes ministrs: S a n d e r s

saimniecības, respektīvi, finansu ministrs: S k u j e v i c s.

Kā premjerministri minēti arī Dankers, Kviesis u.c., kā kulta ministrs Pīmanis vai Puksis. Diskusijās par gaidāmās jaunās valdības nākamo seju tāpat parādās vārdi Andersons, Veiss un bieži pat Valdmanis. Tika gaidīta un vēl šodien gaida jaunās valdības plašu patstāvību, vācu iestādes tikai nodrošinātu vadību un darbotos kā padomdevējas. Pirmām kārtām šādu noskaņojuma attīstību sekmē latviešu leģiona nodibināšana. To uzskata par latviešu tautas upuri, par kuru tā attiecīgi — šeit tātad ar autonomiju — jāatalgo. Valdmaņa protokoli, kas šīs prasības izsaka ultimatīvā formā, ir būtiski veicinājuši šādu gandrīz vienotu nostāju. Šo jautājumu apspriešanā piedalās plašas iedzīvotāju aprindas, pirmām kārtām pilsētās. Toties lauku cilvēki vairāk interesējas par to, kādus praktiskus rezultātus autonomija atnesīs viņu saimniecībai.

Latvieši kopš šā brīža dzīvo ar pārliecību, ka viņu leģionu vadīs latviešu ģenerālis, ka arī augstākie virsnieki būs latvieši. Vismaz šajā ziņā pēdējā ziņojumā minētās grūtības var uzskatīt par likvidētām. Lai gan tas ir radījis zināmu nomierināšanos, tomēr vispār pastāv viedoklis, ka tikai ar leģiona nodibināšanu vien viss vēl nav atrisināts. Līdz šim joprojām nav zināms, kāda izveidosies Latvijas nākotne.

No vāciešu puses vispirms jānoskaidro jautājums, par ko tad īsti latviešu tauta cīnās leģionā. Ja tiktu proklamēta latviešu tautas prasītā neatkarība, kaut arī vāciešu vadībā, tad nevajadzētu piespiedu kārtā caur darba pārvaldi izdarīt iesaukšanu. Tieši otrādi, tauta lieliem bariem brīvprātīgi pieteiktos ar apziņu, ka tai jāaizstāv sava dzimtene. Šādi uzskati iedzīvotājos lielā mērā izplatījās ar Valdmaņa sarakstītajiem sēžu protokoliem. [Šie uzskati] tika veicināti tādējādi, ka latviešu pašpārvaldes aprindas ir gatavas sadarboties, ja tām tiks dotas dažādas garantijas.

Latviešu iedzīvotāju pozitīvi noskaņotā daļa pretēji šim aprindām atzīst, ka vispirms pašiem jāveic kāds liels darbs un tādā veidā latviešu tautai jānopelna vācu vadības atzinība un uzticība.

Iekšzemes pašvaldībā atspoguļojas abi virzieni. Valdmaņa ietekmēti, ģenerāldirektori pirms leģiona izveidošanas mēģināja panākt piekāpšanos, bet, no otras puses, virsnieki, kas arī darbojās pašvaldībā, uzskatīja, ka piekāpšanos var prasīt tikai pēc tam, kad leģions būs paveicis kādu darbu.

Jāuzsver, ka šo viedokli pārstāvēja ne tikai izteikti nacionāli noskaņotie, bet arī pret vāciešiem draudzīgi noskaņotie latvieši.

Veids un metodes, kā līdz šim tika sagādāts darbaspēks un vīri leģionam un vērmahtam, t.i., noteiktu gadagājumu piespiedu iesaukšana, izsauc iedzīvotājos neapmierinātību, un šovinistiskās aprindas ar lielu aktivitāti to propagandistiski noraida kā boļševistisku metodi. Sevišķi tiek uzsvērts, ka nevar būt ne runas par brīvprātīgu latviešu leģiona uzstādīšanu. Kopš dažām dienām Rīgā klīst baumas, ka Lietuvā SS

leģions ir izformēts. Tur ņesot bijuši mierā ar piespiedu vērvēšanu, it īpaši tādēļ, ka no vāciešu puses izpalicis pretpakalpojums — lielākas pārvaldes brīvības piešķiršana. Savervētie leģionāri esot sabēguši mežos, daudzi tikuši apcietināti, sakarā ar notikušajiem sabotāžas aktiem izmeklēšanas gaitā esot apcietināti pat lietuviešu pašvaldības locekļi.

Vēl joprojām tiek likts lietā latviešu juristu aprindu atrastais arguments, ka latviešu leģionārus cīnā pret boļševismu neaizstāvat nekādas starptautiskas tiesības, jo boļševiki uzskatot Latviju par valsti PSRS sastāvā un ar iespējamiem latviešu gūstekņiem apiesies kā ar valsts noziedzniekiem. Pēdējā laikā it sevišķi strādnieku aprindās arvien vairāk tiek izvirzīts apgalvojums, ka tagad jārēķinās ar lielākiem krievu gaisa uzbrukumiem Latvijas teritorijai. Kā pamatojums tiek minēts fakts, ka līdz ar latviešu leģiona uzstādīšanu Krievija vairs neredzēs nekādu iemeslu rēķināties ar latviešu tautu. Šis baumas nāk no kreisi noskaņotām aprindām, kas droši vien klausās krievu raidītājus. No otras puses, antikomunistiski noskaņotā iedzīvotāju daļa uzskata, ka tagad vēl netiks izdarīti gaisa uzbrukumi Latvijai, jo pēc padomju atgriešanās Latvija bijušā prezidenta Ulmaņa vadībā kļūs par neatkarīgu valsti, pamatojoties uz neapšaubāmu Anglijas un Amerikas piekrišanu.

Tādēļ plašas iedzīvotāju aprindas, jo sevišķi lauku iedzīvotāju aprindas cer uz Ulmani, kurš it kā dzīvojis Amerikā. Vervējot darbaspēku totālai raidīšanai karā, latviešu aprindas norāda, ka Latvijā vācu civilpārvaldes personālsastāvā līdz šim nav notikušas gandrīz nekādas pārmaiņas. Sasprindzināti un nogaidoši tiek vērots, vai arī šeit "totālā kara" ietvaros rikojas, ne ar ko nerēķinoties.

Pēdējā laikā dienas presē atkārtoti publicētie paziņojumi par latviešu brīvprātīgo apbalvošanu ar Dzelzs krustu vietējos iedzīvotājos izraisījušas lielu gandarījumu un atstājušas labu iespaidu. Šādu apbalvojumu īpaša un pastāvīga uzsvēršana dienas presē, pēc iespējas īsi attēlojot, kā iegūts šis apbalvojums, atbrīvotu latviešus no bieži mākslīgi uzturētās otršķirības sajūtas.

Firera runa varoņu atceres dienā ir latviešus dziļi iespaidojusi. Atklātība, ar kādu firers attēloja stāvokli austrumos, visos iedzīvotājos izraisīja apbrīnu un arī drošības sajūtu. Turklāt firera runa ir aplūsinājusi pēdējā laikā ļoti izplatītās visdažādākās baumas par firera personību. Bija sastopamas baumas, ka firers saslīmis ar smagu neārstējamu nervu slimību un tādēļ atsacījies no vērmahta virspavēlnieka posteņa. Šo posteni tagad esot pārņēmusi militārā komisija ar vadošajiem virsniekiem — Brauhiču, Keitelu un Rommelu priekšgalā. Citas baumas apgalvo, ka firers esot vainojams Staļingradas un Harkovas zaudēšanā un tādēļ izdarījis pašnāvību. Vēl tika runāts, ka

kāds vācu ģenerālštāba ģenerālis izdarījis atentātu pret fireru, jo tas atteicies pieņemt viņa priekšlikumu par 6. armijas glābšanu.

Īpašuma dokumentu svinīgā pasniegšana pirmajiem lauku un pilsētu zemes īpašniekiem, ko izdarīja ģenerālkomisārs Dr. Drekslers Rīgas Lielās ģildes zālē 20. martā, uz plašākām masām nekādu iespaidu neatstāja un gandrīz nemaz netika apspriesta ārpus šīm aprindām. Arī provinces pilsētās svinības neatstāja nekādu iespaidu. Īpašuma dokumentu pasniegšana tika uzskatīta par tīri juridisku formalitāti. Latvieši joprojām aizstāv viedokli, ka īpašumu atdošana par latviešu raidīšanu kaujā un latviešu brīvprātīgo līdzšinējiem upuriem ir tikai vāciešu pienākums un vaina un laiks tam jau ir pamatīgi nokavēts.

Pretstatā svinībām Rīgā un pārējās provinces pilsētās pasākums Jelgavā ļoti patīkami izcēlās gan organizatoriskā, propagandistiskā, gan arī psiholoģiskā ziņā. Jelgavā sevišķi tika izcelts apgabala komisāra fon Medema izteiciens, ka latviešiem un vāciešiem kā ziemeļģermāņu kultūras sargātājiem esot jāsargā robeža starp Eiropu un Āziju.

Taukvielu un maizes devu palielināšana vietējiem iedzīvotājiem ir radusi dzīvu atbalsi, it sevišķi [tas ir vērojams] strādnieku vidū, kuri sāka saņemt smagā darba strādnieku papilddevu, jo vairāk tādēļ, ka laika gaitā kļuvis zināms, ka pārtikas produktu devas Vācijas vāciešiem Latvijā tika samazinātas.

Ziņojumā aptvertā laika periodā ārkārtīgi palielinājusies baumu izplatīšanās. Ļoti uzkrītoši, ka pieaug arī politisko anekdošu skaits, kuras gan laikam vairāk izplata vācu karavīri un šeit strādājošie Vācijas vācieši.

Studentu un inteliģences aprindās — plašās tautas masās šīs anekdotes ir mazāk pazīstamas — izplatītas šāda veida anekdotes:

"Hitlers sasauc savu veco gvardi un uzdod tai sameklēt viņam piemērotu sievu. Nākošajā dienā viņam tiek parādīta pirmā, kas fireram arī patīk. Uz jautājumu, vai tā grib kļūt par viņa sievu, viņa atbild, ka ar cilvēku, kuram ir tik nolaizīti mati, tā negrib stāties nekādos sakaros. Nākošajā dienā atnāk otrā sieviete. Uz tādu pašu firera jautājumu viņa atbild, ka tā negrib neko kopīgu ar cilvēku, kuram ir tik iekritušas acis. Trešajā dienā atnāk trešā, arī viņa to noraida, motivējot, ka viņš par daudz runā. Galīgi izmisis firers dodas pie Hermaņa Gēringa un izsūdz viņam savas bēdas. Tas sāk skaļi smieties un uz firera jautājumu, kādēļ viņš, Gērings, smejoj, atbild, ka viņš jau nu atradīšot sievu, viņam tikai jāpagaidot līdz krievu pavasara ofensīvai, jo tad viņam mati celšoties stāvus, acis izvalbīšoties un turklāt viņš zaudēšot valodu."

Studentu aprindās tiek dziedāta parodija pēc dziesmas "Kur Ziemeļjūras vilņi..".

28.III. Rīgā notika pirmā latviešu SS leģiona brīvprātīgo nozvērināšana. Neraugoties uz nelabvēlīgiem laika apstākļiem, piedalījās arī ļoti daudz latviešu. Akta

ārējā forma uz klātesošajiem visā visumā atstāja labvēlīgu iespaidu, it sevišķi pretstatā līdz šim notikušajiem civilpārvaldes rīkotajiem pasākumiem, piemēram, īpašuma dokumentu svinīgai pasniegšanai. Plašā apmeklētāju lokā kā secinājums radās atziņa, ko apstiprina neskaitāmas balsis, ka, ja Latvija būtu militārpārvaldes pakļautībā, viss veiktos daudz labāk. Šeit atklāti izpaudās antipātijas pret civilpārvaldi. Ģenerālkomisāra un citu vācu civilo iestāžu pārstāvju izturēšanās latviešu "tautas lūgšanas" atskaņošanas laikā atkal kļuva par cēloni latviešu dusmām un sarūgtinājumam. Iemesls šeit bija tāds, ka, skatot latviešu nacionālajai himnai, neviens no iepriekšminētajiem nepacēla roku vācu sveicienam, kamēr SS un vācu vērmahtam piederšie, ieskaitot visus klātesošos ģenerāļus, atdeva godu. Latviešu skatītājos šis gadījums izraisīja arī sarkastiskas piezīmes.

Ar izbrīnu un atklātu nepatiku tika konstatēts, ka leģionāri nodeva zvērestu vācu karogam. No avižu nedēļu pārskatiem bija zināms, ka citu zemju leģionāri — dāņi, norvēģi, holandieši — nodeva zvērestu savas valsts karogam. Tāpat izbrīnu izraisīja tas, ka komandas tika dotas vācu valodā, kas arī nemēdzot būt citos leģionos.

Leģionāru piederīgo un citu klātesošo noskaņojumu daļēji raksturo tas, ka svinību laikā, sākoties lietusgāzei, atskanēja sauciens: "Pati daba raud līdz ar Latviju." Nebija konstatējama sajūsma vai iedzīvotāju priecīga iešana līdzī. Ziedus nesa, res[pektīvi], izdalīja tikai atsevišķos gadījumos. Dominēja neuzticēšanās un atturība pret vācu iestādēm — Valdmaņa aprindu joprojām esošās kontrpropagandas sekas.

1943. g. 29. martā lielākā daļa leģionāru no Rīgas devās uz aizmugures karaspēka apgabalu uz apmācībām. Piederīgajos un arī pārējos iedzīvotājos šis pasākums izsauca lielu izbrīnu un īgnumu, jo bija domāts, ka leģionārus tūlīt sūtīs uz fronti.

Sabiedrībā rodas jautājums, kādēļ šo leģionāru apmācības nevarot notikt dzimtenē. Latviešu virsnieki domā, ka šim pasākumam var būt ļoti nelabvēlīga ietekme uz leģiona tālāko attīstību.

Pirmā izpausme vērojama jau pēdējās marta dienās. Garastāvoklis ir strauji pasliktinājies, jo neviens neiebilst baumām par atgājušo leģionāru tūlītēju nosūtīšanu uz fronti. Tā kā virsnieki nebija gājuši līdzī, tika pieņemts, ka latviešu vadītāju iecelšana ir bijis tikai vācu iestāžu triks, ka leģionu frontē vadīs brigādenfīrers Hanzens, nevis Bangerskis, rotas un vadus komandēs nevis latviešu virsnieki, bet gan vācu feldfēbeļi. Neraugoties uz latviešu puses ierosinājumiem, kompetentas vācu iestādes koriģējošas vai paskaidrojošas piezīmes nesniedza. Tomēr, pamatojoties uz manu ierosinājumu ģenerālkomisāram, pirmajās aprīļa dienās sāksies noskaidrošana.

Latvijā dzīvojošu reiha vāciešu interešu degpunktā ir priekšā stāvošā kara-dienestam derīgo civilpārvaldes vācu vīriešu iesaukšana vērmahtā. [..]

Vācu propaganda, ienaidnieka propaganda un vispārējā propaganda

Latviešu sabiedrības nostāja pret vācu propagandas pasākumiem atskaites periodā bija, kā vienmēr, atturīga un kritiska. Runā, ka vācu iestādēm nav bijusi pietiekama iejūtība pret latviešu tautas mentalitāti, un tām pārmet arī politiska instinkta trūkumu. Neliela uzlabošanās šai ziņā iestājās pēdējā laikā, kad sakarā ar iesaukšanu leģionā notika pastiprināta latviešu tautības personu iesaistīšana. Iesaukšana latviešu leģionā bija gatavota tā, ka akcents, kas tika likts uz vēlreizēju boļševisma briesmu parādīšanu, pēc vāciešiem draudzīgu latviešu aprindu domām, bija neveikls un nepietiekami trāpīgs. Izplatīšanai sagādātajos plakātos bija teksta kļūdas, un tie bija slikti noformēti. Kā piemērs ir plakāts "*Das Final von Stalingrad und wir*" (pielikumā pievienots [plakāts] oriģinālā un tulkojumā). Tehniskajā izpildījumā un aplauzumā ir trūkumi, un latviešiem [plakāts] nepatīk. Plakātā attēlotie boļševiki — pēc izskata labi baroti un spēcīgi noauguši — neiedarbojas atbaidoši. Latviskajā tekstā ir daudz kļūdu, un tas ieturēts vulgārā stilā.

Pēc latviešu ieskatiem, vāciešu pasākumos, formējot latviešu leģionu, ir pieļautas rupjas kļūdas. Tā sauktā brīvprātīgo pieteikšanās leģionam sākās ātrāk, nekā bija [dots] oficiāls paziņojums par to. Vervēšana leģionam sākās bez aktīvas latviešu Pašpārvaldes iesaistīšanās. Tālāk, pietiekami netika noskaidrots leģiona stāvoklis un tā apgādes noteikumi. Pievienojās vēl organizatoriskas dabas trūkumi, nedrošība un neziņa par tuvākajiem noteikumiem vācu instancēs. Sākumā latviešu Pašpārvalde Valdmaņa ietekmē pretojās akcijai un izvirzīja prasības. Gribēja izspēlēt "Autonomiju" pret "Leģionu", tā kavējot vervēšanas akcijas norisi un latviešu tautā radot arvien lielāku nedrošības sajūtu. Valdmanis ļāva tautā cirkulēt pilnīgi vienpusīgi uz šovīnistiski latviskas bāzes pašā sastādītam protokolam par ģenerāldirektoru sarunām ar vācu iestādēm sakarā ar leģiona izveidošanu. Šo protokolu toni plašas aprindas atzina par savu domu izsakošu. Pret leģionu sākās nikna mutvārdu un skrejlapu propaganda. Šādos apstākļos visai akcijai draudēja izgāšanās.

Situācija uzlabojās tikai tad, kad latviešu leģiona atklātā vervēšanā izdevās iesaistīt latviešu personības. Jo sevišķi labvēlīgu ietekmi latviešu tautā radīja iekšlietu ģenerāldirektora ģenerāļa Dankera uzsaukums presē.

Sevišķi pozitīvi bija tas, ka gandrīz visas latviešu prasības attiecībā uz leģionu likās pašas atradušas piepildījumu — leģiona vadība latviešu ģenerāļa personā, latviešu virsnieku uzņemšanās pildīt pakārtotu vadītāju funkcijas, atalgojuma, apgādes un pabalsta noregulēšana piederīgiem. Par vadītāju iecelts latviešu tautā ļoti mīļtais latviešu ģenerālis Bangerskis.

1943. g. 16. martā notika latviešu dzejnieces Aspazijas piemiņas svētki. Vācu valodā iespiestā programmā bija dzeja, kas nodrukāta latviski. Kad šis dzejolis izskanēja kā cerība uz nākotni, spontāni sākās nebeidzami aplausi, un tam bija apzināti demonstratīvs raksturs. [..]

Pēc ziņojumiem no latviešu puses, kapteiņa Mateasa radioruna latviešu jaunatnes organizācijā atstāja tautā ilgstošu iespaidu un propagandas ziņā bija iedarbīga. Bez īpašiem propagandas pasākumiem tūlīt pieteicās 600 jauniešu.

Uzņemšana jaunatnes organizācijā skaitliski liela ir sevišķi provincē. Līdz šim bijis apmēram 2500 pieteikumu, un tas, it sevišķi ņemot vērā galīgi nelabvēlīgo noskaņojumu mēneša sākumā, Latvijas ģenerālapgabalam ir gluži ievērojams rezultāts.

Marta vidū sākās īsi, praktiski vadītāju kursi Rīgas apriņķī. Tajā pašā laikā nodaļu vadītāju pārziņā tika nodotas pirmās latviešu jaunatnes organizācijas vienības.

Noskaņojumu labvēlīgi ietekmēja tas, ka ģenerālkomisāra saimniecības nodaļa solīja iesaucamo rīcībā nodot pietiekamu daudzumu uniformu.

Latviešu jaunatnes organizācijas atsevišķo nodaļu vadītāji ir ieradušies provinces pilsētās un tur saziņā ar gebītskomisāru un politiskajiem vadītājiem izvērš aktīvu darbību, lai izprastu jaunatni. Latviešu jaunatnes organizācijas līdzšinējais vadītājs Latgalē Lavrenieks tika atcelts no sava posteņa kāda notikuma dēļ — reibuma stāvoklī viņš ielauzās kādas ģimnāzistes dzīvoklī un mēģināja to izvarot.

Pēc ģenerālkomisāra jaunatnes lietu referenta vienošanās ar SS ieroču karaspēka pārstāvi pie latviešu leģiona no dienesta uz gadu atbrīvoja 80 latviešu jaunatnes oranizācijas biedru. Visā visumā gan vācu, gan latviešu aprindās paredz, ka latviešu jaunatnes organizācijai nebūs lielas nākotnes. Latviešu aprindās — pat pašas jaunatnes organizācijas vadībā — trūkst tāda liela ideāla, ko varētu sniegt sajūsmināties spējīgajai un pretimnākošai jaunatnei. Pievienošanās Vācijai pašreiz ir tik maz populāra, cik vien iespējams, uz autonomiju nav izredzes. Tā latviešu jaunatnes organizācija vai nu izlaidīs garu, vai arī agrāk vai vēlāk iebrauks šovinistiskos ūdeņos. Arī vācu instances, ieskaitot vācu jaunatnes vadītāju Latvijas ģenerālapgabalā, ir tādos uzskatos, ka latviešu jaunatnes organizācijai nav lielas nākotnes, jo tai trūkst ideālu. Tomēr viņā saredz līdzekli, lai palielinātu iesaukumu leģionā, darba dienestā, kā arī līdzīgiem mērķiem, un to atbilstoši izmanto. [..]

Studentu nacionālšovinistiskās aprindas, kuras pilnīgi atrodas Valdmaņa ietekmē, tagad, tāpat kā vienmēr, cenšas atturēties no iesaukšanas darba dienestā un no iestāšanās latviešu leģionā un mudina uz pasīvu pretestību.

Studenti ir nemierā ar iesaukšanu leģionā un darba dienestā. Daļa no viņiem runā, ka jāturpina studijas, jo citādi līdz šim iegūtās zināšanas iet zudumā. Daudzi

studenti, kas savā studiju laikā bija izvairījušies kā no darba dienesta, tā arī no lekcijas, tagad dara tāpat. Šī latviešu studentu daļa, kā izsakās vāciešiem draudzīgās augstskolu aprindas, dzīvo labi un nodarbojas pirmām kārtām ar spekulāciju. Pret darba dienestu pozitīvi noskaņotais studentu padomes priekšsēdētājs Apinis ir pieteicies leģionā. Tiek gaidīts, ka Kultūras pārvaldes ietekmē vadošie studenti pieteiksies leģionā un ka viņiem sekos pārējie.

Ģenerālkomisariātam piekritīgās vācu instances ļoti kritiski izsakās par to, ka Izglītības ministrija noraidīja latviešu profesora Endzelīna iecelšanu par Vircburgas Universitātes goda doktoru. Latviešu augstskolu aprindās propagandas ziņā tas būtu noteikti iedarbojies labvēlīgi. Lai dotu savu ieguldījumu totālajā karā, Latvijas ģenerālapgabala augstskolas tiek slēgtas jau 8. maijā. Tādēļ augstskolu pasniedzēji savus priekšlasījumus pūlas sniegt saīsinātā formā. Universitātē izplatītās nacionālšovinistisko aprindu baumas par vācu augstskolas sistēmas ieviešanu no 1943. g. rudens ir galīgi nepamatotas. Nekādā gadījumā nav domāts par augstskolu slēgšanu; vienīgi ir apsvērta jautājums par Konservatorijas un Mākslas akadēmijas darbības pārtraukšanu. Tāpat kā tas notiek reihā, arī Rīgas Universitātē un Jelgavas Lauksaimniecības augstskolā zināmi ierobežojumi būs vienīgi sakarā ar iesaistīšanu darbā. Provāciskajās aprindās izprot vācu instanču pasākumus augstskolu darba iespējami labvēlīgākai regulēšanai un niecīgos traucējumus sakarā ar iesaistīšanu darbā un latviešu leģiona izveidošanu.

Rīgas Universitātē docējošie viesi — vācu profesori Dr. Rudāts un [Leonīds] Arbuzovs latviešu klausītājos gūst lielu atzinību. Profesors Rudāts savās lekcijās ietvēra priekšlasījumu par vācu ķeizaru laika vēsturi un Austrumu politiku. Patlaban Pozenē inhabilētais profesors Arbuzovs, lai gan pats viņš ir baltvācietis, ar savu priekšlasījumu par Austrumu telpas vēsturi guva lielu atzinību. Rīgas Universitātē tuvākajam laikam ir sarunāts viesis — profesors Gerdess, sen[iors], kas lasīs lekcijas par psiholoģijas jaunajiem pamatiem, balstīdams uz rasu principiem. Viņa priekšlasījumu cikls sauksies "Psiholoģijas eiropeiskie pamati", turklāt piebilde — "uz rasu principiem" netiks minēta, lai tas neizklausītos pārāk tendenciozi. Maz panākumu klausītājos guva profesora Vormā priekšlasījums par viduslaiku vēsturi.

Studenti dalīti uztvēra profesora Momzena priekšlasījumu par ļoti interesantu tēmu — angļu un vācu attiecības no 19. gs. beigām līdz [1.] pasaules karam. [..]

Atbilstoši reihskomisāra rīkojumam par vācietības stiprināšanu neliela vācu tautības daļa apgabalos, kur notikusi iedzīvotāju pārvietošanās, nevar tikt uzskatīta par piederīgu vācu tautībai, bet tikai par vācu cilmes ļaudīm. Arī izturēties pret tiem (uzturlīdzekļu sadale utt.) drīkst tā, lai viņiem nebūtu nekādu labāku apstākļu salīdzinājumā ar vietējiem un lai apietos tāpat kā pret tiem.

Šī grupa nepārvietotu vāciešu Latvijā varētu būt apmēram 3000 personu liela. Šai grupā, kurā aiz tālejošiem aprēķiniem pieslejas zināms skaits vācu izcelsmes latviešu, pēdējā laikā manāma zināma aktivitāte. Pamatojoties uz savām vācu valodas zināšanām un uz vācisko audzināšanu, tie uzdodas par vāciešiem un mēģina izrādīties par baltvācu pozitīvo daļu, kas nebēga no boļševisma, bet kā patiesi un dzimtenei uzticīgi vācieši, neraugoties uz kārdinājumu no reiha un briesmām no Austrumiem, ir palikuši šeit. Uzstāj viņi īsti izmanīgi un tādēļ bieži atstāj ticamu iespaidu, īpaši tas notiek attiecībā uz vērmahtu. Viņu apgalvojumu eventuālas apšaubīšanas gadījumos tie izsaka gandrīz neapstrīdamu argumentu, norādot, ka saskaņā ar partijas programmas 4. punktu "vācu tautas loceklis var būt tas, kuram bez konfesiju aizspriedumiem ir vācu asinis". Izpildot reihskomisāra norādījumu vācu tautības stiprināšanai Austrumos, reģistrēt "katru vācu asins lāsi" tuvākā nākotnē ir paredzēts, pamatojoties uz Latvijā nesen notikušās tautas skaitīšanas rezultātiem, kuru caurskatīšana un izvērtēšana vēl nav pabeigta, reģistrēt tos, kuri savas izcelšanās, izglītības un valodas dēļ varētu tikt pieskaitīti vācu tautībai. Reģistrētie tad tiks iekļauti vācu tautības sarakstā un pielīdzināti vāciešiem citos austrumapgabalos un iegūs sev valstsvāciešu tiesības un pienākumus, kaut arī viņiem netiks piešķirta pavalstniecība.

Sakarā ar pēdējā laikā notikušajām nacionālo latviešu apcietināšanām, kuri bija aktīvi darbojušies nelegālās organizācijās, latviešu inteliģencē ir sacēlies zināms nemiers. Tā, piemēram, "AEG Ostland", agrākajā Elektrotehniskajā fabrikā [VEF], kurā ir nodarbināti tikai nacionālie latvieši, ir izplatījušās baumas, ka uzņēmumā izdarītās apcietināšanas ir bijušas gauži varmācīgas, pamatojušās tikai uz arestēto nacionālo piederību.

Tā rezultātā drīz vien varēja konstatēt darba prieka samazināšanos.

Kad kļuva zināms, ka apcietinātie nav vis aizturēti savas nacionālās piederības dēļ, bet gan tādēļ, ka nelegāli darbojušies pret pastāvošo iekārtu, cilvēku prāti ir mazliet nomierinājušies. Vispārīgos vilcienos var konstatēt, ka saprātīgie latvieši izturas noraidoši pret piedalīšanos nelegālās, graujošās organizācijās.

Tā kā ne no reihskomisāra, ne no ģenerālkomisāra puses nav paredzētas ierobežojošas instrukcijas attiecībā uz reprivatizāciju, kas skartu poļu cilmes piederīgos, tad pastāv problēma, vai reprivatizēšanā jāiekļauj arī Latvijā dzīvojošie krievi, poļi utt. Latvijas ģenerālapgabalā dzīvojošo krievu un baltkrievu tautību piederīgo atstumšana nebūtu vajadzīga ne no politiskajiem, ne arī no saimnieciskajiem apsvērumiem un jo sevišķi neliekas mērķtiecīga sakarā ar ražošanu.

Tā, 20. martā Latgalē veicot pirmās reprivatizēšanas, agrākajiem īpašniekiem atpakaļ atdots liels skaits krievu uzņēmumu. Šai apgabalā proporcija starp reprivatizē-

tajiem latviešu un krievu uzņēmumiem ir apm[ēram] 60% pret 40%, turklāt jāņem vērā tas, ka atsevišķos pagastos lielākā daļa ir krievu tautības iedzīvotāju. Krievu uzņēmumu atdošana ir izsaukusi labvēlīgu ietekmi uz krievu tautas grupu. Nākošajās dienās pēc akcijas palielinājās pieteikumu skaits leģionā. Jautājums par poļu uzņēmumu reprivatizēšanu principā nav vēl galīgi ticis izšķirts. Tā kā poļu lauksaimniecisko uzņēmumu saimnieciskie veikumi Latgalē salīdzinājumā ar tā paša apvidus latviešu un krievu saimniecībām, pēc ģenerālkomisāra ieskata, ir labi un poļu tautības grupas pilnīga izslēgšana no reprivatizācijas izsauks lauksaimnieciskās ražošanas atpalkšanu, tad ģenerālkomisārs aizstāv viedokli, ka vismaz kāda neliela poļu īpašumu daļa ir jāreprivatizē. Līdz pat šīs problēmas galīgai noregulēšanai ģenerālkomisariātā pagaidām atturēsies no poļu lauku īpašumu atdošanas.

Par latviešu centieniem tautas skaitīšanu Latgalē ietekmēt sev par labu uz krievu tautas rēķina ir jau ziņots pēdējā atskaites ziņojumā. Jauni ziņojumi no Latgales, kas pēdējās nedēļās ir ienākuši par apstākļiem skaitīšanas laikā, ir pierādījuši, ka no latviešu puses ietekmēšana bija būtiski lielāka, nekā tas bijis iepriekš pieņemts, un ka šajā apgabalā tautas skaitīšanas iznākums nedos kaut aptuveni pareizu ainu par tautību attiecībām Latgalē. Krievu pusē pieņem, ka latviešu ierēdņu spiediena dēļ apm[ēram] 25% Latgales krievu ir uzdevušies par latviešiem. Tādēļ ģenerālkomisārs grib neatzīt pēdējās skaitīšanas rezultātus, ciktāl tie attiecas uz Latgali, anulēt pēdējās skaitīšanas rezultātus un, iespējams, ierosināt jaunu tautas skaitīšanu šajā apgabalā.

Pēdējā laikā Latgales sasprindzinātā stāvokļa izverdami ir pastiprināti jūtami arī Rīgā. Latviešos, šķiet, ir izveidojusies tāda kā "vienības fronte" pret vietējiem krieviem. Savu negatīvo nostāju pret krieviem sevišķi pastiprina latviešu inteliģence. [..]

Atskaites mēnesī vislielāko interesi izraisīja latviešu leģions un ar to saistītie politiskie jautājumi. Kā jau redzams no šī atskaites ziņojuma, zināmas latviešu Pašpārvaldes aprindas, tieslietu ģenerāldirektora Valdmaņa vadītas, leģionu uzskata par līdzekli izdabūt cauri nacionālās prasības. Tā marta mēneša vidū ievērojami pastiprinājās pretestība leģionam. To organizēja un vadīja Valdmanis, kurš bija pamazām izmanījies nokļūt priekšplānā un iegūt popularitāti kā Latvijas nacionālo prasību reprezentants, apvienojot līdz šim sadrumstalotos nacionālos elementus vienā vienotā grupā, kas stāvētu aiz viņa.

Šādu attīstību ļoti veicināja tā saukto 1. un 2. protokola norakstu izplatīšana par 26.I ģenerāldirektoriju sarunām pie Latvijas SS un policijas vadītāja SS brigādenfirera Šrēdera un sarunām 29.I 43. ar ģenerālkomisāru Dr. Dreksleru.

Protokolus pēc ģenerāldirektorijas 30.I 43. lēmuma pēc atmiņas uzrakstījis Valdmanis, un tie satur viņa paša personas gloricējumu nacionālo latviešu acīs. Rīgas

iedzīvotājos šie protokoli cirkulē kopš februāra beigām. Tos viscaur uztver kā propagandas materiālus pret vācu instanču taktiku, tie stiprināja nacionālās tendences, kas līdz šim bija manāmas apslēptā veidā un sagādāja lielu popularitāti pašam Valdmanim — īpaši galvaspilsētas studentos un inteliģences aprindās. To, kurš pirmais līcis protokoliem cirkulēt, līdz šim vēl precīzi nevar noteikt, bet diezgan droši var domāt, ka tas ir paša Valdmaņa darbs. Jau tagad kopiju pārbaude liecina, ka Valdmanis pats ir izsniedzis protokolus trešajām personām. Kad vācu instances pievērsās šiem protokoliem un par tiem apjautājās pašam ģenerāldirektoram Valdmanim, kā tie nokļuvuši atklātībā, tad Valdmanis par to [savu līdzdalību] izteicās noraidoši. Viņš lika manīt un vēlāk baumu ceļā, to izplatīt, ka par protokoliem rūpējies viņa lielākais pretinieks ģenerāldirektorijā saimniecības ģenerāldirektors Zāgars, lai viņam — Valdmanim — politiski kaitētu. Vēlāk Valdmanis izturējās ārkārtīgi uzmanīgi, pats strādāja aizkulisēs, bet priekšplānā izvirzīja iekšlietu ģenerāldirektoru ģen[erāli] Dankeru un citas personības. Tādēļ labvēlīgu augsni tautā ieguva latviešu laģions un ideja par latviešu militāru vienību latviešu vadībā SS ieroču karaspēka ietvaros.

Ja sākumā pret leģionu bija ievērojami aizspriedumi un pretestība latviešu tautā, tad vēlāk arvien vairāk un vairāk pārsvaru guva nacionālais instinkts, kurš ieguldījumu cīņās pret boļševismu saskatīja kā politiskas labvēlības ķīlu no reiha puses un leģionā — pirmo soli uz Latvijas piedalīšanos eiropeiskajos uzdevumos. Sevišķi Latvijas lauku apvidos iesaukšanas rezultāti bija ārkārtīgi labvēlīgi. Kad kļuva zināms par 1919./24. gadagājumu mobilizāciju leģionā, vērmahta palīgformācijās un darbos, vairākums jauno latviešu, tagadējās pozitīvākās virsnieku aprindu nostājas pamudināti, izvēlējās leģionu. Tajā laikā baumu ceļā bija kļuvis zināms, ka Lietuvā sakarā ar tur notikušajiem pretošanās gadījumiem ir atteikušies no domas par lietuviešu leģionu, tur mobilizē tikai vērmahta palīgformācijām un darbam. Tā kā leģionā tika saskatīta vienīgā iespēja un priekšnoteikums nacionālās patstāvības atgūšanai, tad vairākums ģenerāldirektoru, kā arī Latvijas nacionālās aprindas tagad bija labvēlīgi noskaņotas iesaukšanai. Pēc paziņojuma, ka ģenerālis Bangerskis būs leģiona ģenerālis un vienību vadītāji būs latviešu virsnieki, ka piederīgo apgādes statuss (piel[ikums]) būs pielīdzināts vācu vērmahta [statusam] un, galvenais, vadošās personības, starp citu, ģenerālis Dankers, ģenerālis Bangerskis, pulkvedis Silgailis u.c., presē un radio publicēja uzsaukumu.

Pieplūdums leģionā jūtami pieauga, un līdz marta beigām iesaukto sarakstos bija atzīmēts gandrīz 10 000 vīru. Arī latviešu vadošajās aprindās bija jaušams apvērsums uzskatos. Mēneša vidū iekšlietu ģenerāldirektors Dankers ilgi pretojās sava uzsaukuma par leģionu publicēšanai, pirms nebūs firera pavēles faksimila. Acīm redzami viņš slēpās aiz citu mugurām un atradās Valdmaņa ietekmē, kurš gadījumā, ja viņa politiskās

prasības netiks izpildītas, notiekošo leģiona izveidošanu gribēja nostādīt kā vāciešu piespiestu. Bet vēlāk arī vadošās Latvijas aprindas, liekas, nonāca tādos uzskatos, ka Latvijas politiskā neatkarība ir sasniedzama vienīgi pēc Latvijas piedalīšanās karā pret Padomju Krieviju. Ir konstatēts, ka latviešu Pašpārvaldē tieši marta pēdējās dienās ir sākusies dzīva aktivitāte par labu leģionam, šajā gadījumā virsnieku aprindas ir noteicošās.

Zināms noslēgums leģiona jautājumā bija 1000 leģionā uzņemto pirmā nozvērīnāšana 1943. g. 28. martā. Kopā ar tajā pašā laikā nodibināto Karavīru palīdzību latviešu SS leģionam leģions ir kļuvis par visas latviešu tautas lietu. Koncertā, kas pēc latviešu leģiona vēlēšanās notika 28. martā sakarā ar zvēresta nodošanu, ar ģenerālkomisāra starpniecību leģionam tika nodoti pa koncerta laiku savāktie naudas ziedojumi — 857 000 RM. Ir jādomā, ka šī Latviešu karavīru palīdzība, kuras prezidijā ietilpst ģenerāļi Dankers un Bangerskis, Latvijas Drošības apgabala komandants ģenerālis Volfsbergers un leģiona SS brigādenfirers SS ieroču karaspēka ģenerālmajors Hanzens, nākotnē būs Latvijas nacionālo centienu centrs.

Loks ap līdzšinējo latviešu nacionālistu vadītāju Valdmani ir sagrauts. Liela daļa viņa piekritēju ir pārgājusi leģiona draugu pusē. Arī viņš pats tagad cenšas iekļūt "leģiona straumē" un ir nodevis sevi leģiona vervēšanas rīcībā. Taču netaktiskums, kas sekoja viņa protokolū izplatīšanai, un apstākļi, ka viņš līdz pēdējam sabotēja leģiona ideju, ļoti sarežģīja viņa stāvokli ģenerālkomisāra acīs un daļēji arī izsauca reakciju Latvijas nacionālajās aprindās. Šo apstākļu dēļ mēneša beigās viņš devās 14 dienu atvaļinājumā, kuru pavada savā lauku īpašumā.

Pēdējās nedēļās Valdmanis ir palicis uzmanīgāks ar saviem autonomijas prasījumiem. Mēneša sākumā, gan jau zinādams par Berlīnē notiekošajām pārrunām attiecībā uz to, kā priekšnoteikumu militārai un saimnieciskai sadarbībai ar Vāciju arvien izvirzīja Latvijas patstāvību, taču viņš caur saviem starpniekiem liek veicināt domu tikai par Latvijas legalizētu atšķiršanu no Padomju Savienības. Balstīdamies uz to, viņš gan cer arī izspiest patstāvīgu politisku statusu Latvijai.

Ja līdz mēneša vidum tika pieņemts, ka Latvijas patstāvība tiks izšķirta tuvākā laikā — negribēja apklust baumas par apspriedēm Berlīnē šajā jautājumā, tad mēneša beigās iestājās būtiska atzīlība. Kaut gan vēl nav paziņots par to, ka firers noraidītu autonomiju, tad tomēr kopumā vairs nerēķinās ar tūlītēju būtisku pārmaiņu. Jauno ministru sarakstu publicēšana aizņēma visu politisko aprindu prātus — sevišķi iepriekšējā mēneša vidū. Tika izteiktas un apspriestas dažādas iespējas. Tā citu starpā par ministru prezidentiem minēja latviešu sūtni Berlīnē Voitu, Dankeru vai Kviesi un apakšpulkvedi Freimani; Valdmani, Freimani, Andersonu vai Veisu — kā iekšlietu

ministru, Zanderu — kā tautas labklājības ministru, Puksi vai Prīmani — kā kultūras ministru, Zāgaru, Skujevicu u.c. — kā saimniecības un finanšu ministru. Arī Ostministrijas lietu pārvaldnieka Kleista uzturēšanās Rīgā mēneša sākumā un viņa nopietnās pārrunas ar vadošajām latviešu personībām tika pārspriestas līdzīgā garā. Vēl tagad šī diskusija nav pilnīgi apklususi, bet pēc dziļas vilšanās sākumā, jo nekas tai nesekoja, tā ir atkāpusies otrā plānā. Jauno pasākumu gaitā Valdmanis pats cerēja iegūt tagadējā iekšlietu ģenerāldirektora Dankera posteni un būt pārstāvētam jaunajā kabinetā un uzņēma kontaktus pat ar saviem politiskajiem pretiniekiem, arī ar apakšpulkuvedi Freimani, kas neapšaubāmi ir vāciešiem draudzīgs. Ja kļūs zināma firera nostāja — karam turpinoties, satversmes ziņā neizdarīt nekādus grozījumus, tad ir sagaidāms, ka iestāsies lielāks pesimisms, neraugoties uz tajā laikā izskanējušo diskusiju šajos jautājumos. Tik ilgi, kamēr šis jautājums netiks galīgi izšķirts, nedrošība un pašreizējais labilais stāvoklis pastāvēs. It sevišķi leģionāru aprindās uzsver nepieciešamību dot karojošiem latviešiem skaidru politiskā kursa līniju un ideālu, kura dēļ varētu cīnīties. Patlaban tas tā nav, un šis fakts dod iemeslu reiha, attiecīgi vācu civilpārvaldes politikas dzīvai kritikai.

Izmantodams šādu noskaņojumu, Valdmanis arvien ir mēģinājis dot triecienu, kas ievadītu Latvijas valststiesisko attiecību noskaidrošanu. Viņa atvaļinājuma laikā, 19. martā, latviešu Pašpārvaldes kontroles vadītājs Vanags kādas ģenerāldirektorijas sēdes laikā izteica priekšlikumu izstrādāt rezolūciju ģenerālkomisāram, kurai ir jāsaturs 3 punkti:

1. Protests pret 1919.—1924. gadagājuma mobilizēšanu.

2. Prasība pēc tāda plebiscīta, kurā latviešu tauta oficiāli izteiktu vēlēšanos būt šķirtai no Padomju Savienības.

3. Latviešu tautas reprezentanta vispārējas vēlēšanas.

Šos priekšlikumus acīmredzot ir veicinājis Valdmanis, kurš pats negribējis nākt atklātībā. Pirmais priekšlikums gan ir tīri formāls, bet tam skata pēc latviešu tautai (attiecīgi galvenokārt latviešu Pašpārvaldei) vajag sagādāt politisku alibi neitrālo un naidīgo ārzemju priekšā. Otrais punkts par atdalīšanos no Padomju Krievijas no jauna izvirzītu jautājumu par latviešu autonomiju, jo, atdaloties no Padomju Krievijas, zustu apiešanās ar Latviju kā ar ienaidnieka zemi. [..]

Realizējot 3. punktu, Valdmanis, balstīdamies uz pēdējās nedēļas iegūto popularitāti latviešu nacionālajās aprindās, acīmredzot cer uz savu paša ievēlēšanu un līdz ar to uz savas varas pastiprināšanu.

Ģenerāldirektoriem tas laikam kļuvis zināms, jo 23.03.43. notikušajā ģenerāldirektorijas sēdē tika noraidīts 1. un 3. punkts. Protestu pret mobilizāciju ģenerāldirek-

tori uztvēra kā tīri formālu un kā ģenerāldirektora Valdmaņa vēlreizēju mēģinājumu oficiāli apstiprināt savu viedokli, tai pašā laikā arī 3. punkts tika vienbalsīgi noraidīts, neskatoties uz Vanaga iniciatīvu, kas neapšaubāmi norāda uz Valdmaņa personu. Par 2. punktu — priekšlikumu plebiscīta sarīkošanai — apspriedisies vēl turpmākajās ģenerāldirektorijas sanāksmēs. Var pieņemt, ka šis punkts iegūs ģenerāldirektorijas piekrišanu, jo tas risina tādu jautājumu, kurš latviešu tautai ir pie sirds, un, beidzot, apmierinoša risinājuma gadījumā var novest arī pie autonomijas.

Pēc visa spriežot, vācu instances šo prasību noraidīs. Tas, ka Pašpārvalde šo jautājumu vienmēr pārcilā, liek secināt, ka te tā saskata vācu un latviešu attiecību galveno problēmu.

Būtisks liekas arī konstatējums, ka ģenerāldirektori seko Valdmanim tikai līdz zināmai robežai, ciktāl viņš tos tur savā pastāvīgā personiskā iespaidā. Ja Valdmanim neizdosies radīt izmaiņas leģiona lietā, tad viņš, neraugoties uz savu izveicīgo politiku un savu lielo personisko ietekmi, pamatu zaudēs arī ģenerāldirektorijā. [..]

Kā jau norādīts, vācu civilās administrācijas nostāja pret Valdmani vairs nav tik pozitīva, kā bija agrāk, pirmkārt tas ir izskaidrojams ar protokolu fabricēšanu un izplatīšanu. Ja nepārpotami tiks pierādīta viņa sākotnējā loma protokolu izplatīšanā, tad arī ģenerālkomisārs, kā viņš man pēdējās dienās kādā sarunā par šo gadījumu izteicās, noraidīs tālāku sadarbību ar Valdmani, un aktuāls kļūs jautājums par ģenerāldirektorijas pārveidošanu. Ģenerālkomisāra viedoklis ir tāds, ka amatu uzticēšana no jauna visiem kopumā nes sevī briesmas latviešu tautas uzmanību tādējādi atkal pievērst Valdmanim, kas ar baumošanas palīdzību cenšas sevi izrādīt kā vācu iestāžu nīstu un vajātu cilvēku, kas cieš savas iestāšanās dēļ par Latvijas nacionālajām interesēm. Visas direktorijas mainīšanu kopumā, nedodot cita veida politisku pamatojumu, atzītu tikai par iegastu, lai tiktu vaļā no Valdmaņa, un Valdmani sāktu uzskatīt par "nacionālu mocekli". Mērķtiecīgāk būtu, ja Valdmani padarītu nekaitīgu vai nu tieši par protokolu izplatīšanu, vai arī pierādītu viņam vēl kādu tikumiski homoseksuālu pārkāpumu un blēdības laikā, kad viņš darbojās kā ulmaniskais saimniecības ministrs. [..]

Provāciski noskaņotie latvieši pēdējā laikā norāda: no visiem latviešu iedzīvotāju slāņiem nāk ierosinājums, ka latviešu tautā vajag radīt vai arī pieciest tādu tautas kustību, kura, līdzīgi NSDAP Vācijā, latviešiem dotu vienotu politisko un pasauluzskatisko ievirzi. Tāda institūta nepieciešamība tiek uzsvērtā vienmēr — jo vairāk tāpēc, ka tā varētu palīdzēt novērst bīstamās vilšanās uzpausmes, ko radījusi autonomijas izpalikšana. Arī cīņā pret boļševismu aktīvi iesaistītiem leģionāriem, brīvprātīgiem šucmaņiem un latviešu jaunatnei tieši ir vajadzīgs ideāls, par kuru vērts cīnīties un arī mirt. Tīri negatīva ievirze, kas pieļauj tikai aizsardzību un boļševisma iznīcināšanu latviešu tautai neesot vairs pietiekama. Arī no vācu puses būtu gudrāk, pieļaujot tādu

tautas kustību, partiju vai tamlīdzīgu veidojumu, radīt ventili sadambējušos nacionālo un nacionālistisko instinktu noplūdei, kuri citādi varētu izlauzties pret vācu okupācijas varu. Tāda tautas kustība piemērotos NSDAP mērķiem, mazākais, iekšpolitiskajā sektorā un radītu vāciešiem draudzīgu latviešu tautas labāko spēku izlasi. Ir gan sagaidāms, ka šīs kustības locekļus terorizēs un nicinās viņu pašu tautas brāļi, bet šīs kustības biedrus varētu pamudināt NSDAP priekšzīme, kura no mazumiņa izveidojusies par spēku, kas pārvalda valsti. Vāciešiem draudzīgo noskaņojumu sākumā nevajadzētu ļoti uzsvērt, jo tad pastāvēt briesmas, ka vācu civilpārvaldes pasākumu kritiku pārnestu uz partiju un vēl — ka kustību piesātinātu "konjunktūras bruņinieki", kuri sevi grib parādīt vācu instancēm patīkamā gaismā. Pat vismazākajos ciemos ar izglītojošiem priekšnesumiem un sanāksmēm latviešu tautai vajagot dot pozitīvu ievirzi un politisko ideālu, kas varētu piesaistīt jaunatni. Patlaban latviešu attieksme pret visiem dzīves ikdienas jautājumiem esot negatīva, tie noraidot ne vien boļševismu, bet arī nacionālsociālismu, kuru maz pazīst un vērtē vienīgi pēc vācu pārvaldes pasākumu iedarbības. Leģionāri nezinājuši, kā labā viņiem jācīnās, tāpat arī nav domājams, ka patlaban izveidotās Latviešu jaunatnes organizācijas izvirzītie mērķi varēs iedvesmot latviešu jaunatni ilgākam laikam. Latvijas patstāvība un autonomija pēc nacionālo aprindu un arī arvien plašāku tautas masu izpratnes esot vienīgais mērķis, par kuru būtu vērts cīnīties. Tā kā šī cīņa jāizkaro, vācu instancēm pretojoties, tad pastāv briesmas, ka pastiprināsies ilegāla kustība pret visu vācisko. Tādu virzību varētu aizkavēt vienīgi minētā veida tautas kustības vai partijas pieļaušana. Iekšpolitiskā cīņa, kura tad sāktos, novirzītu no autonomijas jautājuma un dotu arī laiku šī jautājuma galīgai noskaidrošanai un atrisinājuma sagatavošanai. Tieši pēdējās nedēļās līdzīgi ierosinājumi neatkarīgi cits no cita ir nākuši no visdažādākajiem iedzīvotāju slāņiem un sabiedrības aprindām, kas, liekas, ir faktiskas nepieciešamības zīme šajā virzienā. [..]

IV. Pretinieku aprindas

1. Komunisms

[..]

b) Komunistiskā partija un tās palīgorganizācijas.

Kā jau minēts pēdējā atskaites ziņojumā, sakarā ar saspīlēto militāro stāvokli Austrumos kļuvis manāms komunistiski ievirzīto elementu aktivitātes lielāks uzplūdums. Tādi novērojumi iegūti sevišķi lielākajās pilsētās. Pēc uzticības cilvēku ziņojumiem Maskavas informācijas ietekmē dažās Rīgas fabrikās jau slepeni sadalīti posteņi tam laikam, kad atgriezīsies boļševiki. Arī no dažiem lauku pagastiem ziņo, ka tur tādu pašu iemeslu dēļ jau sākuši nākošās izpildkomitejas izvēlēšanu.

Pašlaik Rīgā vēl pastāv 2 nelegālas komunistiskas grupas. Vienas grupas piekritēji atrodas tā saucamajā Maskavas priekšpilsētā. Viņi mēģina noorganizēt partizānu grupas

un šai nolūkā cenšas uzņemt sakarus ar bandītiem Latgalē. Tās locekļi tiecas iegūt sev ieročus. Otra komunistu grupa pastāv Vecmīlgrāvī. Šī grupa rīko sanāksmes un vāc drēbes partizāniem.

Darba audzināšanas nometnē Salaspilī pie Rīgas izdevās tikt uz pēdām komunistiskai organizācijai un to likvidēt. Nometnē sazvērnieki bija nodibinājuši 3 grupas. Viena no tām nodarbojās ar komunisma propagandu cietumnieku vidū, otra — ar bēgšanas no nometnes sagatavošanu un trešā — ar sprāgstvielu zagšanu. Sakarā ar spridzināšanas darbu vadītāja nepietiekamu kontroli darbos ārpus nometnes kādā akmeņlauztuvē nodarbinātie arestanti varēja piesavināties vairākus kilogramus donorita pakojuma. Kāds kalēja un atslēdznieka darbos nometnē nodarbināts cietumnieks izgatavoja apm[ēram] 16 gabalus 25 cm garas dzelzs caurules, kuras viņi piepildīja ar donoritu un ar melno pulveri un kam pievienoja degaukļu. Komunistiskie cietumnieki nojauta, ka drošības policija, boļševiku karaspēkam tuvojoties, nometnē ieslodzītos nošautu. Viņi gribēja mest sprāgstķermeņus pret policiju un cerēja panikas gadījumā, kurai būtu jāizceļas, mesties bēgt. Bija plānots izgatavot vēl vairāk sprāgstķermeņu, lai, vācu karaspēkam atkāpjoties, izdarītu sabotāžas. Kādu ieslodzīto, kurš nometnes komandantūrai gribēja nodot liecību par komunistiskajām izdarībām, citi smagi pārmācīja. Kā darītāji vai līdzinātāji 76 ieslodzītie tika pārvietoti no nometnes un turēti sevišķā arestā. Atsavinātās spridzināmās vielas nogādātas drošībā. Vadītāji — 31 persona — tika eksekutēti.

No ziņojumiem atklājās, ka Slokā pie Rīgas privātdzīvokļos pulcējās komunistiski elementi, kuri klausījās Maskavas raidītāju un šīs ziņas izplatīja fabrikas strādniekos. Šai sakarā tika arestētas 35 personas, kuras neatkarīgi cita no citas bija klausījušās Maskavas raidītāju. Novērošanā ir vēl divas grupas.

Cik maz var Latgalē paļauties sevišķi uz baltkrievu iedzīvotājiem un cik ļoti tie uzticas boļševistiskajiem saukļiem un čukstēšanai, atskaites periodā tas atkal ir apstiprinājies. Pagastos, kuros krievu iedzīvotāji ir pārsvarā, kļīst dzīva propaganda, kas aicina 1919.—1924. gadagājuma iesaukšanas gadījumā nepieteikties ne latviešu SS leģionā vai attiecīgi vērmahtā, ne darba dienestā. Bija izplatītas baumas, ka boļševiki atgriezīšoties un nogalēšot visus kopā ar piederīgajiem, ja paklausīšot iesaukšanai. Pagastos ar lielu krievu tautības iedzīvotāju skaitu atbilstoši liels bija to iedzīvotāju skaits, kuri neieradās iesaukšanas punktos. Tādu aģitāciju piekopa arī baltkrievu intelīģence. Kreisi noskaņotās personas neslēpti izteicās, ka labāk dosies pie partizāniem nekā sekos iesaukšanas pavēlei. Abrenes apriņķī iesaukšanas akcijas pirmajās dienās iesaukšanai pakļauto pieplūdums bija liels, bet tas drīz vien manāmi nokritās, kad komunistu puse sāka kontrpropagandu. Augšpils pagastā kāda grupa iesaukšanai

pakļauto vispār neparādījās, pēc tam tā tika aizturēta. Abrenē atrasti ar roku rakstīti uzsaukumi ar šādu tekstu:

"Jaunekļi! Nākošajās dienās notiks iesaukšana. Esiet visi kā viens, neierodieties uz iesaukšanu un galvenais — neko neparakstiet, jo tā jūs apstiprināt savu nāves spriedumu. Organizējieties, sagādāiet sev ieročus un atbalstiet partizānu darbību." [..]

Kad padomju krievu ziemas ofensīva ieguva telpu, tad pat viskrasākie nacionālisti, lielu baiļu pārmākti, savu glābiņu saskatīja vienīgi vācu uzvarā. Arī propagandas ziņā šīs aprindas toreiz bija neaktīvas un izturējās nogaidoši. Tagad, kad boļševiks ir atkal atdzis atpakaļ, nacionālisti jūtas drošāk, atkal sāk kļūt aktīvi, savam nacionālistiskajam graujošajam darbam labvēlīgus priekšnoteikumus iegūdami arī ar latviešu leģiona dibināšanu. Gandrīz viscaur jāuzduras uz viņu slepenās graujošās darbības zīmēm. Vajag rēķināties ar to, ka viņu darbība nākošajā vasarā atkal sasniegs kulmināciju.

Pēc uzticības vīru ziņojumiem izriet, ka īpaši aktivizējušies un izvērsties cenšas pārkonkrustieši. Sevišķi studentu vidū un inteliģences aprindās tiek piekopta dzīva propaganda. Tā, sakarā ar uzsaukumu latviešiem brīvprātīgi iestāties SS leģionā izcēlās kontrpropaganda, kur bija ieteikts izvairīties no iesaukšanas, uzrādot viltotus iemeslus. Šīs aprindas gatavojās arī uz eventuālu mobilizāciju, lai daudzus latviešus noskaņotu, ka viņi ir neaizvietojami [savā darbavietā].

Ievāktās ziņas par nelegālo studentu grupu "Brīvā Latvija" un par šī mēneša sākumā sagrauto nelegālo "Latvijas Vanagu organizāciju" pierāda, ka liela daļa nelegāli strādājošo organizāciju ir gaužām nenozīmīga un knapi spējīga uz kādu nopietnāku akciju. LVO ar nedaudziem izņēmumiem bija tikai pusaudži, un tās programma bija utopiska.

Statūtos ir precīzi noteikta štāba uzbūve. Tālāk, 4. punktā ir noteikts, kurš vadīs nodaļu bruņotai aizsardzībai, kurš — nodaļu speciāliem uzdevumiem — spiegošanai, propagandai un kā viņiem ir jādarbojas. Bruņotās aizsardzības nodaļai ir pakārtota arī flotes nodaļa.

Līdz šim atklāto 12 organizācijas locekļu lielākais vairākums vēl nav pārsniedzis 20 gadu vecumu. Lai gan no sākuma šī organizācija likās tikai niekošanās, tieši šis piemērs parāda, cik bīstamas sekas var būt jauniešu nesaprātībai. LVO uzdevumā salicējs Bucis un iespiedējs mācekļis Žervinskis, starp citu, viņš ir vācu izcelsmes, pēc darba dzelzceļa tipogrāfijas telpās iespieduši ķēngu lapu 3200 eksemplāros, un tā ieturēta ļoti asos toņos. — Pielikums —. Šajā ķēngu lapā pāri plūst ienaids, firers apzīmēts par mūsu slepkavu un bendi, kurš savu tautu ved nāvē gluži tāpat kā Staļins. Tieši tajā brīdī, kad latviešu leģiona izveidošana ir dienu jautājums, skrejlapas mudina

uz sabotēšanu, kā arī uz to, lai neviens neietu strādāt uz Vāciju vai darba dienestā. Skrejlapa beidzās tā:

"Latviešu jaunatne, neļaujiet sevi krāpt un jau tagad gatavojieties aizstāvēt jūsu dzimteni Latviju un atbrīvot to no mūsu ienaidniekiem."

Iespieduma tehnikas ziņā šis uzsaukums pieder pie labāk izpildītajiem.

Lai īstenotu savus plānus, LVO sākusi vākt ieročus. Līdz šim atrasti: viens automāts, viena krievu šautene ar 300 patronām un viena 6,35 kal[ibra] Valtera pistole. Bija mēģināts iegūt vēl vairāk kabatas ieroču, ar kuriem tiktu apbruņoti skrejlapu izplatītāji, lai viņi varētu pretoties, ja tos arestētu. Tik tālu tomēr nav nonācis.

Drukāšana atklājās ar kāda vietējā uzticības vīra starpniecību. Visas skrejlapas — 3200 eksemplāru — kādu dienu pēc iespiešanas Vaclava Jurša dzīvoklī konfiscēja. Agrāk izplatītās skrejlapas "Latviešu jaunatnei" eksemplāri netika atrasti.

Turpmākajā izmeklēšanā noskaidrojās, ka organizācijas vadītājs Viktors Kluis ir vācis detonatorus un sprāgstvielas, lai organizētu sabotāžu aktus Rīgas cementa fabrikā. Tad vēl viņš ierosināja savai paziņai Irmāi Baumanai Spilves lidlaukā vākt ziņas par militāriem objektiem.

Aizdomas par to, ka LVO saviem mērķiem ir pakļāvusi kādu komunistu funkcionāru, nav apstiprinājušas.

Ziņojuma laikā tika pabeigta kopš 1942. g. 14. XI notiekošā akcija pret LNS un "Tautas Balsis" izdevējiem. Par detaļām ir ziņots iepriekšējās atskaitēs. Kopumā ir izdarīti 102 aresti. Pašlaik arestā atrodas 73 personas. No tām 9 ir ar augstskolas izglītību, 7 virsnieki, 19 apakšvirsnieku, 3 šucmaņu dienestam piederīgie.

LCVVA, R-82. f., 1. apr., 39. l., 111.—188. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 17

O.Drekslera raksts A.Rozenbergam

Rīgā

1943. g. 4. augustā

Ļoti godātais reihsministra kungs!

Ostlandes reihskomisāra kungs man ir pārsūtījis Jūsu 1943. g. 23. jūlija ziņojumu par Latvijas ģenerālapgabala vispārējo politiku. Nevaru atbrīvoties no iespaida, ka Jūs savā rakstā esat vadījies no nepamatotiem pieņēmumiem un nepareizas informācijas par

manu vispārējo politisko virzību. Manas politikas mērķis divos pēdējos gados ir bijis — veicināt zemē mieru, ko atradu, tur ierodoties, un kara vajadzībām paņemt no zemes tik, cik vien iespējams. Esmu vadījies no atzinuma, ka šo mērķi vislabāk var sasniegt, sadarbojoties ar vietējiem pārstāvjiem. Tādēļ gluži apzināti es balstījos uz nacionālajām aprindām, jo tikai šīm aprindām ir nepieciešamā pārlicība par kopējas cīņas vajadzību un tām ir arī nepieciešamā iekšējā pieklājība. Atšķirībā no citiem ģenerālapgabaliem manā ģenerālapgabalā vēl nav iecelta paliekoša vietējā pārvalde. Esmu ļoti neatlaidīgi gan mutiski lūdzis, gan rakstījis par Rīgas pilsētas pakļaušanu vietējai pārvaldei, jo bez tiesībām lemt pār Rīgu zemes pārvalde ir vienīgi torss. Taču uz manām neatlaidīgajām prasībām līdz šim diemžēl nav atbildēts. Man un arī tām iedzīvotāju aprindām, kuras es izmantoju savu mērķu sasniegšanai, ir pavisam skaidrs, ka izlemt par Latvijas ģenerālapgabala galīgo valststiesisko formu karalaikā nav iespējams un jebkura diskusija par Latvijas brīvvalsti jau no sākta gala ir neiespējama. Šāds ieskats ir izplatīts visā tautā. Balstīdamies uz savu vairāk nekā divu gadu ilgo pieredzi, vēršu uzmanību uz to, ka Latvijā inteliģenci nevar nošķirt no pašas tautas. Intelektuālais slānis pēc apjoma nav liels, kā tas mēdz būt Rietumeiropā, kur šis slānis politiku ietekmē vienīgi savu bezsakņu ideju dēļ. Šis slānis te arī ir sastopams, bet tik mazs un nenozīmīgs, ka viņa ietekme ir niecīga. Viņu inteliģence patiesībā ir latviešu zemnieku pēcnācēji pirmajā vai otrajā paaudzē. Ar laukiem viņus saista radnieciski sakari, un vēl vairāk — pilsētu vidusšķira ir izveidojusies tikai pēdējos gadu desmitos. Tā būtu īstenības pārprašana, ja [mākslīgi] konstruētu īpašu plaisu starp latviešu inteliģenci un pārējo latviešu tautu. Arī agrākais ģenerāldirektors Valdmanis piederēja šim iepriekš raksturotajam inteliģences slānim. Es joprojām norādu uz to, ka Valdmanis savas darbības laikā manus uzdevumus ir veicis labi. Kas attiecas uz atsevišķiem pārmetumiem par Latviešu jaunatnes organizāciju, atļaujos aizrādīt, ka par šo jautājumu esmu jau izsmeļoši ziņojis reihsministra kungam. No Jūsu raksta, augsti godātais reihsministra kungs, var secināt, ka acīmredzot ir radušies daži pārpratumi. Kad latviešu jaunatnes organizācijas dibināšanas jautājums bija dienas kārtībā, man vajadzēja Valdmanim atļaut kopējā apspriedē ar ģenerāldirektoriem nodibināt sakarus ar vadības un padomdevēju štāba priekšnieku. Pēc visa tā, ko es līdz tam biju dzirdējis par Valdmaņa nostāju jaunatnes organizācijas jautājumā, man nebija iebildumu, ka Valdmanis pirms sanāksmes informētu par jaunatnes organizāciju. Pirms vairākiem mēnešiem no bijušā vācu sūtniecības locekļa Rīgā Dr. Lekcika saņēmu kādu materiālu, kurā bija teikts: Valdmanis uzskata, ka vācu interesēs būtu, lai visu latviešu jaunatni aptvertu vienā organizācijā, kura pakāpeniski veidotos nacionālsociālistiskā garā. Šai jaunatnei vajagot

sniegt jaunus ideālus, tādus kā bolševisma apkarošana, līdzdarbība vācu vadītajā jaunajā Eiropā, pievērst sportam un citām nodarbībām brīvajā laikā.

Kā es reihskomisāra kungam jau ziņoju par šo jautājumu, tieši Valdmanis bija tas, kas kopīgajā sēdē ar ģenerāldirektoriem izteicās pret manis izraudzīto hauptmaņa Mateasa kandidatūru vadības un padomdevēju štāba šefa amatam. Ja arī mans toreizējais jaunatnes nodaļas vadītājs ir nosūtījis Jūsu ministrijai tiešu ziņojumu, mani neinformēdams, ka latviešu jaunatnes vadības un padomdevēju štāba vadītāja kandidatūras maiņa izriet vienīgi no ģenerāldirektora Valdmaņa vēlēšanās, tad man diemžēl Jums jāteic, ka šis ziņojums neatbilst patiesībai. Šis pats jaunatnes pārstāvis izteicis domu, ka mans galvenās pārvaldes līdzstrādnieks Zimms izturējies necienīgi pret Valdmani, taču es kategoriski noraidu šo apvainojumu, kurš nav izskaidrojams ne ar ko citu kā ar jaunatnes pārstāvja brieduma trūkumu. Manam līdzstrādniekam bija ne tikai tiesības, bet arī pienākums informēt mani par ģenerāldirektora Valdmaņa ziņojumu. Viņam arī nebija nekāda motīva šo Valdmaņa ziņojumu noraidīt, jo mans uzskats par apriņķa jaunatnes vadītāja uzdevumiem manam līdzstrādniekam bija zināms. Atļaujos vēlreiz aizrādīt, ka šo manu viedokli nekāda Valdmaņa iejaukšanās neiespaidoja. To visu atspoguļo arī mana līdzstrādnieka Zimma materiāls, kurš, pēc manām domām, toreizējos notikumus atspoguļo pilnīgi skaidri un saprotami. Iedrošinos uzsvērt, ka kopumā latviešu jaunatnes organizācijas nodibināšana norisinājās ciešā sadarbībā ar jaunatnes pārstāvi pie reihskomisāra kunga. Es nožēloju, ka esmu spiests domāt, ka augsti godātais reihministra kungs acīmredzot no kādas puses, kurai trūcis gan vajadzīgā ieskata, gan arī disciplīnas, ticis nepareizi informēts. Uzdrošinos pielikumā pievienot obergebēitsfirera Liera (*Lüer*) — reihskomisāra jaunatnes nodaļas vadītāja 1942. g. 15. X dokumenta piebildi. Lūdzu Jūs ņemt vērā, ka Jūsu ministrijas piekritīgā daļa ļoti savlaicīgi, t.i., jau 1942. g. oktobrī, ar obergebēitsfirera Liera starpniecību bija informēta par šejienes notikumiem. Es pieņemu, ka Jums šī telefoniskā informācija nav tikusi paziņota. Noslēdzot sarunu par šo jautājumu, varu konstatēt, ka Valdmanis nekādā gadījumā sevišķi aktīvi nav nodarbojies ar latviešu jaunatnes organizāciju. Ja viņš šai jomā ir darbojies, tad tikai sakarā ar savu ģenerāldirektora amatu, un es nevarēju un negribēju liegt sniegt [viņam] vispārēju politisko ievirzi.

Šā gada pavasarī latviešu jaunatnes organizācijā parādījās šovinstiskas nokrāsas raksts, taču nekādu saistību ar bijušo ģenerāldirektoru Valdmani es nevaru ne meklēt, ne arī atrast. Atbildīgo par šo rakstu es esmu nekavējoties atbrīvojis, lai gan reihskomisāra kunga jaunatnes pārstāvis un mans jaunatnes pārstāvis viņam izdeva labas rekomendācijas un iestājās par viņu. Par Valdmaņa rakstu "*Das lettische Problem*" esmu jau reihskomisāra kungam izsmeļoši ziņojis savā rakstā 1943. g. 20. aprīlī. Atļaujos to

pievienot kā 2. pielikumu. Man liekas, ka tomēr ir nepieciešams izkļedēt maldus. Valdmanis savu rakstu "*Das lettische Problem*" ģenerāldirektorijā nav popularizējis. Šis raksts, kā man tika ziņots, plašām ģenerāldirektorijas aprindām vispār nebija pazīstams. Šai rakstā skartās problēmas arī dienesta ceļā nav tikušas iztirzātas. No mana 1943. g. 20.04. ziņojuma reihsministra kungam lūdzu ņemt vērā, ka es kategoriski noraidīju Valdmaņa rakstu, lai gan man tas tika nodots kā Valdmaņa privātdarbs. Es vispār atteicos ar to nodarboties.

Ar nožēlu man jāpieņem, ka Jūs, augsti godātais reihsministra kungs, neesat saņēmis 1943. g. 29. janvāra ģenerāldirektoru kopējās sēdes protokolu, kurā parādīta mana nostāja pret reihskomisāra kungu, par ko lūdzu pārliecināties 2. pielikumā. No manas toreizējās iekļaušanās izriet, ka es — kā tas pats par sevi saprotams — būtu atradis vajadzīgo noraidīšanas formu, ja apspriede turpinātos Valdmaņa ierosinātajā formā. Taču jākonstatē, ka tas tā nenotika. Tādēļ man arī trūka iemesla, lai šajā sēdē atņemtu ģenerāldirektoram Valdmanim vārdu.

Es vienmēr uzskatu par mērķtiecīgu, lai ģenerāldirektori izteiktos brīvi un atklāti, ar vajadzīgo taktu un respektu, cik vien tas ir iespējams, un tādā veidā es uzzinu lietas, kas man citādi tiktu noklusētas. Es nedomāju, ka Jūs varētu pievienoties uzskatam, ka šādos gadījumos es būtu nepietiekami sargājis vācu cieņu un vācu intereses. Kopumā ņemot, Valdmaņa gadījumu es uzskatu nevis par simptomu, bet par epizodi. Viņam vajadzēja atkāpties tādēļ, ka viņš neievēroja vajadzīgo formu. Man nekas nav zināms par to, ka viņš Latvijas ģenerālapgabalā būtu izveidojis īpašu aparātu. Jo sevišķi man nav skaidrības par to, kādi starpnieki viņam ir un kādās organizācijās. Valdmanim latviešu tautā piekritēju bija tik maz, ka viņa aiziešana nekādu satraukumu nav izsaukusi. Valdmaņa gadījumu tagad, tāpat kā iepriekš, es neuzskatu par problēmu. Iesaucamo reģistrēšanas un iesaukšanas rezultāti apliecina to, ka divos pēdējos gados izvērstais politiskais kurss latviešu tautā ir atradis visai auglīgu pamatu. Man liekas maldīgi kaut aptuveni pieņemt, ka šie rezultāti ir sasniegti opozīcijā pret Valdmani. Regulāri es saņemu tik daudz piemēru labas sadarbības gribai visos iedzīvotāju slāņos, ka es negribu un arī nevaru mainīt savu iesākto politisko virzienu, kuru es atzīstu par pareizu. Es atsakos darboties pret savu pārliecību un izpildīt uzdevumus, ko es uzskatu par nepareiziem. Pats par sevi saprotams, ka es nesu atbildību par notikumiem Latvijas ģenerālapgabalā. Bet sekmīga darba paveikšana ir iespējama tikai tad, kad manas prasības tiek pildītas, pretējā gadījumā ikviens secinājums ir jānoraida.

Pēdējā laikā es esmu iesniedzis reihskomisāra kungam izsmeļošu situācijas izskaidrojumu, kuru šeit pievienoju kā 3. pielikumu. Jums, augsti godātais reihsministra

kungs, man jāuzsver arī tas, ka nevis es nesīšu atbildību par manu ierosinājumu noraidīšanas sekām, bet gan tā puse, kas noraida.

LCVVA, R-69. f., 1^a apr., 2. l., 365.—370. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 18

Latvijas ģenerālkomisariāta nodaļas vadītāja Dreslera paskaidrojums sakarā ar R.Bangerska radorunu

Rīgā

1943. g. 7. oktobrī

Attiecas uz ģenerāļa Bangerska radorunu (1943. g. 6.10.)

Cenzors fon Menzenkampfs manu uzmanību pievērta tam, ka "Tēvija" gatavo iespiešanai iepriekšējā vakarā radiofonā teikto ģenerāļa Bangerska runu. Runā ir šādas vietas:

"Ka patiešām tas tā ir, par to man bija prieks un gandarījums dzirdēt no vācu augstākā SS un policijas pavēlnieka Lielvācijas iekšlietu ministra Himlera īsi pirms aizbraukšanas uz fronti. Sarunā ar mani, klātesot vairākām citām atbildīgām personām, viņš teica, ka mūsu brigādes cīņas ar lielu uzmanību vēro vācu vērmahta virspavēlniecība un tā visās stadijās — gan uzbrūkot, gan arī aizstāvoties — guvusi vienbalsīgu atzinību.

Augstākais vērmahta virspavēlnieks un Lielvācijas vadonis Ādolfs Hitlers teicis, ka tā tauta nevar gluži iznīkt, kura dod tik dūšīgus cīnītājus, tā nevar palikt ēnā. Reihsfirers Himlers piebilda, ka mūsu leģionāru cīņas lielā mērā nogludinājušas ceļu tam, kas, kā viņi zinot, esot visu latviešu sirdsvēlējums, t.i., Latvija un viņas vieta Jaunajā Eiropā."

Menzenkampfs šaubījās, vai dienas laikrakstiem atļaut runu publicēt. Kamēr sagatavoja tulkojumu, es pārliecinājos par sekojošo:

ģenerāļa Bangerska uzrunu Rīgas galvenā raidītāja hronikas nodaļa bija noteikusi uz 1943. g. 6. oktobri. Ģenerālis radiofonā ieradās plkst. 14.15, lai uzrunu ierunātu vaska platēs. Viņš uzrādīja manuskriptu latviešu valodā, kuram, pēc hronikā dežurējošā vācu ierēdņa Ketnaka izteikumiem, bija cenzūras atļauja. Ketnaks maldīgi domāja, ka cenzūras atzīmi izdarījusi mana nodaļa.

Viņš bija klāt kādā telefona sarunā starp mani un raidījumu vadītāju Flemmingu, tas vēl pastiprināja viņa pārliecību, jo Flemmings man ierosināja izmantot ģenerāļa Bangerska radiatoru.

Toreiz es piekritu runāt ar direktoru Unāmu, bet uzsvēru, ka radiofonam manuskripts savlaicīgi jāpieprasa no Bangerska un jāiesniedz mums. Manuskripta pieprasīšana un nodošana mums nenotika; vēl vairāk: ierēdnis Ketnaks bija paviršs. Viņam vajadzēja rūpīgi pārbaudīt publicēšanas atļauju un vēlreiz mums piezvanīt.

Šodien viņš vairs nevar pateikt, kā radusies publikācijas atļauja, jo Bangerskis manuskriptu aiznesis līdz. Leģiona vadība par šo gadījumu informēta tikpat maz kā Jekelna štābs. Rīgas galvenais raidītājs atzīst, ka tā ir nolaidība, jo vairāk tādēļ, ka intendantam un raidījumu vadītājam, kad 7.10. priekšpusdienā tiem jautāju, nebija ne jausmas, ka Bangerskis iepriekšējā vakarā runājis radiofonā.

Pēc cenzora Menzenkampfa paziņojuma sākumā par minētajām vietām man bija politiska rakstura iebildumi. Pēc tam kad biju saņēmis tulkojumu, galvenajās līnijās savus iebildumus atmetu, taču es nevaru atbildēt par runas piemērotību preseī, sevišķi kas attiecas uz firera domu citējumiem un SS reihsfirera Himlera izteikumiem. Tas nedrīkst notikt, ka firera domas un SS reihsfirera Himlera izteikumus publicē presē bez augstāku instanču ziņas, — šai gadījumā vismaz tam bija jābūt obergruppenfirera Jekelna štābam. Cenzors Menzenkampfs norādīja "Tēvijai", ka firera citēšanai vajadzīga noteikta atļauja, un publicēšanu aizliedza. Es nedomāju, ka šādu pamatojumu "Tēvija", respektīvi, ģenerālis Bangerskis, nesaprātis.

Ir zināms, ka SS reihsfirers Himlers neiebilst, ka viņa izteikumi parādās atklātībā tādā formā, kādā tie tika teikti sakarā ar uzņemšanu leģionā. Es kategoriski noraidu jebkuru atbildību par runas atļaušanu radiofonam.

Rīgas galvenais raidītājs ir atkāpies no līdzšinējās prakses ievērot piesardzības pasākumus un caurskatīšanai iepriekš pieprasīt runas [tekstu] vācu un latviešu valodā.

Tātad tam piekrist atbildība un — šai gadījumā — sagaidāmais nopelums.

Nodaļas vadītājs Dreslers

[O.Drekslera rezolūcija]: Oberfervaltungsgrāfam Zimmam ar lūgumu iepazīties.

[Zimma piezīme]: Piekritu.

PKVIA, T-454, r. 92., k. 000047, 000048.

Tulkojums no vācu valodas.

Latviešu ierēdņu un inteligences grupas iesniegums R.Bangerskim

Rīgā

1943. g. 16. oktobrī

Augsti godājamam

Latviešu leģiona ģenerālspektora kungam

Kā Jums, augsti godātais ģenerāļa kungs, labi zināms, sakarā ar kara joslas tuvošanos Latvijas robežām plašus latviešu tautas slāņus pārņēmis atkal liels nemiers un bažas, ka eventuālas vēl tālākas frontes saīsināšanas gadījumā mūsu zemi atkal varētu pārplūdināt boļševiku masas, kas nozīmētu visas mūsu dzīves izpostīšanu un latviešu tautas bojāeju. Sakarā ar to daudzi mūsu sabiedrības pārstāvji domā, ka ir pienācis brīdis, kad vajag nopietni ķerties pie mēģinājuma organizēt latviešu tautas paš aizsardzību, ka Jūs, augsti godājamais ģenerāļa kungs, dabiski, būtu tā persona, kurai šai svarīgā lietā vajadzētu uzņemties iniciatīvu. Pēc šo daudzo sabiedrības locekļu domām, būtu nepieciešams jau vistuvākā laikā saukt pie ieročiem visus, kas spēj tos nest, lai izveidotu pēc iespējas lielāku latviešu armiju ar precīzu uzdevumu aizstāvēt latviešu zemes robežas pret boļševikiem, resp[ektīvi], krieviem. Ir pats par sevi saprotams, ka šī organizēšanās un arī pati cīņšanās pret boļševikiem var notikt tikai ar vācu armijas atbalstu un ciešā sadarbībā ar to.

Lai šo uzdevumu sekmīgi veiktu, tomēr būtu iepriekš jāņem vērā un jāapmierina zināmi psiholoģiski priekšnosacījumi. Lai gan tautā pastāv bažas, tomēr līdzšinējos apstākļos mobilizācija nebūtu ne populāra un nedotu pilnīgi apmierinošus rezultātus ne skaita, ne kvalitātes ziņā, jo var paredzēt, ka daudzi mēģinātu izvairīties un arī tie, kas neizvairītos, būtu zināmā mērā depresijas stāvoklī, jo tos nomāktu apziņa, ka viņiem nav pozitīva mērķa cīņai. Ja aizrādītu, ka šāds mērķis varētu būt vienkārši dzīvības glābšana, tad var paredzēt, ka atradīsies tādi, kas domās, ka to spēj labāk panākt paši uz savu roku, veicinot tādā kārtā vispārēju demoralizāciju.

No otras puses, tām aprindām, kuras labi saprot stāvokļa nopietnību un gribētu darboties tai virzienā, kā stāvoklis to prasa, rokas ir saistītas, un tās nevar izlietot savu morālisko autoritāti, lai ar visu krūti iestātos par šo svarīgo aizsardzības organizēšanu, jo, tā kā aizrādījuma uz briesmām vien nepietiek, tām nav citu pietiekamu spēcīgu argumentu, kuriem, lai varētu tautu pārliecināt, vajadzētu būt balstītiem kādos pozitīvos mērķos. Ja minētās aprindas šādos apstākļos mēģinātu ierosināt plašāku kustību cīņas gara kāpināšanai, tad vairāk vai mazāk sarūgtinātā un neuzticības pilnā tauta redzētu viņos tikai personiski ieinteresētus vācu aģentus un uzlūkotu viņu runas par parasto svešas intereses aizstāvošas propagandas izpausmi, kurai netiek piegrieztā vērība un kura

nerod vajadzīgo atbalstu. Tāpēc šī paš aizsardzības organizēšana var cerēt uz pilnu panākumu tikai tad, ja tiktu apmierinātas tās mūsu tautas visu šķiru ilgas un vēlēšanās, kuru piepildīšanās sagaidīšana lika visiem latviešiem ar tādu sajūsmu apsveikt vāciešu ienākšanu Latvijā 1941. g. Šī visu mūsu tautas locekļu vienmēr degošā un neatvairāmā dvēseles prasība, bez kuras piepildīšanas tie nejutās spējīgi dzīvot cilvēku cienīgu dzīvi un tāpēc ir garā nospiesti, ir, kā Jums labi zināms, Latvijas Valsts suverenitātes faktiskā restaurācija, kuru ar viltu un varmācību nomāca boļševiki. Vienīgi, ja tiktu atkal atjaunota Latvijas Valsts, kas juridiski nekad nav pārstājusi pastāvēt, tas dotu visiem latviešiem pozitīvus centienu mērķus, piepildītu to sirdis ar entuziasmu un liktu tiem ar lielu sparū iet cīņā pret saviem mūža ienaidniekiem — boļševikiem.

Tā kā visu šo norādīto latviešu vajadzību un vēlēšanos apmierināšana atkarīga no vācu okupācijas varas, tad mēs domājam, ka būtu lietderīgi griezties pie tās pārstāvjiem ar attiecīgu ziņojumu.

Vairāk nekā 40 parakstītāju vidū

Prof. P.Jurevičs,	Ārk. prof. K.Ābele,
Prof. K.Straubergs,	Mariss Vētra,
Jūlijs Roze,	Ārk. prof. Fr.Gulbis,
Inž. Arturs Ozols,	Ā.Kaktiņš,
Ģen. V.Tepfers,	Inž. A.Bulle,
Prof. E.Blese,	Prof. P.Starcs,
J.Zalcmanis,	Prof. T.Celms,
A.Skrēbers,	Edv.Mednis,
Dr. V.Ginters,	Kārlis Skalbe,
Dr. Ed.Šturms,	Prof. K.Kundziņš,
Ārk. prof. L.Āboliņš,	Prof. L.Liberts un citi.
Aug. Koraus,	

[Iesniegumu vēl parakstīja P.Ķiķauka, Ž.Katlaps, H.Vītols, L.Sēja, R.Veidemanis, J.Celms, T.Grīnbergs, E.Zariņš, K.Ķezbers, K.Raudive, J.Siliņš, K.Ozols, T.Seglenieks, V.Eglītis un P.Dāle. *Sastād. piezīme.*]

Bangerskis R. Mana mūža atmiņas. — Kopenhāgena, 1959. — 3. sēj. — 84., 85. lpp.

RSHA pārstāvja Ostministrijā G.Bergera raksts H.Himleram

[Berlīnē]

1943. g. 30. oktobri

Attiecas uz dekrēta projektiem Igaunijas un Latvijas autonomijai

Reihsfirer!

Pēc pamatīgām apspriedēm — arī ar svarīgiem Valsts Drošības galvenās pārvaldes kungiem — šodien iesniedzu reihisleiteram Rozenbergam šeit pievienotos uzmetumus par Igaunijas un Latvijas autonomiju, lūdzot viņu izteikt savu attieksmi pret tiem.

Dekrēta uzmetums A), ko sastādījis krietns valdības virspadomnieks Dr. Labs, pirmām kārtām ietur līniju, kas sakņojas reihisleitera Rozenberga uzskatos. Dekrēta uzmetumā B) es esmu turējies pie SS reihsfirera vadlīnijām.

Es būtu ļoti pateicīgs reihsfireram par korektūru.

Sakarā ar reihskomisāra Lozes šīsdienas apmeklējumu lieta ir nonākusi visai neatliekamā stadijā. Gan mani, gan manu darbu Loze ir aizskāris ļoti smagi. Ko vien bija iespējams pareizi ievirzīt, to esmu darījis. Jautājums patiesībā ir vienīgi par to, ka SS reihsfirers Igaunijas un Latvijas valdības vīriem devis mājienu, ja SS rindās iekļautie brīvprātīgie drošsirdīgi izturēsies, tad firers vispārējos impērijas ietvaros nav pretī autonomijai. Loze ir dziļi sarūgtināts, ka viņš pats attiecīgajās instancēs to nav pateicis. Lieki runāt par apsaukāšanos un par apvainojumiem. Es nožēloju, ka ir tādi gauleiteri, kuriem ne tikai ir tik maz takta, bet galvenais — kuriem tik ļoti maz ir pieklājības, ka viņi spējīgi šādas formas izpausmēm. Šai ziņā patiesi ir jānoskumst firera dēļ. Loze kritizēja par to, ka man nebija tiesību mobilizācijas jautājumā tieši saistīties ar Licmani. Es atbildēju — ja nebūtu iespējams cits ceļš, tad, reihskomisāram tik maz atrodoties savā novadā, uz visiem jautājumiem un prasībām atbildi varētu saņemt pēc nedēļām ilgas gaidīšanas.

Pēc NSDAP parastā cīņas paņēmiena gaidu spēcīgu abu reihskomisāru uzbrukumu manai personai. Ostministrijas kungiem esmu visai nepatīkams. Tāpat domā arī no sākuma pret mums draudzīgi noskaņotie ministrijas darbinieki, kuru skaits vēl joprojām ir liels. Loze atsveicinājās, sakot: "Ne spalvas!" (*Weidmanns-Heil!*) — un teicās žēloties fireram.

Es atbildēju: "Pie joda!" (*Weidmanns-Dank!*). Uz sūdzību raugos vienā mierā. Reihisleiters Rozenbergs bija manāmi priecīgs, ka vētru paņēmu uz sevis, jo uzbrukums bija vērsts pret viņa personu, tāpēc ka aiz bailēm viņš nebija Lozi iepazīstinājis ar

apsvērumiem, kurus mēs Ostministrijā ņēmām vērā, — kāda veida autonomija dodama Igaunijai un Latvijai. Rozenbergs šobrīd ir pārliecināts: ir neiespējami ar Lozi kā reihskomisāru sadarboties, kā pieklājas.

Man nesaprotamu iemeslu dēļ Lozem ir bezgalīgs naidis pret SS daļām. Visvairāk viņu satrauca ģenerāļa Bangerska šī gada 6. oktobra radoruna. Vērsu viņa uzmanību uz to, ka tā ir viņa paša lieta — uzraudzīt radio un tur, kur viņam teksts liekas neatļaujams, tas jāizsvītro. Un ir pavisam savādi, ka par 6. oktobrī notikušu faktu reihskomisārs uzzina tikai pēc 20 dienām, lai uz pēdām par to sūdzētos Ostministrijā.

SS gruppenfirers G.Bergers

PKVIA, T-175, r. 22, k. 527773—527775.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 21

Okupēto Austrumu apgabalu ministrijas izstrādātais projekts par Igaunijas un Latvijas autonomiju

[Berlīnē]

1943. g. 30. oktobrī

Preambula

firera dekrētam par Igaunijas un Latvijas valstu izveidošanu

[..]

[Reihs] apsola Igaunijas un Latvijas tautām pašpārvaldi.

Šo solījumu turpmāk realizēs tik plaši, cik vien plaši un cik drīz to atļaus kara apstākļi.

Šī solījuma īstenošanai jau tagad pavēlu:

§ 1

Pārvērst līdzšinējos Igaunijas un Latvijas ģenerālapgabalus par valstīm (*die Länder*).

Valstīm ir savs karogs, ģerbonis un valsts zīmogs.

§ 2

Valsti pārvalda man atbildīga zemes valdība. To sastāda valsts ministri. Valdības priekšgalā atrodas ministru prezidents.

Valsts orgāni un iestādes ar savām amatpersonām nodrošina pārvaldi saskaņā ar reiha politiskajām, militārajām, policejiskajām un saimnieciskajām interesēm.

§ 3

Valsts valdībai ir piekritīga jurisdikcija. Budžetu nosaka ar valsts likumu.

§ 4

Justīciju realizē valsts zemes tiesu iestādes ar neatkarīgiem tiesnešiem. Līdzšinējā vācu tiesiskā kompetence pagaidām paliek spēkā.

§ 5

Igaunijas un Latvijas valstu iedzīvotājiem saskaņā ar pastāvošajiem noteikumiem ir Igaunijas un Latvijas pavalstniecība. Ārzemēs tie atrodas reiha aizsardzībā.

§ 6

Igaunijas un Latvijas aizsardzība pakļauta reiha suverenitātei. Tieši reiham piekrit suverenitāte aizsardzībā, muitas un valūtas lietās.

Pārējās jomās tiesību suverenitāte piekrit valstīm, kamēr reihs kopējo interešu labā uzņemsies arī citas atsevišķas suverēnās tiesības, it sevišķi, kad to nosaka karošanas un kara saimniecības vajadzības.

Lai realizētu šos uzdevumus, reihs var izmantot valstu pārvaldes.

§ 7

Suverēno reihi Igaunijas un Latvijas valstīs pārstāv reihskomisārs Ostlandē. Viņš ieceļ ministru prezidentus un pēc to priekšlikuma — ministrus. Ministru prezidentiem un ministriem amata pienākumu pildīšanā vajadzīga viņa uzticība.

Reihskomisāra uzdevums ir kopējās labklājības labā saskaņot zemju valdību darbu ar reiha interesēm.

[..]

Firers

PKVIA, T-454, r. 16, k. 000512—000514.

Tulkojums no vācu valodas.

O.Drekslera vēstule Lozem

Rīgā

1943. g. 4. novembrī

Personiski

Ostlandes reihskomisāra kungam Rīgā

Attiecas uz vietējo Pašpārvaldi

[..]

Savos agrākajos ziņojumos jau norādīju, ka nav realizējies 1942. g. organizatoriskais dekrēts, kur vāciešiem [Ostlandes] pārvaldē bija paredzētas tīri uzraudzības [funkcijas], bet vietējiem — pārāk neatkarīga izpildvara. Jau dekrēta publicēšanas laikā bija dažādi apstākļi, kas traucēja idejas īstenošanu. [..]

Visās administratīvā darba nozarēs dzīve ir aizgājusi dekrētam garām. [..] Uzskatu ne vien par vajadzīgu, bet arī par steidzami nepieciešamu pamatos mainīt pārvaldes formu Latvijas ģenerālapgabalā un paplašināt vietējās pašpārvaldes kompetences. [..] Jau ilgāku laiku principā vēlos ģenerāldirektoru posteņos iecelt jaunas personas, bet sastāpos ar grūtībām, meklējot kandidātūras. Kamēr labie, aktīvie ģenerāldirektori, kuri jau ilgāku laiku izsaka brīdinājumus, cenšas izstāties no vietējās Pašpārvaldes, neredzēdami nekādu iespēju pozitīvai sadarbībai, man paliek sliktie, kuri arī saredz administratīvās neejdzības, bet paši savas vājās pozīcijas dēļ nekādu aktīvu darbību neuzsāk. Tāpēc vietējā sektorā pozitīvam kopdarbam man paliek maz piemērotu cilvēku. [..]

Tādēļ esmu pūlējies atrast cilvēkus, kuriem vācu un latviešu kopdarbs ir dzīves mērķis. Man ir arī izdevies atrast šādus cilvēkus. Tomēr viņi domā, ka pašreizējos apstākļos nespēs pārņemt uzticēto amatu, un ar pilnām tiesībām norāda, ka pret esošajām administratīvajām neejdzībām sašķīdīs visa viņu labā griba. Tā vietējā Pašpārvaldē arvien vairāk es esmu spiests strādāt ar mazāk vērtīgiem līdzstrādniekiem, kaut gan labāki spēki eksistē, taču pašreizējā stāvoklī iesaistīt līdzdarboties tos nevaru, un viņi arvien norāda, ka ir neiespējami kārtīgi pārvaldīt Latvijas ģenerālapgabalu, ja Rīga nepakļaujas viņu kompetencei. Vienlaikus viņi uzsver, ka gebitskomisāra pozīcija kopējā administrācijas uzbūvē iezīmēta tik nenoteikta, ka ar Pašpārvaldes instancēm notiks ilgstoša kompetenču krustošanās. Šie iebildumi man jāatzīst par pamatotiem. [..]

Gebītskomisārs savus uzdevumus varētu veikt inspekcijas formā. Reihsministrijas un manas iestādes kopējā apspriedē 1943. g. 30. janvārī atrasts formulējums — gebītskomisāra uzdevumu loks ir aptverts tad, kad viņš darbojas kā inspektors.

Man vēlreiz jāteic, ka ar pašreizējiem ģenerāldirektoriem aktīvs un pozitīvs jauncelms darbs nav iespējams, bet, no otras puses, citus piemērotus cilvēkus es atrast nespēju, kamēr nebūs saprātīgi atrisināts gebītskomisāru kompetenču jautājums un sevišķi jautājums par Rīgas pilsētu. Atkārtoti esmu norādījis, ka visniecīšamākais ir Rīgas pilsētas stāvoklis zemes Pašpārvaldē un tāpēc no atbildības es atsakos.

Tādēļ lūdzu atrisināt jautājumu par gebītskomisāru kompetencēm, par Rīgas pilsētas statusu [...] vai arī mani atbrīvot no amata.

O. Dreklers

PKVIA, T-454, r. 16, k. 000455—000458

Tulkojums no vācu valodas

Nr. 23

Okupēto Austrumu apgabalu ministrijas telegramma Ostlandes reihskomisāram H. Lozem Rīgā

[Berlīnē]

1943. g. 11. novembrī¹

SS obergruppenfirera [Gotloba] B e r g e r a uzdevumā tiek norādīts, ka sakarā ar Maskavas lēmumiem latviešu neatkarības dienai [18. novembrim] ir jāpiešķir īpašs nozīmīgums. SS obergruppenfirers lūdz svētku dienu sevišķi atzīmēt un šai gadījumā parādīt vislielāko pretimnākšanu vietējiem iedzīvotājiem. Latviešu neatkarības dienai ir jāklūst par demonstrāciju pret Maskavas lēmumiem.²

Jānod rīkojums par karogu izkāršanu!

Parakstījis Brandenburgs,
okupēto Austrumu apgabalu ministra
personiskais referents

PKVIA, T-454, r. 92, k. 000006.

Tulkojums no vācu valodas.

¹ Labots pēc satura, oriģinālā "11.10.43."

² Domāti Maskavā notikušās antihitlerisko valstu koalīcijas (ASV, Anglija, PSRS) ārlietu ministru apspriedes lēmumi.

Nr. 24

A.Meijera telegramma SS reihsfireram H.Himleram

[Berlīnē]

1943. g. 10. novembrī

Attiecas uz Igaunijas un Latvijas pārvaldes pārorganizēšanu.

Noslēdzot mūsu Minhenes sarunu par Igaunijas un Latvijas ģenerālapgabalu jauno pārvaldes formu, uzdrošinos teikt, ka pēc pēdējās Staļina runas [Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 26. gadadienā] autonomā statusa noteikšana kļuvusi vēl akūtāka. Staļins skaidri pateicis, ka viņš drīzumā ieņemšot Baltijas piekrastes valstis un Karēlijas Somiju. Sakarā ar šo Staļina deklarāciju Ostministrija un Propagandas ministrija patlaban Igaunijā, Latvijā un Lietuvā rīko protesta mītiņus. Ir nodoms, pamatojoties uz firera pēdējo lēmumu, šīs izpausmes saistīt ar iesaukšanas akciju brīvprātīgo leģionā. Ievērojot jauno notikumu virzību, man šķiet, ka ir ieteicams neatliekami, cik vien ātri var, atrisināt igauņu un latviešu autonomijas jautājumu. Noslēgumā vēl ļoti lūdzu, ja ir iespējams, no 16. līdz 20. novembrim, saskaņojot reihministra Rozenberga un Jūsu laiku, šo lietu nodot fireram, jo līdz tam laikam reihisleiters Rozenbergs ir dienesta braucienā ieņemtajos rietumapgabalos.

Ostministrijā, pilnvarotais
Alfrēds Meijers

PKVIA, T-175, r. 22, k. 527769:

Tulkojums no vācu valodas.

SS reihsfirera H.Himlera telegramma A.Meijeram

[Berlīnē]

1943. g. 13. novembrī

Liels paldies par Jūsu 10.11.1943. telegrammu. Termins nolikts uz otrdienu. Saprotams, ka būšu. Pilnībā pievienojos reihministra un Jūsu ieskatiem.

Jūsu H.Himlers

PKVIA, T-175, r. 22, k. 527770.

Tulkojums no vācu valodas.

Latviešu Pašpārvaldes ģenerāldirektoru iesniegums O.Dreksleram

Rīgā

1943. g. 16. novembrī

Sakarā ar iekšlietu ģenerāldirektora šodienas iesniegumu par zināmu gadagājumu iekļaušanu [SS] ieroču karaspēka mobilizācijas vienībās un iesaukšanu vietējā pārvalde lielā cieņā Jums paziņo, ka savu palikšanu amatā uzskata par iespējamu vienīgi tad, ja tiek ņemti vērā sekojošie nosacījumi: iesauktie gadagājumi tiek gatavoti, vienīgi lai papildinātu vai izveidotu no jauna latviešu leģiona SS ieroču karaspēka vienības cīņai pret padomju bruņotajiem spēkiem. Šādu iekšlietu ģenerāldirektora paskaidrojumu iesaucamiem vietējā pārvalde uzskata par saistošu un citādā veidā jauniesaucamo iesaistīšanu neuzskata par savu pienākumu.

Latviešu kārtības policija jāpakļauj vietējai Pašpārvaldei, un to vācu iestādes visumā jau solīja. Pilsētās un apriņķos veikt iesaukšanu bez stingri pakārtota izpildu aparāta nav domājams, un tas novestu pie vēl lielākas iestāžu autoritātes krišanās. Ir nepieciešama arī kāda policejiska latviešu drošības iestāde boļševistiskās aktivitātes apkarošanai, kas, pazīstot savu zemi un cilvēkus, šo uzdevumu varētu veikt ar lielākām sekmēm nekā līdz šim. Ir pamatota pārliecība, ka tiks piešķirts pietiekams apmācības laiks, kas ir noteikti nepieciešams, jo pavasara notikumu atkārtojums, kad frontes vienībās tika iedalītas pilnīgi neapmācītas grupas, uz tautas noskaņojumu atstātu graujošu iespaidu.

Vienlaicīgi ar paziņojumu par iesaukšanu vajag darīt galu tādai praksei, ka iedzīvotāji tiek neregulāri norīkoti pildīt dažādu iestāžu dažādus ilgstošus dienesta pienākumus, pirms neilga laika iesauktajiem šucmaņiem ir jāatgriežas savos pagastos, kur tie ir nepieciešami drošības uzturēšanai. Šai jomā arī turpmāk, pastāvot nenoteiktajam stāvoklim, var nonākt pie iekšējās drošības sabrukuma zemē, ar ko pakalpotis būtu vienīgi ienaidniekam. Vienības cīņas vērtība neapšaubāmi lielāka ir tad, ja tā iesaistīta tieši pašu zemes aizsardzībā, tādēļ latviešu leģions izmantojams zemei tuvākajos rajonos, ir arī jāpanāk visas Austrumu frontes garumā izkaisīto latviešu šucmaņu bataljonu atpakaļvešana un viņu faktiskā iekļaušana latviešu leģionā. Vērmahtam piesaistītie latviešu brīvprātīgie palīgi, ar kuriem bieži vien apietas kā ar padomju karagūstekņiem, pēc saviem gadagājumiem tāpat jāpakļauj SŠ ieroču karaspēka latviešu leģiona vienībām.

Zemes pašpārvalde atļaujas no jauna aizrādīt uz to, ka tā pēc vislabākās gribas nespēj saprast stāvokli, kad, runājot par nekustamo īpašumu, latviešu tautu un viņas zemi vērtē kā Padomju Savienības sastāvdaļu, bet pilnīgi pretējais izpaužas tad, kad cīņā pret boļševismu jāiesaista tās dēli un resursi.

Tā kā tas ir cieši saistīts ar latviešu tautas pakļaušanu ieročiem, tad ir nepieciešams atrisināt jautājumu par Latvijas Republikas pievienošanas Padomju Savienībai neatzišanu un vēl jo vairāk tāpēc, ka zinām — šis varmācības tiesiskās izpausmes nav pieņēmusi neviena pasaules valsts. Jau iesaukto latviešu vīru stāvoklim no starptautisko tiesību viedokļa jābūt skaidram, lai viņus pēc zemes tiesiskajām pozīcijām, kuras armijas sastāvā tie dodas cīņā, nevarētu kvalificēt kā nodevējus. Sakarā ar plānoto iesaukumu zemes Pašpārvalde vēl bez šīs principiālās nostājas pār tautu tieši skarošiem jautājumiem uzskata pēc iespējas ātrāk uzlabot iedzīvotāju apgādi ar pārtikas produktiem, drēbēm un apaviem, atbrīvot tādas arestētās personas, kuras nav apvainotas boļševistiskā darbībā, kā arī nokārtot evakuēto padomju civiliedzīvotāju izvietošanu, kas atbilstu zemes drošības viedoklim u. tml.; ja šie jautājumi tiktu atrisināti, rezonanse neizpaliktu.

M.Prīmanis,
izglītības un kultūras ģenerāldirektors

O.Leimanis,
tehnikas un satiksmes ģenerāldirektors,
ģenerāldirektora vietnieks

saimniecības lietās

A.Kviesis,
tieslietu ģenerāldirektors, pilnvarotais
tirdzniecības uzņēmumu tiesību ievērošanā

O.Dankers,
iekšlietu ģenerāldirektors

J.Skujevičs,
finansu ģenerāldirektors

Nr. 27

Landrāta Egera iesniegums reihskomisāram Lozem

Rīgā

1943. g. 20. novembrī

Uzskatu, ka vajadzīgs Jūs iepazīstināt ar stāvokli Rīgā, kas mani satrauca latviešu nacionālo svētku dienā. [...] Nosūtu Jums "Deutsche Zeitung im Ostland" fragmentu un ģenerāļa Dankera runas tekstu. [...]

Ģenerālkomisārs Drekslers man teica, ka frāzes par brīvo Latviju izteiktas Maskavas virzienā. Citas frāzes, kas attiecas uz autonomiju, cenzūra svītrojusi. Es un valdības padomnieka kungs Trampedahs uzskatām, ka ar šīm frāzēm ir domāta patstāvīga Latvija. [...]

Svarīgākais politiskais punkts ir panākt, lai tiktu deklarēts, ka [Latviju] vairs neuzskata par Padomju Savienības sastāvdaļu. Visur [jautājums] esot nostādīts tā, it kā tā uzskatāma par Padomju Savienības sastāvdaļu, bet, kad jāiet cīņā un sevišķi, kad vajadzīgi karavīri, tad to nepieskaitot PSRS. No starptautisko tiesību viedokļa viņu leģionārus nedrīkstot uzskatīt par nodevējiem, kā iznākot, ja [Latviju] vēl pieskaitot Padomju Savienībai.

Ģenerālkomisāra kungs domā, ka pašas par sevi šīs prasības nav pamatotas.

Bet vācu policija varētu nepiekrīst, ka latviešiem izveidotu savu policiju. Personiski es domāju, ka prasības būtu izpildāmas, vienīgi neizdevīgi ir izvēlēts laiks, kad šīs pretenzijas izsaka. Ģenerālkomisārs pašlaik neko īsti nevar iesākt ne pret izteiktajām prasībām, ne pret ģenerāldirektoru iesniegumu, tāpēc ka tie viņam vajadzīgi, lai īstenotu presē un pa radio izziņoto, juridiski nepamatoto mobilizāciju.

Ministra kunga apmeklējuma fonā iesniegums par atkāpšanos rada situāciju, kura izskatās ļoti nelāgi. [...]

Man gribētos vēlreiz aizrādīt, ka paredzētais lēmums [autonomijas atteikums] Latvijā un Igaunijā izsauks ārkārtīgi lielu vilšanos.

[...] Ģenerālkomisārs Licmanis izteicās, ka viņam nākas aizstāvēt Mē kungu, kas reihsfirera nepārprotamā paziņojuma par sagaidāmo autonomiju dēļ būs nostādīts

neiespējamā stāvoklī attiecībā pret savu tautu, ja tādas autonomijas nebūs. Es lūdzu Jūs, gauleiter, apsvērt, vai šīm zemēm nevajadzētu dot mazliet vairāk, kā paredzēts.

PKVIA, T-454, r. 16, k. 000575—000577.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 28

H.Lozes iesniegums Ā.Hitleram

Rīgā

1943. g. 20. novembrī

Mans firer!

No latviešu leģiona ģenerālinspektora ģenerālleitnanta Bangerska radorunā teiktā uzzināju, ka Jūs, mans firer, esat izteicies par Latvijas nākotni. Tālāk risinot šo lietu, man kļuva zināms par plāniem, kuru mērķis ir Igaunijas un Latvijas plašas neatkarības nodibināšana.

Nevaru spriest, cik nepieciešama — sevišķi ārpolitiski nepieciešama — šāda nostādne ir impērijas spiedīgajām interesēm ārpus Ostlandes. Tādai nepieciešamībai, dabiski, jāpakļauj citas reiha intereses Ostlandē.

Taču es uzskatu par pienākumu, mans firer, Jūs nekavējoties personiski iepazīstināt ar savu viedokli, kā arī informēt par sekām, ko Ostlandē izsauktu tāda notikumu virzība.

Tādā vai šādā veidā ierobežotas Igaunijas un Latvijas neatkarības nodrošināšana — bet tikai par tādu varētu runāt — iekšēji nekad netiktu pieņemta par galīgo atrisinājumu, sevišķi inteliģences politizējošās aprindās, īpaši virsnieku korpusā. Latviešu ģenerāldirektori savā memorandā pauž, ka, pēc viņu tiesību uztveres, latviešu brīvvalsts suverenitāte līdz pat šai dienai īsti nav pārtraukta. Igaunijas Valsts pirmais direktors Dr. Mē jau 1943. g. 28. oktobrī igauņu laikrakstā "Eesti Sõna" paskaidrojumā presei ar virsrakstu "Pirmais solis suverenitātes virzienā" kāda igauņu gadagājuma iesaukšanu leģionā apzīmējis par "pirmo valststiesiski suverēno rīcību". Šis aprindas domā, ka uz saspīlētā Austrumu frontes stāvokļa fona atkārtosies tā pati spēle, ko 1918. g. novembrī izspēlēja ar toreizējo vācu okupācijas varu. Bet faktiski vācu vadībai no Baltijas tautām ir tiesības prasīt, pastiprinoties boļševisma draudiem Igaunijai un Latvijai, jo viņas rokās ir šo tautu liktenis, vāciešiem sargājot tās pret boļševismu. To izprot arī reāli domājošās

lauku iedzīvotāju masas. Tās mazāk kā jebkad prasa pēc valsts vai pārvaldes reformas, bet vienīgi to, vai vācu aizsardzība pret bolševismu ir pietiekami stipra un noturīga.

Šai acumirkli tālejošas patstāvības nodrošināšanu iedzīvotāji vērtētu ne vien kā atzišanos vācu vājumā, bet arī kā neizteiktu mēģinājumu atbrīvoties no atbildības par šīm zemēm, it kā būtu kļuvus apšaubāms, vai tālāk būs iespējams tās nosargāt.

Leģions vien vēl neattaisno plašas patstāvības piešķiršanu. Leģionu nepavisam nevar vērtēt kā vispārēju politisku faktoru. Tieši pretēji, dzimtenē leģiona virsnieku vidū arvien spēcīgāk izpaužas noraidoša attieksme pret visu vācisko, un tas pāriet civiliedzīvotājos. Man jānorāda uz pievienoto Drošības policijas un SD pavēlnieka 1943. g. 1. augusta ziņojumu.

Tādi politiskie pasākumi kā patstāvības garantēšana, pēc manām domām, var būt iespējami tikai politiski pārbaudītiem. Bet īgauņi un latviešu gatavība militāri iesaistīties ir nosacīta, lai gan viņu zemes tieši ir apdraudētas. Tāpēc nevar runāt par šo tautu gatavību militārai līdzdalībai, bet vienīgi par mazām brīvprātīgo vienībām. Jo vairāk tādēļ, ka no iesaucamo kopskaita (126 000) Latvijā ir izvairījušies apmēram 5000, Igaunijā — 2000, to rāda pēdējie dati.

Tikai tad var uzņemties atbildību par plašas patstāvības piešķiršanu, ja vadošās personības pārstāv politisku kustību un nes tādu pasaules uzskatu, kurš virzītu zemes uz mūsu politiskajiem mērķiem. Patlaban nekādā ziņā šādu pr.e.kšnoteikumu nav.

Šobrīd plašas neatkarības piešķiršana nozīmētu saasinātu briesmu mirkli atdot pilnvaras neskaidru, nekontrolējamu spēku vaļai laikā, kad vajadzētu stingri turēt pavadu savās rokās.

Mans fīrer, manas darbības sākumā Jūs uzdevāt sagatavot Baltijas ģenerālapgabala arvien ciešāku pieslēgšanās reiham. Esmu pārliecināts, ka Jūs, mans fīrer, cieši turaties pie izvirzītā mērķa, lai reiham pilnībā iegūtu vācu tautas vēsturiski veiktā darba augļus un — ne mazākā mērā — lai saņemtu ražu par zemes atbrīvošanas un aizsardzības asinsupuri šai karā. Plašas patstāvības piešķiršana pārtrauktu tādu virzību un nopietni to apdraudētu, jo mēs būtu atmodinājuši spēkus, ko grūti ir vienkārši nobīdīt malā.

Sakarā ar izskaidrotajiem apstākļiem uzskatu par obligāti nepieciešamu, lai šai zemē turpinātu pastāvēt par ģenerālkomisāriem augstāka vācu instance ietekmīgai un ātrai rīcībai reiha interesēs.

Vienīgi šāda instance, vadīdamās no vietējiem faktiskajiem apstākļiem, "no zaļā galda" aplūkojamos jautājumus neizšķirs teorētiski un stāvēs pāri briesmām visas lietas uztvert savas zemes skata leņķī, kā to dara ģenerālkomisāri.

Tik un tā vācu administrācija un atbilstošas Ostlandes līmeņa iestādes būs armijas, pasta un satiksmes sfērā, un arī civilpārvaldes sektorā kā civilās valsts varas

nesēju ir nepieciešams atstāt reihā instanci. Sevišķi to prātis novērtēt armiju grupējums, kad vajadzēs griezties tikai vienā vācu civilajā instancē. Šis vācu instances ne jau pēdējais uzdevums būs trijām zemēm noteikt vadošo virzienu visās saimniecības jomās. Un kas ir vēl svarīgāk: šīs zemes dabas un saimniecisko atšķirību dēļ prasa pastāvīgu līdzsvarošanu savā starpā. Un pašlaik vēl sakarā ar kara izraisīto nepieciešamību vācu administratīvās un saimnieciskās vadības atdošana igauņiem un latviešiem nav attaisnojama. Iekšzemes pārvaldes aparāts Igaunijā un Latvijā, kā tas daudzkārt ir pierādījis, nevēlas un nespēj sevišķi īsā laikā dot kara vajadzībām un *Nord* kara apgabalam ārkārtīgu jaudas kāpinājumu. Tikai vācu autoritāte nodrošina karam vajadzīgo vietējās pārvaldes devumu.

Ļoti smagus jautājumus patstāvības piešķiršana rada finansu sektorā. Svarīgākie objekti par kopīgiem līdzekļiem ir izvērsti visai Ostlandei.

Aizņēmumus kara nastu celšanai reihskomisārs saņēmis centralizēti. Valūtas, okupācijas izdevumu, mantojuma saņemšanas u.c. jomās koncentrētas lielas vācu intereses. Atsevišķu komponentu izdalīšana no pastāvošā kopsakara prasītu tūlītēju problēmu risināšanu, kuras līdz šim likās atrodamijs tālā nākotnē.

Ar ko [reihis] saimnieciski riskē, redzams pēc faktiem.

Ostlandes devums līdz šim ir šāds:

galvenais pilnvarotais norīkošanai darbā saņēmis 52 000 strādnieku; lielpasākumiem, galvenokārt kādreizējo Eiropas atradņu izmantošanai, nodots 100 000 stādnieku, arī Igaunijas degakmens un fosforīta atradņu izmantošanai.

Nord kara apgabala SS un policijas, kā arī Ostlandē stacionētās vērmahta daļas saņem 50% no vajadzīgā labības daudzuma, 80% — gaļas, 90% — taukvielu, 90% — kartupeļu daudzuma.

Tikai pēdējā saimniecības gadā vien vērmahta daļām piegādāja gandrīz 40 000 zirgu, 250 000 apstrādātu aitādu, ievērojamu daudzumu jēlādu un 20 000 pāru filca zābaku.

Vērmahtam un reiham no Ostlandes piegādātajiem izejmateriāliem pirmajā vietā ir koksne. Pēdējā saimniecības gadā piegādāja vienu miljonu m³ sazāģētu kokmateriālu, vairāk nekā vienu miljonu saplākšņu būvēm un 300 000 gulšņu raktuvēm.

Ostlandes devums sevišķi svarīgs ir arī tādēļ, ka impērija nevarētu to aizvietot ne ar pašas, ne arī ar pārējo apgabalu resursiem. Pat transports nespētu šos daudzumus nogādāt ziemeļu frontē.

Pretēji manām pūlēm dot tautām politisko izpratni par nepieciešamo ieguldījumu kara saimniecībā un mēģinājumiem atstāt šo uzdevumu pašu atbildībai es drīz vien pārlicinājos, ka man uzliktie saimnieciskie pienākumi izpildāmi vienīgi ar enerģisku

tvērienu, ar vācu organizatorisko talantu, vācu pārstāvim uzticot visas instances — no galvenās pozīcijas līdz pat viszemākajai.

Pie šīs izšķirošās atziņas, kas nosaka manu spriedumu par jebkuru šo zemju autonomiju kara laikā, man bija jānonāk pēdējos 2 gados Ostlandē. Domāju — varu teikt ar pilnu atbildību —, ka augšminētie saimnieciskie veikumi ievērojami mazinātos pēc autonomijas ieviešanas.

Šīs tautas ne ar kādu politisko koncesiju, lai cik liela tā būtu, nevarētu novest līdz galēji nepieciešamajiem sniegumiem kara laikā, jo trūkst disciplīnas un vērīena, ar kuru vācu ļaudis veic savus kara uzdevumus.

Ja impērija pārstās saimnieciski vadīt šīs zemes un ja galvenās pozīcijas vairs neieņems vācu ļaudis, pēc manas ciešas pārliecības, tas mazinās ražošanu, lielā mērā arī rūpniecību un kaitēs cilvēku iesaukšanai frontē, bet kara vešanā šāda pieeja var izrādīties kļūmīga. Patlaban autonomijai politiskā nozīme būtu vienīgi tik, lai šajās zemēs iegūtu augstāko efektu, bet tikko izskaidroto apstākļu dēļ tas nevarēs notikt.

Visbeidzot, sakarā ar plānoto frontes pārvietošanos Ostlandei pievienojas vēl citi uzdevumi, kuri prasa jo lielāku saimnieciskā ražīguma kāpinājumu. Te es domāju par materiāliem Panteras valnim un arī par to, kā piegādāt un novietot visu tur vajadzīgo darbaspēku no evakuētajiem apgabaliem.

Jebkuras izmaiņas vadībā apdraud šo uzdevumu veikšanu. Te vajadzīgs operatīvās vadības štābs visai Ostlandei, t.i., pašu notikumu vietā, un vācu ļaudis, kuri līdz vispēdējam ciemam būtu savas gribas un spēju — varēt un uzvarēt — nesēji.

Nupat izklāstīto apsvērumu dēļ es nevaru ieteikt plašas autonomijas piešķiršanu un vēl vairāk to, lai no Jūsu mutes, mans fīrer, nenāktu deklarācija, kura neattaisnoti atņemt igauņiem un latviešiem rūpes par viņu nākotni. Tāda veida deklarācija varētu uzsvērt, ka vācu komisāriskā pārvalde ir tikai kara izraisīta nepieciešamība, ka pēc kara Eiropas jaunā kārtība dzīvības nosargāšanas interesēs apvienos tuvas tautas lieltelpas veidojumos un tikai tādus apgabalus pakļaus kopējām normām, kur to diktē dzīvības intereses. Mazāk mani nodarbina pārdomas, vai latviešiem un igauņiem dot šādas garantijas, tāpēc ka īsto igauņu un latviešu dilstošais bioloģiskais potenciāls pēc kara, izslēdzot rasu ziņā nepilnvērtīgo austrumu infiltrāciju, vācu cilvēku ieplūšanu šajās telpās dara ne vien vajadzīgu, bet arī nepieciešamu arī bez piespiedu iejaukšanās.

Šāda deklarācija, pēc manām domām, būtu pietiekams pretspars Bangerskā un Dr. Mē runu dēļ izplatītajām cerībām.

Tai pašā laikā deklarācijai jāmierina tautas, ka mēs gribam ar tām kopīgi aizstāvēt viņu zemes, tāpat kā paši savu zemi. Ar to vajadzētu pietikt, lai igauņiem un

latviešiem, kas pastiprināti censtos piedalīties cīņās, parādītu, ka tie cīnās par gandarītu un goda pilnu nākotni savām tautām, un tā stiprinātu cīņas garu.

Būtu Jums pateicīgs, ja Jūs mani pieņemtu ziņojumam, pirms izlemj šo tik svarīgo jautājumu.

Heil, Hitler!

Loze

PKVIA, T-454, r. 15, k. 000682—000694.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 29

G.Bergera iesniegums H.Himleram

Berlīnē

1943. g. 20. novembrī

Attiecas uz autonomiju Baltijas zemēm

Pamats: reihskomisāra L o z e s vēstule fīreram

Reihsfīrer!

Jūsu zināšanai es gribētu piebilst vēl sekojošo:

pirms apspriedes par Igaunijas un Latvijas zemju autonomiju reihskomisārs L o z e ir uzrakstījis fīreram vēstuli, kurā citu starpā ir uzsvērts sekojošais: piešķirot autonomiju, jebkuros apstākļos impērijas interešu labā ir jāatstāj reihskomisāra funkcija. Ģenerālkomisariātu izformēšanas ceļā nestāv nekas, tieši pretēji — tā būs vieglāk vienoti pārvaldīt tautas. Nākotnē reihskomisāram jābūt pakļautam tieši fīreram; norādījumus speciālajās nozarēs viņš saņemtu no jaunizveidotās sevišķās nodaļas, kas iekļautos Iekšlietu ministrijas sastāvā, tā kā tas jau notiek pastāvošajās Protektorāta, Ģenerālgubernatūras sevišķajās nodaļās Norvēģijā, Nīderlandē un Beļģijā. Reihskomisariātā domā, ka austrumu ministra piekritībai būtu jārobežojas ar Baltkrieviju (kura lielā mērā vairs neietilpst Ostlandes reihskomisariātā) un ar Ukrainu.

Reihskomisārs Loze ar šo priekšlikumu cer uzlabot savas attiecības ar SS reihsfīreru, kurš pirms neilga laika (8. vai 9.11.) Minhenē viņam "sadevis" un no kā viņam būtu jābaidās.

Autonomija ir nogājusi dibenā, to es dziļi nožēloju politisko seku dēļ, ņemot vērā Maskavas konferenci.

Vēstule atklāj Lozi kā cilvēku bez mazākā korektuma. Viņam nedrīkst ticēt. Ja viņš būtu godīgs cilvēks, tad no mugurpuses neuzbruktu cilvēkam, kas viņu izvirzīja pat pretēji fīrera vēlmēm.

G.Bergers

PKVIA, T-175, r. 22, k. 527765, 527766.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 30

G.Bergera iesniegums H.Himleram

Berlīnē

1943. g. 26. novembrī

Slepena vadības lieta

Attiecas uz brīvprātīgajiem no Igaunijas un Latvijas

Reihsfīrer!

Reihministra Dr. L a m m e r a telegramma par to, ka fīrers atsauc piekrišanu deklarācijai, visur izraisījusi nedzirdētu neapmierinātību:

a) tiklab reihā ārlietu ministrs — šai gadījumā valsts sekretārs fon Štengrahts —, kā arī tautas apgaismošanas un propagandas reihministrs bija vienis prātis, ka Igaunijas un Latvijas autonomijas deklarācija milzīgi iespaidotu visas tautas, it sevišķi tautas ģermāniskajā pasaulē. Viņi ir satriekti, ka tas izpaliks;

b) zemes valdības Igaunijā un Latvijā gaidīja šo vācu paziņojumu par autonomiju. Tam izpaliekot, nevar gaidīt tos 20 000 un 10 000 — kopā 30 000 vīru [leģionam];

c) lai gan okupēto Austrumu reihministrs saskata šīs autonomijas politisko nozīmīgumu — un tā jau būtu tikai kara apstākļu izraisīta daļēja autonomija kā 1870. g. līgums starp Prūsiju un Virtembergu —, viņš nevar sevi piespiest pēdējam solim, jo pats ir cēlies no šīs telpas. Viņš vienkārši nevar pieļaut, ka igauņu un latviešu valdījumā pāriet, piemēram, valsts īpašumi. Ļoti nosacītais autonomijas deklarējums viņam būtu bijis piemērots. Tam viņš sacerējis runu, kuru mums šodien nolasīja. Stilistiski tā ir spīdoša, bet piesātināta ar tādu cietsirdību un sīkām ļaunprātībām, ka man jāpriecājas par to, ka runa netiks nolasīta. Man gan nav pazīstama igauņu un latviešu mentalitāte.

bet es zinu — runa iedarbosies visai slikti, ja šajās tautās ir ģermāniskas asinis. Šisdienas apspriedē, par ko SS reihsfireram es vēl sniegšu ziņojumu, noskaidrojās sekojošais:

1) **Licmanis un Drekslers** pārstāv viedokli, ka, nepiešķirot autonomiju, ne vien nedabūsīm brīvprātīgos, bet jau tuvākajā laikā varam rēķināties ar saimnieciskām sabotāžām un bandām. Reihskomisārs **Loze** domā, ka brīvprātīgie varbūt būs arī bez autonomijas, bet par to nekādu atbildību neuzņemas;

2) Igaunijas un Latvijas iekšpolitika atšķiras ar to, ka Latvijas valdībai ir zināma rezonanse tautā, bet tā izturas nedzirdēti nekaunīgi, jo ģenerālkomisārs **Drekslers** nav spējis vīrus audzināt, turpretī **Mē** gan uzticīgi turas pie reiha, bet viņam nav rezonanses tautā.

Reihisleiters **Rozenbergs** vēl šovakar vēlētos sastapties ar reiha ārlietu ministru, lai pārrunātu šo lietu. Lieliska nostāja bija gauleiteram **Meijeram**.

Es atļaujos vēlreiz nosaukt jautājumus, kuriem jāpaliek vienīgi reiha kompetencē, — vēermahts, policija, saimniecības vadība un naudas lietas, ārlietas, radio un sakaru lietas.

Liekas, uz paša firera uzdoto jautājumu (uz ko neviens vēl nav atbildējis): "Ko darīsim, ja arī citi — Norvēģija, Dānija, Nīderlande, flāmi, valoņi, franči — nāks ar tādām pretenzijām?" — es atbildēju tā: "Ja 20 000 latviešu un 10 000 igauņu pēc firera vēlēšanās no jauna iestāsies SS ieroču karaspēkā, tad SS ieroču dienestā atradīsies 2% iedzīvotāju, vēl 2% sastādīs brīvprātīgie vēermahta un policijas izpalīgi, 1 līdz ½% var uzskatīt par aizvestiem. Ja citas minētās tautas (neskaitot frančus) dos 5% iedzīvotāju ieroču dienestam — vispirms 2%, tad atlikušos 3% —, mums būs miljoniem karavīru. Šis klātnākušais miljons spēš nodrošināt nepārtrauktu pozīciju sistēmu no Baltijas līdz Melnajai jūrai, kā tas bija pirmajā pasaules karā. Ja šīs pozīcijas izbūvē 60 km dziļumā, tad neviena vara pasaulē tās nevarēs pārraut."

Jautāts, ko tad šiem ļaudīm varētu dot pretī, ģenerālkomisārs **Licmanis** atbildēja priekšzīmīgi. Atbildes norakstu pievienoju.

"Ar šīm pielaidēm, kuras, pēc mana ieskata, mums neko nemaksās, igauņi un latvieši būtu mierā, bet mēs neko neizlaistu no rokām."

Reihsfirer!

Atļaujiet, lūdzu, vēl piebilst: Rietumos es skaitos "mežonīgs nivelētājs", tāds vīrs, kurš visu vēlas pakļaut vācu kundzībai, bet Austrumos — autonomijas cilvēks.

Laikam gan neviens pretinieks nebūs apsvēris, ka principiem pret Igauniju un Latviju, tāpat kā pret Nīderlandi jābūt vienādiem, jo tie veido arī reiha pamatus!

G.Bergers,
SS obergruppenfirers

VDR Militārais arhīvs, WS 01.01.03./6, Bl. 45.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 31

Reihministra H.Lammera telegramma okupēto Austrumu apgabalu ministram A.Rozenbergam

Berlīnē

1943. g. 20. novembrī

Ļoti godātais partijas biedri Rozenberg!

Firers runājis ar reiha ārlietu ministru par mūsu šī mēneša 16. datuma kopējā ziņojuma tematu. Sūtnis Hevels reiha ārlietu ministra uzdevumā mán ziņoja par sarunas iznākumu:

"Reiha ārlietu ministrs ārpolitisku apsvērumu dēļ uzskata, ka pašreizējā momentā pasludināt deklarāciju nebūtu vietā, un sakarā ar deklarācijas novēloto saturu domā, ka labāk būtu neiesākt gandrīz neko. Tādai koncepcijai firers neesot pretī."

Esmu Jūs informējis, Jūsu ziņā ir tālāk informēt reihskomisāru Lozi. Ja būtu vēlēšanās turpināt nodarboties ar deklarācijas jautājumu, iesaku Jums pašam stāties tiešos sakaros ar reiha ārlietu ministra kungu.

Heil, Hitler!

Jums ļoti padevīgais Dr. Lammers

PKVIA, T-545, r. 92, k. 000002, 000003.

Tulkojums no vācu valodas.

Vācijas Ārlietu ministrijas pārstāvja pie reihskomisariāta Ostlandē Dr. Vindekera informācija

Rīgā

1943. g. 20. decembrī

Reihskomisāra nostāja Par firera mītnē notikušo sarunu rezultātiem nostāja attiecībā uz Ostlandes politisko struktūru sarunu vienīgais dalībnieks gauleiters Loze neko vairāk nav izpaudis. Konfidenciāli viņš izteicās, ka tiklab ostministrs [Rozenbergs], kā arī reihsfirers [Himlers] ir licis uz nepareizo kārti, bet viņš pats, pretodamies autonomijas centieniem, šo cīņu beidzis kā uzvarētājs. Kas attiecas uz reihskomisāra darba stilu, jāpiezīmē, ka viņš pretēji savam kolēģim Koham pārstāv viedokli — kāpēc lietot gumijas steku, ja es ar ļaudīm tieku galā ar laipnību un mieru. Visumā runājot, divus gadus darbodamies, viņš daudzkārt atturējies [no pārsteidzīgiem soļiem] un atbilstoši vajadzībai pratis, cik iespējams, ietekmēt arī firera mītnes noskaņu. Ja viņš atklāti uzstājas pret Ostministriju, tad tas notiek Ostministrijas psiholoģiski negudrās rīcības dēļ, kura autonomijas plānu sakabina ar reihskomisariāta likvidēšanu un pārvērtē pašas spēku. Tas, ka apspriešanās ilgāku laiku notika aiz [Lozes] muguras, gauleiteru noveda karastāvokli (*in Hamisch*) pret veco draugu Rozenbergu un pamudināja nepārprotami izteikties pret ogrufu [SS obergruppenfireru] Bergeru. Loze konfidenciāli man norādīja, ka viņš bijis spiests izvēlēties vai nu ilgstoši saglabāt personisko draudzību ar Rozenbergu, vai sākt apkarot ministrijas rīcību, par kuru kompetentās aprindās jau tā groza galvu.

Pie Ārlietu ministrijas Berlīnē Nav šaubu, ka viņa [Lozes] mērķis: Ostlandes neatkarība firera tiešā pakļautībā, kā tas ir Norvēģijā un Holandē. Viņa atturības dēļ nevaru pateikt, cik nopietni uzņemt piezīmi par gatavību pārvaldīt Ostlandi reiha ārlietu ministra pakļautībā. Bet varētu pieņemt, ka viņš tikotu pēc pastāvīgas saskares ar Ārlietu ministriju un sevišķi ar impērijas ārlietu ministra kungu, ja vien viņam izdotos atdalīties no Ostministrijas.

Politiskā stāvokļa veidošanās Latvijas politisko stāvokli, no vienas puses, raksturo skaidri manāma latviešu aprindu vilšanās, īpaši tur, kur nodarbojas ar tautas militāro iesaistīšanu. Ģenerāļa Bangerska domas esmu jau pateicis savā 16.12. telegrammā. Šis vecais, korektais zaldāts, kas ar savu ārieni un stāju atgādina ģenerālfeldmaršalu fon Hindenburgu, apgalvoja, ka viņš paliks uzticīgs savam SS dotajam zvērestam un izmēģinās visu, lai paveiktu uzdoto — savu tautiešu masveidīgo iekļaušanu

militārajā dienestā. Viņš ir pārāk cildens, lai apgalvotu, kā to dara citi, ka mēs, sākot ar reihšfireru un beidzot ar pēdējo autonomijai labvēlīgo apgabala komisāru, esam latviešus piekrāpuši, teikdami un nepildīdami nepārprotamus solījumus. Viņš ļauj gluži nepārprotami saprast, ka tautā trūkst vajadzīgā entuziasma masu kustības izraisīšanai un ka arī vācu civilās administrācijas un SS iestādes rada daudzas nevajadzīgas komplikācijas. Lai dotu vielu pārdomām, viņš norādīja uz daudzu vadošo latviešu parakstītu iesniegumu, ko viņš savukārt nodevis SS vadībai. Nav vajadzīgs pat iet tik tālu — dot latviešiem atkal viņu pašu valstisko patstāvību, lai tie dotos ierakumos pret boļševikiem. Bet par mūsu aprobežotās, bieži vien galīgi nespējīgās okupēto apgabalu administrācijas stulbuma virsotni būs gan jāuzlūko ģenerālkomisāra 3.11. rīkojums latviešu pasēs no nākošā gada 1.1. izdarīt ierakstu "bijušais PSRS pilsonis", ar kuru krieviem piešķir formālas tiesības katru latviešu karavīru nošaut, it kā tas būtu franktirers¹. Daudzējādā ziņā tāpat kā ģenerālinspektors domā arī gudri, pieredzējuši vācu virsnieki, kā izriet no pievienotā divīzijas komandiera grāfa Pīklera ziņojuma, kuru viņš konfidenciāli atstājis, lai varētu iepazīties. Ar citu — ogrufam Jitneram 6.12. adresēto rakstu viņš šos vērojumus vēlreiz padziļina un secina, ka:

"Nomāktības galvenais cēlonis atrodams politiskajā plāksnē. Savu nacionālo svētku dienā [18. novembrī] latvieši indiskrēciju dēļ tika gaidījuši ierobežotu autonomiju. Reihskomisāram gauleiteram Lozem darbojoties pretī, tas nav noticis. Autonomija būtu devusi jaunu risinājumu un gribu cīnīties. Vilšanās izsauca pretēju darbību. Kā izriet no ģenerālkomisāra SA obergrupenfirera Licmaņa privātas informācijas, Igaunijas apstākļi ir vēl krasāki. Licmanis netic, ka būs iespējams izveidot igauņu divīziju. SS grupenfirers Bangerskis ziņo, ka garastāvokļa pavērsiens, kas sākās pirms 3 nedēļām, turpinās. Rekrūši nāk vienīgi piespiesti. Rekrūši runā, ka vācieši viņus apstrādājuši aizmuguriski. Frontē karojošos tāds noskaņojums nemaz nevar neietekmēt."

Ģenerālkomisāram Dreksleram šie apstākļi ir zināmi. Tādēļ, lai vismaz kaut ko panāktu, viņš ir turējies pie minimālākajām prasībām un slepenā sēdē pie reihskomisāra panācis, ka Ostministrijai izvirzīs šādas prasības:

- 1) principiāli noteikt vietējās pārvaldes piekriktību;
- 2) pārveidot ģenerāldirektoriju, iekšlietu ģenerāldirektoram kļūstot par savu kolēģu priekšnieku;
- 3) pašpārvaldes tiesiskais stāvoklis;
- 4) vietējās pārvaldes tiesības iecelt ierēdņus, izņemot ierobežojumus, kas skar justīcijas pārvaldi;
- 5) vietējās pārvaldes finansiālā patstāvība;
- 6) atdot kopīpašumu organizācijām, bet, ja kara nepieciešamība prasa, atstāt vācu rokās, pēc tam — atlīdzināt;

7) ierobežot gebitskomisāru funkcijas Latvijā, pieļaujot viņu iejaukšanos izņēmuma gadījumos; iestādēm, kurām viņi pakļauti, tie ziņojumus sniedz kā inspektori;

8) Rīgas virsbirģermeisters jāpakļauj vietējai pašpārvaldei, jo kā gebitskomisārs ar savu līdzpiedalīšanos viņš ir panācis to, ka vācieši nav atdevuši nevienu pozīciju.

Berlinē 10. decembrī Ostministrijā notikušajā sēdē pieņēma šīs minimālās prasības, izņemot [prasību] par Rīgas virsbirģermeistera pakļautību, jo, būdams vecs baltu savādnieks un ministra [A.Rozenberga] brālis, viņš iespaido to un tāpēc šis nepieciešamais demaršs kļūst lieks.

Stāvoklis Vēl nav iespējams paredzēt, kā notikumi risināsies Igaunijā. Kādā slepenā Igaunijā sēdē pie reihskomisāra šis visādos ūdeņos peldējies taktiķis, kurš savā 18 gadu ilgajā gauleitera praksē mācījies, kādā veidā jautk politiskās kārtis, igauņu pārvaldes korpusam pratis radīt iespaidu, it kā fīrers nostājoties uzreiz pret jebkuru [impērijas] sairdināšanu. Lielākā daļa gebitskomisāru, ilgus gadus būdami tiešie reihskomisāra padotie Šlēsvigas—Holšteinas novadā, nav uzdrošinājušies pret to kaut ko ieblst. Te, kā jums zināms, vēl jāņem vērā tas, ka ģenerālskomisārs Licmanis vēlējās izformēt viņu iestādes. Viņi ieņēmuši pozīciju pret savu ģenerālskomisāru savas eksistences pastāvēšanas dēļ. Licmanis — agrākā krievu uzvarētāja dēls, bijušais virsnieks —, izceldamies ar laipnību un sevišķi labām manierēm, nespēja būt tik robusts, lai darbotos pats pret saviem cilvēkiem. Turklāt viņš palāvās solījumam, ko reihsfīrers deva Igaunijai, kas bija daudz tālejošāks nekā Latvijas zemes Pašpārvaldei dotais. Izejot no tā, vēl īsti labi nav saprotams, kāpēc reihsfīrers ļāvis būt par solījuma laužēju igauņiem. Ja patiešām ir tā, kā visādi citādi ļoti enerģiskais viņa pārstāvis Ostministrijā Bergers izteicies Licmanim: "Ja tik saņemtu pieprasītos karavīrus no Latvijas un Igaunijas, tad man vienaldzīga viņu autonomija," — tad šeit atspoguļojas tāds zig-zaga kurss, kuru bez problemātiskām sekām nevar realizēt pat pret tik mazu tautu kā igauņi. Var viegli iedomāties, cik dziļu vilšanos tāda rīcība izsauc korektos cilvēkus, ja atceras, ka tiklab latvieši, kā arī igauņi cīņā pret boļševismu dodas ar bezgala savādākiem nosacījumiem nekā pārējās tautas Vācijas malās. Tikai no Latvijas vien frontes karaspēkā un policijā līdz šim ir saņemts 50 000 vīru.

Dr. Vindekera

LZA CA, 40 f., 5. apr., 21. l., 1.—5. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

¹ *Der Franktireur* (vācu val.) — partizānis 1870.—1871. gada Francijas — Prūsijas karā.

Reihskomisāra H.Lozes iesniegums reihministram A.Rozenbergam

Rīgā

1944. g. 8. janvārī

Attiecas uz iesniegumu tieši fireram

Pamats: 20.XI un 21.XII 43. g. ziņojumi

Savā ziņojumā esmu Jums izskaidrojis motīvus, kas pirms tieši 2 mēnešiem pamudināja mani fireram rakstiski izklāstīt uzskatus autonomijas plānu lietā. Atbildot ar savu 21.XII ziņojumu, Jūs esat izteicis pieņēmumus par šo rakstu, kurus es nevaru atzīt par pamatotiem.

Kad es 27.X telefona sarunā Jums jautāju par autonomijas plāniem, kurus apspriežot ministrijā, tad Jūs izteicāties, ka par šādiem plāniem vispār nevarot būt ne runas. Es negribu apgalvot, ka Jūs būtu lietojis tādu izteicienu kā "tukšas tenkas", Jūs, ministra kungs, tikai izteicāt saturā līdzīgu domu, kad es tieši jautāju, cik pamatotas ir baumas par autonomiju. Tādu informāciju Jūs tikāt devis, lai gan par autonomijas jautājumu tai pašā dienā Jūsu vadībā notika apspriede un pirms dažām dienām Jūsu pastāvīgā pārstāvja vadībā apspriede notika par to pašu tēmu, šo apspriežu pamatā bija Jūsu resora sagatavots projekts, datēts ar 25.X, kura V punktā paredzēta Ostlandes reihskomisariāta likvidēšana. Neraugoties uz to, ka Jūsu instances darbinieks operatīvās politiskās izlūkošanas štāba vadītājs šajā jautājumā jau bija stājies ciešos sakaros ar man padotu instanci — Igaunijas ģenerālkomisāru —, tomēr Jūs, reihministra kungs, esat devuši šādu informāciju. Toreiz es uzticējos Jūsu teiktajam, un ir sāpīgi konstatēt, ka šī Jūsu informācija bija nepareiza. Arī tad, kad es 30.X biju pie Jums personiski un ziņoju par obergruppenfirera Bergera telegrammu ģenerālkomisāram Licmanim, Jūs neuzskatījāt par vajadzīgu kaut garāmejojot pieminēt šo projektu.

Pats par sevi saprotams, ka man nevar būt pretenziju, lai mani jau no paša sākuma uzklausu, kad Jūsu iestāde sagatavo tādus projektus, kamēr nav paredzēta to galīga apspriešana. Taču te nav runa par "kaut kur izteiktām domām un baumām", kā Jūs izsakāties savā 21.12.43. ziņojumā, bet par Jūsu iestādē izstrādātu projektu, kas datēts ar 25.10. un ko Jūs pats, reihskomisāra kungs, jau bijāt izvēlējis par apspriešanas objektu ar Jūsu atbildīgo grupu vadītājiem. Ja arī, neskatoties uz to, Jūs neuzskatījāt par vajadzīgu man aiz sevišķiem, man katrā ziņā neizprotamiem iemesliem, pat kaut vai garāmejojot, pieminēt, tad nebija vajadzības man teikt apzinātu nepatiesību un parādīt sevi attiecībā pret mani ļoti neiepriecinošā pozīcijā. Šai gadījumā būtu vajadzējis mani

informēt par zināmu lēmumu un plānu eksistenci, iepriekš norādot, ka tie vēl nav izstrādāti galīgā veidā, tā dodot man savlaicīgu iespēju eventuālai pozīcijas ieņemšanai.

Tas netika darīts pretēji Jūsu ziņojumā teiktajam. Jūs, reihskomisāra kungs, manu vairākkārtējo apjautāšanos attiecībā uz nervozitāti, bet tas balstās uz maldiem. Nekad nervozs neesmu bijis, arī šai gadījumā ne; mani gan mudināja rūpes par vācu interesēm pilnīgi kaitīgajām un bīstamajām diskusijām autonomijas jautājumā, kuras Ostlandē pieņem arvien plašākus apmērus, kuras neesmu ne aizsācis, ne arī vēlējies, bet bijis bezspēcīgs tām pretdarboties bez Jūsu uzticības pilnas ievirzes.

Pēc visa tā man jākonstatē, ka ļoti trūcis respekta pret mani, uz kuru es būtu varējis pretendēt ne vien kā Jums pakļauts reihskomisārs, bet arī kā vecs gauleiters un Jūsu ilggadējs tuvs draugs, un nacionālsociālistisks cīņu biedrs. Gluži kā katrai citai pakļautai iestādei, arī man ir tiesības dienesta lietās izteikt sūdzības pret iestādi, kurai es pakļaujos. Ģenerālkomisāriem ir tiesības apelēt tieši pie reihsministra ar pretenzijām pret mani. Man instances sūdzības tiesība ir — griezties tieši pie firera attiecībā uz ostministru tajos gadījumos, kad atduros uz savu tiešo priekšnieku kurlumu vai arī kad nevaru piekrist augstākstāvošās iestādes lēmumam par mani. Jūs, reihsministra kungs, esat man devis iemeslu tāda veida sūdzībai, un iesniegumu fireram es būtu varējis formulēt kā sūdzību par Jūsu un Jūsu instances izturēšanos. Neesmu tā rīkojies, bet aprobežojoties vienīgi ar domu izteikšanu autonomijas jautājumā, izvairīdamies no jebkura pārmetuma pret Jums vai Jūsu iestādi, tā ka esmu mazāk darījis par to, uz ko man bija tiesības. Tādēļ es lūdzu jo īpaši secināt, ka man nebija nekāda nolūka paust personisku apvainojumu un ka es savā rakstā fireram esmu pret Jums bijis viscaur lojāls un korekts.

Galu galā es neapziņos, ka savā pēdējā ziņojumā būtu izteicies nosodījumu pelnošā tonī. Ja pirms manas satikšanās ar Jums Bergera kungs propagandas vadītājiem sniedz konkrētu paskaidrojumu, ka tagad Igaunijā un Latvijā tiks realizēta autonomija, bet viņa referents tajā pašā laikā manam daļas vadītājam Trampedaham paskaidro, ka viņš esot pārsteigts, kā mēs esam uzzinājuši par to, ko no ministrijas vajadzējis noklusēt, tad katram saprātīgam cilvēkam ir skaidrs, ka man, t.i., manai iestādei, vajadzēja notikumus uzzināt *post faktum* un tādā veidā būt par "pārtrumpotajiem".

Ja Jūs, reihsministra kungs, nevarētu piekrist šīm domām, tad tomēr es lūdzu apsvērt, vai šai gadījumā izturēšanās pret mani nav tāda, kas ar daudz lielākām tiesībām mani pašu var pamudināt just īpašu sarūgtinājumu. Man jo sevišķi gribētos uzsvērt, ka savas attiecības pret Jums, reihsministra kungs, es saprotu pastāvam ne tikai pārvaldes jomā — darbā, drīzāk gan tā ir savstarpēja uzticības pilna sadarbšanās, kas uzliek

pienākumus abām pusēm. Ja šāda uztvere būtu maldīga, ja tādas biedriskas attiecības vairs nepastāv, tad es lūdzu atklāti man darīt to zināmu.

Loze

LCVVA, R -70, 3. apr., 2. l., 212.—215. lp.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 34

Latvijas Centrālās padomes (F.Cielēna) sagatavotais inteliģences iesniegums Latviešu leģiona ģenerālinspektoram R.Bangerskim

Rīgā

1944. g. 22. martā

Ļoti godātais ģenerāļa kungs!

Ienaidnieks no Austrumiem atkal draudoši tuvojas Latvijas zemei. Tas ir tas pats ienaidnieks, kura bruņotie spēki 1940. gada 17. jūnijā militāri okupēja Latvijas Republiku, tā pati vara, kas drīz pēc okupācijas izdeva it kā mūsu tautas vārdā Latvijas Saeimas vēlēšanu likumu, bet pēc tam pati šo pēc formas it kā demokrātisko vēlēšanu likumu neievēroja, rupji to pārkāpa, pielaižot tikai vienu komunistu un viņu līdzskrējēju sarakstu, un turklāt vēl viltoja balsošanas rezultātus. Iznākums, protams, nevarēja dot un nedeļa tautas pārstāvjus, bet krievu okupācijas varas ieceltņus.

Šie ieceltņi lēma un lūdza Padomju Savienību neatkarīgo Latvijas Republiku uzņemt tās sastāvā. Pēc tam paziņoja visai pasaulei, ka Latvijas Republika brīvprātīgi tai pievienojusies. Tas pats, tādā pašā veidā un tanī pašā laikā notika ar neatkarīgo Igaunijas un Lietuvas republiku.

Latvijas varmācīgā pievienošana Padomju Savienībai izdarīta, rupji pārkāpjot Latvijas Republikas Satversmi un laužot Latvijas un Padomju Savienības savstarpējos līgumus, Tautu Savienības paktu un veselu virkni starptautisku līgumu. Latvijas varmācīga pievienošana Padomju Savienībai nav arī atzīta starptautisko tiesību nozīmē.

No sacītā neapstrīdami izriet, ka pēc starptautiskām tiesību normām Latvijas Republika tiesiski turpina pastāvēt. Tāpēc Padomju Savienības valdības un preses oficiālam viedoklim, kā arī dažu ārvalstu laikrakstu paustam uzskatam, it kā Latvija būtu Padomju Savienības sastāvdaļa un tāpēc tā tagad atkal būtu no jauna iekļaujama Padomju Savienībā, nav nekāda tiesiska pamata. Tāpat neapšaubāmi izriet, ka nepamatota ir arī pašreizējā vācu okupācijas varas nostāja, it kā Latvija būtu bijusi

Padomju Savienības sastāvdaļa. Šis nostājas praktiskā izpausme konstatējama visā vācu okupācijas varas politiskā un saimnieciskā rīcībā. Šāds viedoklis nav arī savienojams ar vācu okupācijas varas uzdevumā izdarīto Latvijas iedzīvotāju mobilizāciju Vācijas bruņotiem spēkiem. Tāda vācu okupācijas varas rīcība dziļi aizvaino mūsu tautu un rada tanī dibinātu neapmierinātību.

Latvijas nācijas tiesiskai apziņai un nacionālai pašcieņai atbilstu tāda mobilizācija Latvijas Armijai, kas būtu izsludināta Latvijas Valsts likumīgo orgānu vārdā un Latvijas Valsts aizsardzībai. Tikai tāda mobilizācija lietderīgi veidotu mūsu militāro spēku, ievērojami veicinātu un kāpinātu tā kaujas spējas.

Pēc mūsu izpratnes otrā pasaules kara tagadējā norisē ir tiešām pienācis brīdis, kad apdraudēta mūsu tautas dzīvība, pati tautas esamība, — pienācis liktenīgais brīdis: būt vai nebūt.

Pēc visiem dabas un cilvēcības likumiem neviens mums nevar apstrīdēt tiesības aizstāvēties, ja tiek apdraudēta mūsu nācija un tās esamība.

Pamatojoties uz šīm atziņām, mēs deklarējam Latvijas tautas gribu un gatavību aizstāvēt visiem mums iespējamiem spēkiem un līdzekļiem Latvijas Valsts robežas pret uzbrūkošo ienaidnieku.

Sacīto ievērojot, mēs, apakšā parakstījušies, Latvijas nācijas vārdā deklarējam sekojošo mūsu tautas vienoto gribu:

1. Nekavējoties atjaunojama Latvijas Republikas faktiskā suverenitāte.
2. Sastādāma saskaņā ar spēkā esošo Latvijas Republikas 1922. gada Satversmi Latvijas valdība uz koalīcijas pamatiem, kas pulcētu ap sevi visu Latvijas tautu.
3. Latvijas valdības tuvākiem galveniem uzdevumiem jābūt: valsts aparāta un Latvijas Armijas atjaunošana, Latvijas Valsts teritorijas aizstāvēšana pret draudošo Padomju Savienības armiju iebrukumu un — cik tālu tas kara apstākļos iespējams — diplomātisko sakaru nodibināšana ar ārvalstīm un pirmā kārtā ar tām, kas atzītu šo mūsu deklarēto nācijas gribu un atbalstītu priekšā stāvošo militāro uzdevumu — Latvijas Valsts aizsargāšanu.

Pēc mūsu ieskata sekmējama arī ciešas savienības nodibināšana ar Igauniju un Lietuvu un šīs savienības pārveidošana Baltijas valstu konfederācijā, ja minētās valstis tam piekristu.

Deklarējot šo mūsu tautas nepārprotamo viedokli par savas suverenitātes juridisko esamību un gribu atjaunot mūsu valsts faktisko suverenitāti, kā arī apņemšanos visiem spēkiem un visiem iespējamiem līdzekļiem sargāt Latvijas Valsti pret uzbrūcēju, mēs pagodināmies Jūs, augsti godātais ģenerāļa kungs, lūgt darīt zināmu šo mūsu nācijas nepārprotamo viedokli un nesatricināmu gribu tām varām, kas Latvijas Republikas

faktiskās atjaunošanas nozīmi un nepieciešamību varētu objektīvi saprast un kas gribētu un spētu atbalstīt Latvijas Republikas cīņu par valsts neatkarības un teritorijas nodrošināšanu.

Parakstot šo deklarāciju, mums ir gods izteikt Jums, ļoti godātais ģenerāļa kungs, mūsu dziļas cieņas apliecinājumu.

Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. Lidingö, 1964. — 3. sēj. — 267.—269. lpp.; *Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. 88.—91. lpp.

¹ F.Cielēns savā atmiņu grāmatā "Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas" (3. sēj. 269.—276. lpp.) apraksta šī dokumenta tapšanu. Tekstu LCP uzdevumā 1944. gada martā sagatavoja F.Cielēns pats, to akceptēja Konstantīns Čakste, un tas figurēja kā LCP manifesti. Pēc tam F.Cielēns personiski esot apmeklējis prominentākos Latvijas Republikas bijušos darbiniekus Rīgā un provincē un pierunājis viņus parakstīt manifestu. Netika aicināti vienīgi vācu okupācijas politiskie darboņi. Pirmais "bez vismazākās vilcināšanās" parakstījis bijušais Saeimas priekšsēdētāja vietnieks Kārlis Pauļuks, tad pats Fēlikss Cielēns. Tālāk sekoja Lauksaimniecības akadēmijas profesora Andreja Teikmaņa un docenta Viļa Eihs paraksts — viņi piedalījās teksta rediģēšanā un uzņēmās savākt iespējami daudz savas akadēmijas profesoru parakstu. Manifestu parakstīja arī LA rektors Pāvils Kvelde. F.Cielēns sadabūja rokā pat bijušo ministru prezidentu Pēteri Jurševski, kas dzīvoja savās lauku mājās. Tāpat pozitīvi reaģēja bijušais ministru prezidents Voldemārs Zamuels, bet Ādolfs Bļodnieks atteicās. No Latvijas Universitātes profesoriem gan parakstījis nedaudzi — Jānis Bokalders, Arveds Švābe, Arnolds Aizsilnieks un daži citi. Manifestu parakstīja visu triju baznīcu bīskapi — katoļu bīskaps Jezups Rancāns, bijušais Saeimas viceprezidents luterāņu arhibīskaps Jānis Grīnbergs un pareizticīgo bīskaps (?).

No sociāldemokrātiem dot parakstu atteicās Frīcis Menders, nevēlēdamies sadarboties ar pilsoniskajām aprindām, un Bruno Kalniņš, negribēdams otrreiz nonākt gestapo rokās. Taču parakstīja bijušais Saeimas priekšsēdētājs Voldemārs Bastjānis un kā pēdējais — 186. — Pauls Kalniņš, piesardzīgi atteikdamies no piedāvātās pirmās vietas. Sekojuši senatora Mintauta Čakstes, kā arī Senāta priekšsēdētāja Gubeņa un tiesu palātas priekšsēdētāja Zvejnieka paraksts. Paraksti īpaši tika vākti no ģenerāļiem, un tādi bija seši — lielākoties gan vecīgi gados: J.Kurelis, Tepfers, Kalniņš, Peniķis, Vācietis un Francis. Labprāt parakstījuši arī vairāki bijušie Saeimas deputāti — Breikšs, Goldmanis, Klīve, mācītājs Jānis Teriņš u.c.

Manifests iespiests un izplatīts netika, tā kopija nelegāli tika nosūtīta bijušajam sūtnim V.Salnajam uz Stokholmu tālākai virzīšanai Anglijas un ASV valdībām. Kāds manifesta noraksts tomēr nonāca A.Rozenberga rokās. 1944. gada 3. jūlijā viņš nosūta O.Dreksleram šādu ziņojumu: "Dodu Jums rīkojumu pastiprināti rūpēties par visu šeit iejaukto personību politisko novērošanu un gadījumā, ja tās uzstātos no jauna, lūgt SS un policijas pavēlnieku tās arestēt. Jau tagad ir vajadzīgs visus parakstītājus, kas vien sēž kādā ģenerāldirekcijā, atbrīvojot neuzkrītoši, bet ātri. Turpmāk ir jāgādā, lai augstākās instancēs vispār, tiesā u.c. notiktu personu maiņa, turklāt nemaz nav nepieciešams, lai pēctecis būtu tikpat "prominents" kā tagadējais. Tālāk — jāpievērš uzmanība personālsastāvam lauksaimniecības augstskolā, kur skaidri saskatāms politiskās pretestības centrs. Arī te jāsāk atbilstoša gatavošanās personu maiņai, lai

seit, tāpat kā visās citās nozarēs, neļautu atrasties reiha neslēptiem pretiniekiem. Par ievadītajiem un realizētajiem pasākumiem ziņot man nekavējoties." (PKVIA, T-454, r. 39, k. 000235.)

Nr. 35

H.Lozes vēstule "Hitlera jaunatnes" vadītājam A.Aksmanim

Berlīnē

1944. g. 18. aprīlī

Attiecas uz latviešu un igauņu jaunatnes piespiedu sūtīšanu uz "Hitlera jaunatnes" pirmsiesaukšanas apmācības nometnēm Vācijā

Dārgais *Parteigenosse* A k s m a n i !

Mans jaunatnes nodaļas priekšnieks obergebiťsfirers Liers iesniedza man plānu, kā atrisināt latviešu un igauņu jaunatnes veselu gadagājumu piedalīšanos "Hitlera jaunatnes" militārā rūdjuma nometnēs Vācijā. [..]

Uzturēšanās Vācijā visvairāk noderēs, lai ziemeļģermāņu tautu jaunatni atbrīvotu no domāšanas šaurības, kas raksturīga mazām valstīm, un iedvestu eiropeskā pienākuma izpratni. No veselu gadagājumu aptveršanas es sagaidu arī to, ka militārais rūdjums jūtami iespaidos kara lietas. Tikai veselu gadagājumu audzināšana var ietekmēt rezervju stāvokli. Rezervju problēmu igauņu un latviešu leģionos īpaši raksturo jaunākā komandējošā sastāva un apmācošā personāla trūkums. Ja mēs spēsim novērst šo trūkumu, plašos apmēros militāri norūdot jaunos gadagājumus, tad tas nozīmēs mūsu Ziemeļu frontes krietnas daļas ievērojamu iekšēju nostiprināšanu ilgākam laikam.

Pa to laiku Latvijas un Igaunijas pirmajiem ģenerāldirektoriem uzdots izstrādāt likumdošanas pamatus, kas būtu priekšnoteikums obligātā militārā rūdjuma realizēšanai dzīvē. Obergebiťsfirers Liers varēja man apliecināt, ka jaunatnes organizācijas un vadītāji nepaliks kurli pret to.

Un tomēr es esmu spiests pievērst Jūsu uzmanību tām šaubām, kuras izsauc ideja latviešu un igauņu jaunatni militāri rūdit uz vācu zemes. Bez visa tā es apzināti uzstājos par to, lai nepieciešamos priekšrakstus man nevajadzētu izdot ar savu personisko varu, bet es lūgtu ģenerālkomisārus ietekmēt vietējo nacionālo administrāciju pašai izziņot attiecīgus rīkojumus.

Uz savu pašu direktīvu pamata viņiem būs jādod speciāli uzdevumi katra pasākuma veikšanai. Tas atbilst mūsu politikas pamatiem tajā ziņā, lai vācu augstākie orgāni visos jautājumos — lielākoties tehniskajos vai administratīvajos, kas mazākā

mērā aizskar mūsu vadīšanas un audzināšanas uzdevumus, — atturētos no tiešas iejaukšanās, dodot rīcības brīvību vietējai nacionālajai administrācijai.

Pēc līdzšinējām apspriedēm spriežot, tomēr nevarēs gaidīt no ģenerāļa Dankera un Dr. Mē, ka viņi paši dos savām jaunatnes organizācijām norādījumus par militāra rūdījuma realizēšanu nevis Latvijā un Igaunijā, bet gan Austrumprūsijas teritorijā vai Vartas apgabalā.

Šim viedoklim pamatā ir vairāk vai mazāk izteikta piesardzība nonākt aizdomās no reakcionāro [lasi: patriotisko — V.S.] aprindu puses par tā saucamās ģermanizēšanas veicināšanu. Ģenerālis Dankers un Dr. Mē var norādīt arī uz to, ka pirmsiesaukšanas militārās apmācības pārceļšana ir pretrunā ar iepriekšnorādītajiem principiem, par kuru ievērošanu mēs rūpējamies pārējos administratīvajos jautājumos.

Es nevaru ne uzskatīt audzināšanu nometnēs, kurai pirmām kārtām jā kompensē trūkumi rekrūšu sagatavošanā, par mūsu vāciskās audzināšanas pamatuzdevuma problēmu. Militārā rūdījuma nometnēs jaunos latviešus kompaktās grupās apmācīs latviešu komandieri latviešu valodā nevis tāpēc, ka tāds būtu mūsu ideāls, bet tāpēc, ka to pieprasa akūta kara nepieciešamība. Ja ģenerālis Dankers vai Dr. Mē izteiks vēlēšanos, bet viņi to jau ir izteikuši, lai galu galā tādas nomenes ierīkotu latviešu vai igauņu zemē, tad es neredzu nopietna pamata tam pretoties. Par tiešu un elementāru praktisku uzdevumu darbam ar vietējo jaunatni es uzskatu radīt nākamajam karadienestam nepieciešamos priekšnoteikumus. Atļauja vietējām jaunatnes organizācijām veikt militāro rūdījumu uz vietas, kaut vai daļēji un vācu vadībā, būs tām ievērojams atspajds pret aprindām, kuras joprojām pretojas, un turklāt visai noderēs, lai nostiprinātu jaunatnes iedvesmošanos.

Lai veicinātu mūsu virzišanos uz tuvāko mērķi — stimulēt Baltijas tautas maksimāli iesaistīt savus spēkus karā, mūsu politikai ir jāparāda pietiekama elastība. [..]

Tādēļ divas vai trīs nometnes Igaunijā un Latvijā kalpos tikai vervēšanai pārējās nometnēs, kas atrodas reihā, jo atšķirībā no ģermāņu tautām Rietumos militāram rūdījumam turpmāk jānotiek nevis uz brīvprātības principa, bet saskaņā ar likumā noteikto obligātumu.

Nometnēm Igaunijā un Latvijā tāpat jāatrodas vācu vadībā, un "Hitlera jaunatnes" militārā rūdījuma nometnes būs simbols mūsu audzināšanas uzdevumam, kas sniedz pāri reiha robežām.

Latviešu un igauņu jaunatnes militārā norūdišanās es saskatu ne tikai kara nepieciešamību, bet arī "Hitlera jaunatnes" tiešu uzdevumu.

Būšu pateicīgs Jums, *Parteigenosse* Aksmani, ja "Hitlera jaunatne" nāks pretim šim mērķim ar tādu pašu gatavību, ar kādu tā līdz šim atbalstījusi mūsu darbu Baltijas telpā.

Heil, Hitler!

Loze

Нюрнбергский процесс. — М. 1966. — Т.2. — С.250—253. (Nirnbergas tribunāla dokuments nr. PS-347.)

Tulkojums no krievu valodas.

Nr. 36

Kāda latviešu jagdferbandieša uzmetums par latviešu tautas noskaņojuma maiņu karalaikā

Berlīnē

1944. g. 13. septembrī

Nodibinoties nacionālsociālisma kustībai Vācijā, minētā kustība radīja piekritējus Latvijā, bet, nākot pie varas autoritāram režīmam, tai nebija iespējams tautā izpausties. Toreizējās Latvijas Valsts vara bija noskaņota draudzīgi Anglijai, un, pateicoties tam, viss, kas nāca no Vācijas, latvju tautai tika liegts. Kad 1938. gadā Vācijas Vadonis Latvijai piedāvāja sadarbību — Vācijas labā vēlēšanās tika noraidīta. Sekas tam bija Latvijas okupācija no bolševikiem. Toreizējie Latvijas sabiedrotie, ar kuriem sastrādāja valdība, Latviju atstāja bez atbalsta, un Latvija tika pievienota Padomju Savienībai, līdz ar to tauta padota iznīcībai.

Bolševiku valdīšanas laikā nepārprotami izpaudās latviešu nacionālisms, par ko liecina pagrīdes kustība un atsevišķu latviešu nostāja, pateicoties kam daudzi labākie latvieši zaudēja savas dzīvības un daudzi tūkstoši bija spiesti mērot moku pilno ceļu uz Sibīriju.

1941. g. vācu bruņotajiem spēkiem atbrīvojot latviešu tautu no bolševisma jūga, tauta pārdzīvoja svarīgāko momentu savā vēsturē.

Katrs latvietis bija svētākā pārliecībā par jauna laikmeta sākšanos un dzīves veidošanu. Tauta lielā sajūsmā apsveica savus atbrīvotājus — vācu bruņotos spēkus, un visi latvieši bija gatavi ar ieročiem rokās cīnīties pret visas cilvēces ienaidnieku — bolševismu.

Nodibinājās partizāni, kaut arī neorganizēti, un cīnījās pret izklaidētām boļševiku karaspēka daļām — tā palīdzot bij[ušās] Latvijas teritorijas iztīrīšanai. Pirmais sarūgtinājums tautā radās pēc brīvprātīgo noraidīšanas, kuri vēlējās iestāties vācu bruņoto spēku rindās, lai kopā ar Vāciju cīnītos pret boļševismu.

Tomēr tauta bija pārliecībā un cerēja saņemt no vācu vadības atbalstu jaunas dzīves veidošanai.

Frontei virzoties tālāk uz austrumiem, bij[ušajā] Latvijā pārvaldīšanu pārņēma vācu civilā pārvalde, kura savukārt iecēla zemes pašpārvaldi. Nodibinoties šīm iestādēm, tauta sagaidīja savu ilgu papildīšanos. Civilās pārvaldes vidū atradās bijušie baltvāci, kuri, mēģinot realizēt savas separātiskās intereses, radīja nelabvēlīgu latviešu tautas noskaņojumu pret visu vācu tautu, kamēr tajā pašā laikā valsts vācieši centās pēc abu tautu kopējas sadarbības. Tādēļ pēc minēto iestāžu darbības triju gadu laikā latvju tautā var konstatēt vilšanos: tauta bija gaidījusi jaunā — nacionālsociālisma garā noskaņotu cilvēku rokās nodotu vadību, tomēr pašpārvalde tika nodota vecā — reakcionārā garā noskaņotu vīru rokās, līdz ar to, dabiski, darbība neatbilda tautas vēlēšanām.

Nodibinājās pirmās brīvprātīgo policijas vienības, no kurām vēlāk izveidojās latviešu SS leģions. Boļševikiem tuvojoties Latvijas robežām, tika mobilizēti papildinājumi leģionam. Šeit tika izdarīta liela kļūda, ievedot starp iesaucamiem darbā neatvietojamus, kaut iesaucamie bija gados samērā jauni. Šis punkts deva iespēju pašlabuma meklētājiem izvairīties no karaklausības, jo vadībai, atrodoties reakcionāru rokās, nebija vajadzīgā ideālisma — taisnīgās pieejas. Bija stāvoklis, kad daudzi, kuriem tiešām vajadzētu atrasties karavīru rindās, tika ieskaitīti neatvietojamos. Līdz ar to leģions tautā zaudēja popularitāti. Radās stāvoklis, kad leģionāri skatījās uz civilistiem ar nicināšanu un otrādi.

Propaganda, kura tika vesta no civilās pārvaldes puses, bija neskaidra un neatbilda tautas garam un mentalitātei, jo tautai pēc kara beigšanās konkrēti netika solīts ilgu papildījums — Latvija, bet pastāvīgi tika propagandēta Jaunā Eiropa, kuras jēgu tautas lielākā daļa neizprata.

Līdz ar to tautai neizprasti palikuši nacionālsociālisma patiesie mērķi un idejas, jo pretinieka propaganda, šo apstākli izmantojot, radīja tautā šķelšanos. Pēc otrreizējā boļševiku iebrukuma Latvijas teritorijā un atentāta pret Lielvācijas Vadoni ar ienaidnieka propagandas palīdzību tautā tika radīta neticība Vācijas bruņoto spēku un latviešu leģiona spējām, jo straujā vācu armijas atkāpšanās tautā atstāja panikas iespaidu.

Pateicoties augšminētajam un pašreizējam frontes stāvoklim Latvijas telpā, tautā ir radies šāds stāvoklis:

1) ievērojot plaši izvesto ienaidnieka propagandu, tautā ir radīta neticība vācu bruņotai varai un pašas tautas morāliskiem un materiāliem spēkiem, kuri, pareizi apvienoti, būtu garantis nākotnes cīņas pozitīvam iznākumam,

2) tautas ilgas pēc brīvības ir vēl lielākas nekā jebkad, tikai pateicoties neskaidrai propagandai un politikas vešanai, tauta nav vienota. Tautas cīņas gribas izpausme, kura jau ir sākusies ar atsevišķu partizānu darbību un atsevišķu cīnītāju brīvprātīgu iesaistīšanos vācu spec[iālajās] cīņas vienībās, ir nepārprotams cīņas vēlēšanās izpaudums — tikai trūkst kopēja mērķa — idejas, jo, kā jau teikts, nav ticības pašreizējai tautas vadībai.

Pašreizējais politiskais noskaņojums būtu šāds — tauta ir sadalījusies dažādās grupās:

a) daļa "nogaidītāju", kuri cer ar pasīvo izturēšanos nogaidīt notikumu attīstību līdz karojošo pušu sabrukumam;

b) neliels nogrupējums — "ultra nacionālisti" —, kuri gaida un cer uz neatkarīgo Latviju, kāda tā bija līdz 1940. g.;

c) nacionālsociālisti, kuri izprot vācu nacionālsociālistu un SS kustības mērķus un vēlas sastrādāt kopējā garā.

Tādēļ nepieciešama jaunas kustības radīšana latvju tautas ticības un vienotības pacelšanai plašākā mērogā un atsevišķu nogrupējumu pavienošana, kam pamatā būtu visu pastāvošo organizāciju un atsevišķu cīnītāju apvienošana, iesaistot latviešu nacionālā partizānu kustībā.

~~Kopējā noskaņojuma radīšanai vislabākie panākumi būtu latviešu nacionālsociālistiskās partijas nodibināšana.~~

Visas tautas cīņas gribas pacelšanai jāved konkrētas brīvības garantijas — neatkarīga Latvija visciešākā politiskā un saimnieciskā sadarbībā ar Lielvāciju nacionālsociālistiskā garā.

**Ostlandes augstākā SS un policijas vadītāja F. Jekelna ziņojums
gauleiteram Koham**

[Talsos]

1944. g. 25. novembrī

Z i ņ o j u m s

par latviešu ģenerāļa Kureļa vienības likvidēšanu

I

Pēc karaspēka grupējuma *Nord* virspavēlnieka ierādītās telpas pārņemšanas man kļuva zināms, ka ziemeļos no Sasmakas — Talsu līnijas mežos izvietojusies kāda latviešu vienība, ko izveidojis un komandē agrākais latviešu ģenerālis **K u r e l i s**. Viņš esot izvirzījis sev uzdevumu aktīvi līdzdarboties bandītu nebūšanu apkarošanā un, pamatojoties uz to, izveidojis komandas, kurām, boļševikiem laužoties uz priekšu, būtu jāuzņemas partizānu karš pret Sarkano Armiju. Detaļas par šīs apvienības lielumu un struktūru nebija zināmas. Īstas skaidrības nebija arī tām karaspēka daļām, kā, piemēram, frontes izlūkošanas grupai 212 (*Frontaufklärungstrupp*) un Spāres vietējai komandantūrai, ar kurām Kurelis bija stājies sakaros, t.i., attiecīgā reizē sadarbojoties.

II

Lai gan Kurelis vācu iestādēm izdeva dažādus komunistu bandītus, tomēr nekavējoties uzsāktā izmeklēšana neapšaubāmi liecināja, ka šī apvienība draudēja ar nopietnām briesmām Kurzemes drošībai un arī karaspēka grupējumam. Detaļas ir sekojošas:

a) pats Kurelis tika izmantots vienīgi par izkārtni, jo viņa vārdam latviešu tautā ir laba slava. Sava vecuma dēļ — viņš ir vairāk nekā 60 gadu vecs — viņš vairs nebija spējīgs personiski darboties kā vadītājs. Viņš arī nebija spējīgs pilnībā kontrolēt lietu norisi, ko vadīja viņa štābs;

b) kā vadošā persona izvirzījās ģenerāļa Kureļa štāba priekšnieks kapteinis **U p e l n i e k s**. Viņš, tāpat kā pārējie viņa štāba virsnieki, piederēja nacionāli šovinistiskajām aprindām, kas bija noskaņotas pret boļševikiem, bet nekādā gadījumā nebija draudzīgas vāciešiem.

Viņi nāca no aizsargu organizācijas (*Selbstschutz*), kur sevišķi spēcīgi tika propagandēta brīvas, patstāvīgas latviešu valsts ideja, turklāt te saskatāma pamattendence pieslieties Anglijai. [Vienībā] noteicošo ietekmi bija ieguvuši galvenokārt tādi latviešu

virsnieki, kuri bija apzināti nošķīrušies no latviešu leģiona un turējušies aizmugurē ar acīm redzamu nolūku iesaistīties savu nacionālo mērķu īstenošanā, kad liksies pienācis labvēlīgs brīdis.

Fakts, ka Upelnieks un pārējie virsnieki nestājās latviešu SS brīvprātīgo leģiona rīcībā un pat vēl vairāk — aktīvi noraidīja, kā viņi paši atzinās, ģenerālinspektoru SS grupenfīreru Bangerski, liek nešaubīgi saskatīt no sākta gala pret mums vērstu naidīgu nostāju;

c) ģenerāļa Kureļa vienības lielāko daļu sastādīja dezertieri. Cenzdamies padarīt savu vienību pēc iespējas stiprāku, dezertieru uzņemšanu Upelnieks ne vien pacieta, bet pat veicināja. Štābs pats pēc saviem ieskatiem izrīkoja vervētājus, lai tie leģionārus, kas atgriezās savās vienībās, pamudinātu uz dezertēšanu un pāriešanu Kureļa vienībā. Tā šī vienība drīz izrādījās par saplūšanas centru visiem, kuri neatļauti bija atstājuši savas vienības vai arī izvairījušies no militārā dienesta, nokavēdami iesaukšanu.

Ar izveicīgu, latviešu tautā snaudošiem nacionālās patstāvības centieniem saistītu mutisku propagandu Kurelis guva neparasti lielu pieplūdumu. Latviešu vienībās, kas karoja frontē, drīz sāka runāt, ka dezertieris atradīs pie Kureļa uzņemšanu, bez kā tiktu pakļauts taisnam sodam. Dabiski, ka tas veicināja dezertieru ievērojamu pieaugumu 19. divīzijā;

d) kā Upelnieks atzinās nopratināšanā, līdzās istajai Kureļa vienībai izveidojās atsevišķas gan stiprākas, gan vājākas grupas, kuras labprātīgi pakļāvās štābam, lai gan tas nespēja visas šīs atsevišķās grupas bez atlikuma aptvert un vadīt. Nekontrolētās grupu drumsļas palika bez centrālās vadības, un viņu darbību līdz ar to nepārraudzīja neviena instance — tas tāpat draudēja izvērsties briesmās;

e) ģenerāļa Kureļa vienība gādāja par sevi uz laukiem. Viri klīda apkārt laupīdami un rekvizēdami, atņēma zemniekiem pēdējo lopu. Līdz ar to Kureļa rajonā jebkura uzskaitē un sagāde pēc priekšrakstiem tika varmācīgi sagrauta;

f) šo vienību par kārtīgu un disciplinētu nevar nosaukt. Nebija ne noteiktu pienākumu, ne jebkādu plānveidīgu un mērķtiecīgu pasākumu. Ja neskaita zagšanu un laupīšanu, tad praktiski nekas netika darīts. Laikā, kad kārtīgi latvieši 19. divīzijas sastāvā cīnījās frontē, Kureļa cilvēki aizmugurē piekopa ērtu dzīvi un turklāt vēl kļuva par zemes mocībām;

g) līdz š.g. novembra sākumam rotās un vienībās bija ietverts 400—500 vīru. Tām blakus veidojās mazākas — līdz 100 vīru lielas grupas. No vēlāk drošībā nogādātajiem štāba papīriem izriet, ka vienības bija kopā sasniegušas 1800—2000 vīru.

III

Ģenerāli Kureli un viņa štāba priekšnieku kapteini Upelnieku 2.11.44. es uzaicināju pie sevis. Notika saruna, kurā es pateicu savu viedokli, ka vienība līdzšinējā formā tālāk pastāvēt nevar. Es pieprasīju, lai:

1) ģenerāļa Kureļa vienība no 3.11.44. pakļaujas SS un policijas augstākajam pavēlniekam un sniedz ziņojumu par tās lielumu un ieroču daudzumu.

Ierindas dienesta apgādei ir jānotiek caur vācu bataljonu, un nekādas patvarīgas rekvizīcijas nedrīkst notikt;

2) izdalīt dezertierus un mobilizāciju novilcinājušos un nodot tos SS un policijas augstākajam pavēlniekam.

Atlikušajai vienībai, ko vēlos izmantot saviem mērķiem, piešķiru šādus uzdevumus:

1) sevišķi izmeklētu cilvēku sagatavošana iesaistīšanai [darbā] aiz ienaidnieka līnijām, cieši sadarbojoties ar drošības policijas pavēlnieku;

2) aktīva piedalīšanās bandu apkarošanā pēc maniem norādījumiem,

3) zemes tīrīšana no dezertieriem un tiem, kas izvairās no mobilizācijas.

Ģenerālis Kurelis pieņēma manas prasības un deva atbilstošus solījumus.

Bet, lai jebkuros gadījumos būtu pasargāts no pārsteigumiem, jau iepriekš nodrošinādamiem, es norīkoju, lai 3 vācu SS un policijas rotas pārvietotos Kureļa aizņemtās telpas tuvumā.

IV

Kurelis neturēja vārdu. Viņš lika savam štāba šefam man paskaidrot, ka viņš neredzot iespēju izdot viņa vienībā esošos dezertierus. Štābs tik un tā esot vāciešiem draudzīgs. Ja nu viņš tagad pakļautos prasībai pārvietot dezertierus, tad virsniekiem ir jā sagatavojas tikt apzīmētiem par vācu spiegiem.

Kureļa iesniegtie ziņojumi, cik nu vispār tādi tika saņemti, saturēja nepareizības.

Turklāt [viņš] nevēlējās atteikties no līdzšinējās pašapgādes formas un atteicās no mana priekšlikuma par vienības saimniecisko apgādi parastajā ceļā caur karaspēka apgādes dienestiem.

Lai iedarbīgi stātos pretī draudošajām briesmām no Kureļa vienību puses un lai radītu skaidrus apstākļus, es izšķīros par vienības likvidēšanu un par tās atbrūošānu. Karaspēka grupējuma *Nord* virspavēlnieks deva tam savu piekrišanu arī tai gadījumā, ja būtu jālieto vara.

V

Lai es netiktu nostādīts nepieciešamības priekšā šaut uz latviešiem, 14.11.44. es vēlreiz stājos pārrunās ar Kureli, lai panāktu viņa vienības rindās atrodošos dezertieru un izvairījušos no mobilizācijas brīvprātīgu izdošanu un atbruņošanu. Kad viņš atkal sāka izlocīties, es devu rīkojumu atbruņot vienību un arestēt visu štābu, jo citas iespējas vairs nebija. Akcija notika pēc sarunas beigām 14.11. ar jau [kaujas] gatavībā izvietotiem spēkiem. Tā notika pilnīgi bez traucējumiem. Līdz asins izliešanai nenonāca. Pats Kurelis tika palaists brīvībā un nogādāts pie savas ģimenes, jo bija cieši jāievēro, ka sava vecuma dēļ viņš nav varējis virzīt notikumu gaitu.

Spēcīga grupa latviešu leitnanta R u b e ņ a vadībā, kura bija daudz pārāka par tai piestiprināto vāciešu rotu, atteicās no atbruņošanas. Rubenis deva solījumu, ka viņš 15.11.44. pēc tam, kad būs sapulcinājis savus izkaisītos spēkus, kopā ar tiem stāsies mūsu rīcībā. Pretēji ar goda vārdu apstiprinātajam solījumam viņš savu vienību pārvietoja kādā meža novietnē uz rietumiem no Rendas.

Pret viņu 18.11.44. tika izdarīts šāds pasākums. Pirms akcijas ap plkst. 8.30 es vēl personiski runāju ar Rubeni. Viņš tomēr paziņoja, ka uzņemsies cīņu līdz bojāejai, un atteicās no savu cilvēku brīvprātīgas izdošanas. Tad es devu pavēli doties pret Rubeņa ļaudīm. Šis pasākums 19.11.44. plkst. 14.00 noslēdzās ar panākumiem. Viņa vienības daļas — kopskaitā apmēram 400 cilvēku — atkāpās kādā purvajā.

VI

Līdz ar to ģenerāļa Kureļa vienība vairs nepastāv. Pavisam apcietināti un atbruņoti tika 1300 kureliešu, neliela daļa cīņu laikā nošauta. Apcietinātie tika nosūtīti uz SS komplektēšanas nometni Konicā, lai tos ieskaitītu leģionā, dezertieri pārvietoti uz Štuthofas koncentrācijas nometni.

Lielāki daudzumi munīcijas, ieroču, sanitāro materiālu, radioierīču un uzturlīdzekļu tika nogādāti drošībā un nodoti nelielas grupas rīcībā piekritīgā karaspēka novietojumā.

Štāba locekļus pēc lauka karatiesas 20.11.44. lēmuma nošāva, bet ģenerālis Kurelis palika neskarts. Viņš kopā ar ģimeni 21.11. ir evakuējies.

VII

Kopsavilkumā var teikt, lai arī cik nepatīkams bija uzstāšanās fakts pret latviešiem, ar to tika likvidētas briesmas zemes drošībai un arī karaspēka grupai. Bija noteikti sagaidāms, ka kurelieši [Jekelna] tālākas piekāpības gadījumā šautu uz vācu daļām. Kapteiņa Upelnieka izteicieni, ka viņi gribējuši pārklūt pie krieviem, lai pret

Sarkano Armiju vestu partizānu karu, nav ticami, jo cilvēki, kas ir par glēviem normālos apstākļos apbruņotiem izpildīt savu pienākumu frontē, nevar vēlēties uzņemties cīņu aiz ienaidnieka līnijām smagākos apstākļos.

Radiopaziņojumā 20.11.44. visumā tika apgaismoti apstākļi, kurus nepieciešams vēl noskaidrot, bet kas liekas ļoti ticami.

"SS Jagdverband Ost" instances vadītājs darīja zināmu, ka Liepājas ostā darbojušies Kureļa aģenti, kuri stāstījuši, ka Kurelis esot no Anglijas saņēmis zināmas garantijas. Tālāk Kurelim vajadzējis caur Zviedriju uzturēt sakarus ar Rietumu spēkiem, palīdzot bijušiem latviešu valstsvīriem:

S ē j a m — sūtnim Zviedrijā,

Z a r i ņ a m — sūtnim Londonā,

B ī l m a n i m — sūtnim ASV.

Kāds kureliešu radists arestēts atzinās, ka cits radists saņēmis uzdevumu stāties sakaros ar Zviedriju.

Bažas par to, ka pret Kureli vērstā akcija Kurzemē izsauks nelabvēlīgu iedarbību, nav īstenojušās. Jau ir izskanējušas daudzas balsis, kas šīs vienības likvidēšanu visādi apsveic.

PKVIA, T-454, r. 15, k. 000375—000382.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 38

Ostministrijas apsvērumi par Latviešu Nacionālās komitejas dibināšanu

Berlīnē

1944. g. 29. novembrī

Attiecas uz Latviešu Nacionālās komitejas dibināšanu

Zemes vietējās pārvaldes nomaīņai ir ierosināts dibināt Nacionālo komiteju, kas reihā pārstāvētu latviešu tautu:

- 1) Nacionālās komitejas ievēlēšanai sasaukt impērijā atrodošos latviešu pārstāvju kopu (*Gremium*);
- 2) sasaukšanu uzticēt pirmajam pašpārvaldes ģenerāldirektoram Dankera kungam un latviešu leģiona pārstāvim SS grupenfireram Bangerskim. Par priekšsēdētāju kļūst gados vecākais pārstāvis;

3) pārstāvju sapulces nolūks ir mobilizēt latvietību šādiem mērķiem: cīņa pret boļševikiem dzimtenes atbrīvošanai un dzīves telpas radīšanu tautai, kur valstiskā forma latviešiem nodrošinātu aizsardzību, un viņi visā iespējamā kopdarbībā ar impēriju varētu gūt atbalstu un spēku savas dzimtenes veidošanai.

Vajag izcelt piederību Eiropai un izteikt pārliecību, ka jaunas Eiropas veidolā fīrers saskata to valstiskās struktūras formu, pēc kuras tiecas latviešu tauta.

Ar šādi virzītām sarunām iniciatoriem jāveido platforma, pamatojoties uz kuru meklēt Nacionālās komitejas līdzstrādniekus;

4) iekams sasaukt kopu, ir jāsarunā ar abiem uzaicinātajiem [Dankeru un Bangerski] par personām, kuras jāievēl Nacionālajā komitejā.

Perspektīvā varētu būt līdzšinējais lauksaimniecības ģenerāldirektors Andersons, līdzšinējais saimniecības ģenerāldirektors Valdmanis un pulkvedis Freimanis, kurš jau gadiem zināms kā vācu uzticības vīrs.

Tāpat prātā turams arī pārstāvis no vācu rokās esošajiem Latvijas novadiem;

5) ar Nacionālās komitejas nodibināšanos beidzas līdzšinējo ģenerāldirektoru mandāti. Ir priekšlikums kopā ar ministra pateicību viņiem to tūlīt paziņot.

PKVIA, T-454, r. 92, k. 000218.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 39

Ostministrijas paskaidrojums par Latviešu Nacionālo komiteju

Berlīnē

1944. g. 30. novembrī

Tā kā Latvijas Pašpārvaldei ir laupīta tās teritorija, bet latvietības aprūpēšanai un politiskajai vadīšanai vajadzīga kontinuitāte, tad vismērķtiecīgākā ir šāda pieeja: lūgt līdzšinējās latviešu Pašpārvaldes pirmo ģenerāldirektoru Dankera kungu dot priekšlikumus Latviešu Nacionālās komitejas izveidošanai, kura latviešu tautas vēlējumus izteiktu reiha ostministram. Mērķtiecīgi būtu, ja latviešu leģiona ģenerālinpektors Bangerskis izvirzītu kādu pārstāvi, lai veidotu ciešas saites ar cīnītājas latvietības pārstāvētajiem.

Vajadzētu nozīmēt arī personu, kas nokārtotu neatrisinātos finanšu jautājumus, un tāpat vajadzētu pēc vajadzības rīkoties citās jomās. Bet, tā kā ir iespēja nosaukt politiski vēl nepārbaudītas personas, tad jāuzklausā arī SD, lai panāktu vispārēju saskaņu.

Saistošu solījumu par neatkarīgu valsti acumirkli nevar dot, jo šis jautājums neskar latviešus vien, bet arī citas tautas, un te nepieciešams augstākās instances lēmums (jo to stāvoklis ir kopīgs). Tāpēc Latviešu Nacionālās komitejas mērķim jābūt visu latviešu spēku arī turpmākā mobilizācija cīņai pret boļševismu, uzsverot, ka dzimtenes atbrīvošana un nacionālās nākotnes nodrošināšana iespējama, vienīgi turoties kopā ar vācu tautu.

Latviešu Nacionālajai komitejai vēlreiz jāpaskaidro, ka Vācijas impērijā visi latvieši ir līdztiesīgi vāciešiem un ka viņu jaunatnei audzināšanas un izglītošanas laukā ir dotas vienlīdzīgas tiesības ar vācu jaunatni.

Nobeigumā jāuzsver, ka šajā kopējā cīņā firers nāks pie atziņas, ka latviešu nākotnes noslēguma forma izaugs kopībā ar vācu impēriju.

Mums Ostministrijā ar mūsu latviešu instances palīdzību jānodarbojas ar visām Latviešu Nacionālās komitejas vēlēšanām un, tāpat kā līdz šim, jāaprūpē viņas vajadzības nacionalitātes ziņā.

Ar militārajiem un drošības policejiskajiem jautājumiem, sagādi utt., pats par sevi saprotams, nodarbojas šiem mērķiem ieceltās iestādes.

Rozenbergs

PKVIA, T-454, r. 92, k. 000220, 000221.

Tulkojums no vācu valodas.

Nr. 40

Latviešu kartotēkas darbinieku grupas konfidentiālais pārskats par attieksmi pret vācu okupācijas varu Latvijā 1943.—1944. gadā

Kurzemē

1945. g. janvārī

Vācu—latviešu attiecības

OTRĀ DAĻA¹

Vācu—latviešu attiecību problēma apskatīta atsevišķos tematos, kas kopā dod šo attiecību uzrādījumu svarīgākās dzīves nozarēs un šo attiecību attīstības gaitā.

1. Latviešu tautas politiskās intereses un vācu politika.
2. Latviešu bruņotie spēki.
3. Latvijas saimnieciskā dzīve.

4. Latviešu tautai naidīgie elementi.
5. Latviešu evakuācija uz Vāciju.
6. Stāvokļa raksturojums.

1

Latviešu tautas politiskās intereses un vācu politika

1943. un 1944. gadā latviešu tautas dzīve norisa kara darbības vistiešākā ietekmē. Sarkanās Armijas draudi Latvijas robežām arvien pastiprinājās, 1944. g. vasarā tie attīstījās līdz iebrukumam, kas tālākā kara gaitā noveda līdz Latvijas lielākās daļas okupācijai no padomju varas.

Izteiktāk kā jebkurā citā tautā pieredze latviešos izaudzinājusi vispārējās pretboļševisma cīņas jēgas apziņu. Latviešu tauta nekad nav vēlējusies no cīņas pret boļševikiem atteikties, bet kā katra tauta viņa gribējusi vest šo cīņu, saskaņoti ar savām interesēm, reizē tai jābūt cīņai pret boļševismu un par brīvu, neatkarīgu Latviju.

Latviešu tautas politiskās intereses izvirzījās dabiskā prasībā — piedalīties cīņā pret boļševikiem kā politiskai, saimnieciskai un kulturālai vienībai ar iekšēju patstāvību, jo puslīdz instinktīvi modusies tautā bija apziņa (kas, kara norisi vērojot, šobrīd vēl pastiprinājusies), ka šajā karā tautu uzvaru vai dzīvotspēju nākotnē neizšķirs materiāls pārsvars, bet, vienībā sakausēts, iekšējais tautas spēks.

Tādēļ šai cīņā latviešu tauta vēlējās būt izdalīta no miglainā Ostlandes jēdziena, negribēja nekādā ziņā būt tikai "dziļākā vieta Ostlandes rezervju dīķī", bet gan atsevišķs — samērīgs spēku avots.

Šīs prasības izpildīšanu latviešu tauta ilgi gaidīja no vācu varas un, ja tā vēl nebija notikusi, tad to cerēja piepildāmies reizē ar plašāku latviešu spēku iesaistīšanas bruņotā cīņā pret boļševikiem. Tādēļ latviešu tauta savās patstāvības gaidās kulminēja 1943. g. janvārī—februārī, kad sakarā ar latviešu leģiona nodibināšanu bija sagaidāma attiecīgu spēku iesaistīšana cīņā.

Latviešu Pašpārvalde apzinājās šī mirkļa izšķirēju nozīmi vācu—latviešu auglīgā sadarbībā, pārredzēja latviešu tautas noskaņojumu un sagaidāmo nostāju. To arī atklāti formulēja sarunās ar attiecīgām vācu amatpersonām, lai panāktu atrisinājumu, kas būtu pozitīvs kā Vācijai, tā latviešu tautai un dotu lielākos, organiski iesaistītos spēkus pretboļševistiskai cīņai frontē un dzimtenē.

Vācu politikas dziļāku un nopietnāku vērtējumu tautas masās deva vēl tas apstāklis, ka par sarunām latviešu Pašpārvaldes un vācu amatpersonu starpā tapa informētas plašas latviešu tautas aprindas, jo izplatījās šo sarunu protokolu noraksti.

Vācu pārvalde tomēr izvēlējās varas ceļu, nerēķinoties ar latviešu tautas politiskajām interesēm, ne ar sakāpināto tautas noskaņojumu. Aktīvākais latviešu interešu aizstāvētājs Pašpārvaldē ģenerāldirektors Valdmanis tapa no sava posteņa nobīdīts un izsūtīts no Latvijas. Nolūkā mazināt pretvācisko noskaņojumu un tautas iekšējo pretestību vācieši pastiprināja apcietināšanas latviešu nacionālistu aprindās, kas, protams, panāca latviešu pretvāciskās nostājas pastiprināšanos. Šajā laikā nodibinājās pilnīgi visas latviešu tautas apzināts vācu politikas un latviešu politisko interešu konflikts, kas ietekmēja turpmākās vācu—latviešu attiecības.

Latviešu saprāts lika atzīt, ka pretimnākšana latviešu tautai nenāks no Vācijas brīvas gribas. Vācija neļaus Latvijai tapt par brīvu, neatkarīgu valsti, kamēr tā pietiekami droši pārvaldīs stāvokli Eiropā un jutīsies pietiekami spēcīga, lai nerēķinātos ar mazās latviešu tautas esamību un interesēm. Šo atziņu neiznesa latviešu izlases sabiedrības politiskā domāšana, bet tā radās plašā tautas daļā, jo vācieši savu nostāju pret latviešu tautu parādīja visplašākā veidā, konsekventi visā dzīvē — politiskā, saimnieciskā un kulturālā plāksnē.

Nostādīti nožēlojamā stāvoklī, latvieši pret vācu varu Latvijā izturēja vairāk nekā korektu stāju, vācu—latviešu attiecībās nedominēja latviešu izlēieni. Tas, ka attiecības neizteicās ārēji, notika boļševisma baigā drauda iespaidā. Latvieši, drūmo apstākļu spiesti, pieķērās optimistiskai cerībai, ka Latvijas tapšanai reiz radīsies labvēlīga situācija — var būt, ka Anglija dos iespējas, kuras liedz Vācija, jeb Vācija kara attīstībā nonāks stāvoklī, kurā būs spiesta atzīt latviešu politiskās pakļaušanas negatīvās sekas un rēķināties ar latviešu tautas nostāju un interesēm.

Ar spilgti izteikto tieksmi pakļaut latviešu tautu vācu vara apzinīgi ir nobīdījusi otrā plāksnē latviešu tautas totālākas izmantošanas iespējas pretboļševisma cīņā, jo ikviens vācu pasākums, kas skar latviešu tautu, modina neuzticību un tiek uzskatīts kā līdzeklis latviešu tautas spēku vājināšanai ar latviešu tautas iznīcināšanu kā aplēptu mērķi. Pašlaik, kad zem vācu okupācijas varas atrodas tikai maza Latvijas daļa — Kurzeme un pārējā Eiropā vācu spēki atspiesti uz savām nacionālajām robežām, radies jauns stāvoklis vācu—latviešu attiecībās un latviešiem ir iespāids, ka pavērtas jaunas iespējas sadarbībai ar Vāciju.

Latviešu centieni pēc savas brīvas valsts nav mazinājušies. Brīdī, kad boļševiku neieņemta palikusi maza Latvijas saliņa, kuras sargāšanā pašu latviešu spēki ieņem nozīmīgu vietu (19. latviešu SS divīzijas panākumi boļševiku uzbrukumu atsišanā, Kurzemes darbaspēks, partizānu grupas), latvieši atkal cer uz savu valsti un valdību. Latviešu tauta nes ārkārtējus un neizmērojamus upurus. Desmitiem tūkstošu latviešu spiesti atstāt savu dzimto zemi, un tiem ir nepieciešams skaidri un nešaubīgi zināt, ka

visu to dara savas dzimtenes un Latvijas Valsts labā. Šajā traģiskā laikā notiek tas, ka tie vairāk spiesti ticēt ienaidnieka izlaistām baumām un šaubās dzimušām atziņām, ka pašlaik Vācija izdevīgi paveic Latvijas iztīrīšanu no latviešiem, lai tukšu telpu varētu piepildīt ar vāciešiem, jo latvieši bez vienotas domas un izkaisīti pa visu Vāciju, dzimteni nekad vairs neredzēs. Latviešiem ir apziņa, ka šobrīd no Vācijas saņemtu valsti nākotnē nespēs atņemt nekāda vara.

Latviešu stāvoklī tomēr nav vērojama izmaiņa. Sarežģītais vācu civilpārvaldes aparāts, pilns lieku cilvēku (Ventspils apr[īņķī] 3 gebitskomisāri), kārtu pārraudzību pār izdarītājām — latviešu iestādēm un amatpersonām. Neatkarīgi no civilās pārvaldes turpat pilnīgi patstāvīgi rīkojās armija ar savu saimniecisko aparātu.

Latviešu amatpersonām jāveic vāciešu uzdotie uzdevumi un jānes atbildība par tiem tautas priekšā.

Šāds stāvoklis nevar turpināties šajā mazajā zemes laukumā, kur ris pēdējā cīņa par latviešu zemi.

Pārvalde jānodod tikai latviešu rokās vai tikai vācu varai, lai vienīgā tā nes atbildību par rīcību Kurzemē.

Latvieši no Vācijas dod biedinošas ziņas, ka atjaunojusies baltvācu aktivitāte Latvijas jautājumā. Rozenberga kā līdz šim nozīmīgas personas vietā stājušās citas un pārņēmušās rīcību latviešiem nelabvēlīgā virzienā.

Latviešu uztverē vācu civilā pārvalde Latvijā un latviešiem nelabvēlīgā baltvācu grupa ar savu savtīgo politiku ir divi izšķirēji — noteicēji faktori, kas sagandē vācu—latviešu attiecības. Tas ir ievērojamais spēks Vācijā, kas nepieļauj dabiskā ceļā nodibināties patiesām draudzīgām sadarbības attiecībām Latvijas un Vācijas starpā, kavē patstāvīgas Latvijas Valsts atjaunošanu.

Latviešiem vienīgā drošā garantija patiesai sadarbībai liekas pilnīga baltvācu izsāltēšana no Latvijas jautājuma izkārtošanas.

Tautā kļīst pārrunas un minējumi par jaunas latviešu valdības varbūtēju radīšanu, kura tiesībās mazliet pārsniegtu pēdējo ģenerāldirekciju. Tiek minētas pat personas, kuru ieiešana sagaidāma šajā valdībā, bet tie ir vārdi ar sliktu skaņu. Tauta iepriekš ir ieņēmusi stāvokli pret jaunu "dekorāciju" valdību, radītu uz vācu zemes.

Iepriekšējās pieredzes iespaidā tiek spriests, ka Vācijā tiks pielaista smaga, latviešu uzticību graužoša kļūda.

Latviešiem dos valdību, sastādītu no personām, kuras pazīstamas kā politiski netautieši, un valdības došana būs latviešu maldināšanas manevrs — pēdējais, lai latviešus novestu pie galējas neuzticības.

Latviešu bruņotie spēki

Latviešu tauta pretboļševisma cīņā vēlējās piedalīties kā brīvs, līdztiesīgs un samērīgs vācu tautas kara biedrs. Cīņai reizē vajadzēja būt pret boļševikiem, bet arī par brīvu, neatkarīgu Latviju. Tāpēc latviešu bruņotajiem spēkiem jābūt vienotiem, tie jāvada latviešiem, un tiem jānes Latvijas Armijas vārds: pateicība un atzinība jāsaņem pirmkārt no latviešu tautas — Latvijas Armijas ordeņu un goda zīmju veidā.

Vācu principi latviešu bruņoto spēku uzstādīšanā un izveidošanā bija galīgi pretēji latviešu tautas interesēm. Tādēļ latviešu tauta vēl līdz pēdējam laikam nav devusi pretboļševistiskajai cīņai to spēku daudzumu, ko tā varēja dot, — spēku kvantitatīvais un kvalitatīvais zudums ir vācu politikas un rīcības radītā noskaņojuma sekas.

Latviešu bruņoto spēku sazīmēšana notika ar varu, ko maskēja ar brīvprātību, pašpārvaldes "lēmumiem", un beidzot to izveda Latviešu leģiona ģenerālinspektors uz Latvijas brīvvalsts likumu pamata apstākļos, kad nepastāvēja Latvijas Valsts, nedz Latvijas Valsts likumu piemērošana latviešu tautas politisko un saimniecisko tiesību ievērošanai.

Latviešu bruņotos spēkus nerādīja vienotus, bet saskaldītus, izdalot atsevišķi Latviešu leģionu, policijas vienības, robežapsardzības pulkus, vācu armijas izpalīgus, latviešu lidotājus, latviešu būvbataljonus un vācu aviācijas izpalīgus. Šī sašķelšana panāca savukārt uzstādīto spēku vājināšanu. Latviešu atsevišķi grupēto vienību apbruņojums, apgāde un uzdevumi bija dažādi, ko sliktāk nostādītās vienības izjuta kā netaisnību, kas noveda pie biežiem dezertēšanas gadījumiem. Latviešu karavīros radās tieksme iekļūt leģionā kā vislabāk nostādītajā un lielākajā vienībā, bet šāda pievienošanās no vācu puses tika kavēta. Visvairāk dezertieru nāca no vācu armijas izpalīgu rindām, jo šie latvieši nereti bija ļoti mazās grupās iedalīti vācu vienībās, atradās sliktos apstākļos un tiesību ziņā bija pielīdzināti krieviem. Latviešu augstāko virsnieku ģenerāli Bangerski vispirms latviešu tautai reklamēja kā latviešu divīzijas komandieri, par kuru viņš nekad nekļuva, bet tika iecelts par Latviešu leģiona ģenerālinspektoru un būtībā bija sakaru virsnieks ar ierobežotu patstāvīgas rīcības spēju. Bangerska galvenais uzdevums bija reprezentācija un tautas uzmanības saistīšana vācu propagandas un nolūku noteiktā virzienā.

Bangerska stāvokli tauta ļoti labi uztvēra. Karavīru aprindās savā laikā bija pazīstams izteiciens, ka B[angerska] labo nodomu izvešanu kavē tas, ka B[angerskis] ar savām tiesībām "nevar tikt garām vācu feldfēbeļiem".

Latviešu tautas un karavīru raudzīšanās uz latviešu bruņoto spēku operatīvo izmantošanu vienmēr notikusi ar neuzticību, kas sekmējis ikvienas negatīvas parādības asu uztveršanu, uzskatu un noskaņojuma rašanos.

Kara norise Latvijas teritorijā uzstādīja latviešu tautai un jo sevišķi karavīriem tik smagas problēmas, ka vācu rīcību uzskatīja par atklātu un apzinātu nodevību pret latviešu tautu, zemi un karavīriem.

Sākot ar atiešanu no Volhovas, cīņām pie Ostrovas un beidzot pie Opočkas, latviešu leģiona vienības cieta smagus zaudējumus; tas pats sakāms par latviešu policijas vienībām, kas gāja citus atkāpšanās ceļus no saviem novietojumiem. Zaudējumi latviešu vienībām cēlās no to novietošanas cīņu smaguma punktos. Vācu vienības atkāpās, pamezdamas latviešus likteņa varā, desmitiem reižu pieļaudamas latviešu vienību ielenkšanu no Sarkanarmijas.

Boļševiki iebruka Latvijā, atsevišķās vietās to spēki apstājās, citur virzījās uz priekšu. Latviešu tautas un karavīru karstākā vēlēšanās tobrīd bija uzbrucēju atsviešana, sliktākā gadījumā noturēšana uz vietas. Bez tam visā tautā izplatījās ziņas, ka boļševiku panākumi nebalstās uz to pārākumu, bet uz vācu pretestības vājumu, izvairīšanos no cīņām.

Šajā momentā notika smagi cietušās 15. divīzijas atvilkšana no frontes un nedaudz vēlāk — paziņojums par tās nosūtīšanu uz Vāciju, kur tā saņems papildinājumus no jauniesauktiem un tiks saformēta no jauna.

Neuzticībā vācu rīcības godīgumam lielākā daļa 15. divīzijas karavīru atstāja savas vienības un no braukšanas uz Vāciju izvairījās.

Latviešu karavīri, iekļauti vācu spēku atiešanas kustībā, kura Vidzemē bija tik strauja, ka neapstājās pat lieliski sagatavotās nocietinājumu sistēmās, bija liecinieki latviešu iedzīvotāju neaizsargātam stāvoklim. Vācu spēki, kuriem vajadzēja latviešus aizstāvēt un segt to evakuāciju, padziļināja to postu ar iedzīves izlaupīšanu un ēku izpostīšanu. Šo novērojumu iespaidā daudz latviešu karavīru atstāja savas vienības, pat vairāk nekā 50% no vienību sastāva.

Reizē ar boļševiku iebrukumu Latvijas teritorijā sākās latviešu partizānu organizēšana un pašorganizēšanās. Vidzemes un Latgales partizāni sastādījās no nacionālākajiem un boļševikiem naidīgākajiem latviešiem.

Savu uzskatu dēļ tie vācu vadībā pret boļševikiem nebija vēlējušies iesaistīties un, vērojot vācu rīcību atkāpšanās kustībā, to vēlējās vēl mazāk un lielākā daļa vāciešus uzskatīja par tikpat bīstamiem latviešu tautai kā krievus.

Ar nolūku cīnīties boļševiku aizmugurē organizējās ģen[erā]la Kureļa grupa, kas par savu darbības rajonu izvēlējās Kurzemi, pārliecībā, ka vācu spēki to atstās tāpat kā

pārējos Latvijas apgabalus, un novietojās Talsu—Ventspils apkārtnē. Ģen[erāļa] Kureļa grupa kļuva ļoti populāra, jo to vadīja latviešu virsnieki un tās mērķi tautas uztverē bija tīri latviski, tā pavēra iespēju tiem latviešiem, kas nesavtīgi gribēja cīnīties uz savas zemes un ne mirkli to neatstāt, iesaistīties cīņā.

Paredzēdami, ka vācu spēki Kurzemi visā drīzumā atstās, Kureļa grupai pievienojās vai gatavojās pievienoties daļa to latviešu karavīru, kuri bija atstājuši savas vienības vai izvairījušies no braukšanas uz Vāciju. (Daļa pievienojās partizāniem Vidzemē.) Liela atsaucība Kureļa grupai bija arī iesaukšanai nepakļauto latviešu starpā, un tās rindās gatavojās stāties ievērojami spēki.

Frontei nostabilizējoties, Kureļa grupa zaudēja savu nozīmību paredzētajai partizānu cīņai, tajā saplūda arī nevēlami elementi. Šos apstākļus izmantoja boļševistiskas bandas, piem[ēram], "Sarkanā Bulta" (Kurzemi aptveroša boļšev[īku] banda), kas izveda laupīšanas un teroristiskus aktus, segdamās ar savu it kā piederību pie Kureļa grupas. Vācu vadība izšķīrās par radikālu atrisinājumu: apcietināja un izsūtīja uz Vāciju šīs grupas lielāko daļu, bet apcietinātos štāba virsniekus, izņemot ģen[erāli] Kureli, nošāva.

Kureļa grupas likvidēšana sacēla latviešos lielu satraukumu, no jauna ienesa neuzticību latviešu starpā, kas ticēja, ka pretimnākšana, ko vācieši pēdējā laikā izrādīja latviešu partizānu organizēšanā, nozīmē labvēlīgu pagriezieni vācu—latviešu attiecībās.

Kurzemes mežos un mājās slāpstīdamies pašlaik uzturas liels skaits latviešu karavīru — dezertieru. Starp tiem ir 15. un 19. latviešu SS divīzijas, policijas vienību un kureliešu karavīri. Dezertēšana ir vācu politikas un Latvijas kara notikumu sekas, to, kas dezertējuši sava glēvuma dēļ, nav daudz.

Latvieši nav varējuši saskatīt cīņas pozitīvo mērķi. Vācu rīcība attiecībā pret latviešu tautu ir negatīva un tai kaitējoša. Agrāk vai vēlāk latviešu karavīram rodas apziņa, ka, cīnoties vācu vadībā, viņš nav kopā ar savu tautu, bet pat tai kaitē.

Latviešu vienības vairākkārtīgi bijušas novietotas frontes sektoros, kur tās piedzīvojušas pārāk smagus zaudējumus, kas kvalificējas kā latviešu spēku apzinīga pakļaušana izkaušanai.

Vairākkārtīgi vācu vienības ir latviešus pametušas cīņas laukā vienus, bez palīdzības, nav savlaicīgi paziņojušas par savu atiešanu, nav segušas latviešu vienību atiešanu, pie kam latviešiem bieži nācies segt vācu vienību atiešanu.

Kad ikvienam latvietim lielākā nepieciešamība bija Latvijas aizstāvēšana, tad latviešu vienības atbrūoja un šādā apkaunojošā veidā ar varu aizsūtīja uz Vāciju. Necienīga un negodīga apiešanās Latvijā nesola labāku rīcību Vācijā. Tautas uztverē latviešu karavīru nosūtīšana uz Vāciju atrauj spēkus Latvijas aizstāvēšanai. Pastāv

aizdomas, ka Vācija izmantos latviešu spēkus Vācijā tikai Vācijas nolūkiem. Tie trūks Latvijā tajā izšķirējā un izdevīgā brīdī, kad vajadzēs izcīnīt latviešu tautas brīvību un valsti.

Uzskaitīto parādību un uzskatu dēļ latviešu karavīram nav pieņemama vienību sūtīšana uz Vāciju, un tas dezertē.

Ģen[erāļa] Bangerska uzsaukumā, ar kuru tas apsola dezertieru legalizāciju, nav uzsvērts, ka pieteikušos dezertierus nesūtīs uz Vāciju, uzsaukumā nav apsolīta cīņa par brīvu Latvijas Valsti, tādēļ tam nav sagaidāma cerētā atsaucība. Svarīgs arī tas apstāklis, ka no Vācijas vēl nav atgriezies ne 15. divīzija, ne cita kāda latviešu vienība, un to uzticību, ko varētu radīt ģen[erālis] Bangerskis, nebūt nemodina vāciešu izvestā latviešu bēgļu evakuācija un saimnieciskā rīcība Kurzemē.

3

Latvijas saimnieciskā dzīve

Latvija ir lauksaimniecības zeme, tādēļ šīs nozares izkārtojumam piekrīt lielākais svars. Lauksaimniecība kā nodarbošanās aptver $\frac{3}{4}$ no Latvijas iedzīvotājiem, pie kam vairāk nekā puse no tiem tieši ieinteresēti saimniecību stāvoklī kā to īpašnieki un iekopēji.

Boļševiki 1940. g. izsludināja zemi par tautas kopēju īpašumu. Šī deklarācija palika spēkā līdz lauku saimniecību reprivatizācijai, kas latviešu zemniekus pārvērta no zemes lietotājiem par īpašniekiem. Reprivatizēja lielāko daļu no saimniecībām, pārējās, kuras nebija izpildījušas nodevas, palika nereprivatizētas.

Saimnieciski un tiesiski reprivatizācijas akts nekādas pārmaiņas neienesā, jo apsaimniekošanas veids palika iepriekšējais un rīcība ar privātpašumu vārda pilnā nozīmē palika aprobežota (reprivatizēto īpašumu nevarēja pārdot, sadalīt starp mantiniekiem, aprūtināt ar hipotēkām). Obligāto nodevu pildīšana lauksaimniekiem piespieda saimniekošanu pieskaņot nodevu prasībām, neskatoties uz to, ka samazinājās saimniecību ražotspēja un saimniecības vērtība. Latviešu zemnieki nekļuva par saimniekiem savā izpratnē.

Labības [nodevas] lauksaimniecībā noteica pēc iepriekšējā vai tekošā gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem no apsētā platības, *Kreislandwirt*'iem nosakot gada caurmēra ražu, gaļas nodevas pēc t[ā] s[auktās] zemes taksācijas vērtības.

Nodevu izpildījumā gada beigās uzlika papildu nodevas. Papildu labības nodevas bieži skāra sēklai paredzēto labības daudzumu, un gaļas nodevas samazināja piena lopu skaitu, kas savukārt saimniecību aprūtināja sviesta nodevu pildīšanā. Cūkgaļas nodeva bija speciāli noteikta.

Nodevu — papildnodevu sistēmai bija izsaimniekošanas tendence, tā panāca pakāpenisku saimniecību vērtības samazināšanos. Ražotspēja un vērtība jūtami nesamazinājās tikai ilggadīgi iekoptās un labi nostādītās saimniecībās, kuru skaits samērā neliels. Izsaimniekošanas tendence radīja lauksaimniekos vispārēju neapmierinātību.

Saimniecību apgāde ar pirmās nepieciešamības precēm un darbarīkiem, kā arī apgāde ar apģērbiem un apaviem atradās uz minimāli zemas pakāpes, kas spieda lauksaimniekus to kārtot spekulatīvā tirgū.

Ražošanas grūtību (apgādes, darbaspēka trūkums, zemas lauksaimniecības ražojumu cenas) dēļ dažās lauksaimniecības nozarēs ražošana nesedza pašizmaksu (nerunājot par ražošanu atmaksāšanās dēļ), bet noteikto nodevu dēļ lauksaimnieki no ražošanas šajās nozarēs nevarēja atteikties. Nebūdam pārliecībā, ka grūtības ražošanā un saimnieciskie upuri, kurus nesa latviešu zemnieks, kalpo latviešu tautas mērķu sasniegšanai, tas nekad nav varējis samierināties ar vācu lauksaimniecības lietu izkārtojumu.

Nacionalizēto rūpniecības uzņēmumu izmantošanai nodibināja speciālas vācu sabiedrības (G.m.b.H.²), kuru fiduciārā pārvaldīšanā (*Treuhand*) nonāca visi svarīgākie uzņēmumi. Praktiski šāda fiduciāra pārvalde nozīmēja uzņēmumu nodošanu minēto sabiedrību īpašumā. Reprivatizācija skāra tikai mazus uzņēmumus, lielākās fabrikas tikai atsevišķos gadījumos (šokolādes un konfekšu fabriku "V.Ķuze", velosipēdu fabriku "G.Ērenpreis"). Pavisam nebija paredzēta bijušo akciju sabiedrību restaurēšana (piemēram, a/s "V.Ķuze" reprivatizēja uz viņas bijušā akcionāra un direktora vārda).

Arī tirdzniecības uzņēmumi tika reprivatizēti tikai pa daļai, jo nozīmīgāko daļu — vairumtirdzniecības uzņēmumus nereprivatizēja, motivējot šo rīcību ar to, ka kontrole pār vairumtirdzniecību prasa tās izņemšanu no privāto īpašnieku rokām un ka bijušie vairumtirdzniecības uzņēmumi ieplūduši un pārveidoti boļševiku t[ā] s[auktajā] valsts tirdzniecības uzņēmumu tīklā; šo pēdējo klauzulu par ieplūšanu un pārveidošanu piemēroja arī daļai mazumtirdzniecības uzņēmumu, reprivatizējot atlikušo inventāru, bez tiesībām turpināt darbību. Sevišķi sāpīgi privātie tirgotāji izjuta boļševiku nodibināto valsts tirdzniecības uzņēmumu mazumtirdzniecības veikalu protekciju; pie tam zināms skaits t[ā] s[aukto] valsts veikalu tika dibināts vēl no jauna. Tā vietā, kur varēja sagaidīt boļševiku dibināto valsts tirdzniecības uzņēmumu likvidāciju, kā vairumtirdzniecības, tā arī mazumtirdzniecības apgrozījumu lauvas tiesa piekrita minētajiem uzņēmumiem. Šī rīcība kļuva saprotama, kad valsts tirdzniecības uzņēmumi pārgāja no Tirdzniecības departamenta (resp[ektīvi], pašpārvaldes) vispārējās tirdzniecības sabiedrības Latvijā (*Allgemeine Handelsgesellschaft Lettland* G.m.b.H.) rīcībā; šajā, tāpat kā rūpniecības sabiedrībās ar ierobežotu atbildību (G.m.b.H.) pamatkapitāls attiecībā pret ieplūdušo

īpašumu sastādīja ļoti niecīgu summu. Vairumtirdzniecības regulēšanai radīja lielas vāciskas tirdzniecības sabiedrības vai atļāva dibināt vācu vienpersonas uzņēmumus, kas savas nesaskaņotās ārējās tirdzniecības laukā (ja par tādu var runāt starp Latviju un Vāciju) ieveda galīgu haosu. Rezultātā latviešiem atstāja tikai siktirdzniecību, kurā privātās iniciatīvas iespējas arī normētās sadales dēļ bija ļoti ierobežotas.

Bezīpašnieku nami un lauku saimniecības netika nodotas pašvaldību īpašumā, bet to pārvaldei un apsaimniekošanai nodibināja vāciskus orgānus. Finanšu operāciju pārņemšanai nodibinājās vairākas vācu bankas un tika atvērtas Vācijas banku filiāles. Latvijas banka, kas juridiski nav likvidēta un kurai vēl šodien pieder vērtības un konti ārzemēs (ASV, Anglijā, Šveicē), savas operācijas nodeva *Gemeinschaftsbank'ai*³ *Ostland*, bet nodokļu un nodevu iekasēšanai Latvijas bankas vietā izvēlētā Finanšu kase nesaņēma pieprasīto iekšzemes banku operāciju atļauju.

Latvijas saimniecībā pārvalde un īpašumi pārgāja vācu tautības piederīgo rokās tik pilnīgā mērā, ka tika radīta vāciska Latvijas saimniecība. Latviešu tauta to uztvēra kā tautas materiālo vērtību zaudēšanu. Tik aptveroša latviešu tautas materiālo vērtību pakļaušana kvalificējās tautas uzskatos kā tālejošas politiskas pakļaušanas priekšnoteikums. (Vācu muižniecības iespējas savā laikā apspiest latviešu tautu balstījās uz šīs šķiras iegūto materiālo vērtību bāzes.)

Latvijas saimnieciskā vāciskošana veicināja lielu vācu civilo darbinieku pieplūdumu. Šos darbiniekus objektīvi vērtējot, grūti atrast kādu gadījumu, kuru to darbībā varētu apzīmēt par pozitīvu. Vācu rīcība atstāja sabotāžas saimniecības iespaidu. Vienīgi to vācu saimniecisko amatpersonu darbība deva pozitīvus rezultātus, kuras, iedzīļinoties vietējos apstākļos, savus uzdevumus veica ciešā sadarbībā ar latviešiem un deva brīvu rīcības iespēju sev padotajiem latviešu vadītājiem.

Rūpniecībā nodarbinātie strādnieki uzņēmuma vāciskās vadības un piederības dēļ savu stāvokli veda sakarā ar strādnieku stāvokli nacionālsociālistiskā valstī. Savā vērtējumā tie atdūrās uz sava stāvokļa un propagandētā vācu strādnieku darba un dzīves apstākļu nesaskaņu.

Nacionālsociālistiskie uzņēmumu administratīvie un tehniskie vadītāji nodevās pašlabuma meklēšanai, apstākļos un attiecībās ieņēma izteikta virsslāņa pozīciju. Vācu civilā pārvalde vissvarīgāko sociālo jautājumu izkārtošanā izrādīja lielu pasivitāti.

Sociālo problēmu pamešana novārtā pazaudēja iespēju labvēlīgi noskaņot latviešu strādniecību.

Latvijas pilsētu iedzīvotāju pārtikas devas, kā arī apgāde ar pirmās nepieciešamības precēm visā vācu saimnieciskās pārvaldes laikā netika pielīdzināta Vācijas iedzīvotāju normām.

Ar vissliktāko ietekmi vācu—latviešu attiecību veidošanā bija vācu tautības pilnīgāka apgāde — lielākas pārtikas normas un priekšrocības nepieciešamo preču iegādē.

Uzspiestais dzīves standarts — vācu varas ar trūkumiem radītā saimnieciskā sistēmā par nepieciešamību izvērtās spekulācija ar sev raksturīgo nepārskatāmību un nenoliedzami graujošo iespaidu sadalē, tirdzniecībā un tautas morālē.

Latviešu zemnieks, kas saaudzis ārkārtīgi cieši ar savām paaudžu darbā radītām materiālām vērtībām, politiski sadarbībai [ir] nepieejams, ja izslēgta sadarbība saimnieciskā laukā.

Latviešu zemnieka psiholoģija nepieļauj saprast savas iedzīves un ēku izpostīšanu kara mērķu, pie tam latviešu tautai nenoskaidrotu mērķu dēļ. Vidzemē un Latgalē, kur pie šīs izpostīšanas vainīgi vācieši, latviešu zemnieks vācu—latviešu sadarbībai zudis. Ar tādu nostāju palika latviešu zemnieks tagad no boļševikiem okupētajos apgabalos. Līdzīga nostāja veidojās latviešu zemniekos Kurzemē, apgabalā, kur boļševiku okupācija vēl ir problēma, bet kur vācu saimnieciskā rīcība noved pie saimniecību izpostīšanas.

Kurzemē ar lopu un lauksaimniecības ražojumu rekvizāciju pamazām visās lauku saimniecībās lopu skaitu samazina, atstājot 6—10 cilvēku saimniecībā 1 zirgu (bet ne katrā), 1 govī, 1 cūku. Aitas rekvizē visas. Pārtiku atsevišķos apvidos paredz tikai 3 mēnešiem. Rekvizē arī sēklas labību. Šī saimniecību iztukšošana panāk Kurzemes zemnieku nonākšanu vienaldzīgā bezcerībā — saimnieciski tie boļševiku režīmā nevar vairāk zaudēt kā pašlaik, pateicoties vācu saimnieciskai rīcībai.

4

Latviešu tautai naidīgie elementi

Drīz pēc tam, kad presē paziņoja, ka baltvāci Baltijas zemēs vairs neatgriezīsies, ka viņi šīs zemes atstājuši un pilda jaunus savas tēvijas uzdevumus, Latvijā sāka plūst baltvāciešu straume. Latvijā augstos amatos parādījās latviešu pretinieki, kurus var nosaukt par vēsturiski pazīstamiem.

Rīgas ielu pārdēvēšana bija viens no baltvācu pirmajiem vācu—latviešu attiecību sabotēšanas rīkojumiem, kuru virkne nav apstājusies līdz pēdējām dienām un nepārtraukti nākusi no baltvācu pārpildītajām iestādēm un civilās pārvaldes.

Vācu iestādēs gandrīz ikvienu lietu kārtojot, vismaz galīgā veidā, latviešiem nācās uzdurties uz baltvācieti, kurš dažreiz, kaut labi prazdams, latviski nerunāja.

Baltvāci izkārtēja sev privileģētu stāvokli Latvijas telpā uz latviešu rēķina, maksimāli kaitējot latviešu nacionālajiem centieniem.

Baltvācu lielākais noziegums ir tas, ka tie ar savu darbību iznīcināja uzticības un pakļaušanās garu latviešu tautā. Baltvāci ar savu apzināti sagrozīto informāciju par

latviešu tautu un tās dzīves apstākļiem panākuši Vācijas augstākās vadības nepārtrauktu kļūmju politiku Latvijā.

Latvieši baltvācu nodevīgo rīcību pret latviešu tautu ātri uztvēra, bet latviešu spēki bija par maziem baltvācu kliķes nokratīšanai vai apiešanai. Baltvācu grupa bija stingri saliedējusies savās kopējās interesēs Baltijas telpā un baltvācu augstākās amatpersonas pietiekami varenas, lai ikvienu gājienu pie augstākās Vācijas vadības padarītu par nenozīmīgu.

Latviešu tautai naidīga ir arī krievu minoritāte. Tās latviešiem naidīgā darbība izpaužas mazāk ārēji, bet apiešanas un kombināciju veidā. Krievu minoritāte jutās no latviešiem apvainota komunismā, atstumta saimniecisko jautājumu izkārtošanā (reprivatizācija). Kaut naidīgi noskaņoti pret vāciešiem, krievi prata veikli iemantot to labvēlību un pie reizes lielākas priekšrocības, nekā to panāca latvieši savai tautai. Iegūtās priekšrocības krievi izmantoja latviešu tautai naidīgai darbībai, denuncējot latviešu nacionālistus, ietekmējot vācu amatpersonas latviešiem kaitējošai darbībai. Pēdējā laikā notikusi krievu pārsviešanās par labu boļševiku režīmam — gan pa lielāku daļu tādēļ, ka tā pašreiz ir krievu valsts forma un krievu tautības piederīgiem dod zināmas priekšrocības. Krievi ir izvairījušies no evakuācijas un gandrīz 100% palikuši boļševiku okupētajā Latvijas daļā.

1943. un 44. g. Latviju pārplūdināja ar krievu tautības bēgļiem, evakuētiem no tiem apgabaliem, kurus vācu karaspēks atstāja. Krievu bēgļu vairums tika izvietots pa lauku saimniecībām visos Latvijas apvidos, sagādāja latviešu zemniekiem saimnieciskas grūtības un pavairoja slimības. Krievu bēgļi izrādījās 100% boļševistisks elements. Atsevišķās saimniecībās, kur nereti krievu bēgļi bija skaitliskā pārsvarā, tie, aptverdami situāciju, draudēja latviešiem ar boļševiku atgriešanos, izplatīja uztraucošas baumas. Kustības brīvība tiem nebija ierobežota, tie savstarpēji satikās, bieži pulcējās lielākās vai mazākās grupās, uzturēja sakarus ar vietējiem boļševistiskiem elementiem, atbalstīja bandītu mežos. 1944. g. jūlija beigās boļševiki pārsteidzoši iebruka Zemgalē. Izbēgt paguva tikai nedaudz latviešu iedzīvotāju. Krievu bēgļi ar sajūsmu sagaidīja Sarkanarmiju, denuncēja latviešus, labi informēti, uzrādīja to slēptuves, kopā ar sarkanarmiešiem izlaupīja latviešu iedzīvi lauku saimniecībās un pilsētās. Apvidū, kur vācu spēki Sarkanarmiju atspieda, tie, piedalīdamies demolācijas aktos, devās pēdējai līdzī. Ir ziņas, ka pašreiz Zemgalē krievu bēgļi izmantojas kā latviešu saimniecību apsaimniekotāji.

Neskatoties uz to, krievu bēgļi pašreiz Kurzemē labāk situēti nekā latviešu bēgļi. Tie netiek evakuēti, kaut latviešu bēgļus evakuē ar drakoniskām metodēm; ar vācu iestāžu atbalstu krievu bēgļi atrodas latviešu zemnieku aprūpībā. No varbūtējas evakuācijas krievu bēgļi gatavojas izvairīties, pārejot uz dzīvi mežā kā bandītu papildinājums.

Bandītu⁴ darbība Kurzemē pašreiz ļoti aktīva, un no tās cieš vācu armija un vietējie iedzīvotāji. Bandīti sastādās no parašutistiem, komunistiem, ko savā laikā vācu iestādes atbrīvoja no apcietinājuma, kreisiem elementiem, kuru uzskatiem un darbībai vācu vara nepievērsa pietiekamu uzmanību, galveno vērību piegriežot aktīvāko nacionālo elementu izolācijai. Bandītu sakaru dienestā darbojas krievu bēgļi, vietējie krievi un baltkrievi, un, kā pierādījies, arī krievu uzticības punkti. Pret bandītiem izvēstās akcijas nav devušas nekādus izšķirošus panākumus, to sagatavošanā un izvešanā tiek pielaiestas kļūdas, piem[ēram], Rendas—Abavas—Ventas akcijā 1944. g. 5.—7. dec[embrī] vācu vienības sākumā virzījās pa ceļiem. Latviešu ceļvežus, kuri piedalījās kā bandītu uzturēšanās vietu zinātāji, piekomandēja akcijas štāba apsardzībai. Norādītās mājās aizturēja 5 vīriešus, kurus pēc īsas nopratināšanas atbrīvoja. Atbrīvoja arī ar pistoli apbruņotu brīvvalstu krievu gūstekni. Zlēku rajonā nodedzināja 5 saimniecības, nošaujot visus māju iedzīvotājus, ieskaitot mazus bērnus. Tikai 2 mājās dzīvoja komunistiski noskaņoti ļaudis, bet pārējo māju iedzīvotāji nebija informēti, ka pie tiem uzturas bandīti, jo pēdējiem bija oficiālas vācu militārvienību izdotas apliecības (kurelieši). Šādi izvēstās akcijās mazāk cieš bandīti nekā civiliedzīvotāji. Pēc akcijām pret latviešu civiliedzīvotājiem vērsas pastiprināts bandītu terors. Tiek nodedzinātas un izlaupītas bandītu uzrādītāju mājas.

Kaut frontē notiek cīņa pret boļševikiem, aizmugurē boļševistiskie elementi netiek pietiekami apkaroti un to kaitējošās darbības priekšnoteikumi likvidēti.

5

Latviešu evakuācija uz Vāciju

Latviešu izceļošana uz Vāciju iesākās tūlīt pēc boļševiku iebrukšanas Latvijas teritorijā. Latvieši, kas devās uz Vāciju ar pirmajiem ešeloniem, sastādījās no aprindām, kurām bija sakari ar Vāciju, kas prata vācu valodu un kuriem bija izredzes strādāt savā profesijā. Nākošajos transportos izceļotāju sastāvs bija samērā dažāds, vairums bija karavīru ģimeņu, it sevišķi 15. divīzijas karavīru piederīgie.

Izceļotāji bija pārliecībā, ka boļševiki okupēs visu Latviju. Uz Vāciju tie devās bez sevišķām ilūzijām par sagaidāmiem dzīves un darba apstākļiem.

Liela daļa Vidzemes iedzīvotāju ātrās vācu atiešanas dēļ nespēja evakuēties vai uzskatīja evakuāciju par nenozīmīgu, jo vācu atkāpšanos un rīcību atkāpjoties (laupišanu un ēku izpostīšanu) uzskatīja par nodevību pret latviešu tautu. Šī uzskata dēļ neevakuējās samērā liela daļa Rīgas iedzīvotāju.

Izceļoja uz Vāciju galvenā kārtā pilsētu iedzīvotāji, atlikušie, kas savas dzīvesvietas atstāja, evakuējās uz Kurzemi. Latviešu zemnieki, kuri savas mājas bija

atstājuši, gandrīz visi virzījās uz Kurzemi un, ja tā būtu jāatstāj, Vāciju gribēja sasniegt pa zemes ceļu savos pajūgos ar līdzņemto iedzīvi un lopiem.

Pēc to latviešu izceļošanas no Kurzemes, kas to darīja labprātīgi un apsvērumu dēļ, palika tie latvieši (atskaitot pastāvīgos iedzīvotājus), kas zaudējuši uzticību evakuācijas mērķu saskaņai ar latviešu tautas interesēm, pie kam evakuācijas attīstība neuzticību pavairojusi līdz augstākai pakāpei.

Latviešu evakuāciju uz Vāciju propagandē kā latviešu tautas dzīvā spēka glābšanu, presē to uzsver arī latviešu amatpersonas.

Tā kā evakuācija pēdējā laikā notiek ar varu, pretēji evakuējamo gribai, tad šāda centība, ko vācieši līdz šim latviešu dzīvā spēka glābšanā nav parādījuši, radījusi uzskatu, ka notiek pretējais — latviešu dzīvā spēka sagatavošana iznīcībai.

Pēdējā laikā evakuācijas akcijās notiek ģimeņu šķiršana, to izvedēji nav ieinteresēti evakuēt mātes ar bērniem, latviešus, vecākus par 60 gadiem, bet meklē bēgļu starpā darba spējīgos vīriešus un sievietes.

Evakuācija uz Vāciju latviešu tautas novērtējumā nav nodrošinājums tautas dzīvajam spēkam, bet notiek Vācijas savtīgos nolūkos, pie kam nav izslēgts, ka tā nav vērsta tieši pret latviešu tautas dzīvības interesēm.

Ārkārtīgi asi latvieši uztver to, ka krievu bēgļi netiek evakuēti un ka tos nometina vietās, no kurām iepriekš latvieši evakuēti.

Venstpils apr[īnķa] Puzes pag[astā] latviešu bēgļi evakuēti. Vietējo iedzīvotāju ir 1700, krievu bēgļu 1000, kuri daļēji nometināti pēc latviešu bēgļu evakuācijas.

Ventspils apr[īnķa] Popes pag[astā] ar varu evakuēti 46 latviešu bēgļi (to starpā kāda topošā māte). Pēc pāris dienām no Liepājas ievesti un latviešu saimniecībās nometināti 33 krievu nespējnieki.

Tautas vārdiem runājot — "vācieši izpilda Staļina plānu — latvieši tiek izvesti un to vietā nometināti krievi".

6

Stāvokļa raksturojums

Kurzemes latviešu noskaņojumā un rīcībā vācu politikas sekas izpaužas visasākā un vienreizējā veidā.

Boļševisma draudu iespaidā savam noslēgumam tuvojas latviešu tautas un paaudzēs krāto tautas materiālo vērtību uzsūkšana no Vācijas puses. Tā kā Vācija nav oficiāli deklarējusi un konkretizējusi tiešo latviešu tautas politisko un saimniecisko interešu atbalstīšanu tuvākā vai tālākā nākotnē, tad:

1. Kurzemes latvieši netic, ka latviešu spēku uzsūkšana no Vācijas puses notiek tikai tādas pretboļševistiskas cīņas nolūkos, kurā ieinteresēta latviešu tauta, bet Vācijas savtīgos nolūkos — reizē speciālos un iznīcinošos pret latviešu tautu.

2. Boļševiku okupācijas izpaušana Kurzemē nozīmē tur saglabātā latviešu tautas dzīvā spēka un materiālo vērtību visdrošāko stāvokli, jo Vācijas uzsūktie un boļševiku režīmam pakļautie spēki nav garantēti pret iešanu zudībā.

3. Ja arī vācu spēki Kurzemi netur, daļa latviešu nevēlas to atstāt, bet [vēlas] cīnīties līdz galam.

Ar šo tad izskaidrojas paradoksālais stāvoklis:

1. Latviešu vēlēšanās ir iznīcinoša cīņa pret boļševikiem, bet neuzticība vāciešiem atrauj šai cīņai ievērojamus latviešu cilvēku, materiālos un morālos spēkus.

2. Ikviens vācu pasākums, politiskas, saimnieciskas vai militāras dabas, izraisa atturību, izvairīšanos un pretestību, neuzticībā tiek novērtēts par apzinīgi vērstu pret latviešu tautas interesēm, [kas] padziļina pretvācisko noskaņojumu līdz naidam.

3. Bez materiālo un morālo spēku zuduma, kas tiek atrauts pretboļševistiskai cīņai, vācu politikas radītie apstākļi pastiprināti ar aktīvu un veiklu propagandu no Padomju Latvijas, notiek svārstīgāko, kā arī to latviešu, kas nesaredz tieši pret sevi vērstas briesmas no boļševikiem, pārskatīšana par labu boļševiku režīmam.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 1. sēj., 51.—64. lp. Oriģināls.

¹ Pirmo daļu sk. dokumentā nr. 13.

² *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* — sabiedrība ar ierobežotām garantijām (vācu val.).

³ Apvienotā banka (vācu val.).

⁴ Vārdu "partizāns" oficiālā vācu prese aizliedza lietot 1942. gada maijā, tāpēc visur figurē vārds "bandīts".

Nr. 41

SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba informācija

Kurzemē

1945. g. 15.—31. martā

Pārskats B

Politiski-militāri sabiedriskais stāvoklis

Latviešu Nacionālā komiteja

Laika sprīdī no LNK konstruēšanās sanāksmes Potsdamā, ietverot arī periodu pēc Liepājas sanāksmes, Kurzemes latviešos nav novērota ne sajūsma, ne pieaugoša LNK popularitāte.

Skeptiskā tautas pieeja LNK un noraidošā atturība izpaužas kā divu galveno šī laika uzskatu veidotāju parādību sekas.

1. Vācijas sakāves nomanāma iezīmēšanās, kādēļ cieša sadarbība ar Vāciju ir negatīvs apstāklis.

2. Neuzticība vāciešiem — kā vācu politikas un pēdējā laika rīcības sekas.

LNK un tautas atbalsts

Lai iegūtu tautas atbalstu, LNK ir jāuzsāk reāla darbība. Darbībai jābūt skaidri nomanāmai visos tautas slāņos. Izvērtējot tautas plašāko aprindu uzskatus, šāda prasība izvirzās kā priekšnoteikums LNK tautas atbalsta iegūšanai.

Pašlaik, ja par LNK neizsakās negatīvi, tad izteiktos uzskatos tiek uzsvērts, ka pašreizējos apstākļos LNK nozīmību izšķirt un atbalstu tautā panākt var tikai darbs — ne vārdi, solījumi, lozungi, fikcijas.

Par LNK pirmo uzdevumu uzskata latviešu eksistences nodrošināšanu, pasargājot latviešu iztikai Kurzemes saimnieciskās vērtības.

Daļai spriedelētāju šis uzskats izvirzās no tautas interesēm, plašākām aprindām bāzējas uz materiālismu un savtīgām interesēm. Tautas neuzticība salaužama ar LNK patstāvīgās rīcības pazīmēm. Šādu LNK iespaيدا rašanos kavē vācu ierēdņu patvaļīgās rīcības turpināšanās, ko tagad uztver ar sevišķu asumu. Piem[ēram], Zīru pag[asta] la[ndvirt]šaft]fīrers Preiss aizliedz pagasta iedzīvotājiem izdot pases (apr[iņ]ka] pr[iekšnie]ka kompetences), atņem maļšanas kartītes un nedod atļauju malt bez zināma labības daudzuma nodošanas, neskatoties uz nodevu izpildīšanu (pag[asta] vec[ākā] kompetences).

Vācu ierēdņi tiek nomainīti, bet posteņi netiek likvidēti (Aizputes apriņķa kreislandvirtu Šēreru nomaina kāds Bauers; Aizputes Darba pārvaldes vadītāja Hansena vietā sagaidāms kāds vācu armijas pārstāvis). Ierēdņi visiem līdzekļiem mēģina noturēties amatos — un ar sekmēm.

Atsevišķi vācu ierēdņi izrāda sašutumu pret LNK (Ventspils apriņķa kreislandvirta pārstāvis Švarcs, kurš arī atklāti ir izteicies, ka aiziešana no posteņa viņam nozīmē taisnu ceļu uz fronti).

Civilās pārvaldes ierēdņu sekmīgu cīņu par katru posteni tauta uztver kā LNK vājuma pazīmi, kā apliecinājumu latviešu amatpersonu rīcības nespējai.

Negatīvi spriedumi par LNK (raksturo plašākās tautas masas)

Neuzticībā vāciešiem un LNK nozīmībai (pašreizējā politiski — militārā stāvoklī) noskaņojums ir kritisks. Izteiktie uzskati un LNK vērtējumi nereti pilni rūgtuma un pat nicināšanas.

Plašākās aprindas ieinteresētas tikai LNK faktiskā darbībā un teorētiskos paredzējumos neielaižas.

LNK ir vairākus gadus novēlota.

Ja Vācijas sabrukuma brīdī rada LNK, tad tai nevar būt labi nolūki pret latviešu tautu. Ja Vācijas rīcība būtu bez kāda īpaša nodoma un LNK būtu Vācijas labvēlība latviešiem, tad varas pārņemšana no LNK notiktu nekavējoši un visas vācu rīcības aplamības tiktu novērstas.

LNK nebūs nozīmīgāks orgāns kā ģenerāldirekciju aparāts. Ar LNK latviešu tautas maldināšana turpinājas, un LNK var sagādāt tautai visdziļāko postu.

Ģenerālis Bangerski saņem vissliktākās atsauksmes.

Neuzticība Bangerska personai ir gandrīz vispārēja parādība

Nereti Bangerski atzīst par pilnīgu vācu piekritēju, mazdūšīgu latviešu interešu aizstāvēšanā iepretim vāciešiem. Atsevišķos gadījumos, pieminot Bangerski, izraisās naidis un nicināšana. Bangerski nosauc par Niedru nr. 2, Kirhenšteinu nr. 2. Par LNK locekļiem negatīvu vērtējumu tikpat kā trūkst.

Positīvi un objektīvi spriedumi par LNK (šaurās aprindās)

LNK tverama kā starpfāze ceļā uz Latvijas neatkarību. LNK nozīmība var izpausties sajukuma (Vācijas sabrukuma) brīdī. Tad LNK Kurzemē būs organizēta latviešu vara un nodrošinās apstākļiem atbilstošas varas radišanu, būs spējīga novērst dezorganizāciju, komunistu spēlētus pasākumus.

LNK vērtējama kā nozīmīgāks orgāns par ģenerāldirekcijas aparātu, LNK tiesības tuvojas vācu civilpārvaldes tiesībām.

Ar LNK vienmēr pastāvēs iespējas oficiāli griezties pie Vācijas valsts vadības — ar vācu ierēdņu aparātu darīšanas vairs nebūs.

Ja LNK darbība no sākuma izpaudīsies tikai sīkākos panākumos, tomēr kopsummā tie būs nozīmīgi latviešu stāvokļa uzlabošanā.

Andersonu vērtē kā spējīgu un augstvērtīgu LNK locekli.

LNK locekļus vērtē kā latviešu nacionālistus, kuri nav raksturojušies kā vācu piekritēji.

Daļa inteligences ar gandarījumu uztver, ka Plensners figurē kā kancelejas šefs. To iztulko kā ģenerāļa Bangerska neatlaidības panākumu, jo Plensners savā laikā atstāja posteni Bangerska štābā uz vācu spiediena.

Apstākļi, ka civilus resorus karalaikā vada karavīri, sīkumos tos nepārzinādami, šauras aprindas uztver kā attaisnojamu parādību, jo tādējādi visi resori vislabāk pakļaujas frontes interesēm.

Liepājas sanāksmes un deklarāciju atbals

Sanāksmes dalībniekiem 19.3. uzkritis apstāklis, ka akts norisis stiprā apsardzībā. Telpu koridoros uzturējušies lielā skaitā SD ierēdņi, vācu ģenerāļus pavadījušas lielas svītas, nekur no tiem neatkāpjoties.

Sanāksmes sākums bijis ļoti iespaidīgs, svinīgs un lielu daļu klātesošos stipri aizkustināja.

Pacilāto sanāksmes garu atvēsinājusi Bērenda runa.

Uztver, ka Bērenda runā izpaudusies doma, ka LNK nodibināta nevis latviešu tautas dēļ, bet lai stiprinātu leģiona cīņas garu.

Bērenda runu uztver kā apliecinājumu, ka sadarbība ar vāciešiem nav iespējama. Rodas ļoti nepatīkams iespaids — draudu, centības un sadarbības piekodinājumu virkne.

LNK piešķirtās pilnvaras nenozīmīgas — kultūras un izglītības lietas pašlaik nav svarīgākās. Kurzemes bankas lieta izraisa ironiju, uzsvērtā zemes atdošana īpašniekiem tiek uztverta kā tukšs žests, kura izpalikšana uzlabotu Bērenda deklarācijas iespaidu, jo latvieši nekad nav atzinuši kādas vācu tiesības ņemt un atdot zemi, un ar LNK nodibināšanos šo jautājumu pilnīgi lieki cilāt — tam ir jāatrisinājas pašam no sevis.

Īpašumu tiesību ajaunošana izraisījusi jautājumu, vai LNK pārņem valsts īpašumu, valsts muižu un uzņēmumu pārvaldīšanu un apsaimniekošanu — vai tie skaitās vācu karaspēka īpašumā.

Sanāksmē sniegtie ziņojumi atstājuši iespaidu, ka reiz pa visu vācu laiku tiek izgāzts viss sakrātais īgnums un atklātas sasāpējušās lietas. Runas paudušas patiesos latviešu domu un atstājušas kopā it kā atklātas latviešu sacelšanās iespaidu.

Par labākām vērtē Kuldīgas apriņķa vecākā Jansona un Ventspils apriņķa vecākā Kārkliņa runas. Runātāji asprātīgi devuši vācu politikai un rīcībai Kurzemē maskētus triecienus.

Ģenerāļa Bangerska runa pasvītro LNK mērķi: sagatavot ceļu brīvai un neatkarīgai Latvijai. Runā uzsvērtais apstāklis, ka Latvija nav pašreiz ne brīva, ne neatkarīga, kā arī Kurzeme ietilpst kara joslā, kas prasa ievērot kara apstākļus un frontes radītās prasības, — plašākās latviešu aprindās nerod atbalsi, jo pretvāciskā noskaņojumā izvirzījusies prasība — visu vai neko — patstāvīgas rīcības spējas un nevis patstāvības surogātu.

Iezīmes iedzīvotāju stājā un noskaņojumā

Saimnieciski smagāk izpostītie zemnieki uzskata, ka sliktāks stāvoklis nevar būt, tādēļ stāja vienaldzīga, nogaidoša, pasīva, apātiska. Lai nāk kas nākdams — vācieši, krievi vai partizāni, ka tik ļauj dzīvot.

Piekrastes iedzīvotāji, kuri savā laikā piespiedu kārtā evakuēti, atgriezušies mājās, atrod visu izpostītu. Tiem vācieši līdz kaklam, gaida pārmaiņas — vienalga, kādas, jo sliktāk nevar būt, gan kaut kā izdzīvos.

Materiālā izplicināšana novērš uzmanību no politiskā un militārā stāvokļa vērtēšanas — pirmā plānā izvirzās eksistences nodrošināšana.

Apvidos, kur aktīvi kreisie elementi un nacionālie latvieši neaktīvi, boļševistiskā noraidīšanā un apkarošanā novērojami boļševiku propagandas panākumi.

Daļā iedzīvotāju ir uzskats, ka Padomju Latvijā apstākļi nav sliktāki kā vācu okupētajos apgabalos, jo sliktāk nevarot būt. Netic arī mobilizācijai Padomju Latvijā.

Kurzemes likteņa zīlēšanā daži uzskati kļūst vispārēji, kuriem pievienojas līdz 80% Kurzemes iedzīvotāju.

1. Vācijas sabrukums ir nenovēršams.

Daļa iedzīvotāju cer (optimisti), ka šajā gadījumā vāciešiem un latviešiem izdosies Kurzemes fronti noturēt, jo:

a) vāciešiem nebūs atkāpšanās iespēju,

b) varbūt latviešiem izdosies panākt sadarbību ar vācu karaspēka vadību sīvas pretestības cīņas turpināšanai.

2. Boļševiku iebrukums Kurzemē ir nenovēršams.

Šajā sakarībā rūpējas par mantas un personisko drošību, izvairās no aktivitātes pretboļševisma cīņā, nodrošina pārtikas krājumus iztikai. Nacionālie spēki morāliski un materiāli gatavojas katra veida cīņai.

3. Anglo—amerikāņu—boļševiku konflikts nenovēršams. Vācija un Padomju Savienība būs šī kara zaudētājas. Konflikta izcelšanās noteiks latviešu tautas jautājumu labvēlīgu atrisinājumu. Konflikts var notikt pēc boļševiku iebrukšanas Kurzemē. Daļa iedzīvotāju cer, ka Zviedrija var radīt Kurzemē ar saviem spēkiem priekštilta pozīciju angļu—amerikāņu spēkiem cīņā pret boļševikiem.

Konfliktam notiekot vai notiekot pēc ilgāka laika, latviešiem jārēķinās pat ar vairāku gadu boļševiku varu.

Angļu—amerikāņu un boļševiku konflikta iespējas nenoliedz kreisie elementi un izplata domu, ka tas sāksies pēc 3—4 gadiem, jo vispirms ir jāsakauj Japāna un pašlaik arī angļos krievu popularitāte esot pārāk liela.

Kurzemes un Latvijas likteņa atrisināšanās variācijas. Optimistiskās

1. Vācija sabruk. Izceļas Anglijas—Padomju Savienības konflikts. Boļševiki Kurzemē neienāk. Anglijas atbalstā atjaunojas Latvijas Valsts.

2. Vācija sabrūk. Kurzeme top par zviedru, angļu, amerikāņu priekštilta pozīciju cīņai pret boļševikiem.

3. Vācija un Padomju Savienība sabrūk. Rodas iespēja, līdzīga 1918. g. — pašu spēkiem atjaunot Latviju.

Pesimistiskās

1. Sabrūk Vācija un Kurzemes fronte. Latvija nonāk boļševiku varā, seko latviešu tautas iznīcināšana un izvešana, latvieši zūd kā tauta, bet dzīvo saviem līdzekļiem, glābušies kur kurais.

2. Sabrūk Vācija un Kurzemes fronte, padomju—angļu konflikts izceļas un top nozīmīgs Latvijas telpā pēc ilgāka laika. Latviešu spēki glābjas kā partizāni, īsā laikā padzenot boļševikus angļu atbalstā.

3. Vācija un Kurzemes fronte sabrūk. Tūlīt izceļas angļu—boļševiku konflikts. Nacionālie spēki cīnās kā partizāni un, angļu atbalstīti, padzen boļševiku spēkus.

Vācu armijas noskaņojums

Pēc angļu—amerikāņu izciliem panākumiem novērojama vācu karavīru noskaņojuma maiņa. Viss vairums uzskata Vācijas stāvokli par bezcerīgu. Pārliecināti, ka Vācijā valda haoss. Daļa karavīru izsakās, ka Vācija zaudē karu nepareizas politikas dēļ pret sveštautiešiem. Pēdējās cerības liek uz radikālu gāzu pielietošanu karā, kas ar drausmīgu cilvēku iznīcināšanu panāktu Vācijas uzvaru.

Ja marta sākumā karavīru sarunas vairāk skāra tabakas un pārtikas devu samazināšanu, tad tagad tie atklāti vērtē Vācijas militāro stāvokli, nereti stāsta politiskas anekdotes par vadošām partijas personām. Karavīri pārrunā paņēmienus, kā izvairīties no cīņām (piem[ēram], iekļūstot lazarētēs).

Daļa vācu karavīru izsaka vēlēšanos nokļūt angļu—amerikāņu okupētajā teritorijā. Lielākā daļa izsaka vēlēšanos kapitulēt civilizētajiem angļiem un amerikāņiem, bet nekad nevēlas kapitulēt boļševikiem. Baidoties par savu drošību, izsaka bažas, vai par parādīto varoņību Kurzemes frontē pret tiem nevērsīsies, Vācijai sabrūkot, sevišķas sabiedroto represijas.

Atsevišķi karavīri izsakās, ka, Vācijai sabrūkot, Kurzemē cīņas turpināšot šejienes spēkiem labvēlīgas kapitulācijas panākšanai.

Novērojama parādība, ka vācu karavīri mēģina uzturēt labas attiecības un pat pielien krieviem un krievu bēgļiem.

Latviešu karavīru noskaņojums

19. divīzijas karavīri pārliecināti, ka Kurzemes fronte sabruks. Pašreizējā cīņa nav izšķirēja, tādēļ gūtie zaudējumi atrauj spēkus vēlākām cīņām, kas būs latviešu tautai nozīmīgas.

Ar LNK pirmo darbību karavīri nav apmierināti. Tomēr no LNK sagaida tālejošus panākumus.

Dezertieru pulcēšanās vietā Liepājā vīri nīkst, neapmierināti ar telpām, pārtiku, apģērbu un apavu trūkumu. Apstākļus uzskata par latviešu vadības organizācijas trūkumu.

Oficiālajai presei nav iedzīvotāju uzticības. Tam par iemeslu ir vietējo apstākļu nepatiesa — propagandiska apgaismošana. Tādēļ kurzemnieki visiem presē apskatītiem jautājumiem pieiet kritiski.

Visi jautājumi, sākot ar LNK, tiek apskatīti parastā, propagandas uzpūstā stilā. Iespaidis līdz ar to bāls un neizteiksmīgs.

Pie tautas jāgriežas saprotamā, vienkāršā, propagandas blefiem nepiesātinātā valodā. Tas jā dara dedzīgā veidā, lai nāk un iet pie sirds.

Neuzticība oficiālai presei neļauj iespaidīgi panākt Padomju Latvijas apstākļu apgaismojumu. Tauta uzskata ziņas par Padomju Latvijas apstākļiem par pārspīlētām un nepatiesām.

Darba un sociālā plāksnē nereti novērojama bezjēdzīga organizācija, kas rada iedzīvotāju sašutumu.

Cīravas aerodromā nodarbinātie zemnieki neapmierināti ar darba tempu. Tempu diktē nodarbinātie krievu bēgļi, kuriem nav citu interešu kā nonīkt dienu ar mazāku piepūli. Bez tam darbu vadība ieinteresēta, ka arī pašiem neaptrūkst darba. Zemnieki vēlas akorda tempu, jo saimniecību pavasara darbos trūkst darba roku.

Aizputes apriņķa nocietinājuma darbi tā noorganizēti, ka norīkotie strādā 15—20 km attālu no savām dzīvesvietām, pie kam Aizputes iedzīvotāji strādā Kazdangas apkārtnē, Aisteres iedzīvotāji — Aizputes apkārtnē utt.

Viscaur latviešiem nepatīkama vāciešu sevišķā labvēlība pret krieviem.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 3. sēj., 17.—19. lp. Oriģināls.

**SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi
operatīvā štāba izstrādātais**

Latviešu Nacionālo partizānu organizācijas projekts

Kurzemē

1945. g. martā

Latviešu nacionālo partizānu organizācija (LNP)

1. LNP cīņas mērķis ir brīva, neatkarīga Latvija ar demokrātisku valsts iekārtu.
2. LNP organizācija apvieno Kurzemē partizānu darbībai sagatavotus ap 3000 cilvēkus, Vidzemē ap 2000.
3. LNP rīcībā ir nelegālistu tīkls.
4. LNP organizācija izveidojusi plašu informācijas dienestu.
5. LNP organizācijas ietekmē atrodas nacionālie aktīvistu, kuri nesastāv partizānu grupās vai nelegālistos, bet pakļaujas LNP norādījumiem un ideoloģijai. Šis aktīvistu skaits apm[ēram] divreiz lielāks par partizānu grupās ieslēgto cilvēku skaitu un sastāda partizānu un nelegālistu rezervi.
6. Partizānu cīņas sekmīgākai veikšanai LNP sastādījusi Partizānu rokasgrāmatu, notur kursus un taktiskas apmācības.
7. LNP organizācijai ir savs propagandas aparāts, sagatavots darbībai jebkādos apstākļos.
8. LNP organizācija ir latviešu cīņas organizācija, kas radījusi pamatu visu nacionālo spēku apvienošanai. Uz LNP organizācijas iniciatīvu tiek radīta cīņas grupu un politisko nogrupējumu apvienība — Latviešu Nacionālā tautas apvienība.
9. LNP organizācijas ideoloģija izriet no prasības: "organiski izaugušu visu latviešu vienību, valsts idejas apziņu, visu spēku lietderīgu izmantošanu par vienu kopēju mērķi — brīvu Latvijas Valsti". LNP organizācija pārliecināta, ka visiem nacionāliem latviešiem ir viens kopējs uzdevums — cīņa pret boļševismu — un viens kopējs mērķis: brīva, neatkarīga Latvija. Tāpēc neatkarīgi no tā, vai nacionāli noskaņotie latvieši atrodas Latvijas teritorijā vai ārzemēs, vai arī no ienaidnieka okupētajos apgabalos, — visiem ir viens darbs un uzdevums. Tālab nedrīkst pielaist dažādu grupu un aprindu separātismu, bet jāveic saskaņota darbība, vislielākais savstarpējais atbalsts un sapraššanās, lai kopējā darbā sasniegtu vispirmo un svarīgāko — savu valsti.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 2. sēj., 56. lp. Oriģināls.

**SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi
operatīvā štāba izstrādātais
Latvju Nacionālās tautas apvienības projekts**

Kurzemē

1945. g. martā

Latvju Nacionālā tautas apvienība

Vispārējie noteikumi

1

Latvju Nacionālās tautas apvienības mērķis [ir] apvienot visus tautas slāņus kopējā cīņā par neatkarīgas Latvijas Valsts atjaunošanu uz demokrātiskiem pamatiem.

2

Šī mērķa sasniegšanai LNT apvienība sevī apvieno līdz šim legāli jeb nelegāli darbojušās atsevišķas organizācijas:

- a) Latviešu leģionu,
- b) aizsargu organizāciju,
- c) *SS Jagdverband'u*,
- d) Viestura strēlniekus,
- e) Latvju Jaunatnes organizāciju,
- f) atsevišķus sabiedriskus darbiniekus.

3

2. p[unk]tā minēto organizāciju pārstāvētājas personas ir pilnvarotas parakstīt savstarpējas vienošanās aktu par šo organizāciju kopīgu darbību LNT apvienības mērķu sasniegšanai un kopējās apspriedēs ar pārējām organizācijām pārstāvēt savu organizāciju.

4

LNT apvienības uzdevums ir apvienot visus aktīvos spēkus cīņā par neatkarīgas Latvijas atjaunošanu un vadīt sabiedriski — politisko dzīvi Latvijas Valstī interesēs kā Latvijas teritorijā, tā arī ārzemēs.

5

Tā kā *SS J[agd]v[erband]* ir organizējošais faktors, kas saista aktīvos cīnītājus uz vietām — ir apvienības dibinātāju iniciators, tad *SS J[agd]v[erband]* vada apvienības nodibināšanos un izveidošanos.

6

LNT apvienība nepieņem atsevišķas šķiras, partijas vai nogrupējuma politiku, bet gan tikai politiku par neatkarīgas Latvijas Valsts atjaunošanu.

7

LNT apvienību skarošus jautājumus izlemj apvienības padome, kas sastādās no šo noteikumu 3. p[unk]tā minēto organizāciju pārstāvjiem.

8

LNT apvienību vada prezidents vai viņa vietnieks, kurus ievēl padome aizklātā balsošanā.

9

LNT apvienības statūtu un darbības noteikumu izstrādāšanai sasaukta organizāciju pārstāvju un speciālistu sapulce. Šīs sapulces sanāksmes vietu, laiku, dalībniekus un speciālistus nosaka un sasauc *SS Jagdverband* štābs vai no viņa pilnvarota persona — apvienības dibinātājs — iniciators.

LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaķi", 2. sēj., 52. lp. Oriģināls.

Nr. 44

SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba izstrādātais Latviešu cīņas organizācijas projekts

Kurzemē

1945. g. martā — aprīlī

A. Pamatojums

1. Veikto *SS Jagdverband* partizānu grupu organizēšanās darbu nevar uzskatīt par noslēgtu ar šo grupu uzstādīšanu un apgādi. Partizānu kustības apjoms, organizēto partizānu grupās iekļautais cilvēku skaits, materiālās vērtības un uz grupām liktās

nākotnes cerības prasa organizācijas padziļināšanu un paplašināšanu. Tālākā organizēšanas darba nepieciešamību un šī darba apjomu nosaka zemāk minētie punkti.

2. *SS Jagdverband* štābam jāpatur noorganizētās grupas ciešā padotībā un idejiskā vadībā. Pašreizējā Kurzemes stāvoklī *SS Jagdverband*'a grupu cilvēki sastāv arī citās atklātās organizācijās, pašvaldību un Nacionālās komitejas dienestā, dažādās saimnieciskās, kulturālās un politiskās saistībās ārpus *SS Jagdverband*'a sabiedrības un tādējādi pakļauti visādām ietekmēm. Tādēļ *SS Jagdverband*'am jāpārredz atklāto organizāciju darbība, kā arī vispār Kurzemes sabiedriski-politiskā dzīve.

3. Jāsagatavo plaša atbalstītāju masa partizāniem un pretboļševistisko nelegālistu kadri darbībai boļševiku okupētos apgabalos.

4. Atbalsta panākšanas sasniegšanai un visu spēku mērķtiecīgai un lietderīgai izmantošanai jārada īsta, spēcīga tautas pretestības kustība.

5. Tautas pretestības kustības propaganda, iedzīvotāju atbalsta iegūšanas paņēmieni nākamai partizānu cīņai jāvirza caur atklātām organizācijām, lai pilnīgā slepenībā iespētu paturēt partizānu organizācijas vadību un uzbūvi.

6. Iepriekšējā punktā minētās darbības izvešanai jāpanāk atklāto organizāciju rīcības saskaņošana, kā arī iespēja pakļaut ietekmei iedzīvotājus, kuri paliek ārpus atklāto organizāciju iespaida.

7. Ar aktīvu organizējošās darbības paturēšanu *SS Jagdverband* rokās izslēgt iespējas veidoties svešu ietekmju nelegālām organizācijām.

B. Izvedums

1. Dabiski būtu radīt nac[ionāl]soc[iālistu] latviešu tautas partiju, kurā iekļautos visas atklātās organizācijas un kuras slepenā daļa vadītu partizānus un nelegālistus. Taču, ņemot vērā, ka šādas partijas radīšana pašreizējos apstākļos propagandiski neizdevīga, jāveido organizatoriskais darbs tā, lai panāktu izdevīgākus priekšnoteikumus šādas partijas uzbūvei, tai pašā laikā pildot no "Pamatojuma" izrietošās organizatoriskās prasības:

a) iespēju vadīt idejiski un operatīvi uzstādītās grupas,

b) iespēju netieši ietekmēt ārpus grupām esošos aktīvos pretboļševistiskos latviešus caur atklātām organizācijām un ārpus tām.

2. Lai paturētu slepenībā faktisko partizānu organizācijas aparātu, nāktu pretim iedzīvotāju labvēlībai slepenām organizācijām, apietu neuzticēšanos oficiālai propagandai un vācu varas radītiem iestādījumiem, jāuzstāda fiktīva, slepena "Latviešu cīņas organizācija".

3. Fiktīvā "LCO", aiz kuras faktiski atrodas *SS Jagdverband* štābs, ir tā saistviela, kas kopdarbībā saistītu, no vienas puses, *SS Jagdverband*'u kā partizānu organizāciju, no

otras puses, pretboļševistiskos latviešus ārpus *SS Jagdverband*'a. Šī fikcija nepieciešama, lai apvienotu visdažādāk domājošos, bet tai pašā laikā pretboļševistiski noskaņotos iedzīvotājus vienotai cīņai un neuzkrītošai *SS Jagdverband*'a propagandai.

4. Lai panāktu *SS Jagdverband* štāba ietekmi atklātās organizācijās, jārada atklāto organizāciju savienība ar vienotu inspekciju. Inspekcijā jāatrodas *SS Jagdverband*'a pārstāvjiem.

5. "LCO" panāk atklāto organizāciju iekļaušanos tajā un savu — *SS Jagdverband* štāba propagandas un centienu izvešanu caur šīm atklātajām organizācijām. (Šeit vērā jāņem aizsargi un Latvju Jaunatnes organizācija.)

6. *SS Jagdverband* štābs ar savām grupām caur atklātām organizācijām pagastos izved visu iedzīvotāju izvērtēšanu aktīvos pretboļševistiskos, pasīvos un boļševistiskos. Visu aktīvo pretboļševistisko iedzīvotāju saistīšanai tos fiktīvi iesaista "LCO". Caur šo fiktīvo saistību notiek tālāka izvērtēšana un sagatavošana legālistu darbam, partizānu rezervēm vai klusiem atbalstītājiem.

7. Turpinoties Kurzemes frontes stabilitātei, "LCO" veido tautas partijas organizisku izaugšanu, līdz apstākļi nobriest tādas oficiālai, atklātai pasludināšanai.

8. Kurzemei nonākot boļševiku varā, "LCO" kā *Jagdverband*'a galvenais štābs pārņem visu pretestības kustības vadību ar šai kustībā saslēgto partizānu, nelegālistu un atbalstītāju darbību.

C. Realizēšana

1. Šī projekta realizēšanai jāizveido *SS Jagdverband* politiskais štābs ar aprīņķu organizatoriem un propagandistiem.

2. Tiešais izvedums elastīgi piemērojams vietējiem apstākļiem, tautas noskaņojumam, praktiskām iespējām. Politiskais štābs, izvērtējot apstākļus, dod tekošus norādījumus principiālā projekta garā, saskaņotībā un padotībā ar operatīvo štābu.

3. Pretestības kustības veidošanā smalks, noslīpēts organizatoriskais darbs ir sevišķi svarīgs. Šī darba veikšanai nepieciešama tautas uzticība un mērķa apzināšanās. Tautas uzticības panākšanai ir jāizlieto visādi līdzekļi, bieži izsmalcināti un sarežģīti, bet līdz ar to tas prasa *SS Jagdverband*'a vadībai garantijas, ka tautas uzticība netiks nelietīgi izmantota. "Legālā nelegalitāte" ir pašreizējiem Kurzemes apstākļiem piemērotākais darbības veids, kura lietpratīga izvešana atkarīga no *SS Jagdverband*'a un vācu varas savstarpējās uzticības. Šādai uzticībai pastāvēt, *SS Jagdverband*'a politiskajam štābam dodamas attiecīgas pilnvaras darba veikšanai un šī pricipiālā projekta apstiprinājums.

PIELIKUMI

Pielikums nr. 1

Pārskats par latviešu pilsoņu piedalīšanos cīņā pret boļševismu uz 1944. gada 1. jūliju*

Karaspēka daļas	Virsnieki	Apakšvirsnieki	Kareivji	Kopā	Piezīmes
1	2	3	4	5	6
<i>I. Latviešu SS brīvprātīgais leģions</i>					
<i>a) SS vienības</i>					
15. ieroču SS Grenadieru divīzija	387	1475	9675	11 537	
15. lauku papildinājumu bataljons	17	57	723	807	
3. apmācības pulks (Paplakā)	17	67	723	807	
19. ieroču SS Grenadieru divīzija	266	1323	8203	9792	
19. artilērijas pulka III un IV bataljons	50	165	1435	1650	
19. prettanku divīzions	5	22	451	478	
19. sapieru bataljons Prāgā	12	38	328	378	
15. SS rezerves brigāde Jelgavā	92	384	3390	3866	
1. sevišķo uzdevumu bataljons	19	70	295	384	
1. latviešu sardzes rota (274. polici- jas bataljona 1. rota)	2	20	210	232	Austrumu frontē, Ieroču SS brigādes sastāvā
2. latviešu sardzes rota	1	—	136	137	Pie jūras no- metnē Dundagā
3. latviešu sardzes rota	1	—	186	187	
4. latviešu sardzes rota	1	—	100	101	
Kopā:	890	3751	26 805	31 446	

* Sk. *Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. — 3. gr. — 134.—136. lpp.

1	2	3	4	5	6
<i>b) Robežapsardzes vienības</i>					
2. robežapsardzības pulks	62	320	1024	1406	
3. robežapsardzības pulks	46	255	2747	2775	15. div. sastāvā frontē
4. robežapsardzības pulks	65	225	2048	2338	
5. robežapsardzības pulks	46	255	2884	3185	Frontē
6. robežapsardzības pulks	69	278	2067	2414	
Kopā:	288	1333	10 497	12 118	
<i>c) Policijas vienības</i>					
Slēgtās policijas vienības	390	2520	11 974	14 884	
Policijas savrupdienests	707	2058	2475	5340	
Palīgpolicija — aizsargi	898	2444	18 920	22 262	
Kopā:	1995	7022	33 369	42 386	
<i>d) Dažādas vienības</i>					
Ģenerālinspektora štābs	25	31	45	101	
Papildinājumu pārvalde	20	23	56	99	
672. sapieru bataljons	21	70	681	772	
Aviācija	36	124	468	628	
Kopā:	102	248	1250	1600	
<i>II. Dažādas vienības ārpus leģiona</i>					
Vācu armijas izpallgi	—	—	—	12159	
Vācu robežapsardzības vienības	—	—	—	717	
Vācu jūras dienests	—	—	—	900	
Organizācija TODT*	—	—	—	450	
Drošības policijas 3. un 4. bataljons	41	136	610	847	
Krievu tautības piederīgo vienības	—	—	—	7671	
Kopā:	41	136	610	22 744	
Kopumā:	3316	12 550	72 531	110 294	

Par noraksta pareizību:

V.Reinfelds
Ieroču SS oberšturmfiirers

* Vācu militāra celtniecības organizācija, nosaukta tās vadītāja Friča Tota vārdā. Plaši izmantoja iedzīvotājus piespiedu darbos.

Pārskati par iesaukšanu un zaudējumiem*

Noraksts

Ziņas par 1906.—1924. g. dzimušo vīriešu iesaukšanas rezultātiem

	1.4.1944	10.6.1944
Pakļauti iesaukšanai	181 439	181 439
Pārbaudīti	138 728	142 697
Neieradušies (nav saukti)	42 711**	38 742**
Iesaukti	42 634	43 223
Iesaukšana atlikta saimniecisku vai darba apstākļu dēļ uz noteiktu laiku	11 964***	15 999
Iesaukšana atlikta saimniecisku vai darba apstākļu dēļ līdz turpmākam	23 328***	34 510
Atvaļināti līdz sevišķam rīkojumam		2079
Atvaļināti veselības uzlabošanai:		
a) pa termiņiem	8749	5063
b) nozīmēti izmeklēšanai pie ārstiem speciālistiem	4744	
Atzīti par nederīgiem kara dienestam	15 168	18 772
Atzīti par derīgiem ārrindas dienestam	21 015	23 051

Par noraksta pareizību:

V.Reinfelds
virsleitnants* Sk. *Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. — 3. gr. — 133. lpp.

** Uzdotajā neieradušos skaitā ietilpinātas šādas grupas: dzelzceļnieki, kārtības un SD policijas dienestā sastāvošie, cietumu apsardzībā un muitas un robežapsardzības dienestā sastāvošie, kuri no ierašanās uz medicīnisko apskati bija atbrīvoti. Turklāt minētajā skaitlī ietilpināti aizsargi, kuri pārskaitīti policijas bataljonos bez medicīniskās apskates, daļa vācu armijas izpalīgu, šķūtiis un darbos norīkoti, un slimības dēļ uz medicīnisko apskati neieradušies.

Visu datu pārbaudīšanu var izdarīt vienīgi sarakstīšanās ceļā, kas tagadējos apstākļos prasa ilgāku laiku, un kara apriņķu pārvaldes, kuras noorganizējās tikai martā, šo lielo darbu nav paspējušas nobcigt. Ziņas par tiem, kuri atrāvušies no iesaukšanas, nāks tikai vēlāk.

*** Uz š.g. 1. aprīli ziņas par atbrīvotiem darba vai saimniecisku apstākļu dēļ Rīgas pilsētas kara apriņķa pārvalde nevarēja sniegt un tās nav uzrādītas.

GEHEIME KOMMANDOSACHE
-----Unternehmen "WILDKATZE" -Lettland-
Einsatzstab2 Ausfertigungen
1. Ausfertigung, 185An den
Einsatzbeauftragten für die W-Jagdverbände Ost
W-Stabschef Dr. P e c h a u**Betrifft:** Deutsch-lettische Verhältnisse und politische Entwicklung
in der Zeit kurz vor dem Einmarsch der deutschen Truppen
bis zum 31. Dezember 1943.

I

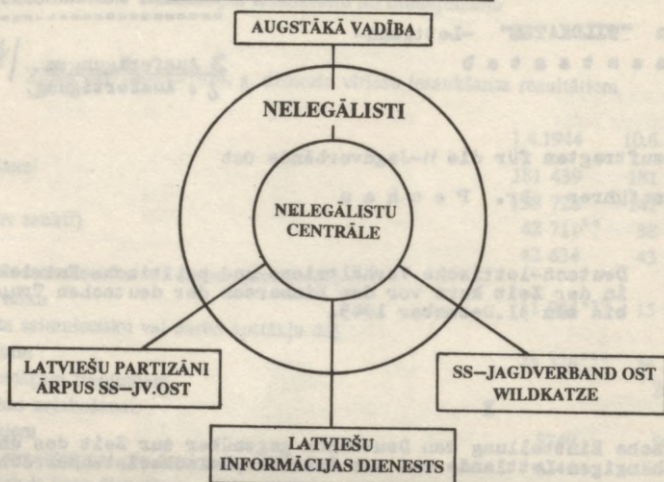
Lettische Einstellung den Deutschen gegenüber zur Zeit des un-
abhängigen Lettlands und zur Zeit der Bolschewistenherrschaft.Das lettische Volk ist in der Zeit 1940 - 1943 in seiner Einstellung
den Deutschen und dem deutschen Reich gegenüber zu radikalen Wand-
lungen gekommen.Zur Zeit des unabhängigen Lettlands standen die deutsch-lettischen
Verhältnisse unter dem Zeichen der historischen Entwicklung. Im Laufe
der unfreien Jahrhunderte haben die Letten die Deutschen in der Rolle
ihrer Ausbeuter und Bedrücker kennengelernt. Die Einstellung des letti-
schen Volkes den Deutschen gegenüber auf dieser Grundlage konnte nicht
günstig sein. Dies führte aber keinen Zusammenstößen zu, obwohl auch
zu dieser Zeit einzelne Mißverständnisse und Schärfe vorgekommen sind.
Dies kam zu grössten Teil darauf an, dass die eigenen Deutschen, also
Baltendeutschen, mit dem Verlorengang ihrer ehemaligen Privilegien und

- 10 -

Einen besseren Eindruck, als die bisherige Haltung der Zivilver-
waltung, machte das Erlaubnis den 18. November zu gedenken, was
bis zum 1943 nicht gestattet wurde. Dies wurde von den Letten
als ein Schritt vorwärts - zu einer besseren Verständigung ge-
schätzt.Die Stimmung des Volkes wurde auch dadurch gebessert, da in engen
Kreisen über eine Ausziehung der Baltendeutschen aus den Baltischen
Staaten und über eine eventuelle Unabhängigkeit des Lettischen
Staates gesprochen wurde.Alle Letten waren der Ansicht, dass die Grundlage für eine
Zusammenarbeit kann nur die Anerkennung lettischer Kultur, sowie
Wirtschaftsfähigkeit schaffen.Eine Gründung lettischer Unabhängigkeit wäre der einzige Weg zum
totalen Einsatz des lettischen Volkes, sowie zur vertrauensvollen
Verbindung und Entwicklung der deutsch-lettischen Verhältnisse.

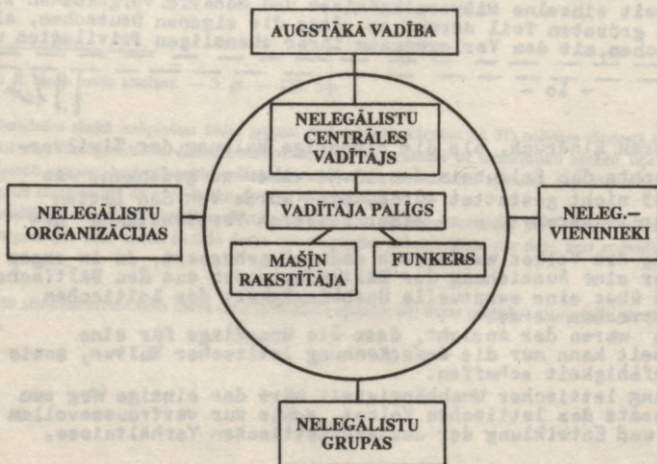
W-Untersturmführer.

Latviešu kartotēkas darbinieku grupas konfidencialais pārskats par vācu—latviešu attiecībām.
Saisinātais variants (LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakaki", 2. sēj., 89., 98. lp.)

LNO "LAIMA" SAKARU SHĒMA

Latviešu nacionālo partizānu organizācijas "Laima" sakaru shēma (oriģināls LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakāķi", 2. sēj., 27. lp.)

Pielikums nr. 5

NELEGĀLISTU CENTRĀLES UZBŪVES SHĒMA

Nelegālistu centrāles uzbūves shēma (oriģināls LZA CA, 40. f., 5. apr., lieta "Mežakāķi", 2. sēj., 26. lp.)

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Ābele Kārlis 127
Āboliņš Leons 127
Aizsilnieks Arnolds 152
Aksmanis Arturs 153, 155
Alba Fricis 44
Alnors 81
Andersons Ēvalds 104, 114, 163, 180
Apinis 110
Arbuzovs Leonīds 110
Aspazija 109
- Bangerskis Rūdolfs 8, 18, 24, 107, 108, 113, 114,
124—127, 129, 137, 140, 145, 150, 152,
159, 162, 163, 168, 171, 180, 181, 190,
192
Bastjānis Voldemārs 152
Bauers 179
Baumane Irma 120
Bērends Hermanis 181
Bergers Gotlobs 16, 128, 129, 132, 141, 142,
144, 145, 147—149
Bergmanis Jānis 57
Biezais Haralds 16, 17, 20
Bīlmanis Alfreds 162
Blāķis Ādolfs 20
Blēse Ernests 127
Bļodnieks Ādolfs 152
Bokalders Jānis 152
Borke V. 97, 98
Bormanis Martins 27
Brandenburgs 132
Brauhičs Valters fon 105
Breikšs Jānis 152
Brēmers Valters 36
Brīgers 82
- Bucis 119
Bulle Aleksandrs 127
- Celmiņš Gustavs 13, 14, 16, 17, 52
Celms Jānis 54, 127
Celms Teodors 127
Cielēns Fēlikss 21, 150, 152
- Čakste Mintauts 152
Čakste Konstantīns 21, 23, 152
- Dāle Pauls 127
Dankers Oskars 43, 51—53, 58, 68, 94, 97,
98, 100—102, 104, 108, 113—115, 135,
136, 154, 162, 163
Deglavs Viktors 12
Dreimanis Pāvils 37
Drekslers Oto Heinrihs 7, 17, 18, 22, 39,
51, 59, 81, 89, 97, 106, 112, 120, 125,
131, 132, 134, 136, 143, 146, 152
Dreslers 124, 125
- Egers 136
Eglīte Oskars 9
Eglītis Viktors 127
Eihe Vilis 152
Endzelins Jānis 110
Engelss 74, 88
- Flemmings 125
Francis Jānis 152
Franks G. 29
Freimanis 43, 103, 114, 115, 163
- Garkalne Skaidra 26
Gerdess 110

- Gērings Hermanis 27, 74, 81, 88, 106
 Gēte Johans Volfgangs 99
 Ginters V. 127
 Golcs Rīdigers fon der 31, 46, 58, 74
 Goldmanis Jānis 152
 Grīnbergs Jānis 152
 Grīnbergs T. 127
 Gubenis Aleksandrs 152
 Gulbis Fricis 127
- Hāns Augusts 78, 88
 Hansens 179
 Hanzens Hristiāns 103, 114
 Hartmanis Valdemārs 73
 Hevels 144
 Himlers Heinrihs 7, 9, 16—20, 23, 79, 89, 124,
 125, 128, 133, 134, 141, 142, 145
 Hindenburgs Pauls fon 145
 Hitlers Ādolfs 7, 14, 17, 18, 27, 31, 33, 34, 71,
 74, 85, 88, 106, 124, 137, 141, 144,
 153—155
- Jankavs Boriss 9
 Jansons Teodors 9, 181
 Jekelns Frīdrihs 16, 23, 95, 125, 158, 161
 Jitners 146
 Jodls Alfrēds 32
 Jurevičs Pauls 127
 Jurševskis Pēteris 152
 Juršs Vaclavs 120
 Justs 79
- Kaktiņš Ādolfs 127
 Kalnbērziņš Jānis 15
 Kalniņš Bruno 21, 152
 Kalniņš Eduards 152
 Kalniņš Pauls 21, 152
 Kārkliņš Voldemārs 181
 Katlaps Jānis (Žanis) 127
 Keitels Vilhelms 27, 28, 34, 105
 Ketnaks 124, 125
 Kirhenšteins Augusts 180
 Kleists Pēters 37, 115
 Klīve Ādolfs 21, 152
 Kluiiss Viktors 120
 Klumbergs Verners 37, 39
 Kohs Ērihs 22, 145, 158
 Kolčaks Aleksandrs 18, 22
 Kovaļevskis Pauls 38
 Kreicbergs Helmuts 21
- Kroders Arturs 38
 Kundziņš Kārlis 127
 Kuraus Augusts 127
 Kurelis Jānis 22, 23, 152, 158—162, 169, 170
 Kvelde Pāvils 152
 Kvēls Hartmuts 78, 88
 Kviesis Alberts 52, 104, 114, 135
- Kēzbers K. 127
 Kīķauka Pēteris 127
- Lābs Valters 128
 Lācis Vilis 15
 Lammers Heinrihs 27, 34, 142, 144
 Lange Rūdolfs 7, 51, 103
 Lašs Oto 74, 88
 Leimanis Oskars 52, 94, 97, 135
 Lekciķis 37, 121
 Liberts Ludolfs 127
 Licmanis 128, 136, 143, 146—148
 Līers 122, 153
 Loze Hinrihs 7, 16, 18, 22, 34—36, 39, 54, 81,
 89, 128, 129, 131, 132, 136, 137, 141—
 146, 148, 150, 153, 155
- Leņins Vladimirs 6
- Majorovs Boriss 57
 Manteifels 46
 Marks 38
 Marnics 88, 89
 Mateass 109, 122
 Matzens M. 22
 Mē H. 136, 137, 140, 143, 154
 Medems Valters Eberhards fon 41, 73, 78, 106
 Mednis Edvīns 127
 Meijers Alfrēds 133, 134, 143
 Menders Fricis 152
 Menzenkampfs E. fon 124, 125
 Millers Heinrihs 36, 40, 51
 Molotovs Vjačeslavs 11
 Momzens 110
- Niedra Andrievs 180
- Ozols Arturs 127
 Ozols K. 127
- Pauļuks Kārlis 103, 152
 Pehaus 8, 9

- Peniķis Mārtiņš 152
Pīklers 146
Plensners Aleksandrs 180
Pletenbergs Valters 58
Plūme Roberts 94
Preiss 179
Prīmanis Mārtiņš 52, 94, 97, 102, 104, 114,
135
Puksis Edmunds 104, 114
- Raitums Alfons 14
Rancāns Jezups 152
Raudive Konstantīns 127
Reinfelds V. 191, 192,
Ribentrops Joahims fon 11, 18
Rikards Fēlikss 9
Roks Ferdinands de 18, 37, 46, 65
Rommels Ervīns 105
Roze Jūlijs 127
Rozenbergs Alfrēds 7, 16, 18, 20, 23, 27, 29,
37, 48, 50, 51, 72, 79, 120, 128, 129,
133, 143—145, 147, 148, 152, 164, 167
Rubenis Roberts 23, 161
Rudāts 110
Rudzītis 80
Rūzvelts Teodors 98
- Salnais Valdemārs 152
Samsons Vilis 12, 15, 25
Sanders Visvaldis 103
Seglenieks T. 127
Sēja Ludvigs 21, 127, 162
Silgailis Arturs 94, 113
Siliņš Jānis 127
Skalbe Kārlis 127
Skorcenī 9
Skrēbers Arnolds 127
Skujevics Jānis 52, 94, 97, 103, 115, 135
Spure Žanis 71
Staļins Josifs 13, 15, 24, 85, 119, 133, 177
Starcs Pēteris 127
Straubergs Kārlis 127
- Šērsers 179
Šlifers 61
Šrēders Valters fon 17, 51, 53, 87, 89, 94, 95,
97, 98, 100—102, 112
Štālekera Valters 7, 12, 13, 37, 43
- Štelmahers 14
Štengrahts fon 142
Šturms Eduards 127
Švābe Arveds 54, 152
Švalbe, *sk.* Švābe
Švarcs 179
- Teikmanis Andrejs 152
Tepfers Verners 23, 127, 152
Teriņš Jānis 90, 152
Tirumnieks 9
Tots Fricis 191
Trampedahs 136, 149
- Ulmanis Kārlis 12, 14, 37—39, 41, 46, 73, :
105, 125
Unāms Žanis 8, 14, 20, 22, 29, 34, 35, 50
Upelnieks Kristaps 23, 158—161
- Vācietis Jukums 152
Valdmanis Alfrēds 7, 10, 17—19, 21, 37,
47, 51—53, 59, 68, 90, 94, 95,
98, 100—104, 107—109, 112—116,
121—123, 163, 166
Vanags P. 94, 97, 115, 116
Vaščonoks 44
Veidemanis R. 127
Veisauers 20
Veiss Voldemārs 43, 94, 104, 114
Vētra Mariss 127
Vindekers 145, 147
Vitois H. 127
Vitroks 81, 89, 90
Voits Oskars 103, 114
Volfsbergers 114
Vorms 110
- Zāgars Voldemārs 52, 53, 94, 113, 115
Zalcmanis Jānis 127
Zaļakmentiņa Rasma 26
Zamuels Voldemārs 152
Zanders 115
Zariņš E. 127
Zariņš Kārlis 162
Zimms 97, 101, 102, 122, 125
Zvejnieks 152
- Žervinskis 119

SATURS

Priekšvārds (V.Samsons)	5
Nr. 1. Vācijas valsts kanclera Ā.Hitlera vadītās apspriedes protokols (saisināts). 1941. g. 16. jūlijā	27
Nr. 2. Instrukcija reihskomisāram Ostlandē. 1941. g. 8. maijā	29
Nr. 3. Norādījumi par propagandas izmantošanu "Barbarosas" variantā. 1941. g. jūnijā	31
Nr. 4. Ā.Hitlera pirmais rīkojums par Ostlandes izveidošanu un civilpārvaldes ierīkošanu okupētajos Austrumu apgabalos. 1941.g. 17. jūlijā	33
Nr. 5. H.Lozes pirmais rīkojums par pārvaldes pārņemšanu Ostlandē. 1941. g. 18. augustā	34
Nr. 6. RSHA IV pārvaldes (gestapo) priekšnieka H.Millera ziņojums. 1941. g. 15. augustā	36
Nr. 7. Pielikums pie Ostlandes abvēra daļas ziņojuma. 1941. g. 23. oktobrī	40
Nr. 8. Einzargrupas A komandiera V.Štāleķera atskaite par laiku no 1941. g. 16. oktobra līdz 1942. g. 31. janvārim. 1942. g. 31. janvārī	43
Nr. 9. A.Rozenberga direktīva par Pašpārvaldi Latvijā. 1942. g. 7. martā	48
Nr. 10. RSHA IV pārvaldes (gestapo) priekšnieka H.Millera ziņojums. 1942. g. 24. aprīlī	51
Nr. 11. Pašpārvaldes ģenerāldirektora A.Valdmaņa iesniegums (memorands) ģenerālkomisāram O.Dreksleram. 1942. g. novembrī	59
Nr. 12. Latviešu Pašpārvaldes iesniegums ģenerālkomisāram O.Dreksleram. 1942. g. decembrī	68
Nr. 13. Latviešu kartotēkas darbinieku grupas konfidenciālais pārskats par attieksmi pret vācu okupācijas varu Latvijā 1941.—1942. gadā. 1942. g. oktobrī—decembrī	70
Nr. 14. Latviešu kartotēkas ziņas par nacionālās pretestības organizācijām. 1942. g. decembrī	89
Nr. 15. Tā saucamie A.Valdmaņa protokoli. [1943. g. februārī]	94
Nr. 16. R.Langes ziņojums RSHA IV pārvaldei. 1943. g. 1. aprīlī	103
Nr. 17. O.Drekslera raksts A.Rozenbergam. 1943. g. 4. augustā	120
Nr. 18. Latvijas ģenerālkomisariāta nodaļas vadītāja Dreslera paskaidrojums sakarā ar R.Bangerska radiatoru. 1943. g. 7. oktobrī	124
Nr. 19. Latviešu ierēdņu un inteliģences grupas iesniegums R.Bangerskim. 1943. g. 16. oktobrī	126
Nr. 20. RSHA pārstāvja Ostministrijā G.Berģera raksts H.Himleram. 1943. g. 30. oktobrī	128
Nr. 21. Okupēto Austrumu apgabalu ministrijas izstrādātais projekts par Igaunijas un Latvijas autonomiju. 1943. g. 30. oktobrī	129
Nr. 22. O.Drekslera vēstule Lozem. 1943. g. 4. novembrī	131
Nr. 23. Okupēto Austrumu apgabalu ministrijas telegramma Ostlandes reihskomisāram H.Ložem Rīgā. 1943. g. 11. novembrī	132
Nr. 24. A.Meijera telegramma SS reihsfireram H.Himleram. 1943. g. 10. novembrī	133
Nr. 25. SS reihsfirera H.Himlera telegramma A.Meijeram. 1943. g. 13. novembrī	134
Nr. 26. Latviešu Pašpārvaldes ģenerāldirektoru iesniegums O.Dreksleram. 1943. g. 16. novembrī	134
Nr. 27. Landrāta Eģera iesniegums reihskomisāram Lozem. 1943. g. 20. novembrī	136
Nr. 28. H.Lozes iesniegums Ā.Hitleram. 1943. g. 20. novembrī	137

Nr. 29.	G.Bergera iesniegums H.Himleram. 1943. g. 20. novembrī	141
Nr. 30.	G.Bergera iesniegums H.Himleram. 1943. g. 26. novembrī	142
Nr. 31.	Reihšministra H.Lammera telegramma okupēto Austrumu apgabalu ministram A.Rozenbergam. 1943. g. 20. novembrī	144
Nr. 32.	Vācijas Ārlietu ministrijas pārstāvja pie reihskomisariāta Ostlandē Dr. Vindekera informācija. 1943. g. 20. decembrī	145
Nr. 33.	Reihskomisāra H.Lozes iesniegums reihšministram A.Rozenbergam. 1944. g. 8. janvārī	148
Nr. 34.	Latvijas Centrālās padomes (F.Cielēna) sagatavotais inteliģences iesniegums Latviešu leģiona ģenerālinspektoram R.Bangerskim. 1944. g. 22. martā	150
Nr. 35.	H.Lozes vēstule "Hitlera jaunatnes" vadītājam A.Aksmanim. 1944. g. 18. aprīlī	153
Nr. 36.	Kāda latviešu jagdferbandieša uzmetums par latviešu tautas noskaņojuma maiņu karalaikā. 1944. g. 13. septembrī	155
Nr. 37.	Ostlandes augstākā SS un policijas vadītāja F.Jekelna ziņojums gauleiteram Koham. 1944. g. 25. novembrī	158
Nr. 38.	Ostministrijas apsvērumi par Latviešu Nacionālās komitejas dibināšanu. 1944. g. 29. novembrī	162
Nr. 39.	Ostministrijas paskaidrojums par Latviešu Nacionālo komiteju. 1944. g. 30. novembrī	163
Nr. 40.	Latviešu kartotēkas darbinieku grupas konfidenciālais pārskats par attieksmi pret vācu okupācijas varu Latvijā 1943.—1944. gadā. 1945. g. janvārī	164
Nr. 41.	SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba informācija. 1945. g. 15.-31. martā	178
Nr. 42.	SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba izstrādātais Latviešu Nacionālo partizānu organizācijas projekts. 1945. g. martā	185
Nr. 43.	SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba izstrādātais Latvju Nacionālās tautas apvienības projekts. 1945. g. martā	186
Nr. 44.	SS Jagdverband pasākuma Mežakaķi operatīvā štāba izstrādātais Latviešu cīņas organizācijas projekts. 1945. g. martā — aprīlī	187
	Pielikumi	190
	Personu rādītājs	195

W

**ИДЕЯ
СУВЕРЕНИТЕТА ЛАТВИИ
НА КРУТОМ
ИСТОРИЧЕСКОМ ПОВОРОТЕ**

**Документы
времени
немецкой оккупации
1941—1945**

(Латвийская Академия наук)
Издательство "Зинатне". Рига 1990
Составитель Вилис Петрович Самсон

**LATVIJAS
SUVERENITĀTES IDEJA
LIKTEŅGRIEŽOS**

**Vācu
okupācijas laika
dokumenti
1941—1945**

Sastādītājs Vilis Samsons

Redaktore *I. Antēna*. Mākslinieciskā redaktore
I. Jēgere. Tehniskā redaktore *G. Šļepkova*. Korek-
tore *B. Vārpa*.

Parakstīta iespiešanai 19.10.1990. Formāts 60x84/16. Ofseta
papīrs. Ofsets piedoms. 12,5 fiz. iespiedl.; 11,63 uzsk. iespiedl.;
11,86 uzsk. krāsu nov.; 13,1 izdevn. l. Metiens 2000 eks. Pasūt.
nr. 247. Maksā 1 r. 50 k. Izdevniecība "Zinātne", 226530 PDP
Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta izdevniecības "Zinātne"
operatīvās poligrāfijas cehā, 226050 Rīgā, Meistaru ielā 10.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305041284

1 r. 50 k.